मुद्रण पहिलें, १९५७

किंमत रु. १२

सर्व हक्क स्वाधीन

नागरी मागणी अंक
(Call No.)
२:५१प३
१५५पं्त७

रोमी मागणी अंक
(Call No.)
2:51N3
155qJ7

मुद्रक : श्री. रा. रा. केशव गणेश शारंगपाणी, आर्यभूषण छापखाना, शिवाजीनगर, घ. नं. ९१५/१, पुणें ४.

प्रकाशक : श्री. र. दा. पारखी, १३ डेक्कन जिमखाना, पुणें ४.

प्रिय पत्नी

सौभाग्यवती सीताबाईस

प्रेमपूर्वक अर्पण

ग्रंथकार

उपोद्घात

[लेखकः—डॉ. शि. रा. रंगनाथन्, एम् ए, डी लिट्, एल् टी,
एफ् एल् ए]

[मराठी रूपांतर]

श्री र. श. पारखी हे नवभारताच्या पुरोगामी ग्रथपालांपैकीं एक आहेत. ज्यानीं आपलें सर्व आयुष्य ग्रथालयव्यवसायात निरालसपूर्वक व अखड वेचलें आहे अशा काहीं थोड्या ग्रथपालांपेकीं ते एक आहेत. त्याना हें स्थान मिळविण्यास स्वत.चा उदोउदो किंवा इतराची कृपा कारणीभूत झाली नाहीं. ते पूर्णपणें स्वयसिद्ध आहेत. त्यानीं निवळ दृढ कष्टानें, अनन्य भावानें व ग्रथालयाच्या उद्दिष्टावरील निष्ठेनें भारतीय ग्रथपालनव्यवसायाच्या इतिहासात आपलें स्थान सपादन केलें आहे.

ग्रथपालनव्यवसायाच्या भारतीय पद्धतीवर श्री. पारखी याची श्रद्धा आहे अशा श्रद्धेनें कार्य करणें गतकालात सोपें नव्हतें आपणास राजकीय स्वातन्त्र्य मिळालें आहे तरी तें अद्यापि सोपें झालेलें नाहीं. व्यवसायातल्या पूर्वग्रहदूषित व्यक्ति पाश्चिमात्य निरुपयोगी पद्धतींच्या विकृत प्रकाराचें अवलबन करीत आहेत व त्याचा प्रचार करून अजूनहि लोकाची दिशाभूल करीत आहेत. परतु स्वत.च्या बढतीसाठीं अशा सोप्या मार्गाचा अवलब करून आपल्या सचोटीचा भग करणें पारखींना आवडत नाहीं.

श्री पारखी याची आणखी अशी इच्छा आहे कीं, भारताला ग्रथालय-जगांत मानाचें स्थान मिळावें. भारत जेवढें मिळवितो त्यापेक्षा किंचितहि कमी त्यानें देऊ नये अशी त्याची इच्छा आहे. म्हणून त्यानीं ग्रथालयशास्त्रावर अनेक ग्रथ लिहिले आहेत. हा आणखी एक ग्रथ आहे. ह्यात द्विबिन्दु वर्गीकरणाचें (*Colon classification*) विवरण केलें आहे. ही पद्धति भारतांत निर्माण झाली आहे परतु ती सर्वत्र उपयोगात आणण्याजोगी आहे.

द्विबिन्दु वर्गीकरणाची कल्पना इ. स. १९२४ नोव्हेंबर मध्यें सुचली. ज्ञानविश्वाच्या गतिमूलक विकासाच्या वाढीमुळें दशांश वर्गीकरण पद्धति (*Decimal classification*) त्रोटक व अपुरी ठरल्यानें तिची प्रेरणा झाली. नवीन प्रकारची रचना असलेल्या पद्धतीची आवश्यकता स्पष्ट झाली. मुखमूलक रचना (Faceted structure) हा एक उपाय आहे, असें लक्षात आलें तिचा अवलंब केल्यानें विभाजन-संयोजनक्षम पद्धतीचा (analytico-synthetic scheme) जन्म झाला परिगणनात्मक पद्धतीपेक्षा (enumerative scheme) ही वेगळी आहे. इतर सर्व विद्यमान पद्धति तत्त्वतः परिगणनात्मक आहेत पारखी यानीं भारतीय वर्गीकरण-पद्धतीच्या नवीन घडणीचें विवेचन केलें आहे.

गेल्या तीस वर्षांत द्विबिन्दु वर्गीकरणात सतत सुधारणा होत आल्या आहेत. विद्यमान वर्गांकात काहींहि बदल करावें न लागता ज्ञानविश्वात होणाऱ्या नवीन विस्ताराला तोंड देण्याकरिता नवीन सुधारणा करण्याचें तत्त्व ह्या पद्धतीनें मान्य केलें आहे ह्याचें कारण असें आहे कीं, काल (Time), स्थल (Space), ऊर्जा (Energy), वस्तु (Matter) आणि व्यक्तित्व (Personality) ह्या मूलभूत प्रकारातून(*Fundamental Categories*) तिचा प्रत्यक्ष रीतीनें उगम झालेला आहे. ह्या बाबतींत, प्रत्यक्ष नैसर्गिक खडकापर्यंत पोहोंचविलेल्या पायावर बांधलेल्या इमारतीसारखी ही पद्धति आहे श्री. पारखी यानीं ह्या भारतीय पद्धतींचें हें तेजस्वी लक्षण विशद केलें आहे.

द्विबिन्दु वर्गीकरण हें स्वय-शाश्वतपद्धतीचें (self-perpetuating scheme) ज्ञात असें बहुतांशीं जुळणारें अचूक उदाहरण आहे. तीमध्यें विपुल परिवर्तनशीलता (versatility) आहे. तिनें आपल्या अंग (Phase) मुख (Facet) आणि मंडल (Zone) याच्या तंत्रातून हा गुण मिळविला आहे. ग्रंथपाल व सूक्ष्मविषय संदर्भ सेवातज्ज्ञ (Documentalists) याच्या सप्टेंबर १९५५ मध्यें ब्रुसेल्स येथें भरलेल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेंत आंतरराष्ट्रीय सूक्ष्मविषय संदर्भ सेवा संघानें (International Federation for Documentation) भारताच्या द्विबिन्दु-

वर्गीकरणातून निर्माण झालेल्या मुख पृथक्करणाच्या (Facet Analysis) दिशेनें भविष्य कालात वर्गीकरण प्रगत व्हावें लागेल हें तत्त्व मान्य केलें आहे वस्तुत ह्या मार्गाचा अवलंब करण्याकरिता तिनें ठराव समत केले आहेत

द्विबिन्दु वर्गीकरण साधारण स्वरूपाच्या ग्रथाना लहान वर्गांक देते ह्यामुळें सार्वजनिक ग्रथालयें, विद्यालयीन व महाविद्यालयीन ग्रथालयें याना ती विशेषेकरून उपयोगीची झाली आहे आपल्या ग्रथालयातून उपयोगात आणण्यास ती सोपी आहे

सारात्मक कालिकें (Abstracting periodicals) आणि सशोधन सस्थाच्या, व्यवसायमडळाच्या व सरकारी खात्याच्या ग्रथालयातून होणाऱ्या सूक्ष्मविषय सूचिकरणासाठीं (Documentation work) आवश्यक अशा सूक्ष्म वर्गीकरणाची (Depth classification) मागणी पुरविण्यास इतर कोणत्याहि पद्धतीपेक्षा द्विबिन्दु वर्गीकरण जास्त पात्र आहे

वैद्यक, अध्यात्मविद्या, भाषाशास्त्र, धर्म, तत्त्वज्ञान व न्याय ह्या विषयावरील भारतीय आर्षग्रथाचे करिता कोष्टकें तयार करण्याचे बाबतींत के महामहोपाध्याय प्रा एस कूपस्वामि शास्त्रियार याच्या अगाध ग्रथविद्या ज्ञानाचा फायदा द्विबिन्दु वर्गीकरणाला मिळाला ह्या कोष्टकात प्रत्येक मूळ आर्ष ग्रथानतर त्याचे टीका ग्रथ, उपटीका ग्रथ याच्या सपूर्ण परपरागत ग्रथाची रचना उपयुक्त नात्यानुसारी केलेली आहे हें द्विबिन्दु वर्गीकरणाचें विशेष लक्षण इग्रजी न जाणणाऱ्या ग्रथपालाना व भारतातील पडिताना उपलब्ध करून देण्याचें कार्य पारखी करीत आहेत

द्विबिन्दु वर्गीकरणाचीं उपयुक्त लक्षणें भारताच्या विचार आणि उच्चार याच्या परपरेमुळेंच निर्माण झालीं आहेत बीज अक्षर परपरेचा बीजमूलक स्मृतिसाधनावर (Seminal mnemonics) व कोष्टकात अतर्भूत झालेल्या स्मृतिसाधनावर (Scheduled mnemonics) परिणाम झाला आहे सूत्र-पद्धतीचा तिच्या विवरणावर व तिच्या परपरेतील इतर मूलग्रथावर परिणाम झाला आहे The *Classified catalogue code* ह्या मूळ इग्रजी

ग्रंथाच्या "अनुवर्ग सूचि कल्प" ह्या नांवाच्या संस्कृत व हिंदी रूपांतरित ग्रंथातील सर्व नियम पूर्णपणें संस्कृत सूत्रांत दिलेले आहेत

भारताच्या पुनरुज्जीवनाचें प्रस्तुत कालचक्र ऊर्ध्वगामी अवस्थेंत आहे म्हणून आता सर्व देशभर सार्वजनिक ग्रंथालयाचें जाळें प्रस्थापित करणें अत्यावश्यक आहे संपूर्णपणें सुसयन्त्रित व सविस्तर अशा व्यावसायिक शिक्षणाचा लाभ मिळविलेल्याचें पुरेसें मनुष्यबळ निर्माण करण्यात येईपर्यंत आपण थांबणें उचित होणार नाहीं इ स १९५३ मध्यें प्रसिद्ध झालेल्या ग्रंथालय प्रक्रिया सारख्या (*Library manual*) पुस्तकाच्या साहाय्यानें ग्रंथालयाची व्यवस्था पाहण्याची पात्रता निर्माण होण्याइतपत ज्याना थोडेसे आठवडे शिक्षण मिळालें आहे, अशा व्यक्तींचा भरणा कित्येक वर्षे आपल्या बऱ्याच ग्रंथालयांतून करावा लागेल वर निर्दिशित केलेलें प्राथमिक पुस्तक केवळ ह्याच उद्देशानें प्रसिद्ध करण्यात आलें होतें

भारताच्या सार्वजनिक आणि विद्यालयीन ग्रंथालयाना तयार केलेल्या द्विबिन्दु वर्गीकाच्या तक्त्याचा बराच उपयोग होईल ह्या व्यावहारिक गरजेकडे पूर्ण लक्ष ठेवूनच पारखी यानीं हा ग्रंथ तयार केला आहे तयार वर्गीकाच्या तक्त्यात ज्या विषयाचा अंतर्भाव झालेला नाहीं अशा विषयाना वर्गीक तयार करणें ग्रंथपालाना शक्य व्हावें म्हणून त्यानीं पुरेशी तांत्रिक माहितीसुद्धा दिलेली आहे

भारताच्या सामान्य वाचकाला रोमी वर्ण समजणार नाहींत अशी परिस्थिति लोकरच निर्माण होईल ह्या संभाव्य घटनेचा आगाऊच विचार करून आपल्या ग्रंथालयानीं आपल्या स्वत च्या वर्णाचा वर्गीकरणात उपयोग करणें अगत्याचें आहे श्री पारखी यानीं द्विबिन्दु वर्गीकात देवनागरी वर्णाचा उपयोग केला आहे महान् पाणिनि यानीं वर्णाची पद्धतिबद्ध केलेली रचना आणि त्याच्या वर्गाची घटण ह्या गुणद्वयामुळें देवनागरी अंकन (notation) जास्त सामर्थ्यवान् झालें आहे

जवळच्या भावी काळात भारताच्या शेंकडों सार्वजनिक आणि विद्यालयीन ग्रंथालयातील ग्रंथपालांना इंग्रजी समजणार नाहीं म्हणून ग्रंथालयशास्त्रावर

आपल्या स्वकीय भाषातून ग्रंथ लिहिण्याची सध्याची उचित वेळ आहे. ह्याकरिताच माझ्या Library manual ह्या पुस्तकाचें "ग्रंथालय प्रक्रिया" ह्या नावाचें हिंदी रूपांतर इ स १९५३ मध्यें करण्यात आलें श्री पारखी यानीं आता वर्गीकरणावर हें मराठी पुस्तक तयार करून प्रसिद्ध केलें आहे

माझ्या पुण्याच्या भेटीमुळें महाराष्ट्रीय लोकाच्या अमर्याद देशाभिमानाची मला प्रत्यक्ष माहिती करून घेता आली भारताच्या राष्ट्रिय परपरेंत जें काहीं चिरकाल मोलाचें आहे त्याचेविषयीं त्याना वाटणारा मोठा आदर मी तेथें पाहिला आहे भारतात निर्माण होणाऱ्या पद्धतींचा अवलंब करण्याचे बाबतींतील त्याची उत्सुकता पाहून माझ्या मनावर विशेष परिणाम झाला. ते आपली भाषा औत्सुक्यानें कशी समृद्ध करतात हें मी पाहिलें आहें. अतएव भारतीय ग्रंथालयपद्धतीवर भारतीय भाषातून प्रथमच प्रकाशित होणारीं पुस्तकें मराठींतील आहेत यात नवल नाहीं पारखी याचें उदाहरण आपल्या देशात सर्वत्र अनुसरण्यात यावें असें मी इच्छितों भारताच्या इतर भाषिक भूखंडातील ग्रंथालयव्यवसायाला अशा प्रकारचीं पुस्तकें आपापल्या भाषातून निर्माण करण्यास त्यामुळें उत्तेजन मिळो. आपल्या मातृभूमींतील आपल्या व्यवसायबधूचें हें कर्तव्य आहे

ज्या महाराष्ट्र समाजानें पारखी याचेसारखा उत्साही ग्रंथालयभक्त निर्माण केला त्याला माझें अभिनंदन महाराष्ट्रात आत्मीयतेनें ग्रंथालयव्यवसायात काम करणारे ग्रंथपाल निर्माण व्हावेत म्हणून त्या समाजाला माझी अशी प्रार्थना आहे, कीं त्यानें पारखी याचे ग्रंथ, त्याच्या सूचना व त्याचें काम याचा पूर्णपणें उपयोग करून घ्यावा आपल्या मातृभूमींतील ग्रंथालयाचें उद्दिष्ट साध्य करण्याकरिता कराव्या लागणाऱ्या कार्याचे बाबतींत श्री पारखी याचेसारखा लायक मित्र मिळाल्याबद्दल मला आनद होतो.

२४८ हॉफ वीझेनस्ट्रास, झूरिच ५७, स्विट्झर्लंड

एस् आर रंगनाथन्
१२ डिसेंबर १९५५

प्रस्तावना

[लेखक :—श्री. त्र्यं. दि. वाकनीस, बी ए (ऑन.) एफ् एल् ए.,
ग्रंथाधिपाल, मुंबईराज्य]

श्री. पारखी हे ग्रंथपालनशास्त्राचा अभ्यास करणाऱ्या मराठी भाषिकांत सर्वांत अधिक मुरलेले ग्रंथपाल आहेत. ह्या अभ्यासाची संथा त्यांना श्री. रंगनाथन् ह्यांजकडून १४ वर्षापूर्वी मिळाली. श्री रंगनाथन् ह्यांनीं ग्रंथपालन-विद्येला भारतांत मानाचें स्थान मिळवून दिलेलें आहे व दुनियेंत आपल्या वैशिष्ट्यपूर्ण वर्गीकरणपद्धतीनें भारतीयांच्या मूलग्राही पांडित्याचें दर्शन घडविलें आहे. श्री. पारखी हे श्री. रंगनाथन् ह्यांचे अव्यभिचारी भक्तीचे अनुयायी आहेत. रंगनाथी वर्गीकरणाच्या उत्क्रान्त होत जाणाऱ्या स्वरूपाचें चिंतन, मनन व परिशीलन श्री. पारखी ह्यांनीं ज्या श्रद्धेनें व नेटानें केलें आहे ती श्रद्धा व तो नेट इतर मराठी भाषिक ग्रंथपालांनीं क्वचितच दाखविला आहे.

श्री. पारखी ह्यांच्या दीर्घ मननाचा व प्रत्यक्ष कार्याचा परिपाक म्हणून त्यांचा हा वर्गीकरणावरील ग्रंथ असामान्य महत्त्वाचा ठरेल ह्यांत शंका नाहीं. श्री. रंगनाथन् ह्यांना आपली वर्गीकरणपद्धति समजावून सांगतांना इंग्रजी-सारखी समृद्ध भाषासुद्धां अपुरी पडली व त्याचें विवरण सकाळच्या धुक्यांत दडलेल्या रम्य वनश्रीसारखें आकर्षक पण अस्पष्ट राहिलें. श्री. पारखी यांना तें स्वतःला स्पष्ट करून घेऊन मराठी वाचकांना सुबोध भाषेंत सांगावयाचें होतें. त्यांचा प्रयत्न संपूर्णपणें सफल झाला असें म्हणणें धाष्टर्याचें होईल. पण तशी अपेक्षा करणें व्यर्थ आहे. शास्त्र व साहित्य ह्यांवर सारखेंच प्रभुत्व असणाऱ्या सव्यसाची धनुर्धारीलाच ह्या अजजड धनुष्याला दोरी बांधणें शक्य होईल.

मराठी भाषिक ग्रंथपालांना एका स्वदेशी वर्गीकरणपद्धतीची माहिती देण्याचा त्यांचा उपक्रम अभिनंदनीय आहे. विचारांना चालना मिळाली. विषयावर माहितीपूर्ण चर्चा सुरू झाली तरी ग्रंथाचा कार्यभाग झाला आहे

असें म्हणतां येईल. ग्रंथाचें तात्त्विक अधिष्ठान न समजणाऱ्यांना सुद्धां ह्या ग्रंथाचा उपयोग होईल. श्री. पारखी ह्यांनीं सामान्यपणें ग्रंथालयांत येणाऱ्या पुस्तकांचे विषय व त्यांच्या संज्ञा ह्या पुस्तकांत कोष्टकरूपानें दिल्या आहेत व विषयांची मांडणी कोष्टकांत वर्गानुक्रमानें व वर्णानुक्रमानें अशा दोन्हीं क्रमानें दिली आहे.

पाश्चात्यांनीं शोधून काढलेल्या सर्व वर्गीकरणपद्धतींत, पौरस्त्य विषयांची गठडी न उलगडतां एकाच वर्गाच्या कोठडींत कोंडली जात असे. रंगनाथी वर्गीकरणांत प्रत्येक विषयाला व विषयाच्या शाखेला स्वतंत्र अस्तित्व व मोकळेपणा मिळाला आहे, हें ह्या पद्धतीचें ढोबळ वैशिष्टय आहे. तिचीं इतर वैशिष्टयें समजण्यास सूक्ष्म अभ्यासाची जरूरी आहे. श्री. पारखी ह्यांनीं तीं यावच्छक्य बालबोध करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

भारतांत रंगनाथी पद्धतीवर अनेक वर्षे इतकी चर्चा झाली कीं, कित्येकांचे मतें त्या चर्चेमुळें भारतीय ग्रंथालयचळवळीला बद्धकोष्ठता आली. ह्या आरोपाचा इन्कार किंवा पाठपुरावा भविष्यकाळ करील. इतकें खरें कीं, वर्गीकरण हें साधन आहे. एकाद्या विषयावरील पुस्तकांचा किंवा पुस्तकान्तर्गत ज्ञानाचा शोध घेण्याचें तें एक साधन आहे. पण ' साधनानाम-नेकता ' असतांना एकाच पंथाचें घोडें पुढें दामटणें जसें धर्मान्धतेचें ठरतें तसें वर्गीकरणपद्धतीचें होऊं नये असें अनेक ग्रंथपालांचें प्रामाणिक मत आहे.

रंगनाथी पद्धति महाराष्ट्रांत सर्वत्र उपयोगिली जावी ह्यासाठीं तिचें तात्त्विक व व्यावहारिक दर्शन सतत घेत राहणें हें अत्यावश्यक आहे; *व त्याच दृष्टीनें श्री. पारखी ह्यांचा ग्रंथ मराठी वाचकांच्या सेवेला हजर होत* आहे. तो त्यांची मैत्री व आदरभाव मिळविण्यास समर्थ होवो असें मी मना-पासून इच्छितों.

दि. १९-१०-१९५६

त्र्यं. दि. वाकनीस
क्यूरेटर ऑफ लायब्ररीज,
मुंबई राज्य

ग्रंथकाराचें निवेदन

इ. स. १९३२ च्या वसंत-ग्रीष्मऋतूंत मद्रास विद्यापीठाच्या ग्रंथालयांत डॉ. रंगनाथन् यांचे मुखांतून ग्रंथालयशास्त्राचें शिक्षण मिळविण्याचा बहुमूल्य लाभ मिळाल्यापासून त्यांच्या द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धतीचा अभ्यास लेखकानें गेलीं २४ वर्षे सतत चालू ठेवला आहे. इ. स. १९२५ पासून फर्ग्युसन कॉलेजच्या ग्रंथालयांत डॉ. ड्यूए यांच्या दशांश वर्गीकरण पद्धतीप्रमाणें तेथील ग्रंथांचें वर्गीकरण करण्याचें कार्य चालू ठेवलें होतें व द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धतीचें शिक्षण मिळाल्यावर वर्गीकरणशास्त्राचा व ग्रंथालयांतील वर्गीकरणाचा तौलनिक अभ्यास लेखकानें कित्येक वर्षे केल्यावर त्याची अशी खात्री झाली कीं, जगातील सध्यांच्या मान्यता पावलेल्या सर्व वर्गीकरण-पद्धतींत द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धति उच्च दर्जाची असून सामान्य ग्रंथालया-पासून संशोधन-संस्थांच्या ग्रंथालयापर्यंत सर्व ग्रंथालयांना पूर्णत्वानें उपयोगी पडणारी आणि विशेषतः भारताच्या विशिष्ट वाङ्मयाच्या वर्गीकरणास योग्य अशी ही एकमेव वर्गीकरणपद्धति आहे.

प्रस्तुत ग्रंथ लिहून प्रकाशित करण्याचा हेतु आज कित्येक वर्षे मनांत होता. त्याला आतां मूर्तस्वरूप मिळत आहे यामुळें लेखकास विशेष आनंद होतो.

हा ग्रंथ तयार करतांना अनेक लहानमोठ्या ग्रंथालयांच्या गरजांचा विचार केलेला आहे. त्यांतील चर्चा जरी मराठींतून केलेली आहे तरी वर्गांक व कित्येक विषयांचे पारिभाषिक शब्द मूळ इंग्रजी व रूपांतरित मराठी दिल्यामुळें ह्या ग्रंथाचा उपयोग सर्व प्रकारच्या ग्रंथालयांना व्हावा अशी अपेक्षा आहे. तयार वर्गांकांचा तक्ता तयार करतांना डॉ. रंगनाथन् यांच्या (१) Suggestions for the organisation of libraries in India (1946), (२) Library manual (1951) व (३) Classification of Marathi Literature (1945) ह्या ग्रंथांतील तयार वर्गांकांच्या तक्त्यांचा उपयोग केला आहे. सहाव्या प्रकरणापासून

ह्या पद्धतीची तांत्रिक माहिती जितकी विशद रीतीनें व सोप्या भाषेंत देतां आली तेवढी दिली आहे. ही माहिती सर्वसाधारण ग्रंथालयांपासून संशोधन-संस्थांच्या ग्रंथालयांतील सूक्ष्म विषयांच्या वर्गीकरणाला लागणाऱ्या माहिती-पर्यंत देण्याचा प्रयत्न केला आहे. डॉ. रंगनाथन् यांनीं आतांपर्यंत वर्गीकरणा-वर जे ग्रंथ लिहिले आहेत व जे निरनिराळे लेख प्रकाशित केले आहेत त्यांतून ही सर्व माहिती घेतलेली आहे.

ग्रंथालय संघ व विद्यापीठें यांनीं ग्रंथालयशास्त्राचे जे वर्ग चालविले आहेत त्या वर्गांतील शिक्षणाकरितां सुद्धां ह्या ग्रंथाचा उपयोग होईल अशी आशा आहे.

ह्या ग्रंथाचा दुसरा भाग तयार करण्याचें काम चालू आहे. त्या भागांत प्रत्येक वर्गाचीं मुखपरिसूत्रें, त्यांचीं संपूर्ण कोष्टकें, वर्गांक तयार करण्या-करितां आवश्यक असलेले नियम व वर्गांकांचीं विविध उदाहरणें अशी माहिती देण्याचा उद्देश आहे. तो ग्रंथ प्रकाशन करण्याची संधि ग्रंथकाराला मिळाली तर बऱ्याच ग्रंथालयांना त्याचा चांगला उपयोग करावयास मिळेल व ह्या पद्धतींचा मुख्यत्वें महाराष्ट्रांत व आतां हिंदी ही राष्ट्रभाषा झाल्यामुळें व हिंदीचे नागरी वर्ण व मराठीचे नागरी वर्ण एकच असल्यामुळें अखिल भारतांत प्रसार होण्यास बरीच मदत होईल असें वाटतें.

इतर व्यवसायबंधूंचे या बाबतींत प्रयत्न चालू आहेतच. असे अनेकांनीं प्रयत्न करावयास पाहिजेत. अशा प्रयत्नांमुळें ह्या विषयाची जागृति होण्यास चांगली मदत होते व प्रयत्नांच्या विविधतेमुळें त्या विषयाच्या अभ्यासकांना असे प्रयत्न उपयुक्त ठरतात.

भारताची राष्ट्रीय ग्रंथसूचि व भारताच्या घटकराज्यांतील प्रकाशनांच्या सरकारकडून प्रकाशित होत असलेल्या सूचि यांचें वर्गीकरण ह्या पद्धतीप्रमाणें करण्याची व्यवस्था व्हावयास पाहिजे. अशा सूचींचा बहुविध ग्रंथालयांना फार उपयोग होतो; व त्या द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धतीनें वर्गीकृत केल्या तर सर्व-साधारण ग्रंथालयांतील वर्गीकरणाचा प्रश्न अगदीं सोपा होईल व सर्व ग्रंथालयांतील वर्गीकरणांत एकसूत्रता निर्माण होईल. हा वर्गीकरणाचा प्रश्न अखिल भारत राष्ट्राचा प्रश्न म्हणून विचारांत घ्यावयास हवा व तो

उत्तम प्रकारें सोडविला जावा म्हणून सर्वांच्या कडून शक्य तेवढे प्रयत्न व्हावयास हवेत.

लेखकानें गेलीं ३५ वर्षे ग्रंथालयव्यवसायांत जी कांहीं अल्पस्वल्प सेवा केली ती करण्याचें सुभाग्य त्याला डेक्कन एज्युकेशन सोसायटीच्या माननीय चालकांच्या औदार्यामुळें व त्यांनीं वारंवार दिलेल्या उत्तेजनामुळेंच मिळूं शकलें. फर्ग्युसन कॉलेजच्या महत्त्वपूर्ण ग्रंथालयांतील विपुल ग्रंथभांडाराचें शास्त्रीय पद्धतीनें वर्गीकरण करण्याची व तेथील कामांत अर्वाचीन प्रचलित पद्धतीप्रमाणें सतत सुधारणा करण्याची संधि तेथील चालकांनीं दिल्यामुळें लेखकाला (१) पुणें येथील शेतकी कॉलेज, (२) मुंबईराज्याचें महाराष्ट्र प्रादेशिक ग्रंथालय, पुणें, (३) राजस्थान विद्यापीठ ग्रंथालय, जयपूर, (४) बॉबे ब्रँच रॉयल एशियाटिक सोसायटीचें ग्रंथालय, मुंबई आणि (५) सर्व्हंट्स् ऑफ इंडिया सोसायटी व गोखले राज्यशास्त्र व अर्थशास्त्र संशोधनसंस्था यांचें ग्रंथालय या ग्रंथालयांतून शास्त्रीय पद्धतीनें वर्गीकरण करण्याची व तेथील इतर कामांत सुसूत्रता निर्माण करण्याची संधि मिळाली. अशा अनेक अमूल्य संधींमुळेंच ग्रंथकाराला डॉ. रंगनाथन यांची द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धति व पाश्चिमात्य प्रमुख वर्गीकरण पद्धति याचा दीर्घकाल सखोल अभ्यास करतां आला. म्हणून वरील संस्थांच्या चालकांविषयीं आदरपूर्वक कृतज्ञता दाखविणें हें ग्रंथकाराचें प्रथमकर्तव्य आहे.

ग्रंथकाराचें आदरणीय गुरुजी डॉ. शि. रा. रंगनाथन् यांचेकडे नोव्हेंबर १९५५ मध्यें ह्या ग्रंथाची संक्षिप्त रूपानें माहिती पाठवून त्यांना उपोद्घात लिहिण्याची विनंति करतांच त्यांनीं तातडीनें तो लिहून पाठविला ह्याबद्दल ग्रंथकार त्यांचा ऋणी आहे.

मुंबई राज्याचे माननीय ग्रंथाधिपाल श्री. रा. रा. त्र्यं. दि. वाकनीस यांनीं ग्रंथकाराला तीन वर्षांपूर्वी त्याच्या मुंबईच्या वास्तव्यात द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धतीवर मराठींत सोप्या भाषेंत सविस्तर ग्रंथ प्रकाशित करावयास पाहिजे अशी इच्छा प्रदर्शित केली होती; व त्यांना या ग्रंथाचें हस्तलिखित परीक्षणार्थ दिल्यावर तें चिकित्सक रीतीनें वाचून कांहीं महत्त्वाच्या

सूचना केल्या व ग्रंथकाराच्या विनंतीवरून आपली प्रस्तावना लिहून दिली याबद्दल ग्रंथकार त्यांचा कृतज्ञ आहे.

पुणें येथील भांडारकर प्राच्यविद्यासंशोधन संस्थेचे विद्वद्वर्य क्यूरेटर डॉ. प. कृ. गोडे यांनीं ग्रंथाचें हस्तलिखित वाचून पुणें विद्यापीठाला मदतीकरितां ग्रंथकारानें जो अर्ज पाठविला त्याचेबरोबर पाठविण्यासाठीं ग्रंथाविषयींचें व ग्रंथकाराविषयींचें मतप्रदर्शनपर आपलें शिफारसवजा पत्र दिलें याबद्दल ग्रंथकार त्यांचा फार आभारी आहे.

हा ग्रंथ गेलीं तीन वर्षें तयार करीत असतांना मुंबई राज्याचे उपग्रंथाधिपाल मित्रवर्य श्री. रा. रा. कृ. ग. भागवत यांनीं विशेष आपुलकी दाखविली व वेळोवेळीं ग्रंथाची उपयुक्तता वाढविण्याचे दृष्टीनें महत्त्वपूर्ण सूचना केल्या व अनेक प्रकारें मदत केली याबद्दल ग्रंथकार त्यांचा ऋणी आहे.

वरील सद्‌गृहस्थांप्रमाणेंच ग्रंथकाराला अनेक व्यवसायबंधूंचें वेळोवेळीं जें साहाय्य मिळालें त्याबद्दल ग्रंथकार सर्वांचा फार आभारी आहे.

ग्रंथांत जे कांहीं दोष राहिले असतील त्या सर्वांबद्दल ग्रंथकार स्वतः पूर्णपणें उत्तरदायी आहे. शक्य तितकी दक्षता घेऊनसुद्धां ग्रंथांत कांहीं मुद्रणदोष राहिले आहेत. त्यापैकीं जे दोष ग्रंथकाराच्या नजरेस आले ते ग्रंथाचे शेवटीं दिलेल्या शुद्धिपत्रांत दाखविले आहेत. ह्या सर्व दोषांबद्दल वाचक व टीकाकार यांनीं क्षमा करावी अशी त्यांना ग्रंथकाराची नम्र विनंति आहे.

आर्यभूषण छापखान्याचे संचालक व व्यवस्थापक यांनीं ग्रंथ छापण्याचें काम सुबकरीतीनें व्हावें म्हणून दाखविलेली दक्षता व तत्परता याबद्दल ग्रंथकार त्यांचा आभारी आहे.

ग्रंथाच्या प्रकाशनासाठीं पुणें विद्यापीठानें उदार आर्थिक साहाय्य केल्याबद्दल ग्रंथकार पुणें विद्यापीठाचा कृतज्ञ व ऋणी आहे.

मकरसंक्रांत,
दि. १४ जानेवारी, १९५७

र. श. पारखी

अनुक्रमणिका

प्रकरण पृष्ठें

प्रकरण १ लें

डॉ. रंगनाथन् यांचा अल्प परिचय

भारतांतील ग्रंथालय चळवळीचे कर्णधार शियाळी रामामृत रंगनाथन् यांचा जन्म मद्रास प्रांताच्या तंजावर जिल्ह्यांतील शियाळी गांवांत दि. ९ ऑगस्ट सन १८९२ मध्यें झाला. त्यांचें शालेय शिक्षण इ. स. १८९८ ते १९०८ पर्यंत शियाळी येथील हिंदू हायस्कूल ह्या संस्थेंत झालें. शालेय शिक्षणानंतर त्यांनीं महाविद्यालयीन शिक्षणाकरितां मद्रास ख्रिश्चन कॉलेजमध्यें इ. स. १९०९ मध्यें प्रवेश मिळविला. त्यांना बी. ए. ह्या पदवीपरीक्षेच्या इंग्रजी वाङ्मय ह्या विषयांत प्रथमश्रेणी मिळाली. त्यांनीं लहानपणापासून संस्कृत वाङ्मयाचें अध्ययन उत्तम प्रकारें केलें होतें व संस्कृतमध्यें स्वतंत्र निबंध लिहिण्याची त्यांनीं संवय लावली होती. त्यांनीं एम्. ए. च्या परीक्षेकरितां गणित हा ऐच्छिक विषय घेतला होता व त्या परीक्षेंत उच्च श्रेणी मिळवून ते इ. स. १९१६ मध्यें उत्तीर्ण झाले; व त्यांनीं लगेच टीचर्स कॉलेजमध्यें प्रवेश मिळविला. इ. स. १९१७ मध्यें ते अध्यापनशास्त्राची एल्. टी. ही परीक्षा उत्तीर्ण झाले. त्यानंतर त्यांनीं मद्रास सरकारच्या शिक्षण खात्यांत नोकरी मिळवून गणिताचे प्राध्यापक म्हणून गव्हर्नमेंट कॉलेज, मद्रास (१९१७-२०) व प्रेसिडेंसी कॉलेज, मद्रास (१९२०-२३) या दोन महाविद्यालयांत अध्यापनाचें काम केलें. ते गणिताचे प्राध्यापक असतांना त्यांना असें आढळून आलें कीं, त्यांच्या महाविद्यालयांत गणित हा विषय विद्यार्थ्यांना आकर्षक करण्याचे प्रयत्न करण्यांत येत नव्हते. त्यामुळें त्या विषयाकडे बरेंच विद्यार्थी दुर्लक्ष करीत होते. ही उणीव भरून काढण्यासाठीं त्यांनीं त्यांच्या महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयांत गणितावरील नवीन नवीन ग्रंथ आणविले व ते विद्यार्थ्यांना दाखवून त्यांचें महत्त्व पटवून दिलें. त्याचा परिणाम असा झाला कीं, चोखंदळ विद्यार्थी ग्रंथालयांतील गणितांच्या ग्रंथांचा उपयोग अधिकाधिक करूं लागले व त्या महाविद्यालयांत गणित हा विषय आवडणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या वाढूं लागली. तसेंच गणित हा

ऐच्छिक विषय घेऊन आपल्या परीक्षेंत उच्च श्रेणी मिळविणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्याहि बरीच वाढली. ही गोष्ट शिक्षण खात्याच्या प्रमुखांचे नजरेस येतांच त्यांनीं प्रा. रंगनाथन् यांना धन्यवाद दिले.

दि. ४ जानेवारी १९२४ रोजीं त्यांची मद्रास विद्यापीठग्रंथालयाचे पहिले ग्रंथपाल म्हणून नेमणूक झाली व त्यांना लंडन येथील ब्रिटिश म्यूझियम-मधील ग्रंथालयांतर्गत कामाच्या पद्धतींची माहिती करून घेण्यासाठीं पाठविण्यांत आलें. तेथें गेल्यावर ब्रिटिश म्यूझियमच्या डिरेक्टरनें लंडन विद्यापीठाच्या स्कूल ऑफ् लायब्ररियनशिप येथें शिक्षण घेण्यापासून होणाऱ्या फायद्यांची त्यांना माहिती दिल्यावरून त्यांनीं त्या संस्थेंत प्रवेश मिळविला. परंतु तेथें ग्रंथालयशास्त्राचें वर्गीकरण, सूचिकरण व ग्रंथालयव्यवस्था हे विषय सोडून लॅटिन वाङ्मय, इंग्रजी वाङ्मय व इतर युरोपियन व आशियांतील वाङ्मयाच्या अभ्यासावर विशेष भर दिला जातो हें पाहून व त्या विषयांच्या अभ्यासाची त्यांना मुळींच आवश्यकता नसल्यामुळें त्यांचें वर्गीकरण शास्त्राचे गुरु डब्ल्यू. सी. बर्विक सेयर्स यांच्या सूचनेप्रमाणें त्यांनीं त्या संस्थेंत फक्त ग्रंथालयशास्त्राच्या विषयांचें अध्ययन करावयाचें ठरविलें व इतर वेळांत *निरनिराळ्या ग्रंथालयांतील कामकाजाची माहिती घेण्याचें* व क्रॉयडन येथील सार्वजनिक ग्रंथालयांत उमेदवार म्हणून प्रत्यक्ष काम करण्याचें ठरविलें. हा कार्यक्रम त्यांनीं एक वर्षभर तेथें चालू ठेवला. लंडनमधील त्यांच्या वास्तव्यांत त्यांनीं बर्विक सेयर्स साहेब यांचे मार्गदर्शनाखालीं

(१) डॉ. मेलव्हिल डयूए यांची जगन्मान्य दशांश वर्गीकरण पद्धति (The Decimal Classification),

(२) जेम्स् डफ् ब्राऊन यांची विषय वर्गीकरण पद्धति (The Subject Classification),

(३) चार्लस ॲमी कटर यांची विस्तृत वर्गीकरण पद्धति (Expansive Classification), व

(४) *युनायटेड स्टेट्सच्या लायब्ररी ऑफ् काँग्रेसची वर्गीकरण पद्धति* (The Library of Congress Classification)

ह्या पाश्चात्य राष्ट्रांत नांवाजलेल्या वर्गीकरणपद्धतींचा सखोल अभ्यास केला. हा त्यांचा अभ्यास चालू असतांना त्यांना असें आढळून आलें कीं ह्या

चारी पद्धतींत कांहीं मूलभूत दोष आहेत व त्यांच्यांत सुधारणा करण्याचे प्रयत्न संबंधित अधिकाऱ्यांकडून चालू आहेत. तसेंच ह्या पद्धतींपैकीं एकहि पद्धत सद्यःकालीन सुदीर्घ विस्तृत ज्ञानाच्या शाखोपशाखांच्या वर्गीकरणाला व विशेषतः भारतांतील विशिष्ट ज्ञानभांडाराच्या वर्गीकरणाला पूर्णत्वानें उपयोगाची नाहीं. अशा अनेक कारणांनीं त्यांचें ठाम मत झालें कीं अशी एक नवीनच वर्गीकरणपद्धति तयार करावी कीं, जी जगांतील सर्व वाङ्मयाचें वर्गीकरण करण्यास पूर्णत्वानें योग्य ठरेल व भारतांतील विशिष्ट वाङ्मयाच्या वर्गीकरणास लागणारे आवश्यक गुण तीमध्यें असूं शकतील. प्रथमतः त्यांनीं या बाबतींत डॉ. ड्यूए यांचा सल्ला घेतला; परंतु त्यांनीं डॉ. रंगनाथन् यांना असें सांगितलें कीं सर्वांत शहाणपणाचा मार्ग म्हणजे त्यांच्या दशांश-वर्गीकरणपद्धतीचाच स्वीकार भारतांतील वाङ्मयाच्या वर्गीकरणाकरितां करावा व तीमध्यें कोणतेहि फेरफार करूं नयेत. डॉ. ड्यूए यांचा हा उपदेश साहजीकच डॉ. रंगनाथन् यांना पटला नाहीं. सेयर्स साहेब यांनीं डॉ. रंगनाथन् यांना नवीन पद्धति तयार करण्यांत व ती पूर्णत्वास नेण्यांत कशा अनेक अडचणी निर्माण होतील याबद्दल प्रथम नीट विचार करावा असा उपदेश केला. डॉ. रंगनाथन् यांनीं ह्या दोन्हीं अधिकारी व्यक्तींच्या उपदेशाचा विचार करून नवीन वर्गीकरणपद्धति तयार करण्याचा निश्चय केला व त्याप्रमाणें इंग्लंडहून भारताकडे परत येतांना बोटींतच त्यांच्या द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धतीचा (Colon Classification scheme) आराखडा तयार झाला. पुढें जुलै १९२५ मध्यें मद्रासला परत आल्यावर डॉ. रंगनाथन् यांनीं त्या पद्धतीप्रमाणें मद्रास विद्यापीठाच्या ग्रंथालयाचें वर्गीकरण करण्यास सुरवात केली. इ. स. १९३३ पर्यंत त्यांचे त्या पद्धतींत सुधारणा करण्याचे प्रयत्न सतत चालू होते. त्या वर्षीं त्यांनीं मद्रास ग्रंथालयसंघाच्या विद्यमानें त्या पद्धतीची प्रथम आवृत्ति प्रसिद्ध केली.

दि. ३० जानेवारी १९२८ रोजीं त्यांनीं मद्रास ग्रंथालय संघाची स्थापना केली व डिसेंबर १९२८ मध्यें अलमल्लाय विद्यापीठांत १००० शिक्षकांचे पुढें ग्रंथालयशास्त्रावर व्याख्यानें दिलीं. इ. स. १९२९ मध्यें त्यांनीं मद्रास ग्रंथालयसंघाचा ग्रंथालयशास्त्र शिक्षणाचा वर्ग सुरू केला. पुढें त्या वर्गाचें रूपांतर मद्रास विद्यापीठाच्या ग्रंथालयशास्त्र शिक्षणवर्गांत झालें. इ. स.

१९३७ पर्यंत ह्या वर्गाचा शिक्षण-काळ तीन महिन्यांचा होता. तेव्हांपासून इ. स १९४४ पर्यंत त्यांनीं मद्रास विद्यापीठांत पदवीधरांचेकरितां प्रमाण-पत्राचा (Diploma) एक वर्षाचा ग्रंथालयशास्त्राचा वर्ग चालविला.

हें त्यांचें कार्य चालूं असतांना त्यांच्या वर्गीकरणपद्धतींत सुधारणा करण्याचे त्यांचे प्रयत्न सतत चालले होते. इ. स. १९४५ मध्यें डॉ. राधाकृष्णन् हे बनारस हिंदु विद्यापीठाचे उपकुलगुरु असतांना त्यांनीं डॉ. रंगनाथन् यांना त्या विद्यापीठाच्या ग्रंथालयाची पुनर्रचना व पुनर्व्यवस्था करण्याकरितां मुद्दाम निमंत्रण दिल्यावरून त्यांनीं मद्रास विद्यापीठाच्या ग्रंथालयांतून निवृत्त होऊन बनारस विद्यापीठाचें काम स्वीकारलें. इ स. १९४५ व ४६ या दोन वर्षांत त्या ग्रंथालयांत आमूलाग्र सुधारणा करण्याचे त्यांनीं अतोनात प्रयत्न केले व तेथें पदवीधरांकरितां प्रमाणपत्राचा ग्रंथालयशास्त्राचा वर्ग चालविला. इ. स. १९४७ मध्यें सर मॉरिस ग्वायर हे दिल्ली विद्यापीठाचे उपकुलगुरु असतांना त्यांनीं डॉ. रंगनाथन् यांना त्या विद्यापीठाच्या ग्रंथालयाची पुनर्रचना व पुनर्व्यवस्था करण्यासाठीं मुद्दाम निमंत्रण दिलें व त्यांची त्या विद्यापीठांत ग्रंथालयशास्त्राचे प्राध्यापक व ग्रंथालय सल्लागार म्हणून नेमणूक केली. त्या विद्यापीठांत त्यांनीं (१) पदवीधरांकरितां ग्रंथालय-शास्त्राच्या प्रमाणपत्राचा एक वर्षाचा शिक्षणक्रम, व (२) ग्रंथालय-शास्त्राच्या एम्. एल्. एस्सी. ह्या पदवीपरीक्षेचा दोन वर्षांचा शिक्षणक्रम असलेले दोन वर्ग चालविले. तसेंच ग्रंथालयशास्त्राची पीएच्. डी. ह्या उच्चतम पदवीकरितां कांहीं विद्यार्थ्यांनाहि त्यांनीं मार्गदर्शन केलें.

डॉ. रंगनाथन् यांनीं २७ वर्षें ग्रंथालयशास्त्राच्या अध्यापनाचें कार्य आदर्श पद्धतीनें केलें. ते इंग्लंडमध्यें हें शिक्षण घेण्यास जेव्हां गेले तेव्हां त्यांना ह्या शास्त्राचें अध्यापन करणाऱ्या कित्येक शिक्षकांत एक विशेष उणीव दृष्टीस पडली. ती ही कीं, अध्यापनाचा विषय नीट अभ्यासून तो विद्यार्थ्यांचे मनावर बिंबविण्याइतका परिणामकारक रीतीनें शिकविण्याकडे दुर्लक्ष केलें जात असे. त्यामुळें ग्रंथालयशास्त्राचें शिक्षण अगदीं कमी मतीचें म्हणून लेखलें जात होतें. तशीच स्थिति सध्यां आपल्या भारतांत आहे असें खेदानें म्हणावें लागतें. ग्रंथालयांत ग्रंथपाल वाचकांना स्वतंत्रपणें आपलें ज्ञानार्जन करण्याकरितां व तें वाढविण्याकरितां जीं संदर्भ साधनें निर्माण करतो व

ग्रंथांची रचना शास्त्रोक्तपद्धतीनें करून ती सोयीची व उपयुक्त करण्याचे जे प्रयत्न करतो व शिवाय त्यांना आपुलकीनें जें संदर्भ साहाय्य करतो... अशा ग्रंथपालाच्या विविध कामगिरीला शिक्षकानें वर्गांत केलेल्या अध्यापनापेक्षां पुष्कळ पटीनें अधिक मोल आहे. वर्गांत मिळविलेलें शिक्षण परावलंबी असतें तर ग्रंथालयांत ग्रंथांचे सान्निध्यांत मिळालेलें शिक्षण पूर्ण स्वावलंबी असतें व त्यामुळें अभ्यासकांना स्वावलंबी करण्यांत तें अधिक यशस्वी व श्रेयस्कर ठरतें. याकरितां ग्रंथालय शास्त्राचें अध्यापन अत्यंत शास्त्रोक्तपद्धतीनें व्हावयास पाहिजे व त्याकरितां शिक्षकांकरितां अध्यापनवर्ग चालवून जसें अध्यापक तयार करण्यांत येतात तसेंच ग्रंथालयशास्त्राचे अध्यापनवर्ग चालवून तें शिकविणारे शिक्षक तयार केले पाहिजेत ही गोष्ट त्यांनीं ग्रंथालय-व्यवसाय-बंधूंच्या नजरेस आणण्याकरितां "Teaching of Library Science" ही लेखमाला भारतीय ग्रंथालयसंघाच्या *ABGILA* (Vol, 3 Nos. 1 & 2-1953) ह्या नियतकालिकांत प्रसिद्ध केली आहे.

डॉ. रंगनाथन् यांनीं ग्रंथालयशास्त्रांतर्गत बहुतेक सर्व विषयांवर आतांपर्यंत ४० ग्रंथ प्रकाशित केले आहेत व हजारों लेख प्रसिद्ध करून ह्या शास्त्राचें महत्त्व बहुजन समाजाला पटविण्याचे प्रयत्न केले आहेत.

इ. स. १९३३ मध्यें भारतीय ग्रंथालयसंघाची स्थापना त्यांच्याच पुढाकारानें झाली व इ. स. १९४७ ते १९५३ पर्यंत ते त्या संघाचे अध्यक्ष असताना संघाच्या कार्यांत त्यांनीं बराच जिवंतपणा निर्माण केला; संघाची सांपत्तिक स्थिति उत्तमप्रकारें सुधारली; संघाचीं स्वतंत्र प्रकाशनें प्रकाशित केलीं व ॲबगिला (*ABGILA*) हें संघाचें ग्रंथालयशास्त्रावरील प्रथम श्रेणीचें नियतकालिक भरभराटीस आणलें. डॉ. रंगनाथन् यांनीं अखिल भारताकरितां व भारतांतील कांहीं संघटक राज्याकरितां ग्रंथालयकायद्याची योजना तयार केली. तसेंच त्यांनीं अखिल भारताकरितां व कांहीं संघटक राज्यांकरितां ग्रंथालय प्रसारयोजना सुद्धां तयार करून प्रसिद्ध केली.

दि. ७ मार्च १९४८ रोजीं डॉ. रंगनाथन् यांच्या ग्रंथालयशास्त्रावरील व ग्रंथालयचळवळीवरील मौलिक कामगिरीबद्दल त्यांना दिल्ली विद्यापीठानें आपल्या भारताचे माननीय पहिले पंतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू व माननीय शिक्षणमंत्री मौलाना अबुल कलम आझाद यांचे समक्षेत

डॉक्टर ऑफ् लेटर्स ही बहुमानाची पदवी अर्पण केली. तसेंच इ स. १९४८ पासून निरनिराळ्या पाश्चिमात्य राष्ट्रांत त्यांना मुद्दाम निमंत्रण करून त्यांची व्याख्यानें व त्यांच्याशीं विचारविनियम करण्यांत येत आहे. त्यांच्या द्विबिन्दु-वर्गीकरण पद्धतीनें तर ग्रंथालयवर्गीकरण शास्त्रांत विशेष उल्लेखनीय क्रांति घडवून आणली आहे. असे हे डॉ. रंगनाथन् यांचें चरित्र पाहिल्यावर त्यांना भारतांतील *ग्रथालयचळवळीचे पिताजी* (Father of Library Movement in India) असें त्यांचे एतद्देशीय व्यवसायबंधुंना व तसेंच परकीय देशांतील व्यवसायबंधुंना वाटत असल्यास नवल नाहीं. ग्रंथालयांचे सुधारणेचे बाबतींत भारतानें सर्व जगांत उच्च स्थान मिळवावें ही त्यांची महत्त्वाकांक्षा सफल करण्यास त्यांना भारतांतील सर्व व्यवसायबधूनीं अंतःकरणपूर्वक साहाय्य करणें इष्ट आहे.

प्रकरण २ रें

ग्रंथांचें वर्गीकरण
व
द्विबिन्दु-वर्गीकरण-पद्धति

ग्रंथांची रचना

ग्रंथांचें वर्गीकरण हा अर्वाचिन ग्रंथालयांतील एक अत्यंत महत्त्वाचा विषय होऊन बसला आहे. याला मुख्य कारण सतत होणारी ग्रंथांची वाढ व त्याच-बरोबर ग्रंथालयांचा उपयोग करून घेणाऱ्या वाचकांची वाढ ग्रंथालयांतलें सर्व काम वाचकांच्या सोयी व वाङ्मयाचे बाबतींत त्यांच्या आवडी-निवडी याकडे लक्ष देऊन करण्यांत येतें. ह्या सर्व कामांत वाचकांचा प्रत्यक्ष संबंध ग्रंथांशीं विशेष येत असल्यामुळें त्यांची रचना सदैव वाचकांच्या सोयीची असेल असा प्रयत्न करणें हें ग्रंथपालाचें मुख्य काम आहे.

ज्ञानाचें वर्गीकरण व ग्रंथांचें वर्गीकरण

ग्रंथांच्या वर्गीकरणाचें मूळ ज्ञानाच्या वर्गीकरणांत आहे; कारण ग्रंथांमध्यें ज्ञानाच्या शाखोपशाखांचा विचार केलेला असतो. यामुळें ज्ञानाचें वर्गीकरण व ग्रंथांचें वर्गीकरण यांमध्यें अगदीं निकटचा संबंध आहे. शतकानुशतकें ज्ञानाचें क्षेत्र जसें वाढत चाललें आहे तशा ग्रंथांच्या वर्गीकरणाच्या पद्धतींतहि सारख्या सुधारणा कराव्या लागत आहेत. एका शतकांत उत्तम ठरलेली वर्गीकरणपद्धति दुसऱ्या शतकांत निरुपयोगी ठरते. म्हणूनच ग्रंथांच्या वर्गीकरणांत सारखी क्रांति घडून येत आहे. ग्रंथपालांना वाङ्मयनिर्मितींत सतत चालू असलेली वाढ व त्याच्या अनुरोधानें वाचकांच्या गरजांमध्यें होत असलेला फरक यांकडे सारखें लक्ष पुरवावें लागतें; व त्याप्रमाणें ग्रंथांच्या वर्गीकरणांत काय बदल व सुधारणा करावयास हव्यात याबद्दल त्यांना सदैव विचार करावा लागतो; व ज्ञानाच्या सर्व बाजूंनें होत असलेल्या

वाढीचा बारकाईनें अभ्यास करावा लागतो; कारण त्यांना ग्रंथालयातली ग्रंथांची रचना नेहमीं वाचकांच्या गरजा पुरविण्यास कार्यक्षम ठेवावी लागते.

सर्वसामान्य वर्गीकरण पद्धति

ही ग्रंथपालांची अडचण दूर करण्यासाठीं एकोणीसाव्या शतकाच्या शेवटल्या कालखंडापासून आतापर्यंत अमेरिका, इंग्लंड व भारत ह्या तीन राष्ट्रांत पुढील सर्वसामान्य अशा वर्गीकरण पद्धति निर्माण करण्यांत आल्या.

(१) डॉ. मेलव्हिल ड्यूए (Melvil Dewey) यांची दशांश वर्गीकरण पद्धति (Decimal Classification). १८७६.

(२) चार्लस ॲमी कटर (Charles Ammi Cutter) यांची विस्तारशील वर्गीकरण पद्धति (Expansive Classification). १८९७.

(३) जेम्स् डफ ब्राऊन (James Duff Brown) यांची विषय-वर्गीकरण पद्धति (Subject Classification). १९०६.

(४) लायब्ररी ऑफ् कॉंग्रेसची वर्गीकरण पद्धति (Library of Congress Classification). १९१०.

(५) सर्वसामान्य दशांश वर्गीकरण पद्धति (Classification Decimale Universelle, Brussels). १९२७.

(६) डॉ. शियाळी रामामृत रंगनाथन् यांची द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धति (Colon classification). १९३३.

(७) हेन्री एव्हेलिन ब्लिस (Henry Evelyn Bliss) यांची वाङ्मय रचना वर्गीकरण पद्धति (Bibliographical classification). १९३५.

वरील वर्गीकरण पद्धतींपैकीं (१) डॉ. ड्यूए यांची दशांश वर्गीकरण पद्धति (२) सर्वसामान्य दशांश वर्गीकरण पद्धति (३) डॉ. रंगनाथन् यांची द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धति व (४) ब्लिस यांची वाङ्मयरचना वर्गी-करण पद्धति– ह्या पद्धति विशेष उल्लेखनीय आहेत.

डॉ. ड्यूए यांची दशांश वर्गीकरण पद्धति

डॉ. ड्यूए हे अमेरिकेंतलि अर्वाचीन ग्रंथालयचळवळीचे जनक होत. त्यांचा जन्म न्यूयॉर्क राज्याच्या जेफर्सन परगण्यांत ॲडॅम्सेंटर या गांवीं

डिसेंबर १०, १८५१ ह्या दिवशीं झाला. त्यांचें शिक्षण इ. स. १८७४ मध्यें पुरें झालें व लगेच ते ॲम्हर्स्ट कॉलेजमध्यें उपग्रंथपाल म्हणून काम करूं लागले. ते कॉलेजमध्यें असतांनाच इ. स. १८७३ मध्यें त्यांनीं आपल्या दशांश वर्गीकरण पद्धतीचा आराखडा तयार केला. ह्या पद्धतींत अंकनाकरितां केवळ अरबी अंकांचा दशांश अपूर्णांक रूपानें उपयोग केला असल्यामुळें व तिच्या वर्गीकृत तक्त्याची सूचि विषयांचे अन्योन्य संबंध विशद रीतीनें दाखविणारी व वरीच विस्तृत असल्यामुळें वर्गीकरण करणागला तिचा उपयोग करून बहुतेक विषयांना अगदीं अल्प वेळांत योग्य वर्गांक देणें शक्य होतें. ह्या कारणामुळें ग्रंथपालांना ही पद्धति इतर सर्व वर्गीकरण-पद्धतींपेक्षां विशेष सोपी वाटते आणि म्हणूनच जगांतील बहुसंख्य ग्रंथालयांनीं तिचा स्वीकार केला आहे.

डॉ. ड्यूए यांनीं आपल्या वर्गीकरणपद्धतींत दशांश अपूर्णांक अंकन प्रणालीचा स्वीकार केल्यामुळें अंकनाच्या प्रकारांत (Mode of Notation) पहिली निश्चित सुधारणा झाली. त्यामुळें नवीन विषयांना जेव्हां व जेथें स्थान द्यावें लागतें तें देतां येणें शक्य झालें आहे. ह्या सोयीमुळें गौण विषयांना (Subordinate subjects) सोयीचें स्थान (helpful place) देणें सहज शक्य झालें आहे ही रचना इतकी सुसंबद्ध होते कीं, कमी कमी विस्ताराच्या (decreasing extension) एका मागोमाग येणाऱ्या गौण विषयांची सांखळीच (chain of modulated sub-classes) निर्माण होते. ह्या प्रकाराला डॉ. रंगनाथन् यांनीं ध्वंसन क्रिया (Denudation) म्हणजे विस्ताराचें ध्वंसन अथवा सच्चीकरण अशी संज्ञा दिली आहे.

परिगणनात्मक (enumerative) वर्गीकरणपद्धतींतील दोष

नवीन समपङ्क्ति वर्गांना अथवा समसमान वर्गांना (coordinate classes), विविध मुखांच्या वर्गांना (multi faceted classes), विविध अवस्थायुक्त वर्गांना (multi phased classes) व अगदींच नवीन मुख्य वर्गांना योग्य स्थान प्राप्त करून कसें द्यावयाचें ही मुख्य अडचण कित्येक वर्षे भासत होती. ही अडचण प्रचारांत असलेल्या कोणत्याहि सर्वमान्य वर्गीकरण पद्धतीला

समाधानकारकरीतीनें सोडवितां येणें शक्य नाहीं. ह्या पद्धति साधारणपणें परिगणनात्मक (enumerative) म्हणजे गतकालांतील व चालूं काळांतील विषयांना तयार वर्गांक पुरविणाऱ्या पद्धति असल्यामुळें भावी काळांत जे नवीन विषय निर्माण होणार त्यांचा समावेश तयार वर्गांकांचे कोष्टकांत करतां येत नसे म्हणूनच त्या पद्धतींत ज्या कांहीं सुधारणा करण्यांत आल्या आहेत त्या समाधानकारक होऊं शकल्या नाहींत; कारण त्यांना कांहीं ठराविक नियमांचें अथवा कांहीं विशिष्ट पद्धतींचें पाठबळ नाहीं.

द्विबिन्दु पद्धतीचीं कांहीं वैशिष्ट्ये

याकरितां ज्या वर्गीकरणपद्धतीप्रमाणें भविष्यकाळीं निर्माण होणाऱ्या विषयांना योग्य वर्गांक देणें शक्य आहे अशी नवीन वर्गीकरणपद्धति निर्माण करणें अत्यंत आवश्यक होतें; आणि ह्याच उद्देशानें डॉ. रंगनाथन् यानीं इ. स. १९२५ मध्यें आपल्या द्विबिन्दुवर्गीकरण पद्धतीची अत्यंत परिश्रमपूर्वक रचना केली. त्यांनीं तिची मांडणी अशी केली आहे कीं, एखादा विषय अत्यंत सूक्ष्म असला तरी त्याला पूर्ण अर्थवाही वर्गांक तयार करणें शक्य व्हावें. त्यांच्या वर्गांक तयार करण्याच्या पद्धतीला त्यानीं लहान मुलांच्या खेळण्यांतील ठराविक सांच्याच्या ठोकळेवजा उपकरणांच्या संचाची (Meccano Apparatus) उपमा दिलेली आहे. ज्याप्रमाणें संचातील ठोकळ्यांच्या साहाय्यानें लहान मुलांना हव्या त्या निरनिराळ्या आकृति तयार करतां येतात; त्याचप्रमाणें डॉ. रंगनाथन् यांच्या पद्धतींतील निरनिराळ्या कोष्टकांच्या (Schedules) व स्मरणसुलभ युक्त्यांच्या (Mnemonic devices) साहाय्यानें निरनिराळ्या विशिष्ट विषयांना विशिष्ट वर्गांक (Specific class numbers to specific subjects) तयार करतां येतात. ह्या पद्धतींत द्विबिन्दु (:) ह्या चिन्हाचा उपयोग ठोकळ्यांच्या उपकरणांतील चाव्या आणि खिळे (Nuts and bolts) ह्याप्रमाणें केला जातो.

निरनिराळ्या वर्गोपवर्गांत वर्गीकरणाकरितां ह्या पद्धतींत ठराविक मुखपरिसूत्रें (Facet Formulae) दिलीं आहेत व त्या परिसूत्रांतील संबंधित मुखांचे (Facets) विभाग दाखविणारीं मूलघटक संज्ञांचीं कोष्टकें

(schedules of fundamental constituent terms) त्या त्या परिसूत्राखालीं दिलेलीं आहेत. ह्या कोष्टकांच्या साहाय्यानें व ग्रंथकारानें ठरवून दिलेल्या नियमांप्रमाणें निरनिराळ्या ग्रंथांना त्यांच्या विशिष्ट विषयांप्रमाणें वर्गांक तयार करावे लागतात. ह्यावरून आपलें असें लक्षांत येईल कीं ह्या पद्धतींत प्रथम निरनिराळ्या ठराविक मुखांच्या मूलघटक संज्ञांच्या साहाय्यानें संबंधित विषयाचें विभाजन (analysis) करण्यांत येतें व नंतर त्या विषयाचा वर्गांक तयार करतांना कोष्टकांतील संबंधित विभागांच्या संज्ञा एकत्र जुळविण्यांत (synthesize) येतात. अशा ह्या पद्धतीच्या विशिष्ट रचनेमुळें व तींमध्यें वर्गांक तयार करण्याकरितां एक विशिष्ट पद्धति अनुसरावी लागत असल्यामुळें तिला विभाजन-संयोजनक्षम वर्गीकरण पद्धति (analytico-synthetic scheme of classification) असें नांव देण्यांत येतें.

पृथक्करण क्रिया (The act of Dissection)

एका मुखांतील निकटवर्ति विश्वांतून एकाच विभाजन गुणाचे साहाय्यानें एकमेकांपासून भिन्न व समसमान असे जे विभाग तयार करण्यांत येतात त्या क्रियेला पृथक्करण क्रिया (the act of dissection) अशी संज्ञा डॉ. रंगनाथन् यांनीं दिलेली आहे. अशा पृथक्कृत वर्गांना समसमान वर्ग (coordinate classes) ही संज्ञा आहे व त्यांचे पङ्क्तिला वर्गांची पङ्क्ति (an array of classes) अशी संज्ञा आहे. डॉ. रंगनाथन् यांनीं निरनिराळ्या मुखांचीं ठराविक मूलघटक संज्ञांचीं जीं कोष्टकें तयार केलेलीं आहेत त्यांतील समसमान वर्गांची मांडणी पृथक्करण पद्धतीनें (the method of dissection) केलेली आहे.

ध्वंसनक्रिया (The act of Denudation)

एका मुखांतील निकटवर्ति विश्वांतून निरनिराळ्या विभाजन गुणांचे साहाय्यानें कमी कमी विस्ताराच्या एका मागोमाग येणाऱ्या गौण विषयांची जी सांखळी निर्माण करण्यांत येते त्या क्रियेला ध्वंसन क्रिया (the act of denudation) असें डॉ. रंगनाथन् यांनीं म्हटलें आहे. ह्याबद्दल डॉ. ड्यूए यांच्या दशांश अंकन प्रणालीच्या संदर्भानें वर थोडेंसें निवेदन केलेंच आहे. डॉ. रंगनाथन् यांनीं ही सांखळी निर्माण करण्याविषयींचे नियम तयार केलेले

आहेत व त्या नियमांचे अनुरोधानें त्यांच्या पद्धतींतील गौण विषयांच्या सांख्व्या तयार करण्यांत आल्या आहेत.

स्तरण क्रिया (The act of Lamination)

डॉ. रंगनाथन् यांच्या पद्धतीचें तिसरें वैशिष्ट्य असें आहे कीं निरनिराळ्या विभाजन गुणसमुच्चयांच्या (Trains of Characteristics) साहाय्यानें जीं निरनिराळीं मुखें तयार होतात त्यांचे त्यांनीं पांच प्रकार ठरविले आहेत व त्या प्रकारांना (१) व्यक्तित्व मुख (Personality Facet), (२) वस्तु अथवा साधनमुख (Matter or Material Facet), (३) ऊर्जामुख (Energy Facet), (४) स्थल मुख (Space Facet) आणि (५) कालमुख (Time Facet) अशीं नांवें दिलीं आहेत. हीं मुखें निरनिराळीं दाखविण्याकरितां त्यांचीं संयोगचिन्हेंसुद्धां त्यांनीं ठरविलीं आहेत. ह्या मुखांपैकीं व्यक्तित्व मुखापुढें जें ऊर्जामुख अथवा वादविषय (Problem) मुख येतें त्यांतील कांहीं विभागांचा मागील व्यक्तित्व मुखाशीं सर्वसाधारणपणें संबंध येतो व शिवाय व्यक्तित्वमुखांतील विशिष्ट विभागाशींसुद्धां संबंध येतो. उदाहरणार्थ " प्राण्यांचे रोग " हा विषय आपण घेतला तर प्राणिशास्त्रांत त्याचा संबंध दोन प्रकारांनीं आपणांस दाखवितां येतो. पहिला संबंध सर्वसाधारण प्राणिजात यांचे रोग असा असतो व दुसरा संबंध विशिष्ट प्राण्यांचे रोग असा असतो. अशा विषयांतील 'रोग' हा विषय परस्परव्यापी (overlapping) आहे असें आपणांस दिसतें. हे संबंध डॉ. रंगनायन् यांच्या मुख–पृथकरण (Facet analysis) ह्या योजनेमुळेंच नीट दाखवितां येतात. असे संबंध दाखविण्याच्या क्रियेला डॉ. रंगनायन् यांनीं स्तरण–क्रिया (the act of Lamination) ही संज्ञा दिलेली आहे.

विरल विषय संघात (An assemblage of loose subjects).

कित्येक वेळीं दोन भिन्न विषयांचा संबंध दाखविणारे विशिष्ट विषय निर्माण होतात. जसें– स्थापत्यशास्त्रज्ञांकरितां गणित (Mathematics for Engineers) अथवा शिक्षणाचा संख्यास्थितिद्योतक अभ्यास (Statistical Study of Education) अशा विषयांना " विरळ विषयसंघात " (An assemblage of loose subjects) ही संज्ञा डॉ.

रंगनाथन् यांनीं दिली आहे; व त्यांनीं अशा संबंधित विरळ विषयांचे वर्गांक तयार करण्याकरितां स्वतंत्र योजना व नियम ठरविलेले आहेत.

ह्या पद्धतीच्या अशा अनेक वैशिष्ट्यांमुळें तिचें एकंदर स्वरूप इतर विद्यमान परिगणनात्मक सर्वमान्य वर्गीकरण पद्धतींच्या स्वरूपांपासून भिन्न आहे असें आपणांस सहज आढळून येतें.

ही पद्धति उत्क्रटत्वानें विकासशील व सूक्ष्मत्वशील आहे. तीमध्यें विषयांची संबंधानुसारी मांडणी करण्याचें तत्त्व अगदीं काटेकोरपणानें पाळलें जात असल्यामुळें ती साहजिकच आंतरराष्ट्रीय मान्यतेस पात्र झाली आहे. सर्वसाधारण वर्गीकरणाचीं विशिष्ट तत्त्वें व ग्रंथांच्या वर्गीकरणाचीं विशिष्ट तत्त्वें–अशी वर्गीकरण शास्त्राच्या तत्त्वांची फोड करून आणि त्या तत्त्वांच्या व्याख्या ठरवून, त्या व्याख्यांचे अनुरोधानें ह्या वर्गीकरणाची मांडणी डॉ. रंगनाथन् यांनीं केलेली आहे.

ह्या पद्धतींत अधिकाधिक सुधारणा करण्याचें कार्य ग्रंथकारानें मोठ्या चिकाटीनें चालू ठेवलेलें आहे. ह्या पद्धतीप्रमाणें भारतांतील कित्येक विद्यापीठांचीं ग्रंथालयें, संशोधन संस्थांचीं ग्रंथालयें, शालेय ग्रंथालयें, व्यवसाय ग्रंथालयें व वृत्तपत्र ग्रंथालयें–अशा अनेक ग्रंथालयांतील ग्रंथांचें वर्गीकरण केलें जात आहे. इंग्लंड, अमेरिका व इतर पाश्चिमात्य राष्ट्रांतून ही पद्धत चांगली नांवाजली जात आहे. ही पद्धत शिकण्याकरितां अमेरिकेंत अभ्यासमंडळें स्थापन झालीं आहेत. ह्या पद्धतीची माहिती डॉ. रंगनाथन् यांचे मुखांतून ऐकण्यास मिळावी म्हणून युरोपियन राष्ट्रांतील निरनिराळ्या संस्था डॉ. रंगनाथन् यांना इ. स. १९४८ पासून आतांपर्यंत युरोप व अमेरिका येथें बोलावीत आहेत व त्यांचीं स्वतंत्र व्याख्यानें करवीत आहेत; तसेंच त्यांच्याशीं ह्या विषयावर विचारविनिमय करण्यांत येत आहे.

द्विबिंदु पद्धतींतील रोमी चिह्नांचें नागरीवर्णमालेंत रूपांतर

मराठी-ग्रंथ-सूचिकर्ते श्री. शंकर गणेश दाते हे आपली सूचि तयार करीत असतांना त्यांनीं ह्या पद्धतीचा अभ्यास चालू ठेवला होता; व ह्या पद्धतीची इ. स. १९३९ मध्यें जेव्हां दुसरी आवृत्ति निघाली तेव्हां ह्या पद्धतींत अंकनाकरितां रोमी वर्ण उपयोजिले असल्यामुळें त्यांना त्यांची सूचि तयार

करण्याचे कामीं नाइलाजानें ह्या पद्धतीचा स्वीकार करतां आला नाहीं. परंतु ह्या पद्धतींतील रोमी अंकनाचें नागरी वर्णमालेंत रूपांतर होणें फार आवश्यक आहे असें त्यांना वाटल्यावरून त्यांनीं इ. स. १९४६ पर्यंत ह्या बाबतींत बराच विचार करून त्या वर्षी द्विबिंदु पद्धतींतील रोमी वर्णांच्या अंकना-ऐवजीं नागरी वर्णांची योजना निश्चित केली; व त्या बाबतींत डॉ. रंगनाथन् यांचेबरोबर पत्रव्यवहार करून स्वतःला नागरी वर्णांची योजना ज्याप्रमाणें पटली त्याप्रमाणें ती आखून त्या योजनेचें "द्विबिन्दु वर्गीकरण पद्धतींतील रोमी व आरबी वर्णांक चिन्हांचे जागीं बालबोध चिन्हांची योजना" ह्या नांवाचें एक उपयुक्त पुस्तक प्रसिद्ध केलें.

श्री. दाते यांनीं ह्या पुस्तकांत मुख्य वर्गांचा जो तक्ता प्रसिद्ध केला आहे तो डॉ. रंगनाथन् यांनीं लेख रूपानें "इंडियन लायब्रेरियन" ह्या नांवाच्या त्रैमासिकाच्या जून १९४७ च्या अंकांत प्रकाशित केला होता. त्या लेखांत डॉ. रंगनाथन् यांनीं असें प्रतिपादिलें होतें कीं, जरी भारतांतील निरनिराळ्या भाषांचे वर्ण भिन्न असले तरी सर्व भारतीय भाषांकरितां एकच वर्णांचा तक्ता असावा. तो लेख प्रसिद्ध झाल्यावर कांहीं सूचना त्यांचेकडे आल्या. ह्या सूचनांचा विचार करून व ग्रंथालय-परिसापातील सहकाऱ्यांशीं त्या बाबतींत बराच सखोल विचारविनिमय करून त्यांनीं नागरी वर्णमालेचा रूपांतरित तक्ता कायम केला.

ह्या पुस्तकांत डॉ. रंगनाथन् यांनीं तयार केलेल्या नागरी वर्णमालेच्या रूपांतरित तक्त्याच्या अनुरोधानें मुख्य वर्गांचा तक्ता दिला आहे.

कोलन शब्दाचा अर्थ

'Colon classification' ह्या इंग्रजी पारिभाषिक शब्दांतील 'Colon' ह्या शब्दाला मराठींत प्रतिशब्द म्हणून 'द्विबिन्दु' हा शब्द योजावा कीं 'विसर्ग' हा शब्द योजावा ह्याबद्दल मध्यंतरी थोडा वाद निर्माण झाला होता. त्याबद्दल थोडें निवेदन पुढें दिलें आहे.

'Colon' ह्या शब्दाचा 'बिन्दुयुग्मम्' असा अर्थ कै. प्रा. वामन शिवराम आपटे यांच्या "English-Sanskrit" कोशांत दिला आहे; तसेंच कै. श्री. नीलकंठ बाबाजी रानडे यांच्या "Twentieth Century

English Marathi" कोशांत विराम चिन्ह (:) अथवा द्विबिन्दु चिन्ह असा दिला आहे.

'ग्रंथालयशास्त्राचा ओनामा' हें पुस्तक इ. स. १९३३ मध्यें प्रसिद्ध झालें. त्या पुस्तकांत ह्या पद्धतीची माहिती देतांना त्या पुस्तकाच्या ग्रंथकारानें ह्या पद्धतीला 'द्विबिन्दुवर्गीकरण पद्धति' असें नांव दिलें व तें पुढें तसेंच रूढ झालें. परंतु इ. स. १९४९ मध्यें महामहोपाध्याय मा. दत्तो वामन पोतदार यांनीं ह्या पद्धतीला 'द्विबिन्दु पद्धति' न म्हणतां 'विसर्ग पद्धति' म्हणावें असें सुचविलें; व त्यानंतर ह्या पद्धतीच्या मराठी नांवाबद्दल थोडी चर्चा झाली.

Colon scheme (कोलन स्कीम) ह्या इंग्रजी परिभाषेला मराठींत 'द्विबिन्दु पद्धति' ह्या परिभाषेऐवजीं 'विसर्ग पद्धति' ही परिभाषा वापरावी ही मा. पोतदार यांची सूचना मान्य करण्यास एक अडचण निर्माण होत आहे. विसर्ग हा आपल्या नागरी वर्णमालेंतला सोळावा स्वर आहे व त्याचें (:) असें चिह्न आहे. शिवाय विसर्ग ह्याअर्थीं हें चिन्ह वापरलें तर त्याला एक विशेष अर्थ निर्माण होतो. कारण संस्कृत भाषेंत हा स्वर हकार या अर्थानें वापरतात. उदाहरणार्थ रामः, रावणः, तसेंच प्रत्ययाच्या अंतीं असणाऱ्या स् व र् ह्या व्यंजनाबद्दलहि (:) विसर्गाचा उपयोग करतात.

कोलन वर्गीकरण पद्धतीचे ग्रंथकार डॉ. रंगनाथन् यांनीं त्यांच्या "Classified catalogue code, 3rd edn. 1951" ह्या पुस्तकाच्या शेवटीं "Glossary of Terms" ह्या पारिभाषिक कोशांत Colon classification ह्या इंग्रजी परिभाषेला 'द्विबिन्दु वर्गीकरण' ही परिभाषा वापरली आहे. डॉक्टर रंगनाथन् स्वतः संस्कृत भाषेचे गाढ व्यासंगी आहेत व त्यांचे संस्कृतोद्भव ग्रंथालय-परिभाषा ठरविण्याचे प्रयत्न चालू आहेत; व ह्या विषयावर त्यांनीं भारतीय ग्रंथालयसमितीच्या *ANNALS* ह्या नियतकालिकाच्या पहिल्या भागांत (१९४९-५०) पांच लेख प्रसिद्ध केले आहेत. ह्यावरून कोलनवर्गीकरण पद्धतीच्या ग्रंथकारानेंसुद्धां 'Colon' ह्या इंग्रजी परिभाषेला 'द्विबिन्दु' ही परिभाषा योजल्यामुळें तीच पुढें रूढ होणें उचित आहे.

द्विबिन्दु पद्धतीच्या आतांपर्यंत प्रसिद्ध झालेल्या आवृत्ति

ह्या पद्धतीची इ. स. १९३३ मध्ये पहिली आवृत्ति प्रसिद्ध झाल्यानंतर तिच्यावर अनेक लेख प्रसिद्ध झाले व निरनिराळ्या ग्रंथालयपरिषदातून बऱ्याच चर्चा झाल्या. डॉ. रंगनाथन् यांचे ह्या पद्धतींत सुधारणा घडवून आणण्याचे प्रयत्न अजूनहि चालूं आहेत. इ. स. १९३८ मध्यें तिची सुधारलेली दुसरी आवृत्ति प्रसिद्ध झाली; व इ. स. १९५० मध्यें आणखी कांहीं सुधारणा करून तिची तिसरी आवृत्ति प्रसिद्ध करण्यांत आली. तिसऱ्या आवृत्तींत सुद्धां अनेक सुधारणा करून इ. स. १९५२ मध्यें ह्या पद्धतीची चौथी आवृत्ति प्रसिद्ध झाली. इ स. १९५२ नंतर इ. स. १९५६ पर्यंत डॉ. रंगनाथन् यांनीं ह्या पद्धतींत आणखीहि विशेष उल्लेखनीय सुधारणा केल्या व तिची सुधारलेली पांचवी आवृत्ति छापण्याचें काम सध्यां चालूं आहे.

ब्लिस यांची वाङ्मयरचना वर्गीकरणपद्धति (Bibliographic Classification)

अमेरिकेंतील नामवंत ग्रंथपाल हेन्री एव्हेलिन ब्लिस यांची वाङ्मयरचना वर्गीकरणपद्धति ही अर्वाचीन प्रमुख वर्गीकरणपद्धतींपैकीं एक महत्त्वाची पद्धति आहे. तिची प्राथमिक मांडणी त्यांनीं इ. स. १९०२ मध्यें केली. ह्या पद्धतीचें एक विशेष असें आहे कीं ज्ञानाच्या एकमेकांशीं संबंध असलेल्या क्षेत्रांची व त्यांच्या शाखांची मांडणी त्यांच्या परस्पर संबंधानुसारी करण्यांत आली आहे.

ब्लिस यांचा जन्म न्यूयॉर्कमध्यें दि. २९ जानेवारी १८७० रोजीं झाला. त्यांचा शिक्षणक्रम पूर्ण झाल्यावर इ. स. १८९१ मध्यें न्यूयॉर्क येथील महाविद्यालयाचे ग्रंथालयांत ग्रंथपाल म्हणून त्यांची नेमणूक झाली. तेथील ग्रंथांचें वर्गीकरण करतांना त्यांना त्यावेळीं अमेरिकेंत ज्या वर्गीकरण-पद्धति प्रचारांत होत्या त्यांत बरेच दोष आढळून आले. म्हणून त्यांनीं इ. स. १९०२ मध्यें आपल्या स्वतःच्या वर्गीकरणपद्धतीचा आराखडा तयार केला व त्या पद्धतीप्रमाणें आपल्या ग्रंथालयांतील ग्रंथांचें वर्गीकरण करण्यास सुरवात केली. तेव्हांपासून त्यांनीं वर्गीकरणशास्त्राचा सखोल अभ्यास करून त्यांना अमेरिकेंत प्रचारांत असलेल्या वर्गीकरणपद्धतींत जे दोष दिसत होते

त्यांवर ग्रंथालयव्यवसायावरील नियतकालिकांतून लेखरूपानें चर्चा केली. त्यानीं ज्ञानाचें वर्गीकरण व ग्रंथांचें वर्गीकरण यांचा तौलनिक अभ्यास करून दोन मौलिक ग्रंथ प्रसिद्ध केले आहेत. त्यांचीं नांवें —(1) Organisation of Knowledge and the System of the Sciences and (2) Organisation of Knowledge in Libraries. ब्लिस यांची वर्गीकरणपद्धति आतांपर्यंत परिगणनात्मक अशा ज्या वर्गीकरणपद्धति निर्माण झाल्या त्या सर्वांपेक्षां श्रेष्ठ दर्जाची आहे. परंतु डॉ. रंगनाथन् यांच्या पद्धतींत (१) मुखपरिसूत्रें (Facet Formulae), (२) मूलघटक संज्ञांचीं कोष्टकें (Schedules of Fundamental Constituent Terms), (३) समपद्धति वर्गांकरितां पङ्क्तींचीं योजना (The Device of Arrays for Coordinate Classes), (४) गौण वर्गांकरितां सांखळ्यांची योजना (The Device of Chains for Subordinate Classes), (५) विविध प्रकारच्या कांहीं विशिष्ट विषयांकरितां स्मरणसुलभ युक्त्यांची योजना (Mnemonic Devices) अशीं कांहीं वैशिष्टयें असल्यामुळें त्या पद्धतीप्रमाणें सूक्ष्मातिसूक्ष्म अशा विषयाला पूर्ण अर्थवाही वर्गांक तयार करणें जसें शक्य आहे तसें ब्लिस यांचें वर्गीकरण पद्धतींत शक्य नाहीं; व तसें पूर्ण अर्थवाही वर्गांक सर्व विषयांना देण्याची आवश्यकता नाहीं असें ब्लिस यांचें म्हणणें आहे म्हणून त्यानीं त्या दृष्टीनें आपल्या पद्धतीची मांडणी केलेली नाहीं. त्यांच्या पद्धतीचें एक वैशिष्टय असें आहे कीं, त्यानीं ज्ञानाच्या ज्या शाखोपशाखांचा समावेश आपल्या पद्धतींत केला आहे त्यांची संगति अगदीं उत्कृष्ट रीतीनें साधण्याचा त्यांनीं प्रयत्न केला आहे. ह्यामुळें कांहीं नवीनच निर्माण झालेल्या विषयांचें योग्य स्थान ज्ञानाच्या कोणत्या शाखेंत आहे हें आपणांस ब्लिस यांच्या पद्धतीमध्यें सहज समजूं शकतें. ब्लिस यांनीं आपल्या पद्धतींत ४५ सामान्य व विशिष्ट कोष्टकें दिलेलीं असल्यामुळें, मूळ ग्रंथांत कांहीं विषयांचा समावेश जरी केलेला नसला तरी त्यांना त्या कोष्टकांचे साहाय्यानें युक्त वर्गांक देतां येतात. ब्लिस यांची पद्धति कितीहि चांगली असली तरी तीमध्यें आपल्या भारतीय विद्यांचा नीट समावेश केलेला नसल्यामुळें ती आपल्या ग्रंथालयांतील ग्रंथांचें वर्गीकरण करण्यास डॉ. रंगनाथन् यांच्या पद्धतीइतकी पूर्णत्वानें उपयोगाची नाहीं.

मुख्य वर्गाची संख्या

अर्वाचीन वर्गीकरणपद्धतींच्या काही वैशिष्ट्यांपैकी त्यांच्या मुख्य वर्गाची संख्या हें एक वैशिष्टच आहे ड्यूए याच्या दशांश पद्धतीच्या मुख्य वर्गाची संख्या ९ आहे, कारण त्यानीं मुख्य वर्गाकरिता १ ते ९ अशा अरबी अंकाची योजना केली आहे. परंतु कटर, ब्राऊन, रंगनाथन्, ब्लिस याच्या पद्धति व लायब्ररी ऑफ कॉंग्रेस ही वर्गीकरणपद्धति या सर्व पद्धतींत मुख्य वर्गाकरिता रोमी अक्षराचा उपयोग केलेला असल्यामुळें त्यांच्या मुख्य वर्गाची संख्या विस्तृत झालेली आहे. डॉ रंगनाथन् यानीं रोमी वर्णमालेचे सर्व वर्ण वापरून शिवाय काहीं ग्रीक वर्ण सुद्धा मुख्य वर्गाकरिता वापरले असल्यामुळें त्याच्या पद्धतीच्या मुख्य वर्गाची संख्या इतर पद्धतींतील मुख्य वर्गाच्या संख्येपेक्षा जास्त विस्तृत झालेली आहे.

सूक्ष्म वर्गीकरण

अलीकडे ग्रंथालयांतील वर्गीकरणाचा प्रश्न ग्रंथांच्या वर्गीकरणापुरताच मर्यादित राहिलेला नसून त्याचा व्याप नियतकालिकांतील व संकलित ग्रंथांतील विशिष्ट लेखाचें वर्गीकरण आणि सूक्ष्मात् सूक्ष्म अशा अनेक नवीन नवीन विषयाचें वर्गीकरण करणें असा व्यापक स्वरूपाचा झालेला आहे. असें सूक्ष्म वर्गीकरण (Depth classification) करून वर्गीकृत सूचि तयार केली तर तिचा उपयोग संशोधकाना फार होतो.

विस्तृत दशांश वर्गीकरण पद्धति
(Expanded Decimal classification Scheme)

याकरिता असें सूक्ष्म वर्गीकरण करण्यास एखादी सर्वमान्य वर्गीकरण-पद्धति असावी ही कल्पना काहीं पाश्चिमात्य संशोधकाना व ग्रंथपालाना सुचल्यावरून त्यानीं इसवी सन १८९५ मध्यें ब्रुसेल्स ह्या शहरीं इंटर-नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ बिब्लिओग्राफी (आता इंटरनॅशनल फेडरेशन ऑफ डॉक्युमेंटेशन) ह्या संस्थेची स्थापना केली व त्यानीं ड्यूए याच्या दशांशपद्धतींत निरनिराळ्या संज्ञा योजून भरपूर वाढ करण्याचें काम हातीं घेतलें. हें काम पुढें बरेच प्रगत होऊन त्या विस्तृत दशांशवर्गीकरण

पद्धतीची (Expanded Decimal Classification Scheme) पहिली आवृत्ति इ. स. १९०५ मध्यें प्रसिद्ध झाली; व तिचें नांव सर्वसामान्य दशांश-वर्गीकरण-पद्धति (Universal Decimal Classification Scheme) असें ठेवण्यांत आलें. ह्या पद्धतींत तेव्हांपासून सारखी सुधारणा करण्यांत येत आहे. हा सर्व विस्तार ड्यूए यांच्या पद्धतीचा पाया आहे तसाच ठेवून केलेला असल्यामुळें त्यांत बरेच दोष आढळतात व या पद्धतीचे वर्गांक रंगनाथन् यांच्या पद्धतीच्या वर्गांकाप्रमाणें शास्त्रोक्त रीतीनें तयार केलेले नसतात आणि ते कित्येक वेळीं संपूर्ण अर्थवाहीसुद्धां नसतात असें डॉ रंगनाथन् यांनीं अनेक लेखांत सिद्ध करून दिलें आहे.

ह्या प्रकरणांत ग्रंथांच्या वर्गीकरणाचे बाबतींत आतांपर्यंत सुधारणा घडवून आणण्याचे जे प्रयत्न झाले त्यांची स्थूल मानानें माहिती दिली आहे व द्विबिंदु वर्गीकरण पद्धतीचीं कांहीं वैशिष्ट्यें विशद करून दाखविलीं आहेत. पुढील प्रकरणांतून द्विबिंदु ह्या वर्गीकरण पद्धतीची संपूर्ण माहिती शक्य तितक्या सोप्या भाषेंत देण्याचा प्रयत्न केला आहे.

प्रकरण ३ रें

मुख्य वर्ग (Main Classes)

इ. स. १९५६ पर्यंत डॉ. रंगनाथन् यांनीं आपल्या वर्गीकरण पद्धतींत ज्या अनेक सुधारणा केल्या आहेत त्यांपैकीं मुख्य वर्गांची वाढ ही एक महत्त्वाची सुधारणा होय. त्यांनीं आपल्या *Annals of Library Science* ह्या नियतकालिकाच्या भाग २ व ३ (१९५५ व १९५६) मध्यें मुख्य वर्गांचीं चार मंडलें (Four zones) प्रतिपादिलीं आहेत. ह्या चार मंडलांच्या बोधचिन्हाचे त्यांनीं चार विभाग केले आहेत. हे चार विभाग चिन्हांच्या चार प्रकारांना उद्देशून केले आहेत; हें पुढील माहितीवरून वाचकांचे सहज लक्षांत येईल.

मंडल	मुख्य वर्गांच्या प्रकाराचें नांव	बोधचिन्हें
पहिलें मंडल	(१) संकीर्ण वाङ्मयप्रकार मुख्यवर्ग (Generalia Form Main Classes)	(मूळ) रोमी लहानवर्ण (रूपांतरित) सानुस्वार नागरी वर्ण
	(२) संकीर्ण मुख्यवर्ग (Generalia Main classes)	
दुसरें मंडल	अर्वाचीन काळांत मान्यता पावलेले (Recently recognised main Classes) व युक्त मुख्य वर्गांत ज्यांचा समावेश करतां येत नाहीं असे मुख्य वर्ग	(मूळ) अरबी अंक (रूपांतरित) भारतीय अंक
तिसरें मंडल	(१) नवीनच निर्माण होणाऱ्या ज्ञान शाखा (Newly emerging disciplines)	उपान्त्य अष्टक अंक (Penultimate octave digits)
	(२) युक्त मुख्य वर्ग (Proper Main Classes)	(मूळ) रोमी मोठे वर्ण (रूपांतरित) नागरी वर्ण

मंडल	मुख्य वर्गांच्या प्रकाराचें नांव	बोधचिन्हें
चौथें मंडल	नवीन निर्माण होणाऱ्या विधिविद्या (Newly emerging methodologies)	वेष्टिताचिन्हें (Packeted Notation)

वर निर्देश केलेल्या सुधारणांप्रमाणें चारी मडलांच्या मुख्य वर्गांची सविस्तर माहिती पुढें दिली आहे.

पहिलें मंडल (First Zone)

पहिल्या मंडलांतील मुख्य वर्गांचे दोन गट केले आहेत.

पहिल्या गटांतील मुख्य वर्ग पुढें दिल्याप्रमाणें आहेत.

(१) संकीर्ण वाङ्मयप्रकार मुख्य वर्ग (Generalia Form Main Classes)

सानुसार नागरी वर्ण	मुख्य वर्गाचें नांव	रोमी लहान वर्ण
इं	संकीर्ण वाङ्मय सूची; संकीर्ण ग्रंथ सूची (General bibliographies)	*a*
टं	संकीर्ण ज्ञानकोश (General encyclopaedias)	*k*
ढं	संकीर्ण कालिकें; नियतकालिकें (General periodicals)	*m*
थं	संकीर्ण वार्षिकें; जंत्र्या; दिनदर्शिका (General year-books; directories; calendars; almanacs)	*n*
वं	संकीर्ण चरित्रें (General biographies)	*w*
शं	संकीर्ण ग्रंथ (General collections)	*x*

वर जे संकीर्ण मुख्य वर्ग दिले आहेत ते ह्या वर्गीकरणपद्धतींत जे मुख्य वर्ग व त्यांचे उपविभाग असतील त्या सर्वांचे कारणपरत्वें अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Anterior Common subdivisions) म्हणून उपयोगांत आणण्यांत येतात. अशा प्रकारच्या सामान्य उपविभागांना जीं चिन्हें वापरलीं आहेत तींच चिन्हें ह्या संकीर्ण वाङ्मयप्रकार मुख्य वर्गांना वापरलीं आहेत. त्यामुळें तीं स्मरणसुलभ (Mnemonic) झालीं आहेत.

उदाहरणार्थ—

इं	संकीर्ण ग्रंथसूचि	*a*
गइं	रसायनशास्त्राची ग्रंथसूचि	E*a*

वरील उदाहरणांपैकीं पहिलें उदाहरण संकीर्ण ग्रंथसूचीचें असल्यामुळें त्या वर्गाचा वर्गांक फक्त इं ह्या बोधचिन्हानें दाखविण्यांत येतो. दुसरें उदाहरण रसायनशास्त्राची ग्रंथसूचि असें आहे; म्हणून प्रथम रसायनशास्त्र ह्या मुख्य वर्गाचें ग हें बोधचिन्ह लिहून नंतर ग्रंथसूचिदर्शक इं हें बोधचिन्ह लिहिलें आहे.

अशा विभागांना अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग असें नांव देण्याचें कारण ह्या विभागांत अंतर्भूत होणारे ग्रंथ संबंधित विषयावरील प्राथमिक स्वरूपाचे माहितीवजा ग्रंथ असतात. म्हणून त्यांची रचना संबंधित विषयावरील प्रबंधात्मक ग्रंथांचे (Treatises) आधीं करावी लागते. अशी रचना सहज करतां यावी म्हणून सानुस्वार नागरी वर्ण अथवा रोमी लहान वर्ण कोणत्याहि वर्गांकापुढें जोडला तर त्या वर्गांकाचें स्थानमूल्य मूळ वर्गांकाचें आधीं आहे असें ठरविण्यांत आलें आहे.

उदाहरणार्थ—

रसायनशास्त्रावरील प्रबंधात्मक ग्रंथ व रसायनशास्त्राची ग्रंथसूचि यांची रचना पुढीलप्रमाणें करण्यांत येते—

नागरी वर्गांक		रोमी वर्गांक
गइं	रसायनशास्त्राची ग्रंथसूचि	E*a*
ग	रसायन शास्त्रावरील प्रबंधात्मक ग्रंथ	E

ह्या उपविभागांविषयी सविस्तर माहिती प्रकरण ७ (सामान्य उपविभाग-Common subdivisions) मध्यें दिलेली आहे.

(२) संकीर्ण मुख्य वर्ग
(Generalia Main Classes)

संकीर्ण वाङ्मयप्रकार मुख्य वर्गानंतर संकीर्ण मुख्य वर्गांची योजना केलेली आहे; व त्या वर्गाचें हं (z) हें बोधचिन्ह ठरविलें आहे. वास्तविक पाहता ज्याप्रमाणें कोणत्याहि मुख्य वर्गाचे अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग त्या वर्गाच्या बोधचिन्हानंतर संबंधित बोधचिन्हें लिहून दाखविण्यांत येतात; हें वरील रसायनशास्त्राची ग्रंथसूचि ह्या उदाहरणावरून दिसून येतें. ह्याचप्रमाणें संकीर्ण वाङ्मयप्रकार मुख्य वर्ग हे सुद्धां संकीर्ण मुख्य वर्गाचे अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग आहेत; म्हणून त्यांचीं बोधचिन्हें हं (z) ह्या संकीर्ण मुख्य वर्गदर्शक बोधचिन्हाचें नंतर लिहावयास पाहिजेत

जसें—हंइ संकीर्ण ग्रंथसूचि

परंतु संकीर्ण वाङ्मयप्रकार मुख्य वर्गांचीं चिन्हें वर्णमालेंतील स्थानमूल्याप्रमाणें हं ह्या चिन्हाचे मागचीं चिन्हें आहेत व ह्या चिन्हाचे पुढें जरी तीं चिन्हें लिहिलीं तरी त्या चिन्हांनीं दर्शविलेले मुख्य वर्ग हे संकीर्ण मुख्य वर्गावरील प्राथमिक स्वरूपाचे माहितीविजा वर्ग असल्यामुळें त्यांचें स्थान संकीर्ण मुख्य वर्गाचे मागें असावयास पाहिजे; व अग्रवर्ती सामान्य उपविभागांच्या बोधचिन्हांविषयीं जो नियम ग्रंथकारानें केलेला आहे त्याप्रमाणें हं ह्या चिन्हापुढें तीं चिन्हें लिहिलीं तरी त्यांचें स्थान आपोआप त्या चिन्हाचे मागे येवूं शकतें. परंतु असें न करतां जेव्हां संकीर्ण वाङ्मयप्रकार चिन्हांचा उपयोग करावा लागतो तेव्हां त्यांच्या मागें हं हें चिन्ह न लिहितां त्यांचा उपयोग करावा असा नियम ग्रंथकारानें केलेला आहे. तो नियम पुढें दिला आहे.—

Whenever the bare digit z (हं) (i. e not amplified by the alphabetical device or by geographical device) calls for anteriorising common subdivision, the digit z (हं) may be omitted and it is sufficient if the class

number begins with the anteriorising common sub-division digit.

पहिल्या मंडलाच्या दुसऱ्या गटांतील कांहीं मुख्य वर्ग पुढें दिल्याप्रमाणें आहेतः—

(२) हं संकीर्ण मुख्य वर्ग z
(Generalia Main Classes)

हं४	पौर्वात्य विद्या (Orientalia)	z4
हं४१	चिनी विद्या (Sinology)	z41
हं४४	भारतीय विद्या (Indology)	z44
हं५	पाश्चिमात्य विद्या (Occidentalia)	z5
हं७	अमेरिकेची विद्या (Americana)	z7

वरील वर्ग हे ठराविक भूभागविभागांतील विद्या दाखविणारे आहेत. म्हणून हं ह्या संकीर्ण मुख्य वर्ग दर्शक चिन्हापुढें ज्या भूभाग विभागाची विद्या असेल त्या भूभाग विभागाचा बोधांक भूभागविभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें *लिहिला आहे. भूभाग विभागांच्या कोष्टकाची सविस्तर माहिती प्रकरण ८ मध्यें* दिलेली आहे. असें वर्गांक तयार करण्याच्या युक्तीला (Device) भूभाग विभाग युक्ति (Geographical Device) असें त्या पद्धतीच्या ग्रंथकारानें ठरविलें आहे.

वर जे संकीर्ण मुख्य वर्गांचे विभाग दाखविले आहेत, त्यांचिप्रमाणें कारण-परत्वें *अनेक विभाग तयार करतां येतात. अशा विभागांची सध्या* विशेष आवश्यकता भासत आहे; कारण पौर्वात्य विद्या, पाश्चिमात्य विद्या, भारतीय विद्या, चिनी विद्या, वगैरे अशा प्रकारच्या संकीर्ण विषयांवर सध्यां नियतकालिक रूपानें, परिषदांचे रूपानें व ग्रंथरूपानें भरपूर वाङ्मय प्रसिद्ध होत आहे. अशा वाङ्मयाला ह्या पद्धतींतील युक्त मुख्य वर्गांत (Proper Main Classes) कोठेंच स्थान देतां येत नाहीं. म्हणून ग्रंथकारानें अशा वर्गांची पहिल्या मंडलांत संकीर्ण वाङ्मयप्रकारांचें वर्गानंतर मुद्दाम योजना केलेली आहे.

पहिल्या मंडलाच्या दुसऱ्या गटांत वर दाखविलेल्या विषयांचे विभागांनंतर

आणखी एका स्वतंत्र विभागाची योजना ग्रंथकारानें केली आहे. महात्मा गांधीसारख्या जगांतील कांहीं थोड्या महान् लेखकांनीं ज्ञानाच्या निरनिराळ्या शाखांवर आपले महत्त्वाचे विचार ग्रंथरूपानें व लेखरूपानें प्रकट केलेले असतात व अशा व्यक्तींचें समग्र वाङ्मय प्रकाशित करण्यांत येतें. अशा प्रकारच्या वाङ्मयाचा एक स्वतंत्र गट निर्माण करावा असें वाटल्यावरून ग्रंथकारानें ह्या पद्धतींत अशा वाङ्मयाला संकीर्ण मुख्य वर्गांत स्वतंत्र स्थान दिलें आहे. अशा वाङ्मयाचा वर्गांक तयार करावयाचा असेल तर हें ह्या संकीर्ण मुख्य वर्गदर्शक चिन्हांचे पुढें ज्या व्यक्तीचें वाङ्मय असेल त्या व्यक्तीच्या आडनांवाचें प्रथमाक्षर लिहावयाचें म्हणजे त्या व्यक्तीचें समग्र वाङ्मय असा अर्थ होतो. उदाहरणार्थ

हंगां महात्मा गांधींचे समग्र वाङ्मय (Gandhiana) zG

अशा वर्गांक तयार करण्याच्या युक्तीला वर्णानुक्रम युक्ति (Alphabetical Device) असें नांव ग्रंथकारानें दिलें आहे.

दुसरें मंडल (Second Zone)

ह्या मंडलांत अर्वाचीन काळांत मान्यता पावलेले व युक्त मुख्य वर्गांत ज्यांचा समावेश करतां येत नाहीं असे मुख्य वर्ग (recently recognised main classes which cannot be accommodated in the proper main classes) समाविष्ट केलेले आहेत. त्यांचें कोष्टक पुढें दिलें आहे.

पहिलें अष्टक मुख्य वर्ग
(Main classes in the first octave)

१	ज्ञानविश्व (Universe of knowledge)	1
२	ग्रंथालयशास्त्र (Library science)	2
३	ग्रंथशास्त्र (Book science)	3
४	नियतकालिक प्रकाशन कला (Periodical Publicationism)	4
४१	क्रमिक कला (Serialism)	41
४२	नियतकालिक कला (Periodicalism)	42

४५	पत्रकार कला (Journalism)	45
७	संपादन तंत्र (Editing technique)	7
७२	सूचि तंत्र (Indexing technique)	72

वरील मुख्य वर्गाचें वैशिष्ट्य असें आहे कीं युक्त मुख्य वर्गातील वाङ्मय निर्माण करण्याकरिता ज्या विद्येचा उपयोग होतो अशा विद्येचा समावेश ह्या वर्गात केलेला आहे हें त्या वर्गाच्या नामावरून सहज लक्षात येतें ज्ञानाच्या शाखोपशाखांवर बहुविध वाङ्मय निर्माण करण्याकरिता वरील कोष्टकांतील विषयाचें ज्ञान प्रथम करून घेणें अत्यावश्यक आहे म्हणून द्वितीय मंडलाच्या प्रथम अष्टकात अशा वर्गाची मुद्दाम योजना केलेली आहे.

दुसरें मंडल

दुसरें अष्टक मुख्य वर्ग
(Main Classes in the Second Octave)

९४	युद्ध विद्या (Science of War)	94
९४१	सैनिकी विद्या, लष्करी विद्या, संग्राम विद्या (Military Science)	941
९४५	सामुद्रिक विद्या, जलयुद्ध विद्या (Naval Science)	946
९४८	आकाशयुद्ध विद्या (Air Fight)	948

वर जे वर्ग दाखविले आहेत त्याचा समावेश ह्या पद्धतीच्या चौथ्या आवृत्तीपर्यंत उपयुक्त कला (Useful Arts) ह्या मुख्य वर्गात केलेला होता परंतु तें स्थान युद्धविद्येला योग्य नाहीं व दुसऱ्या कोणत्याच मुख्य वर्गात त्याचा नीट समावेश करता येत नाहीं असें ग्रंथकाराचे लक्षांत आल्या-मुळें त्यानें ह्या वर्गाला मुख्य वर्गातील द्वितीय मंडलाच्या दुसऱ्या अष्टकात स्वतंत्र स्थान दिलें आहे

तिसरें मंडल (Third Zone)

ह्या मंडलांतील मुख्य वर्गाचे दोन गट केले आहेत.

पहिला गट

पहिल्या गटांत नवीनच निर्माण होत असलेल्या ज्ञानशाखांचा (newly emerging disciplines) समावेश करण्यांत आला आहे; व त्यांना मुख्य वर्गाच्या अगदीं जवळच मागील स्थान मिळावें म्हणून ह्या पद्धतींतील उपान्त्य अष्टक युक्तीचा (Penultimate Octave Device) उपयोग केला आहे. ह्या युक्तीप्रमाणें ९ ह्या अष्टक दर्शक अंकाचे (Octavising digit) उपविभाग विषय युक्तीचे (Subject device) साहाय्यानें अथवा कालक्रम युक्तीचे (Chronological device) साहाय्यानें करतां येतात. ह्या पद्धतींत ज्या निरनिराळ्या युक्तींचा उपयोग करण्यांत येतो; त्यांची विशद माहिती प्रकरण १३ स्मृतिसाधनें यांत दिली आहे. येथें ९ ह्या अंकांचे जे उपविभाग केले आहेत ते कालक्रम युक्तीचे साहाय्यानें केलें आहेत. हर्ली ह्या गटांत पुढील मुख्य वर्गांचा समावेश केलेला आहे.

नागरी वर्गांक		रोमी वर्गांक
९थ१	संकीर्ण शब्दार्थ विकास विज्ञान; शब्दविज्ञान (Generalia Semantics)	9N1
९थ२	तर्कशुद्ध वाक्यरचना विद्या (Logical Syntax)	9N2
९थ३	गणित तत्त्व विद्या (Principia Mathematica)	9N3

वरील वर्गांविषयीं डॉ. रंगनाथन् यांनीं Depth Classification, Reference Service and Reference Material, 1953 ह्या पुस्तकांत पान १७६ वर पुढील विधान केलें आहे :—

" Certain new disciplines are emerging. Examples are: General Semantics, Logical Syntax and generally the region covered by Whitehead and Russell in their *Principia mathematica*. These too pervade all the traditional main classes. But they pervade them in the soul or thought sphere and not either in the subtle

body sphere as the prels or the physical body sphere as the classes already indicated in "M Useful Arts" The Canon of Helpful Sequence would indicate a place for them, prior to the traditional positive main classes," but later than the prels.

डॉ. रंगनाथन् यांच्या विधानावरून वरील वर्गांना तृतीय मंडलांत युक्त मुख्य वर्गाचें पूर्वीचें स्थान कां ठरविलें आहे हें सहज स्पष्ट होतें.

तृतीय मंडल (Third Zone)

दुसरा गट

ह्या गटांत पुढीलप्रमाणें युक्त मुख्य वर्गांचा समावेश केलेला आहे.

(i) विशिष्ट रचना

अ	ग्रंथालयाचा सर्वांत जास्त आवडता विषय (The most favoured subject of a library)	—
आ	ग्रंथालयाचा दुसरा आवडता विषय (The second favoured subject of a library)	

वरील वर्ग निरनिराळ्या ग्रंथालयांच्या दृष्टीनें मुद्दाम निर्माण केलेले आहेत; व त्या त्या ग्रंथालयांत इतर वर्गांचे आधीं त्यांना स्थान मिळावें म्हणून त्यांचें ह्या कोष्टकांतसुद्धां पहिलें व दुसरें अशीं स्थानें ठरविलीं आहेत.

(ii) मुख्य रचना

इ	विज्ञान (Science)	A
उ	गणितशास्त्रें (Mathematical Sciences)	β (Beta)
ऊ	गणित (Mathematics)	B
ए	वस्तुशास्त्रें (Physical Sciences)	Γ (Gama)
क	पदार्थविज्ञान; वास्तव (Physics)	C
ख	वस्तुकला; स्थापत्य (Engineering)	D
ग	रसायन (Chemistry)	E
घ	रसायनकला (Technology)	F
च	जीवनशास्त्रें (Biological Sciences)	G

छ	भूगर्भशास्त्र (Geology)	H
छा	खनिजशास्त्र (Mining)	η (Eta)
ज	वनस्पतिशास्त्र (Botany)	I
झ	कृषिशास्त्र (Agriculture)	J
ट	प्राणिशास्त्र (Zoology)	K
ठ	प्राणिकला (Animal husbandry)	λ (Lambda)
ड	वैद्यक (Medicine)	L
ढ	उपयुक्तकला (Useful Arts)	M
ण	मनोविद्याशास्त्रें आणि समूहशास्त्रें (Humanities and Social Sciences)	μ (Mu)
△	अध्यात्मविद्या व गूढविद्या (Spiritual Experience and Mysticism)	Δ (Delta)
त	मनोविद्याशास्त्रें (Humanities)	ν (Nu)
थ	ललितकला (Fine Arts)	N
द	साहित्य; ललितवाङ्मय (Literature)	O
न	भाषाशास्त्र (Linguistics)	P
प	धर्म (Religion)	Q
फ	तत्त्वज्ञान (Philosophy)	R
भ	मानसशास्त्र (Psychology)	S
म	शिक्षणशास्त्र (Education)	T
य	सामाजिकशास्त्रें; समूहशास्त्रें (Social Sciences)	Σ (Sigma)
र	भूगोल (Geography)	U
ल	इतिहास (History)	V
व	राजनीतिशास्त्र (Political Science)	W
श	अर्थशास्त्र (Economics)	X
स	समाजशास्त्र (Sociology)	Y
ह	न्याय (Law)	Z

वरील कोष्टकावरून असें आढळून येईल कीं, त्यात नागरी वर्णमालेंतील काहीं वर्ण गाळले आहेत. असें करण्याचें मुख्य कारण मुख्य वर्गाचे सबधानुसारी पोटगट आणि ध्वनिमूलक वर्णांचे पोटगट यांचें साम्य घडवून आणणें हें होय. हे पोटगट पुढीलप्रमाणें होत.

इंग्रजी नाव	संस्कृत नाव	वर्ण वर्ग	पाणिनीच्या पद्धतीनें वर्गसूचक संकेत
Tool subjects	करण शास्त्राणि	स्वरवर्गः	इऊ
Physical seciences	वस्तुशास्त्रकला.	क वर्गः	एघ
Biological „	जीवशास्त्रकलाः	चट वर्गः	चङ
Useful arts	कलाः	ढ वर्गः	ढ
Humanities and Social Sciences	मनोविद्याशास्त्राणि समूहशास्त्राणि च	ण वर्गः	μ
Spiritual Experience and Mysticism	अध्यात्मविद्या	△वर्गः (त्रिकोण वर्गः)	△
Humanities	मनोविद्या शास्त्राणि	तमवर्गः	तम
Social Sciences.	समूहशास्त्राणि	यवर्गः	यह

ह्या कोष्टकाचें आणखी एक विशेष असें आहे कीं, मूळ कोष्टकात पुढील वर्गांची उणीव भासत होती ती ह्या कोष्टकानें नाहींशी केलेली आहे.—

नागरी वर्ण	मुख्य वर्ग	मूळ कोष्टकात नवीनच समाविष्ट केलेलीं बोधचिन्हें
अ	प्रथालयाचा सर्वांत जास्त आवडता विषय	—
आ	प्रथालयाचा दुसरा आवडता विषय	(–अजून वर्णांची योजना ठरविलेली नाहीं)
उ	गणितशास्त्रें	β
ए	वस्तुशास्त्रें	I
छा	खनिजशास्त्र	η
ट	प्राणिकला	λ
ण	मनोविद्याशास्त्रें व समूहशास्त्रें	μ
त	मनोविद्याशास्त्रें	ν
य	समूहशास्त्रें	Σ

वरील वर्गांचा अंतर्भाव नवीन कोष्टकांत केल्यामुळें द्विबिंदु पद्धतीचे मुख्य वर्ग आतां स्वयंपूर्ण झालेले आहेत.

आरंभींच्या मूळ कोष्टकांत सर्व रोमी वर्णांचा उपयोग केलेला असल्यामुळें डॉ. रंगनाथन् यांना ह्या नवीन कोष्टकांतील नवीन समाविष्ट केलेल्या ग्रीक वर्णांचा उपयोग करावा लागला. मूळ कोष्टकांत Δ हा ग्रीक वर्ण वापरलेला होता. आतां

β, Γ, η, λ, μ, ν, Σ,

ह्या आणखी सात ग्रीक वर्णांचा समावेश नवीन कोष्टकांत केलेला आहे.

वरील युक्त मुख्य वर्गांचें आणखी एक विशेष असें आहे कीं, त्यांचे निरानिराळे गट पाडून प्रत्येक गटाचे आरंभीं त्या गटाचा एक सर्वसाधारण वर्ग निर्माण केला आहे. अशा वर्गांना अवशिष्ट मुख्य वर्ग (Residual Main Classes) अथवा अंशतः व्यापक संकीर्ण मुख्य वर्ग (Partially Comprehensive Generalia Main Classes), अशा अन्वर्थक संज्ञा ग्रंथकारानें दिल्या आहेत. असे वर्ग पुढील होत.—

इ	विज्ञान (Science)	A
उ	गणितशास्त्रें (Mathematical Sciences)	β
ए	वस्तुशास्त्रें (Physical Sciences)	Γ
च	जीवशास्त्रें (Biological Sciences)	G
ट	उपयुक्त कला (Useful Arts)	M
ण	मनोविद्याशास्त्रें आणि समूहशास्त्रें (Humanities and Social Science)	μ
त	मनोविद्याशास्त्रें (Humanities)	ν
थ	समूहशास्त्रें (Social Sciences)	Σ

वर निर्दिष्ट केलेल्या विषयांवर अलीकडे स्वतंत्र ग्रंथ व नियतकालिकें प्रसिद्ध होत आहेत. म्हणून अशा वर्गांची मुख्य वर्गांचे तक्त्यांत योजना होणें अत्यावश्यक होतें. आतां ती उणीव भरून काढल्यामुळें ह्या पद्धतीचे मुख्य वर्गांचा तक्ता अगदीं स्वयंपूर्ण झाला आहे.

युक्त मुख्य वर्गांच्या गटाविषयीं विशेष खुलासा

उ (गणितशास्त्रें) पासून ढ (उपयुक्त कला) पर्यंतचे वर्ग इ (विज्ञान) ह्या वर्गाचे उपविभाग आहेत तसेंच क (पदार्थविज्ञान) पासून घ (रसायनकला) पर्यंत वर्गांचा गट हा वस्तुशास्त्राचा गट आहे व त्या गटांतील सर्व वर्ग ए (वस्तुशास्त्रें) ह्या वर्गाचे उपविभाग आहेत छ (भूगर्भशास्त्र) पासून ङ (वैद्यक) पर्यंतच्या वर्गांचा गट हा जीवनशास्त्राचा गट आहे व त्या गटांतील सर्व वर्ग च (जीवनशास्त्रें) ह्या वर्गाचे उपविभाग आहेत. △ (अध्यात्म विद्या) हा एक स्वतंत्र वर्ग आहे. विज्ञानशास्त्रें व व मनोविद्याशास्त्रे या दोहोंचा आध्यात्मिक दृष्टीनें विचार करणारें असें अध्यात्म शास्त्र असल्यामुळें त्याला मुख्य वर्गाचें केंन्द्रस्थान दिलें आहे. थ (ललित-कला) पासून ह (न्याय) पर्यंतच्या वर्गांचा गट हा मनोविद्याशास्त्राचा गट आहे व त्या गटांतील सर्व वर्ग त (मनोविद्याशास्त्रें) ह्या वर्गाचे उपविभाग आहेत. मनोविद्याशास्त्राचे पुन्हा दोन गट केले आहेत, पैकीं र (भूगोलशास्त्र) पासून ह (न्याय) पर्यंतच्या वर्गांचा गट हा समूहशास्त्राचा गट आहे व त्या गटांतील सर्व वर्ग य (समूहशास्त्रें) ह्या वर्गाचे उपविभाग आहेत. थ (ललितकला) पासून म (शिक्षणशास्त्र) पर्यंतच्या वर्गांचा गट हा बाकीच्या मनोविद्याशास्त्राचा गट आहे

ह्या गटामधील वर्गांत एक प्रकारची उपयुक्त रचना आहे व तशीच उपयुक्त रचना गटामध्यें सुद्धा आहे.

चौथें मंडल (Fourth Zone)

ह्या मंडलात जे वर्ग समाविष्ट केले आहेत ते सामान्य उपविभागापासून व युक्त मुख्य वर्गांपासून निर्माण झालेले आहेत. त्यामुळें त्यांचीं बोधचिन्हें स्मृतीला सुलभ व्हावीत म्हणून तींच वापरलीं आहेत. ह्या मंडळातील चिन्हांचा गट निराळा दाखविता यावा म्हणून तीं मुद्दाम कंसात दाखविलीं आहेत, त्यांना वेष्टित चिन्हें (Packeted Notation) ही संज्ञा दिली आहे व त्यांचें स्थानमूल्य नागरी वर्णमालेच्या अक्षरांचेनंतर अथवा रोमी ठोंकळ अक्षरांचेनंतर ठरविलें आहे. अशाप्रकारें बोधचिन्हांचा जो उपयोग करण्यांत येतो त्याला विषय युक्ति (Subject Device) असें नाव

ग्रंथकारानें दिलें आहे. ह्या युक्तीविषयीची जास्त माहिती प्रकरण १३ (स्मृतिसाधनें) मध्यें दिली आहे. ह्या मंडलांतील मुख्य वर्गांत ज्या विषयांचा अंतर्भाव केला आहे त्या विषयांवरसुद्धां अलीकडे थोडेंफार वाङ्मय प्रकाशित होऊं लागलें आहे. ग्रंथांच्या सूचि तयार कशा कराव्यात ह्याबद्दलचें तंत्र ज्या ग्रंथांत दिलें जातें अशा विषयाला " ग्रंथवर्णनविद्या " असें नांव दिलें आहे. अशा प्रकारच्या विधिविद्या (Methodologies) व तंत्रें ह्या मंडलांत समाविष्ट केलीं आहेत.

नवीन निर्माण होणाऱ्या विधिविद्या

(Newly emerging methodologies)

(१) अग्रवर्ति सामान्य उपविभागांच्या अथवा आगम साधन भागांच्या तंत्रनिदर्शक विधिविद्या (Methodologies of the category of the Anteriorising Common Subdivisions or Approach material)

(इं)	ग्रंथवर्णनविद्या (Bibliographology)	(*a*)
(झं)	स्मृतिग्रंथविद्या (Festschriftology)	(*j*)
(टं)	ज्ञानकोशविद्या (Encyclopaediology)	(*k*)
(नं)	सम्मेलनतंत्र (Conference technique)	(*p*)
(फं)	अहवाल लेखन तंत्र (Technique of report writing)	(*r*)
(मं)	समिति तंत्र (Commission technique)	(*t*)
(वं)	चरित्र तंत्र (Biographology)	(*w*)
(वं१)	आत्मचरित्र तंत्र (Autobiographology)	(*w*1)

(२) सामान्य ऊर्जा विभागांपासून निर्माण झालेल्या बुद्धिगम्य कार्य तंत्र विधिविद्या (Methodologies of the category of the Intellectual Activities stemming from Common Energy Isolates)

(हं१इं)	उपन्यास कला; अनुमान कला (Art of making hypothesis)	(*z*1*a*)

(हं१ऊं)	आदर्श सिद्धांत रचना कला (Art of framing normative principles)	(*z1b*)
(हं१कं)	शासन शोध कला (Art of deriving law)	(*z1c*)
(हं१चं)	टीका तंत्र (Art of criticism)	(*z1g*)
(हं१टं)	व्याख्या तंत्र (Art of definition)	(*z1k*)
(हं१ढं)	निरीक्षण तंत्र (Art of observation)	(*z1m*)
(हं१थं)	प्रयोग तंत्र (Art of experimentation)	(*z1n*)
(हं१सं)	शास्त्रीय पद्धत (Scientific method)	(*z1y*)

(३) सामान्य ऊर्जा विभागांपासून निर्माण झालेल्या व्यवसाय कार्य तंत्र विधिविद्या (*Methodologies of the Category of Industrial* Activity stemming from Common Energy Isolates).

(हं२इ)	योजना तंत्र (Planning)	(*z2a*)
(हं२खं)	प्रतिमाकार्य (Model making)	(*z2d*)
(हं२गं)	किरकोळ कामाचें पृथकरण (Job analysis)	(*z2e*)
(हं२घं)	नित्यक्रम (Routine) कामाचा तक्ता (Work chart)	(*z2f*)
(हं२ढं)	शेवटच्या संस्कार (Finishing)	(*z2m*)
(हं२थं)	कसोटी; परीक्षा (Testing)	(*z2n*)
(हं२नं)	बांधाबांध (Packing)	(*z2p*)
(हं२वं)	निरुपयोगी अवशेष उपयोग (Waste utilisation)	(*z2w*)

(४) सामान्य ऊर्जाविभागांपासून निर्माण झालेल्या संस्था कार्य विधिविद्या (Methodologies of the Category of Institutional Activity *stemming* from Common Energy Isolates)

(हं३चं)	कार्यवाह कार्य (Secretarial work)	(*z3g*)

(हं३छं)	संघटना (Organisation)	(z3h)
(हं३झं)	कार्यक्रम पत्रिका कार्य (Agenda)	(z3j)
(हं३टं)	सभासंचालन (Conduct of meeting)	(z3k)
(हं३ढं)	सभाटाचण कार्य; सभावृत्तांत कार्य (Minutes work)	(z3m)
(हं३पं)	व्यवस्था (Management)	(z3q)
(हं३फं)	शोध तंत्र (Exploration Technique)	(z3r)
(हं३यं)	कारभार (Administration)	(z3w)
(हं३सं)	परीक्षण तंत्र (Review Technique)	(z3y)

(५) सामान्य परवर्ती व्यक्तित्व विभाग "व्यवसाय" ह्यापासून निर्माण झालेल्या विधिविद्या (Methodologies stemming from posteriorising Personality Isolate " Profession ").

(हं७अं)	व्यवसायाचें तत्त्व व कला (Theory and art of Profession)	(z7b)
(हं७खं)	संस्था (Institution)	(z7d)
(हं७गं)	पदार्थ संग्रहालय विद्या; अजबालय (Museology)	(z7e)
(हं७घं)	संशोधन संस्था (Learned Society)	(z7f)
(हं७चं२)	अवलोकन संस्था; निरीक्षण संस्था (Observational institution)	(z7g2)
(हं७चं३)	प्रयोगशाळा (Laboratory)	(z7g3)
(हं७चं४)	सार्वजनिक जागा; न्यायस्थान (Forum)	(z7g4)
(हं७चं५)	आश्रम	(z7g5)

(६) युक्त मुख्य वर्गापासून निर्माण झालेल्या विधिविद्या (Methodologies emerging from Proper Main Classes)

(ट) प्रमाणीकरण विद्या (Methodology of Standardisation) (M)
(न) विज्ञापनविद्या; निवेदनविद्या (Methodology of Communication in the general sense) (P)
(श) व्यवस्था तंत्र (Management in general) (X)
(स) लोकसंबंध (Public relations) (Y)

मुख्य वर्गांची संख्या

वरील कोष्टकांवरून हें मुख्य वर्गांचें कोष्टक किती विशद व व्यापक झालें आहे याची वाचकांना सहज कल्पना येईल. ह्या कोष्टकांत ह्या पद्धतीचे एकंदर १०८ मुख्य वर्ग दाखविले आहेत त्यांची मंडलपरत्वें विभागणी पुढीलप्रमाणें होते.

मंडल	मुख्य वर्गांची संख्या
पहिलें मंडल	११
दुसरें मंडल	१३
तिसरें मंडल	३९
चौथें मंडल	४५

इतकी मोठी, विशद व सुसघटित मुख्य वर्गांची संख्या जगांत सध्या ज्या कांहीं प्रचलित वर्गीकरणपद्धति आहेत त्यांपैकीं कोणत्याहि पद्धतींत नाहीं. मुख्य वर्गांचा एवढा मोठा उच्चांक फक्त द्विबिन्दु पद्धतीनेंच गांठला आहे. व हा उच्चांक ह्या पद्धतीच्या ग्रंथकारानें मोठ्या कौशल्यानें तिला मिळवून दिला आहे.

प्रकरण ४ थें

तयार वर्गांकांचा वर्गीकृत तक्ता

ह्या शास्त्रीय वर्गीकरण पद्धतीप्रमाणें लहान लहान ग्रंथालयांतिल ग्रंथ-पालांना वर्गांक तयार करण्याचें तंत्र प्रथम समजून घेऊन मग वर्गांक तयार करणें कठीण वाटणें साहजिक आहे. म्हणून ह्या प्रकरणांत साधारणपणें २५००० ग्रंथांचें वर्गीकरण करण्यास उपयोगी पडेल असा तयार वर्गांकांचा वर्गीकृत तक्ता दिला आहे; व प्रकरण ५ मध्यें ह्या तक्त्यांतिल विषयांची वर्णानुक्रम सूचि दिली आहे. ह्या दोन तक्त्यांचे साहाय्यानें बऱ्याच ग्रंथांना सहजरीतीनें वर्गांक देणें ग्रंथपालांना शक्य होईल व असे वर्गांक कित्येक ग्रंथांना दिल्यावर त्यांतील बोधचिन्हांची मांडणी कोणत्या कोष्टकांच्या व नियमांच्या आधारानें केली आहे हें समजून घेण्याची इच्छा त्याचें मनांत निर्माण होईल म्हणून ती माहिती प्रकरण ६ पासून पुढील प्रकरणांत दिली आहे.

इं-टं संकीर्ण वाङ्मय प्रकार मुख्य वर्ग

a–z General Form Main Classes

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
इं	*a*	संकीर्ण ग्रंथसूचि (General bibliography)
इं१२	*a*12	हस्तलिखितांची सूचि
इं१२-३१५	*a*12-315	संस्कृत हस्तलिखितांची सूचि
इं१२-३१५२	*a*12-3152	हिंदी हस्तलिखितांची सूचि
इं१२-३१५४	*a*12-3154	गुजराथी ,, ,,
इं१२-३१५५	*a*12-3155	मराठी ,, ,,
इं१२-३३३	*a*12-333	कानडी ,, ,,
टं	*k*	संकीर्ण ज्ञानकोश (General encyclopaedia)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
टं१	*k*1	जगाचा ज्ञानकोश
टं२	*k*2	भारताचा ज्ञानकोश
ढं	*m*	संकीर्ण कालिकें (General periodicals)
ढं२	*m*2	भारतांतील कालिकें
ढं२१५	*m*215	कर्नाटकांतील कालिकें
ढं२३३	*m*233	महाराष्ट्रांतील कालिकें
ढं२३५	*m*235	गुजरार्थेतील कालिकें
वं	*w*	संकीर्ण चरित्रें (General biographies)
वं२	*w*2	भारतीयांचीं चरित्रें
वं२१५	*w*215	कर्नाटकीयांचीं चरित्रें
वं२३३	*w*233	महाराष्ट्रीयांचीं चरित्रें
वं२३५	*w*235	गुजराथीयांचीं चरित्रें
शं	*x*	संकीर्ण ग्रंथ (Collections)
शं२	*x*2	भारतीयांचे संकीर्ण ग्रंथ
शं२१५	*x*215	कर्नाटकीयांचे संकीर्ण ग्रंथ
शं२३३	*x*233	महाराष्ट्रीयांचे संकीर्ण ग्रंथ
शं२३५	*x*235	गुजराथीयांचे संकीर्ण ग्रंथ

हं संकीर्ण मुख्य वर्ग
z Generalia Main Classes

हं४	*z*4	पौर्वात्य विद्या (Orientalia)
हं४१	*z*41	चिनी विद्या (Sinology)
हं४४	*z*44	भारतीय विद्या (Indology)
हं५	*z*5	पाश्चिमात्य विद्या (Occidentalia)
हं७	*z*7	अमेरिकेंतील विद्या (Americana)

१-९ अर्वाचीन काळांत मान्यता पावलेले व युक्त मुख्य वर्गांत ज्यांचा समावेश करतां येत नाहीं असे मुख्य वर्ग.

1-9 Recently recognised main classes which cannot be accommodated in the proper main classes.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
१	1	ज्ञान विश्व (Univeıse of knowledge)
२	2	ग्रंथालय शास्त्र (Library science)
२:५१	2:51	वर्गीकरण (Classification)
२:५५	2:55	सूचीकरण (Cataloguing)
२:७	2:7	संदर्भ सेवा(Reference service)
२:८	2:8	व्यवस्था (Administration)
२१३	215	राष्ट्रीय ग्रंथालय (National library)
२२	22	सार्वजनिक ग्रंथालय (Public library)
२२१	221	जिल्हा ग्रंथालय(District library)
२२११	2211	ग्राम ग्रंथालय (Village library)
२२२	222	शहर ग्रंथालय (City library)
२६१	261	शिशु ग्रंथालय (Children's library)
२६५	265	महिला ग्रंथालय (Women's library)
३	3	ग्रंथ शास्त्र (Book science)
४	4	नियतकालिक प्रकाशनकला (Periodical Publicationism)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
५	5	विज्ञापनविद्या; निवेदनविद्या (Communicationism)
७	7	संपादनविद्या (Editing technique)
७२	72	सूचि तंत्र (Indexing technique)
९४	94	युद्धविद्या (Science of war)
९थ१	9N1	संकीर्ण शब्दार्थ विकासविज्ञान; शब्द विज्ञान(Generalia Semantics)
९थ२	9N2	तर्कशुद्ध वाक्यरचना विद्या (Logical Syntax)
९थ३	9N3	गणित तत्वविद्या (Principia Mathematica)

इ विज्ञान

A Science

इइ	A*a*	विज्ञान ग्रंथसूचि (Bibliography of Science
इट	A*k*	विज्ञान ज्ञानकोश (Encyclopaedia of Science), विज्ञान शब्दकोश (Dictionary of Science)
इड	A*m*	विज्ञान कालिकें (Periodicals in Science)
इवं	A*w*	शास्त्रज्ञांचीं चरित्रें (Biographies of Scientists)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
इशं	Ax	शास्त्रीय संकीर्ण ग्रंथ (Collected works in Science)
इ	A	विज्ञान (Science)
इ९ल	A9V	संरक्षणशास्त्र (Defence Science)

उ गणितशास्त्रें

β Mathematical Sciences

ऊ गणित

B Mathematics

ऊ१	B1	अंकगणित (Arithmetic)
ऊ२	B2	बीजगणित (Algebra)
ऊ३	B3	पृथक्करण (Analysis)
ऊ३२	B32	कलन (Calculus)
ऊ३२१	B321	शून्यलब्धि (Differential)
ऊ३२५	B325	समाहार (Integral)
ऊ५	B5	त्रिकोणमिति (Trigonometry)
ऊ५२	B52	रेखा त्रिकोणमिति(Plane Trigonometry)
ऊ६	B6	भूमिति (Geometry)
ऊ६:५	B6:5	वर्णनात्मक भूमिति (Descriptive geometry)
ऊ६:६	B6:6	शुद्ध भूमिति (Pure geometry)
ऊ६:ऊ१	B6:B1	महत्त्वमापन (Mensuration)
ऊ६२	B62	रेखा भूमिति (Plane geometry)
ऊ६२:२	B62:2	वैजिक भूमिति (Analytical geometry)
ऊ६२२	B622	शांकव गणित (Conics)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ऊ६२२:२	B622:2	बैजिक शांकव (Analytical conics)
ऊ६२२:६	B622:6	शुद्ध शांकव (Pure conics)
ऊ७	B7	यामिक (Mechanics)
ऊ७१	B71	स्थाणु; घनद्रव्यें (Solids)
ऊ७१:२	B71:2	गतिशास्त्र; प्रेरकीय (Dynamics)
ऊ७१:३	B71·3	स्थितियामिक (Statics)
ऊ७५	B75	द्रवयामिक (Liquids)
ऊ७५:२	B75:2	प्रवाही वैगिकी; जलगतिशास्त्र (Hydrodynamics)
ऊ५:३	B75:3	तरल-स्थैकिकी; जलस्थितिशास्त्र (Hydrostatics)
ऊ९	B9	ज्योतिष (Astronomy)
ऊ९:१	B9:1	कालगणनविद्या (Chronology)
ऊ९१	B91	पृथ्वी; जग; विश्व (Earth)
ऊ९२	B92	चंद्र (Moon)
ऊ९३	B93	सूर्य (Sun)
ऊ९४	B94	ग्रह (Planet)
ऊ९५	B95	धूमकेतु; शेंडे नक्षत्र (Meteor and Comet)
ऊ९६	B96	तारे (Stars)

ए वस्तुशास्त्रें
Γ Physical Sciences

क पदार्थविज्ञान; वास्तव
C Physics

क२	C2	द्रव्यगुण (Properties of Matter)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
क२१	C21	घन (Solid)
क२१६	C216	स्फटिक (Crystal)
क२५	C25	द्रव (Liquid)
क२५:६१	C25:61	केशाकर्षण (Capilarity)
क२५:६२	C25:62	तळ-आतति; पृष्ठ वितति; पृष्ठकर्षण (Surface tension)
क२५:६३	C25:63	चिकटपणा; स्निग्धता (Viscosity)
क२८	C28	वायु (Gas.)
क२८	C28:76	शून्यक; शून्यावकाश (Vacuum)
क३	C3	ध्वनि (Sound)
क४	C4	उष्णता (Heat)
क४:२	C4:2	तपमापनविद्या (Thermometry)
क४:३१	C4:31	उष्णतामापन; उष्णता मोजण्याचें परिमाण (Calorimetry)
क४:३३	C4·33	विशिष्ट उष्णता (Specific heat)
क४:४	C4:4	अंगविस्तार Expansion of body)
क४:५	C4:5	स्थितिबदल (Change of State)
क५	C5	प्रकाश (Light); किरणविसर्जन (Radiation)
क५:३	C5:3	विच्छिन्न किरणानें तपासण्याची क्रिया (Spectroscopy)
क५१	C51	दृश्य किरण (Visible ray)
क५२	C52	पारजम्बु रश्मि; पारनील लोहित किरण (Ultra violet ray)
क५३	C53	क्ष-किरण (X-ray)
क५६	C56	अधोरक्त किरण (Infra-red ray)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
क५७	C57	हर्ट्झ् संशोधित लहरी (Hertzian wave)
क६	C6	विद्युत् (Electricity)
क६२	C62	प्रवाही विद्युत् (Current electricity)
क६३	C63	स्थायीय विद्युत् / स्थैतिक ,, / स्थितीय ,, } Statical electricity
क७	C7	चुंबकत्व (Magnetism)
क९ऊ२–क८४	C9B2–C84	अणुशक्ति (Atomic energy)
कट	CK	गुरुत्वाकर्षण (Gravitation)
कढ	CM	जडगतिवाद (Kinetic theory)
कढ९	CM9	विद्युत् परमाणुवाद (Electron theory)
कढ९६	CM96	तेजोद्गिरण; तेजोद्गिरता (Radioactivity)
कथ	CN	सापेक्षवाद (Relativity)
कथ१	CN1	तेजः कणवाद; कणवाद (Quantum theory)
कथ२	CN2	तरंगयन्त्रशास्त्र; तरंगगतीविज्ञान (Wave mechanics)

ख रचनाकला; स्थापत्य
D Engineering

ख१	D1	नगरनिर्माण स्थापत्य (Civil engineering)
ख२	D2	पाटबंधारे काम (Irrigation)
ख३	D3	भवन निर्माणशास्त्र (Building engineering)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख४	D4	वाहतुक – रस्ता (Transport track)
ख४१	D41	जमिनिवरील वाहतुक (Land transport)
ख४११	D411	रस्ता; रहदारीचा मार्ग (Road; highway)
ख४१५	D415	रेल्वेरस्ता (Rail road)
ख४२	D42	पाण्यावरील वाहतुक (Water transport)
ख४२,८	D42,8	बंदर (Harbour)
ख४३	D43	हवेंतील वाहतुक (Air transport)
ख५	D5	वाहतुक-वाहन (Transport-vehicle)
ख५१२१	D5121	खेडेगांवांतील गाडी (Country cart)
ख५१२५	D5125	दुचाकी-तिचाकी गाडी (Cycle)
ख५१३२	D5132	मोटार मालगाडी (Motor truck)
ख५१३३	D5133	मोटार उतारू गाडी (Motor car)
ख५१५	D515	रेल्वे गाडी (Railway carriage)
ख५२५	D525	जहाज (Ship)
ख५२५४	D5254	पाणबुडी (Submarine)
ख५३	D53	हवाईवाहन (Air vehicle)
ख५३१	D531	संचाल्य (Dirigible)
ख५३५	D535	विमान (Aeroplane)
ख६	D6	यन्त्रस्थापत्य (Mechanical engineering)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख६,६	D6,6	यंत्रें (Machinery)
ख६,७	D5,6	सामान्य यंत्रें (General Machinery)
ख६,७१	D6,71	उच्चालन यन्त्र (Lift)
ख६,७११	D6,711	जड वजन उचलण्याची यारी (Jack, derrick)
ख६,७१२	D6,712	माल वगैरे वर चढविण्याचें यंत्र (Elevator)
ख६,७२	D6,72	माल वगैरे एका मजल्यावरून दुसऱ्या मजल्यावर नेण्याचा यंत्री पाळणा (Hoisting machine)
ख६,७३	D6,73	वाहन यंत्र (Conveying machine)
ख६,७४	D6,74	दाबणारें यंत्र (Pressing machine)
ख६,८	D6,8	कारखान्यांतील यंत्रें (Workshop machinery)
ख६,८१	D6,81	समतल निर्माण यंत्रें (Planing machinery)
ख६,८११	D6,811	रंधा (Planer)
ख६,८१२	D6,812	सारखा आकार देण्याचें यंत्र (Shaper)
ख६,८१३	D6,813	खांच पाडणारें यंत्र (Slotting machine)
ख६,८१४	D6,814	खोगदा-पन्हाळ-खोदणारें यंत्र (Grooving machine)
ख६,८२	D6,82	कातकाम यंत्र (Turning machine)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख६,८२१	D6,821	कातकामाचा चरक (Lathe)
ख६,८२४	D6,824	स्क्रू पाडण्याचें यंत्र (Screw cutting machine)
ख६,८२५	D6,825	दांते किंवा कंगोरे पाडण्याचें यंत्र (Milling machine)
ख६,८३१	D6,831	करवत (Saw)
ख६,८३५	D6,835	पातें (Shear)
ख६,८४	D6,84	सारखीं भोकें पाडण्याचें यंत्र (Perforating machine)
ख६,८४१	D6,841	भोकें पाडण्याचें यंत्र (Punching machine)
ख६,८४१८	D6,8414	अनेक भोकें पाडण्याचें यंत्र (Multiple Punching machine)
ख६,८४६	D6,845	सामता (Drilling machine)
ख६,८५१	D6,851	कानस (File)
ख६,८५२	D6,852	एमरी चाक (Emary wheel)
ख६,८५३	D6,853	सहाण (Grind Stone)
ख६,८५४	D6,854	घांसणी (Abrasive machine)
ख६,८६	D6,86	वांकवणारें व सरळ करणारें यंत्र (Bending and Straightening)
ख६,८७	D6,87	हातोडी (Hammer)
ख६,८८	D6,88	चिरडण्याचें-भरडण्याचें यंत्र (Crushing machine)
ख६,९	D6,9	इतर यंत्रें (विषययुक्तीचें साहाय्यानें)
ख६,९ख२०१	D6,9D201	खोदण्याचें यंत्र (Excavating machine)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख६,९ख८५	D6,9D85	द्रव चढविण्याचें यंत्र (Pumping machine)
ख६,९ठ१४	D6,9M14	मुद्रण यंत्र (Printing machine)
ख६,९ठ७	D6,9M7	विणण्याचीं यंत्रें (Textile machinery)
ख६,९ठक४२१	D6,9MC421	गार करण्याचें यंत्र; शीतक यंत्र (Refrigerating machine)
ख६,९ठझ३८	D6,9MJ38	पिठाची गिरणी (Flouring machine)
ख६,९ठझ३८१	D6,9MJ381	भात सोलण्याचें-कांडण्याचें यंत्र (Rice husking machine)
ख६२	D62	यंत्ररचना मूलतत्त्वें आणि विशिष्ट युक्ति (Principles of mechanism and special device)
ख६२१	D621	धुरा किंवा वाटोळा दांडा बनविणारीं यत्रें (Shafting machinery)
ख६२११	D6211	धुरा; वाटोळा दांडा (Shaft)
ख६२११५	D62115	लवचिक दाडा (Flexible Shaft)
ख६२१२	D6212	खोबण (Bearing)
ख६२१२१	D62121	दांड्याच्या फिरणाऱ्या भागाची खोबण (Journal bearing)
ख६२१२२	D62122	उशी (Pillow block) अडकवण्याचा कंस; खुंटी (Hanger bracket)
ख६२१२३	D62123	तीक्ष्णाग्र खोबण (Pivot bearing)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख६२१२४	D62124	मायनीची खोबण (Collar bearing)
ख६२१२५	D62125	गोलाची खोबण आणि रुळाची खोबण (ball bearing and roller bearing)
ख६२२	D622	पट्ट्याचें दाताळें चाक (belt gearing)
ख६२२१	D6221	खोबणीचें चाक, कप्पी (Pulley)
ख६२२२	D6222	पट्टा (Belting)
ख६२२३	D6223	पट्टा हलवणारें यंत्र (Belt shifter)
ख६२२४	D6224	दोर सरकवणारें यंत्र (Rope transmitter)
ख६२२५	D6225	सांखळीचें दाताळें चाक (Chain gearing)
ख६२२६	D6226	कडीला पट्टा लावणें (Link belting)
ख६२३	D623	दातांचें चाक (Toothed gearing) भ्रमण यंत्र, डुमणें (Cam)
ख६२४	D624	स्क्रू (Screw)
ख६२५	D625	स्थितिस्थापक यंत्र (Spring)
ख६२६	D626	घडीच्या दाराचें चाक; पडद्याचें चाक (Valve gear)
ख६२७	D627	स्निग्धीकरण, बुळबुळीत करण्याची क्रिया (Lubrication)
ख६२९१	D6291	नियामक यंत्र (Governor, regulation and control)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख६२९२	D6292	गति आणि परिवर्तन निदर्शनी (Speed and revolution indicator)
ख६२९६	D6296	शक्तिमापक यंत्र (Dynamometer)
ख६३५	D635	जलयंत्र स्थापत्य (Hydraulic engineering)
ख६३५१	D6351	जल-चक्र (Water wheel)
ख६३५३	D6353	दाब यंत्र; चेपण यंत्र (Piston engine)
ख६३५५	D6355	पाणचक्की (Turbine)
ख६३८	D638	वायु स्थापत्य (Pneumatic engineering)
ख६३८१	D6381	पवनचक्की (Wind-mill)
ख६३८५	D6385	पवनचक्की (Turbine)
ख६३८७	D6387	संकलित वायु (Compressed air)
ख६४	D64	ताप यंत्र; उष्णतेचें यंत्र (Heat engine)
ख६४१	D641	वाष्पयंत्र; वाफेचें यंत्र (Steam engine)
ख६४३	D643	दाबयंत्र (Piston engine)
ख६४५	D645	तापचक्की (Turbine)
ख६४६	D646	अन्तर्ज्वलन यंत्र; अंन्तर्दाह यंत्र (Internal Combustion engine)
ख६४६५	D6465	तेल इंजिन; तेलाच्या वाफेनें चालणारें यंत्र (Oil engine)

H 4263 ५९

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख६४६६	D6466	डीझल्वाल यंत्र (Diesel engine)
ख६४६७	D6467	वायु यंत्र (Gas engine)
ख६४६८	D6468	उष्ण वायु यंत्र (Hot air engine)
ख६६	D66	विद्युत् यंत्र स्थापत्य (Electrical engineering)
ख६६,५	D66,5	प्रकाशन, प्रकाश करणें (Illumination)
ख६६३	D663	सरळ प्रवाह, ऋजु प्रवाह) (Direct current)
ख६६४	D664	एकांतर प्रवाह (Alternating current)
ख६६५	D665	मंद प्रवाह (Week current)
ख६६५,४७	D665,47	दूरलेखन (Telegraphy)
ख६६५,४८	D665,48	दूरभाषण (Telephony)
ख६६६	D666	बिनतारी (Wireless)
ख६६६,४५	D666,45	दूरवीक्षण (Television)
ख६६६,४८५	D666,485	ध्वनिप्रसारण; आकाशवाणी (Broadcasting)
ख७	D7	परमाणुकेंद्र स्थापत्य (Nuclear engineering)
ख८	D8	नगरसुधार स्थापत्य (Municipal and sanitary engineering)
ख८५	D85	जल पूर्ति, पाणीपुरवठा (Water supply)
ख८५१४	D8514	भूमिगत (Undergronnd)
ख८५१४१	D85141	कूप, विहीर (Well)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख८५१४४	D85144	नलकूप; कारंजाची विहिर (Artesian well)
ख८५१७	D8517	नदी (River)
ख८५१८	D8518	जलधार; तलाव; टाकी (Reservoir, tank, lake)
ख८५४	D854	दूषण (Pollution)
ख८५५	D855	शुद्धीकरण (Purification)
ख८५५१	*D8551*	यांत्रिक उपचार (*Mechanical* Treatment)
ख८५५११	D85511	निवळणें (पाणी) (Settling)
ख८५५१२	D85512	गाळण्याची पद्धति (Filtration)
ख८५५१२१	D855121	नैसर्गिक (Natural)
ख८५५१२२	D855122	वाळू (Sand)
ख८५५१२८	D855128	गाळणी (Filter)
ख८५५२	D8552	वास्तवी उपचार (Physical Treatment)
ख८५५२५	D85525	पारजम्बुरश्मि उपचार (Ultra *violet ray treatment*)
ख८५५२६	D85526	विद्युत्-उपचार (Electrical treatment)
ख८५५३	D8553	रासायनिक उपचार (Chemical Treatment)
ख८५६	D856	वांटप (Distribution)
ख८५६१	D8561	बंबानें पाणी चढविण्याचें केंद्र (Pumping station)
ख८५६२	D8562	पाण्याचा बुरूज (Water tower)
ख८५६४	D8564	नळ; तोटी (Pipe)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख८५६४१	D85641	मुख्य नळ; मुख्य तोटी; प्रधान प्रणाळ (Main pipe)
ख८५६४५	D85645	घराला जोडलेला नळ; गृहसंबध (Home connection)
ख८५६९८	D85698	अपव्यय प्रतिबंध (Prevention of waste)
ख८६	D86	मळ प्रवाह; गटार (Sewage)
ख८६२	D862	गृहसंबध; घराला जोडलेलें गटार (House connection)
ख८६४	D864	मल प्रणाल; नाला; गटार (Sewer)
ख८६५	D865	बबानें मळ वाहून नेण्याचें केंद्र (Pumping station)
ख८६६२	D8662	मळ प्रवाह क्षेत्र, पाट सोडण्याचें केंद्र (Irrigation, sewage farm)
ख८६६४	D8664	गाळाचा प्रवाहांत निकाल (Disposal into stream, etc)
ख८६६५	D8665	शोधन; स्वच्छता; शुद्धता (Purification)
ख८६६६	D8666	विपाक्त तलाव; पूययुक्त टाकी; कुजलेल्या मळाची टाकी (Septic tank)
ख८८	D88	शहरांतील गाळ, गांवांतील गाळ (Municipal refuse and waste)
ख८८२	D882	घरांतील गाळाचा सांठा (House collection)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ख८८५	D885	पथ शोधन; रस्त्याची स्वच्छता (Street cleaning)
ख८८६	D886	गाळाचा निकाल (Refuse disposal)
ख९ल४	D9V4	युद्ध स्थापत्य (Military engineering)

ग रसायन

E Chemistry

ग:१	E:1	सामान्य रसायन (General chemistry)
ग:२	E:2	पार्थिव रसायन; भौतिक रसायन; (Physical Chemistry)
ग:२२	E:22	विलयन (Solution)
ग:२३२	E:232	श्लेषाम, शोषण (Absorption, surface phenomena)
ग:२३५	E:235	प्रतिस्फटिक; अनुस्फटिक (Colloid)
ग:२४	E:24	ताप रसायन (Thermochemistry)
ग:२५	E:25	प्रकाश रसायन (Photochemistry)
ग:२६	E 26	विद्युत् रसायन (Electrochemistry)
ग:२७	E:27	चुम्ब रसायन (Magnetochemistry)
ग:२८	E:28	आकाशीय रसायन; घन रसायन (Stereochemistry)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ग:३	E:3	विश्लेष रसायन (Analytical chemistry)
ग:४	E:4	संश्लेष (Synthesis)
ग:५	E:5	निष्कर्षण (Extraction)
ग:७	E:7	देहरसायन (Biochemistry)
ग:८	E:8	निर्वाहण (Manipulation)
ग१	E1	अप्रांगार रसायन; निरिन्द्रिय रसायन (Inorganic chemistry)
ग२	E2	भस्मजनक माणिल (Basic Oxide); उत्प्राणिल (Hydroxyl)
ग३	E3	अम्ल; आम्ल (Acid)
ग४	E4	लवण (Salt)
ग५	E5	प्रांगार रसायन; सेंद्रिय रसायन (Organic chemistry)
ग६८	E68	प्रांगोदीय (Carbohydrate)
ग६८९२	E6892	माड; पिष्टसत्व (Starch)
ग६८९४	E6894	पेशीद्रव्य (Cellulose)
ग७	E7	सुरभिद्रव्य (Aromatic compound)
ग९	E9	देहतत्त्व (Biosubstance)
ग९२	E92	क्षारोद (Alkaloid)
ग९२ह	E92Z	प्रोटीन; अन्नसार (Protein)
ग९४	E94	चर्बी (Fat)
ग९५	E95	रंगद्रव्य (Pigment)
ग९७	E97	जीवतत्त्व (Vitamin)
ग९८२	E982	फेनकद्रव्य (Enzyme)
ग९८६	E986	न्यासर्ग (Hormone)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		घ रसायनकला
		F Chemical technology
घ१८२	F182	लोह (Iron)
घ१९१	F191	धातुकला (Metallurgy)
घ४४१६	F4416	कांचमिना (Enamel)
घ५२७	F527	लाकडाचा रांधा; रांध्याचा हस्तिदंत कचकडी (Celluloid)
घ५३	F53	अन्न; खाद्य (Food)
घ५४	F54	मद्यार्क (Alcohol)
घ५४७	F547	मदिरा (Wine)
घ५४८	F548	यवसुरा; सातूची दारू (Beer)
घ५५	F55	इन्धन; पेटवण (Fuel)
घ५५१	F551	कोळसा (Coal)
घ५५५	F555	मृतैल; अशुद्ध राकेल (Petroleum)
घ५५५२	F5552	राकेल (Petrol)
घ५५९१	F5591	आगकाड्या (Matches)
घ५५९४	F5594	उत्स्फोटक (Explosive)
घ५६	F56	औषध, भेषज (Drug)
घ५७३	F573	कृत्रिम रेशीम (Artificial silk)
घ५८	F58	रंग (Dye)
घ५८९५	F5895	रंगलेप (Paint)
घ५९४	F594	विष (Poison)
घ९४९१	F9491	मेणबत्ती (Candle)
घ९४९६	F9496	साबण (Soap)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		च जीवशास्त्र G Biology
च:१९	G:19	सूक्ष्मदर्शन विद्या; अणुवीक्षण यंत्र-विद्या (Microscopy)
च:२	G:2	अंगविज्ञान (Morphology)
च:३	G:3	इन्द्रियविज्ञान (Physiology)
च:३३	G:33	चयापचय; जीवनक्रिया (Metabolism)
च:३४६	G:346	उपवास (Fasting)
च:३९४	G:394	थकवा (Fatigue)
च:५	G:5	परिस्थितिशास्त्र; मूलस्थान विचार-विज्ञान (Ecology)
च:५६३	G:563	परजीवन; परोपजीवन (Parasitism)
च:५८	G:58	देशान्तरगमन (Migration)
च:६	G:6	जनन; अनुवंशशास्त्र (Genetics; Phylogeny)
च:६१	G:61	पैत्रिकता; अनुवंशिकता (Heredity)
च:६११	G:611	सुजननविद्या (Eugenics)
च:६४	G:64	विशिष्टोत्पादन (Breeding)
च:६४१	G:641	प्रसंकरण (Hybridisation)
च:६६	G:66	विकास (Evolution)
च:६७	G:67	प्रजनन (Reproductive methods)
च:७	G:7	व्यक्तिचरित (Ontogeny)
च१	G1	जीवन (Life)
च११	G11	पेशी (Cell)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
च११६	G116	वंश (Gene)
च१२	G12	पेशीजाल (Tissue)

छ भूगर्भशास्त्र

H Geology

छ१	H1	खनिजशास्त्र (Minerology)
छ१:८	H1:8	स्फटिकशास्त्र(Crystallography)
छ१९	H19	रत्न (Precious stone)
छ२	H2	प्रस्तरशास्त्र (Petrology)
छ३	H3	रचनात्मक भूगर्भशास्त्र (Structural Geology)
छ३६	H36	पर्वत निर्माण (Mountain formation)
छ४	H4	गत्यात्मक भूगर्भशास्त्र (Dynamic Geology)
छ४११	H411	ज्वालामुखी (Volcano)
छ४१३२	H4132	भूकम्प (Earthquake)
छ६	H6	उत्खातजीवनशास्त्र (Palaeontology)
छ७	H7	आर्थिक भूगर्भशास्त्र (Economic Geology)
छ७:१५	H7:15	(मौल्यवान्) धातूंच्या खाणी शोधून काढणें (Prospecting)
छ७:१५५	H7:155	प्राप्तिस्थान (Occurrence)
छ७:१६	H7:16	उत्पत्ति (Genesis)

छा खाणींतील बांधकाम

? Mining engineering

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		ज वनस्पतिशास्त्र I Botany
ज:१२	I:12	वनस्पतिकुल; वनस्पतिवर्णन (Flora) वनस्पतींचा नैसर्गिक इतिहास (Natural history of plants)
ज:१२·२	I:12·2	भारतांतील वनस्पती (Indian Flora)
ज:१३	I:13	वनस्पतींचें सुलभ वर्णन (Popular description of plants)
ज:१८	I:18	वनस्पतींची तालिका (List of plants)
ज:२	I:2	वनस्पतींचें शरीरविज्ञान (Morphology of plants)
ज:३	I:3	वनस्पतींचें इन्द्रियविज्ञान Physiology of plants)
ज:५	I:5	वनस्पतींचें परिस्थितिविज्ञान; वनस्पति मूलस्थान विज्ञान (Plant ecology)
ज:६	I:6	वनस्पतींचें अनुवंशशास्त्र (Plaut genitics)
ज:६७	I:67	वनस्पतींचें प्रजनन (Reproduction of plants)
ज:७३	I:73	भ्रोणिकी; पिंडवृद्धिशास्त्र (Embryology)
ज१	I1	अपुष्प वनस्पति; अबीज वनस्पति (Cryptogamia)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ज२	I2	स्थाणु वनस्पति (Thallophyta)
ज२२	I22	शैवाळ, जलशेवाळ, पाणकेस (Algae, sea weeds)
ज२३	I23	छत्राङ्कुर, छत्रक (Fungi)
ज२३७५	I2375	भूछत्र (Mushroom)
ज३	I3	शैवाल वनस्पति (Bryophyta)
ज३२	I32	शेवाळें (Musci, Moss)
ज४	I4	पर्णांगोद्भिद् वनस्पति (Pteridophyte)
ज५	I5	फुलझाडें (Flowering plants)
ज६	I6	निवृतबीज वनस्पति (Gymnosperm)
ज७	I7	एकदल वनस्पति (Monocotiledon)
ज८	I8	द्विदल वनस्पति (Dicotyledon)

झ कृषिविद्या
J Agriculture

झ.१	J:1	मृत्तिका (Soil)
झ.१:११	J:1:11	जमीन लागवडीस आणणें, उद्धरण (Reclamation)
झ:१:२१	J:1:21	नांगरणी (Ploughing)
झ १:२४	J:1:24	जमीन सपाट करणें (Levelling)
झ:१:२८	J:1:28	तलाव बांधणें, बंधारण (Bunding) जलपृष्ठरेषा बंधारण (Contour bunding)
झ.२	J:2	खत (Manure)
झ:२:१	J:2:1	खताचें वर्गीकरण (Classification of manure)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
झ:२:२	J:2:2	खत गोळा करणें (Manure gathering)
झ:२:२७	J:2:27	खाद; मिश्रखाद (Composting)
झ:२:३	J:2:3	खताची मतवारी (Grading of manure)
झ:२:७	J:2:7	खताचें आरोपण (Application of manure)
झ:२:८	J:2:8	खताचें सांठवण (Storing of manure)
झ:२२	J:२२	शेणखत(Farmyard manure)
झ:२२:८	J:22:8	शेणखत सांठवण (Storing of farmyard manure)
झ:२३	J:23	गांवांतील केरकचरा (Municipal refuse)
झ:२४	J:24	रासायनिक खत (Chemical manure)
झ:२४११	J:2411	नत्रयुक्त खत (Nitrogenous manure)
झ:२४११:७	J:2411:7	नत्रयुक्त खताचें आरोपण (Applying of nitrogenous manure)
झ:२४१२	J:2412	स्फुरयुक्त खत (Phosphatic manure)
झ:२४१३	J:2413	पालाशयुक्त खत (Potassic manure)
झ:२४५१	J:2451	वनस्पति खत (Green manure)
झ:२४५१:१	J:2451:1	वनस्पति खताचें वर्गीकरण (Classification of green manure)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
झ:२९५	J:295	पेंड (Oil cake)
झ:३	J:3	प्रवर्धन रीति (Propagation method)
झ:३८	J:38	बी (Seed)
झ:३८:८	J:38:8	पेरणी (Sowing)
झ:३९७	J:397	रोपटें (Seedling; whole plant)
झ:३९७:३	J:397:3	कापणें (Cutting)
झ:३९७:४	J:397:4	कलम करणें (Grafting)
झ:३९७:८५	J:397:85	रोप लावणें (Transplanting)
झ:४	J:4	रोग (Disease)
झ:४३३	J:433	छत्राङ्कुर (Fungus disease)
झ:४३३:५	J:433:5	छत्रांकुर रोग प्रतिबंध (Prevention of fungus disease)
झ:४३३:६	J:433:6	छत्रांकुररोग विमोचन (Rescue from fungus disease)
झ:४३६	J:436	कीटक रोग (Insect disease)
झ:४३६:५	J:436:5	कीटकरोग प्रतिबंध (Prevention of insect disease)
झ:४३६:६	J:436:6	कीटकरोग विमोचन (Rescue from insect disease)
झ:४९५१	J:4951	अवर्षणोद्भव रोग (Disease caused by drought)
झ:४९५१:५	J:4951:5	अवर्षणोद्भव रोग प्रतिबंध (Prevention of disease caused by drought)
झ:४९५१:६	J:4951:6	अवर्षणोद्भव रोग विमोचन (Rescue from disease caused by drought)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ञ:५	J:5	पीक विकास (Crop development)
ञ:५११	J:511	पीक विरळ करणें (Crop thinning)
ञ:५१४	J:514	पीक खच्ची करणें (Crop pruning)
ञ:५१५	J:515	रोप वळवणें (Crop turning
ञ:५२	J:52	पिकाकरिता पाणी पुरवठा व गटार (Water supply and drainage for crop)
ञ:५३	J:53	पिकावर रासायनिक उपचार (Chemical treatment on crop)
ञ:५५	J:55	पिकावर किरणविसर्जन (Radiation on crop)
ञ:५८४	J:584	पिकावरील उष्णतामान नियमन (Temperature regulation on crop)
ञ:५९२	J:592	पिकाची बिवड (Crop rotation)
ञ:७	J:7	पीक काढणें (Crop harvesting)
ञ१	J1	बागाईत (Gardening)
ञ१६१	J161	गुलाब (Rose)
ञ२	J2	पशूंचें अन्न म्हणून उपयोगी पडणारीं पिकें (Animal food crops)
ञ२५१	J251	गवत (Grass)
ञ३	J3	मनुष्याचें अन्न म्हणून उपयोगी पडणारीं पिकें (Human food crops)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ञ३११	J311	ऊस (Sugarcane)
ञ३२१	J321	कांदा (Onion)
ञ३३१	J331	चुकंदर (Beet root)
ञ३३३	J333	गाजर (Carrot)
ञ३३५	J335	रताळें (Sweet potato)
ञ३३८	J338	कोनफळ, गोराडू, सुकंद (yam)
ञ३४१	J341	बटाटा (Potato)
ञ३५	J35	पालेभाजी (Greens)
ञ३५३२ को	J3532C	कोबी (Cabbage)
ञ३५८	J358	पानवेल, विड्याच्या पानाचें झाड (Betel)
ञ३६१	J361	फुलगोबी (Cauliflower)
ञ३७	J37	फळ (Fruit)
ञ३७१	J371	ॲपल (Apple)
ञ३७२	J372	सतरें (Sweet orange)
ञ३७२का	J372L	कागदी लिंबू (Lemon)
ञ३७३२	J3732	खरबूज, कलिंगड, कोहळा (Melon)
ञ३७४	J374	केळ (Plantain)
ञ३७४२	J3742	वनकेळें, सोनकेळें (Banana)
ञ३७६	J376	द्राक्ष (Grape)
ञ३७७	J377	आंबा (Mango)
ञ३७८	J378	टमॅटो (Tomato)
ञ३७९५फ	J3795IH	फणस (Jack)
ञ३७चिं	J37T	चिंच (Tamarind)
ञ३८	J38	धान्य (Cereal)
ञ३८१	J381	भात (Rice)
ञ३८२	J382	गहू (Wheat)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
झ३८३	J383	ओट (Oat)
झ३८६	J386	जव; यव; सातु (Barley)
झ३८७	J387	ज्वारी; बाजरी (Millet)
झ३८८	J388	चणे (Gram)
झ४५१	J451	चहा (Tea)
झ४५२	J452	तंबाकू (Tobacco)
झ४८१	J481	कॉफी (Coffee)
झ४८२	J482	कोको (Cocoa)
झ४८३	J483	खसखस (Poppy)
झ५८१	J581	भुइमूग (Groundnut)
झ५८२	J582	नारळ (Cocoanut)
झ५८३	J583	तीळ (Sesame)
झ५८सो	J58G	सोयाबिन (Soyabean)
झ६१हिं	J61F	हिंग (Assafoetida)
झ६४४	J644	हळद (Turmeric)
झ६५१	J651	दालचिनी (Curry leaf)
झ६६१	J661	लवंग (Cloves)
झ६७१	J671	काळी मिरी (Black pepper)
झ६७२	J672	मिरची (Chilli, red pepper)
झ६७३	J673	धने (Coriander)
झ६८१	J681	तांबडी मोहरी (Red mustard)
झ६८२	J682	जायफळ (Nutmeg)
झ७१८र	J718C	रबर (Rubber-vine)
झ७४१	J741	ताग (Jute)
झ७४२	J742	ताग (Hemp)
झ७४३	J743	ताग (Flax)
झ७८१	J781	कापूस (Cotton)
झ९३	J93	शाकभाजी (Vegetable)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
		झऊ जंगलविज्ञान
		JB Forestry
		ट प्राणिशास्त्र
		K Zoology
ट:१२	K:12	प्राणिजात, विशिष्ट भूभाग विभागातील प्राणी (Fauna) प्राण्याचा नैसर्गिक इतिहास (Natural history of animals)
ट:१२ २	K:12.2	भारतातील प्राणी (Indian fauna)
ट:१३	K:13	प्राण्याचें सुलभ वर्णन (Popular description of animals)
ट:२	K:2	प्राण्याचें शरीरविज्ञान, अंगविज्ञान (Morphology of animals)
ट:३	K:3	प्राण्याचें इंद्रियविज्ञान (Physiology of animals)
ट.५	K 5	प्राणि परिस्थितिविज्ञान (Ecology of animals)
ट.५८	K:58	प्राण्याचें देशांतर (Migration of animals)
ट:६	K:6	प्राण्याचें अनुवंशशास्त्र (Animal genetics)
ट.७३	K:73	प्राण्याचें गर्भाशयविज्ञान (Embryology of animals)
ट१	K1	अपृष्ठवंशी प्राणी, पाठीचा कणा नसलेले प्राणी (Invertebrate)
ट२	K2	आद्यप्राणी (Protozoa)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ट२१	K21	मांसलप्राणी (Sarcodina)
ट२३	K23	परान्नपुष्ट क्षुद्रजंतु (Sporozoa)
ट२५	K25	लोमवान प्राणी; पुच्छविशिष्ट प्राणी (Flagellata)
ट२७	K27	सूक्ष्मदेही प्राणी (Infusoria)
ट३	K3	अनेकछिद्रधारी प्राणी; सच्छिद्र प्राणी (Porifera)
ट४	K4	रिक्तोद् प्राणी (Coelenterata)
ट४१	K41	जलजीविक प्राणी (Hydrozoa)
ट४३	K43	छत्रिकवर्ग प्राणी (Scyphozoa)
ट४५	K45	सरश्मि प्राणी (Anthozoa)
ट४८	K48	कंकत (सम) गात्रजीव (Ctenophora)
ट५	K5	कंटकत्वक् प्राणी (Echinodermata)
ट५१	K51	अवृन्त प्राणी (Eleutherozoa)
ट५२	K52	तारकिततनुविशिष्ट प्राणी (Asteroidae)
ट५३	K53	सर्पपुच्छवर्ग प्राणी (Ophiuroidea)
ट५४	K54	सशल्यकवच प्राणी (Echinoidea)
ट५५	K55	तारकितकर्कटिकाकृति प्राणी (Holothuroidea)
ट५६	K56	सवृन्त प्राणी (Pelmatozoa)
ट५७	K57	तारकित पिच्छदल प्राणी (Crinoidea)
ट५८	K58	लुप्त प्राणी (Extinct classes)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ट६	K6	कृमिवर्ग (Vermes)
ट६१	K61	चप्पटकृमि; विशालकृमि (Platyhelminthes)
ट६२	K62	शुंडीकृमि (Nemertinea)
ट६३	K63	तंतुकृमि; गोलकृमि (Nemathelminthes)
ट६४	K64	चक्रभ्रमी किटाणु (Rotifera)
ट६५	K65	वलयी प्राणी (Annelida)
ट६५६	K653	अल्परोमी प्राणी (Oligochaeta)
ट६५४	K654	जलुकाजाति (Hirudinea)
ट६५४	K655	प्रौढखण्डी प्राणी (Gephyrea)
ट६६	K66	नाळकृमि-प्रजाति (Phoronis)
ट६७	K67	हरिताजीव प्राणी (Polyzoa)
ट७	K7	मृदुकायप्राणी (Mollusca)
ट७१	K71	परशुसमपादप्राणी (Pelecypoda)
ट७३	K73	उभयचेत प्राणी (Amphineura)
ट७५	K75	उदरपादप्राणी (Gastropoda)
ट७६	K76	नौपदी प्राणी (Scaphopoda)
ट७७	K77	शीर्षपादप्राणी (Cephalopoda)
ट७८	K78	बाहुपादप्राणी (Brachiopoda)
ट८	K8	संधिपादप्राणिवर्ग (Arthropoda)
ट८१	K81	कवचधरप्राणी (Crustacea)
ट८३	K83	षडंकुशीप्राणी (Onychophora)
ट८४	K84	बहुपादप्राणी (Myriapoda)
ट८६	K86	कीटकवर्ग (Insecta)
ट८७१	K871	द्विपक्षकीटक (Diptera)
ट८८	K88	अष्टपाद प्राणिवर्ग (Arachinida)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ट९	K9	पृष्ठवंशी प्राणी; कणिकावान् प्राणी; पाठीचा कणा असलेले प्राणी (Vertebrate)
ट९२	K92	मासा (Fish)
ट९३	K93	उभयचर; भूजलवासी प्राणी (Amphibian)
ट९४	K94	सरपटणारे प्राणी (Reptiles)
ट९६	K96	पक्षी (Birds)
ट९७	K97	सस्तन प्राणी (Mammalia)
ट९९५	K995	निवासपरत्वें प्राण्याचे गट (Ecological groups)
ट९९५८	K9958	उडणारे प्राणी (Flying animals)

ठ पशुविज्ञान

λ Animal husbandry. Veterinary Science.

ठ११२	λ११२	प्रवाळ जतु (Coral)
ठ१२२	λ१२२	शुक्तिपुट, मोत्यांची शिंप (Pearl oyster)
ठ१४२	λ१४२	जलाशय मत्स्य (Aquarium Fish)
ठ२	λ२	गुरेंढोरें (Cattle)
ठ३१	λ३१	दूध देणारीं जनावरें (Milk secreting cattle)
ठ३१:७,१	λ31:7,1	दूध (Milk) दुधाचा धंदा; दुग्ध व्यवसाय (Dairy business)
ठ३१:७,३	λ31:7,3	लोणी (Butter)
ठ३१:७,४	λ31:7,4	तूप (Ghee)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ठ३१:७,५	λ31:7,5	ताक (Butter milk)
ठ३१:७,८	λ31:7,8	चीझ (Cheese)
ठ३११	λ311	गाय (Cow)
ठ३१२	λ312	म्हैस (She buffalo)
ठ३१३	λ313	मेंढी; शेळी (She goat)
ठ३३२	λ332	मासा (Fish)
ठ३५	λ35	कोंबड्याची पैदास (Poultry)
ठ४४५	λ445	घोडा (Horse)
ठ५४	λ54	पाळीव प्राणी (Pet animal)
ठ५४१	λ541	कुत्रा (Dog)
ठ५४२	λ542	माजर (Cat)
ठ५४६	λ546	पोपट (Parrot)
ठ६११	λ611	मधमाशी (Bee)
ठ७११	λ711	रेशमाचा किडा (Silk worm)

ड वैद्यक

L Medicine

ड:१३	L:13	परिचर्यालय (Nursing home)
ड:१४	L:14	रुग्णालय (Hospital)
ड:१५	L:15	आरोग्यगृह (Sanatorium)
ड:२	L:2	शरीरविज्ञान (Morphology)
ड:३	L:3	इंद्रियविज्ञान (Physiology)
ड:४	L:4	रोग (Disease)
ड:४:१	L:4:1	परिचर्या (Nursing)
ड:४:२	L:4:2	रोगकारणविज्ञान (Etiology)
ड:४:३	L:4:3	रोगनिदान (Diagnosis)
ड:४:५	L:4:5	रोगप्रतिबंध (Prevention of disease)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ड:४:६	L:4:6	रोगावर उपचार (Treatment on disease)
ड:४:६२	L:4:62	वास्तविक उपचार (Physical Treatment)
ड:४:६२५३	L:4:6253	क्ष-किरण उपचार (X-Ray treatment)
ड:४:६३	L:4:63	औषध (Drug); भेषजविज्ञान (Pharmacotherapy)
ड:४:६४२६	L:4:6426	उपवास चिकित्सा (Fast cure)
ड:४:६५	L:4:65	जलाचिकित्सा(Hydrotherapy)
ड:४:६६	L:4:66	लसी चिकित्सा (Serumtherapy)
ड:४:६७	L:4:67	अंगरस चिकित्सा (Organotherapy)
ड:४:६८	L:4:68	वायुचिकित्सा (Aerotherapy)
ड:४:७	L:4:7	शस्त्रक्रियाशास्त्र (Surgery)
ड:४:८	L:4:8	आहार नियमन (Diet regulation)
ड:४:९१	L:4:91	*रोगोपरान्त संभाळ (After care)*
ड:४:९७	L:4:97	प्रथमोपचार (First aid)
ड:४२	L:42	सांसर्गिक रोग (Infectious diseases)
ड:४२१	L:421	क्षय (Tuberculosis)
ड:४२३	L:423	देवी (Poxes)
ड:४५३७	L:4537	अधिहर्षता; वश्यता (Allergy)
ड:४७२५	L:4725	कॅंसर (Cancer); मांसार्बुद चाळपुळी
ड:४७३	L:473	अन्तर्गळ (Hernia)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ड:४७३:७	L:473:7	अन्तर्गळाकरिता शस्त्रक्रिया (Surgery for hernia)
ड:४७५	L:475	गळू (Abscess)
ड:४९१	L:491	दाहक्षत (Burns)
ड:५	L:5	जनस्वास्थ्य (Public health)
ड:५१	L:51	जीवन गणना (Vital statistics)
ड:५२	L:52	राज्यानियंत्रण (State control)
ड:५२१	L:521	निवासस्थान (Habitation)
ड:५२२	L:522	पशु (Animal)
ड:५२३	L:523	आहार (Food)
ड:५४	L:54	निरोधन उपाय (Preventive measure)
ड:५५	L:55	सार्वजनिक आरोग्य (Public hygiene)
ड:५७	L:57	वैयक्तिक आरोग्य (Personal hygiene)
ड:५७१	L:571	निवास (Residence)
ड:५७२	L:572	श्रमापहार (Recreation)
ड.५७३	L:573	आहार (Food)
ड:५७४	L:574	उत्तेजक (Stimulant)
ड:५७५	L:575	प्रसाधन (Toilet)
ड.५७७	L:577	पोषाख (Clothing)
ड:५७८	L:578	निद्रा (Sleep)
ड:६	L:6	भेषजज्ञान, औषधीज्ञान (Pharmacognosy)
ड:६३	L:63	भेषजिकी, औषधी विज्ञान (Pharmacology)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
इ:६५	L:65	भेषज संहिता, औषधीग्रंथ (Pharmacopoeia)
इ:६६	L:66	भेषजद्रव्य (Materia medica)
इ:६८	L:68	भेषजनिर्माण, औषधें निर्माण करण्याची क्रिया (Pharmacy)
इ:८	L:8	शारीरिक समर्थता (Physical fitness)
इ१	L1	मूळ व विभागीय अवयव (Besic and regional organs)
इ१२:४६	L12:46	मेदुरता, मेदोरोग, मेदोवृद्धि (Obesity)
इ१८३	L183	कान, कर्ण (Ear)
इ१८५	L185	नेत्र, डोळा (Eye)
इ१९२	L192	सांधा (Joint)
इ२	L2	पचन प्रणाली (Digestive system)
इ२१	L21	मुख, तोंड (Mouth)
इ२१४	L214	दंत, दात (Tooth)
इ२२	L22	कण्ठ, गळा (Throat; Pharynx)
इ२५	L25	अन्त्र, आतडीं (Intestine)
इ२५:४२४१	L25:4241	अन्त्रज्वर (Typhoid)
इ२५:४२४२	L25:4242	आमातिसार (Dysentry)
इ२५:४२५१	L25:4251	पटकी (Cholera)
इ२५:४३७२	L25·4372	अंकुशकृमि (Hook worm)
इ२५.४५१	L25:451	बद्धकोष्ठ (Constipation)
इ२५:४५२	L25:452	अतिसार (Diarrhoea)
इ२९१:४५३	L291:453	कावीळ, कामला (Jaundice)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ड२९३:४६	L293:46	बहुमूत्र; मधुमेह (Diabetes)
ड३	L3	संचार प्रणालि (Circulatory system)
ड३२	L32	हृदय (Heart)
ड३५	L35	रुधिर; रक्त (Blood)
ड३५:४११	L35:411	रक्तहीनता (Anaemia)
ड३५:४२६१	L35:4261	हिंवताप; थंडिताप (Malaria)
ड३९:४८१	L39:481	श्लीपद;हत्तिरोग(Elephantiasis)
ड३९६:४२४१	L396.4241	प्लेग (Plague)
ड४	L4	श्वास प्रणालि (Respiratory system)
ड४:४२४१	L4:4241	शैत्यज्वर; प्रतिश्याय (Influenza)
ड४:४२४२	L4:4242	डांग्या खोकला (Whooping Cough)
ड४१	L41	नाक (Nose)
ड४१:४२४१	L41:4241	घटसर्प; प्रबलास (Diptheria)
ड४४:४१५	L44:415	लघुश्वासनलिका दाह; (Bronchitis)
ड४४:४५३	L44:453	श्वासरोग (Asthma)
ड४५	L45	फुप्फुस (Lungs)
ड४५:४२१	L45:421	फुप्फुस क्षयरोग (Pulmonary tuberculosis)
ड४५:४२४	L45:424	फुप्फुस दाह; फुप्फुसज्वर (Pneumonia)
ड५	L5	जननमूत्रप्रणालि (Genito-urinary system)
ड५५	L55	स्त्रीजनन अवयव (Female genital organ)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ड६	L6	अप्रणालग्रंथि, नलिकारहित ग्रंथि (Ductless gland)
ड६२:४२६१	L62:4261	काळाजार (Kala-azar)
ड७	L7	नाडीप्रणाली (Nervous system)
ड७.५१	L7:51	नाडीदुर्बलता (Neurasthenia)
ड७.५२	L7:52	अनिद्रा (Insomnia)
ड७१	L71	मेंदू, मस्तिष्क (Brain)
ड७१:४५३	L71:453	अपस्मार (Epilepsy)
ड७२	L72	पृष्ठवंश, पाठीचा कणा (Spinal cord)
ड७२:४२४१	L72:4241	धनुर्वात (Tetanus)
ड७६:४११	L76:411	अर्धांगवायु (Paralysis)
ड८२	L82	अस्थि (Bone)
ड८२:४६३	L82:463	बालवक्र (Ricket)
ड८७	L87	चर्म (Skin)
ड९क	L9C	बाल आयु.शास्त्र (Child medicine)
ड९ग	L9E	वृद्ध आयु.शास्त्र (Old age medicine)
ड९घ	L9F	स्त्री आयु.शास्त्र (Female medicine)
ड९छ	L9H	उष्णप्रदेशीय आयु.शास्त्र (Tropical medicine)
डऊ	LB	आयुर्वेद (Ayurveda)
डक	LC	सिद्ध (Siddha)
डख	LD	यूनानी (Unani)
डड	LL	होमियोपॅथी (Homeopathy)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
इढ	LM	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy)

ढ उपयुक्त कला, कलाकौशल्य

M Useful arts; Arts and crafts

ढ१	M1	ग्रंथ उत्पादन (Book Production)
ढ१३	M13	कागदनिर्माण (Paper-making)
ढ१४	M14	मुद्रण (Printing)
ढ१४८	M148	मुद्रलेखन (Type-writing)
ढ१५	M15	संपुटन; बांधकाम (Binding)
ढ२	M2	पत्रकारी; वृत्तपत्रव्यवसाय (Journalism)
ढ३	M3	गृहशास्त्र (Home science; Domestic science)
ढ३१	M31	पाक (Cooking)
ढ४	M4	लोहकारी; लोहकामकला (Smithy)
ढ५	M5	सुतारकाम (Carpentry)
ढ६	M6	कांचकाम (Glass manufacture)
ढ७	M7	वस्त्रकला; कापड विणण्याची कला विणकामकला (Textile art)
ढ७:२	M7:2	सूत काढण्याची कला (Spinning)
ढ७:७	M7:7	विणकाम (Weaving)
ढ७१	M71	कापसाचें विणकाम (Cotton textile art)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ढ७२	M72	लोकरीचें विणकाम (Wool textile art)
ढ७३	M73	रेशमाचें विणकाम (Silk textile art)
ढ८	M8	शिवणकला (Dress making; Tailoring)
ढ९२	M92	गवंड्याचें काम (Masonry)
ढ९५	M95	आलोक चित्रण; प्रकाश लेखन-विद्या (Photography)
ढ९७	M97	चर्मकार्य (Leather work)
ढ(न)	M(P)	लघुलेखनपद्धति (Short-hand)
ढ(स१)	M(Y1)	शारीरिक शिक्षण (Physical training)
ढ(स११)	M(Y11)	स्त्रियांकरितां सौंदर्यवर्धक व्यायाम (Callisthenis)
ढ(स१२)	M(Y12)	भारी व्यायाम (Heavy exercise)
ढ(स१३)	M(Y13)	व्यायाम कला (Gymnastics)
ढ(स२)	M(Y2)	पहिलवानाचे खेळ (Athletics)
ढ(स२१२१)	M(Y2121)	फूटबॉल (Football)
ढ(स२१३१)	M(Y2131)	टेनिस (Tennis)
ढ(स२१३२)	M(Y2132)	बॅडमिन्टन (Badminton)
ढ(स२१४१)	M(Y2141)	क्रिकेट (Cricket)
ढ(स२२)	M(Y22)	स्पर्धा क्रीडा (Competitive sport)
ढ(स२५)	M(Y25)	जलक्रीडा (Aquatic sport)
ढ(स२५१)	M(Y251)	पोहण्याची कला (Swimming)
ढ(स३)	M(Y3)	गृहान्तःक्रीडा, बैठेखेळ (Indoor games)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द(स३१)	M(Y31)	पत्याचा खेळ (Card play)
द(स४)	M(Y4)	हातचलाखीचा खेळ (Jugglery)
द(स६)	M(Y6)	शिकार; मृगया (Hunting)
द(स७)	M(Y7)	बालपथक; स्वयंसेवक (Scouting)
द(स९७४)	M(Y974)	तिकिटांचा संग्रह (Stamp Collection)

ण मनोविद्याशास्त्रें आणि समूहशास्त्रें

μ Humanities and Social Sciences

△ अध्यात्मविद्या व गूढविद्या

△ Spiritual experience and mysticism

△:३४	△:34	प्राणायाम (Breath control)
△:८	△:8	गुह्यविद्या (Occultism)
△:८६	△:86	भविष्यवाणी (Prophesy)
△:८६२	△:862	मुखसामुद्रिक (Physiognomy)
△:८६२७	△:8627	हस्तसामुद्रिक (Palmistry)
△:८६२८	△:8628	मस्तिष्क सामुद्रिक (Phrenology)
△:८६४	△:864	फलज्योतिष (Astrology)
△:८६९२	△:8692	शकुन (Omen)
△:८७	△:87	जादूटोणा (Magic and witch-craft)
△२	△2	हिन्दू योग (Hindu yoga)
△२२	△22	हठयोग (Hatha yoga)
△२३	△23	ज्ञानयोग (Gnana yoga)
△२४	△24	कर्मयोग (Karma yoga)
△२५	△25	भक्तियोग (Bhakti yoga)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
△२६	△26	राजयोग (Raja yoga)
△२७	△27	सिद्धयोग (Siddba yoga)

त मनोविद्या शास्त्रें
ν Humanities

थ ललितकला
N Fine Arts

थ१	N1	विश्व कला (World art)
थ२	N2	भारतीय कला (Indian art)
थ२,क	N2,C	भारतांतील बुद्धकला (Indian Buddhistic art)
थ४	N4	आशियांतील कला (Asiatic art)
थ४१	N41	चिनीकला (Chinese art)
थ४२	N42	जपानी कला (Japanese art)
थ5	N5	युरोपांतील कला (European art)
थ५६	N56	इंग्लंडची कला (English art)
थ५८	N58	रशियाची कला (Russian art)
थ६	N6	आफ्रिकेची कला (African art)
थ७	N7	अमेरिकेची कला (American art)
थ७३	N73	अमेरिकेंतील संयुक्त राष्ट्रांची कला (Art of the United States of America)
थ८	N8	आस्ट्रेलियाची कला (Australian art)
थइ	NA	गृहशिल्पकला; वस्तुकला (Architecture)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
थऊ	NB	नगरयोजना (Town-planning)
थक	NC	दृष्टिगोचरकला; संस्कारशील कला; आकारक्षम कला (Plastic art)
थख	ND	मूर्तिकला (Sculpture)
थग	NE	रत्नकला; हिरेमाणकांची कला (Lapidary art)
थघ	NF	नाणकशास्त्र; टंकशास्त्र (Numismatics)
थच	NG	ओतीवकाम कला; सांच्यांची कला (Mould art-work)
थछ	NH	कुम्भकार विद्या; कुलालकला (Ceramic art-work)
थझ	NJ	जडावाचें काम (Inlay art-work)
थड	NL	कशिदाचें काम; वेलबुट्टीचें काम (Embroidery)
थढ	NM	बिन्दुलेखीयकला; आलेखकला (Graphic art)
थय	NN	उत्किरण; खोदकाम; कोरीवकाम (Engraving)
थन	NP	रेखा कला; रेखाचित्र (Drawing)
थप	NQ	चित्रकला (Painting)
थफ	NR	संगीत (Music)
थफ;२	NR;2	वायुवाद्य (Wind instrument)
थफ;२२	NR;22	बांसरी (Flute)
थफ;२९१	NR;291	हार्मोनियम (Harmonium)
थफ;३	NR;3	तन्तुवाद्य (Stringed instrument)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
थफ;३१	NR;31	वीणा (*Vina*)
थफ;३२	NR;32	व्हायोलिन (Violin)
थफ;३४	NR;34	पियानो (Piano)
थफ;४	NR;4	आघातवाद्य (Percussion instrument)
थफ;४१	NR;41	दुन्दुभि (Drum)
थफ;९१	NR;91	गीत (Vocal)
थभ	NS	नृत्य (Dance)
थम	NT	नाट्य (Theatre)
थर	NU	बाहुलीचें नाटक (Puppet play)
थल	NV	छाया नाटक; प्रति छाया नाटक (Shadow play)
थव	NW	चलच्चित्र (Cinema)
थश	NX	जल्पी (Talkie)

द ललित वाङ्मय
O Literature

द:चं अलंकारशास्त्र
O:*g* Principles of literary criticism; the science and art of rhetoric.

द:चं	O:*g*	फडके (नारायण सीताराम), प्रतिभासाधन.
द:चं	O:*g*	वाटवे (केशव नारायण), रसविमर्श.
द:चं	O:*g*	जोग (रामचंद्र श्रीपाद), सौंदर्य शोध आणि आनंद बोध.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव

द–मराठी ललित वाङ्मय
O–Marathi literature

द–ढं मराठी ललित वाङ्मयाचीं कालिकें
O–*m* Marathi literary periodicals

द–ढ२,थ२७	O–*m*2,N27	महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका (प्रारंभ इ. स. १९२७)
द–ढ2,थ४३	O–*m*2,N43	अभिरुचि (प्रारंभ इ. स १९४३)

द–लं मराठी वाङ्मयाचा इतिहास
O–*v* History of Marathi literature

द–लं२,ड९	O–*v*2,L9	भावे (विनायक लक्ष्मण). महाराष्ट्र सारस्वत.
द–लं२,ढ७	O–*v*2,M7	सरदार (गंगाधर बाळकृष्ण). अर्वाचीन मराठी गद्याची पूर्वपीठिका (इ. स. १८००–१८७४)
द–लं२,थ२	O–*v*2,N2	नाडकर्णी (एम्. के.). Short history of Marathi literature.
द–लं२,थ३	O–*v*2,N3	सरवटे (विनायक सीताराम) मराठी साहित्य समालोचन. (१८१८–१९३४)
द–ल२,थ३	O–*ι*2,N3	नेने (विष्णु पांडुरंग). सं. मराठी वाङ्मयाचा इतिहास. (१८७५–१९३५)
द–ल२,थ३५	O–*v*2,N35	अधिकारी (गोपाळ गोविंद). साहित्य समालोचन, सन १९३५ (१९३५ सालांतील वाङ्मयाचें पर्यालोचन)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव

द-शं मराठी साहित्य संकीर्ण संग्रह
O-x Collections of Marathi literary writings

द-शं०फ४	O-x0R4	किर्लोस्कर (शंकर वासुदेव). मानसिक गुटिका. १९२८
द-शंढ९८	O-xM98	खांडेकर (विष्णु सखाराम). वनभोजन (टीका-कथा-काव्य). १९३५
द-शंय१	O-xN1	भिडे (नारायण महादेव) आणि देव (नारायण विनायक) सं. साहित्य तोरण. १९३२.
द-शंय१	O-xN1	राजगुरु (गो. वि.) सं. साहित्य-सुधा १९३२.
द-शंय१	O-xN1	भावे (ज. वा.) सं. साधना. १९३२

द-:चं मराठी साहित्य टीकात्मक ग्रंथ
O-:g Works of applied literary criticism in Marathi.

द-चढ९	O-:gM9	क्षीरसागर (श्रीकृष्ण केशव). व्यक्ति आणि वाङ्मय.
द-:चंढ९	O-:gM9	माडखोलकर (गजानन त्रिंबक). वाङ्मय विलास
द-:चंय०	O-:gN0	चाफेकर (नारायण गोविंद). साहित्य-समीक्षा.

द-,१ मराठी काव्य
O-,1 Marathi Poetry

द-,१लं	O-,1v	मराठी काव्याचा इतिहास
द-,१शं	O-,1x	मराठी काव्यसंग्रह
द-,१:चं	O-,1:g	मराठी काव्यसमीक्षा

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द-,१:चं	O-,1:*g*	पटवर्धन (वासुदेव बळवत). काव्य आणि काव्योदय. १९२१.
द-,१:च	O-,1:*g*	जोग (रामचद्र श्रीपाद). अभिनव काव्य प्रकाश. १९३०
द-,१:च	O-,1:*g*	केळकर (दत्तात्रय केशव). काव्यालोचन. १९३१
द-,१:चं	O-,1:*g*	पटवर्धन (माधव त्रिंबक). छंदोरचना. १९३७
द-,१च५०	O-,1G50	मुकुंदराज
द-,१च७१	O-,1G71	ज्ञानेश्वर
द-,१च७५	O-,1G75	नामदेव
द-,१झ३३	O-,1J33	एकनाथ
द-,१झ५१	O-,1J51	दासोपंत
द-,१झ६०	O-,1J60	रंगनाथस्वामी
द-,१झ७०	O-,1J70	आनंदतनय
द-,१झ८०	O-,1J80	रघुनाथ पंडित
द-,१ट०८	O-,1K08	तुकाराम
द-,१ट०९	O-,1K09	रामदास
द-,१ट१०	O-,1K10	मुक्तेश्वर
द-,१ट१५	O-,1K15	वामन पंडित
द-,१ट७८	O-,1K78	श्रीधर
द-,१ट८०	O-,1K80	मध्वमुनि
द-,१ट९८	O-,1K98	अमृतराय
द-,१ड१४	O-,1L14	सोहिरोबा
द-,१ड१५	O-,1L15	महीपति
द-,१ड२९	O-,1L29	मोरोपंत
द-,१ड४४	O-,1L44	अनंतफंदी
द-,१ड५५	O-,1L55	प्रभाकर

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द–,१ङ६२	O–,1L62	रामजोशी
द–,१ङ९८	O–,1L98	हंसराजस्वामी
द–,१ढ१३	O–,1M13	दप्तरदार (विठोबा अण्णा)
द–,१ढ२४	O–,1M24	चिपळूणकर (कृष्णशास्त्री हरि)
द–,१ढ३५	O–,1M35	कुंटे (महादेव मोरेश्वर)
द–,१ढ३८	O–,1M38	प्रधान (बजाबा रामचंद्र)
द–,१ढ३८१	O–,1M381	रिसबुड (केशव सदाशिव)
द–,१ढ३८२	O–,1M382	पटवर्धन (गणपतराव हरिहर)
द–,१ढ४१	O–,1M41	ओक (विनायक कोंडदेव)
द–,१ढ४४	O–,1M44	पारखी (पांडुरंग गोविंदशास्त्री)
द–,१ढ४५	O–,1M45	ओक (वामन दाजी)
द–,१ढ५०	O–,1M50	निजसुरे (शिवराम रामकृष्ण)
द–,१ढ५११	O–,1M511	टेंभे (विठ्ठल भगवंत)
द–,१ढ५१२	O–,1M512	पेटकर (पाडुरंग व्यंकटेश चिंतामणि)
द–,१ढ५४	O–,1M54	कानिटकर (गोविंद वासुदेव)
द–,१ढ५६	O–,1M56	जोशी (पुरुषोत्तम बाळकृष्ण)
द–,१ढ५७	O–,1M57	मोगरे (गंगाधर रामचंद्र)
द–,१ढ५८	O–,1M58	खरे (वासुदेव वामन)
द–,१ढ६१	O–,1M61	भिडे (विद्याधर वामन)
द–,१ढ६४	O–,1M64	मोडक (महादेव हरि)
द–,१ढ६५	O–,1M65	दामले (कृष्णाजी केशव)
द–,१ढ७१	O–,1M71	गोन्हे (चंद्रशेखर शिवराम)
द–,१ढ७२	O–,1M72	केळकर (नरसिंह चिंतामण)
द–,१ढ८३	O–,1M83	सावरकर (विनायक दामोदर)
द–,१ढ८३१	O–,1M831	साधुदास. टो. नां. [मुजुमदार (गोपाळ गोविंद)]
द–,१ढ८५	O–,1M85	गोविंदाग्रज. टो. नां. [गडकरी (राम गणेश)]

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द-,१४९०	O-,1M90	बेहरे (नारायण केशव)
द-,१४९०१	O-,1M901	बालकवि. टो नां. [ठोमरे (त्रिंबक बापूजी)]
द-,१४९४	O-,1M94	मायदेव (वासुदेव गोविंद)
द-,१४९५	O-,1M95	काव्यविहारी. टो. नां. [गद्रे (धोंडो वासुदेव)]
द-,१४९८	O-,1M98	केशवकुमार. टो. ना. [अत्रे (प्रल्हाद केशव)]
द-,१४९९	O-,1M99	अज्ञातवासी. टो. नां. [केळकर (दिनकर गंगाधर)]
द-,१४९९१	O-,1M991	यशवंत. टो. ना. [पेंढरकर (यशवंत दिनकर]
द-,१५०१	O-,1N01	अनिल. टो. नां. [देशपांडे (आत्माराम रावजी)]
द-,१५०३	O-,1N03	निशिगंध. टो नां. [जोग (रामचंद्र श्रीपाद)]
द-,१५०४	O-,1N04	काणेकर (अनंत आत्माराम)
द-,१५२१	O-,1N21	नातू (रामचंद्र नारायण)
	द-,२ मराठी नाटक	
द-२,२४१८	O-,2M18	भावे (विष्णु अमृत)
द-,२४२२	O-,2M22	कोल्हटकर (महादेव गोविंद)
द-,२४२५	O-,2M25	लेले (गणेश सदाशिव)
द-,२४३५	O-,2M35	त्रिलोकेकर (सोकर बापूजी)
द-,२४३८	O-,2M38	प्रधान (बजाबा रामचंद्र)
द-,२४४०	O-,2M40	नातू (काशीनाथ गोविंद)
द-,२४४०१	O-,2M401	कीर्तने (विनायक जनार्दन)
द-,२४४१	O-,2M41	जोशी (अण्णा मार्तंड)
द-,२४४३	O-,2M43	किर्लोस्कर (बळवंत पांडुरंग)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द–,२८४७	O–,2M47	गाडगीळ (कृष्णाजी परशुराम)
द–,२८५०	O–,2M50	रानडे (शंकर मोरो)
द–,२८५१	O–,2M51	महाजनी (विष्णु मोरेश्वर)
द–,८५११	O–,2M11	लेंभे (विठ्ठल भगवंत)
द–,२८५२	O–,2M52	कानिटकर (नारायण बापूजी)
द–,२८५४	O–,2M24	डोंगरे (वासुदेव नारायण)
द–,२८५५	O–,2M55	देवल (गोविंद बल्लाळ)
द–,२८६२	O–,2M62	पाटणकर (महादेव नारायण)
द–,२८७१	O–,2M71	कोल्हटकर (श्रीपाद कृष्ण)
द–,२८७४	O–,2M74	कारखानीस (त्र्यंबक सीताराम)
द–,२८७६	O–,2M76	टिपणीस (यशवंत नारायण)
द–,२८८३	O–,2M83	सावरकर (विनायक दामोदर)
द–,२८८५	O–,2M85	वरेरकर (भार्गवराम विठ्ठल)
द–,२८८५१	O–,2M851	जोशी (महादेव नारायण)
द–,२८८५२	O–,2M852	गडकरी (राम गणेश)
द–,२८८६	O–,2M86	केळकर (गिरिजाबाई)
द–,२८९०	O–,2M90	गोखले (गंगाधर विनायक)
द–,२८९४	O–,2M94	फडके (नारायण सीताराम)
द–,२८९८	O–,2M98	अत्रे (प्रल्हाद केशव)
द–,२४०१	O–,2N01	गुप्ते (शांताराम गोपाळ)
द–,२४०४	O–,2N04	काणेकर (अनंत आत्माराम)
द–,२४०४१	O–,2N041	सहस्रबुद्धे (पुरुषोत्तम गणेश)

द–,३ मराठी कादंबरी

D–,3 Marathi Fiction

द–,३८३८	O–,3M38	प्रधान (बजाबा रामचंद्र)
द–,३८४०	O–,3M40	बापट (गोविंद शंकरशास्त्री)
द–,३८४३	O–,3M43	गुंजीकर (रामचंद्र भिकाजी)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द–,३ढ४४	O–,3M44	पारखी (पांडुरंग गोविंदशास्त्री)
द–,३ढ४५	O–,3M45	वर्वे (आनंदराव सखाराम)
द–,३ढ६१	O–,3M61	भिडे (विद्याधर वामन)
द–,३ढ६२	O–,3M62	धनुर्धारी. टो. नां. [टिकेकर (रामचंद्र विनायक)]
द–,३ढ६४	O–,3M64	आपटे (हरि नारायण)
द–,३ढ६३,११	O–,3M64,11	मधली स्थिति
द–,३ढ६४,१२	O–,3M64,12	पण लक्षांत कोण घेतो
द–,३ढ६४,१३	O–,3M64,13	जग हें असें आहे.
द–,३ढ६४,१४	O–,3M64,14	गड आला पण सिंह गेला.
द–,३ढ६४,१५	O–,3M64,15	चंद्रगुप्त
द–,३ढ६४,१६	O–,3M64,16	रूपनगरची राजकन्या
द–,३ढ६४,१७	O–,3M64,17	चाणाक्षपणाचा कळस
द–,३ढ६४,१८	O–,3M64,18	उषःकाल
द–,३ढ६४,२१	O–,3M64,21	मायेचा बाजार
द–,३ढ६४,२२	O–,3M64,22	वज्राघात
द–,३ढ६४,२३	O–,3M64,23	यशवंतराव खरे
द–,३ढ६४,२४	O–,3M64,24	मी
द–,३ढ६४,२५	O–,3M64,25	सूर्योदय
द–,३ढ६४,२६	O–,3M64,26	केवळ स्वराज्यासाठीं
द–,३ढ६४,२७	O–,3M64,27	गणपतराव
द–,३ढ६४,२८	O–,3M64,28	भयंकर दिव्य
द–,३ढ६४,३१	O–,3M64,31	कर्मयोग
द–,३ढ६४,३२	O–,3M64,32	आजच
द–,३ढ६४,३३	O–,3M64,33	म्हैसूरचा वाघ
द–,३ढ६४,३४	O–,3M64,34	कालकूट
द–,३ढ६४,३५	O–,3M64,35	माध्यान्ह
द–,३ढ६४,३६	O–,3M64,36	सूर्यग्रहण

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
द-,३८७१	O-,3M71	कोल्हटकर (श्रीपाद कृष्ण)
द-,३८७२	O-,3M72	केळकर (नरसिंह चिंतामण)
द-,३८८२	O-,3M82	नाथमाधव. टो. नां. [पितळे (द्वारकानाथ माधव)]
द-,३८८३	O-,3M83	जोशी (वामन मल्हार)
द-,३८८५	O-,3M85	वरेरकर (भार्गवराम विठ्ठल)
द-,३८९१	O-,3M91	पटवर्धन (नारायण महादेव)
द-,३८९२	O-,3M92	जोशी (चिंतामण विनायक)
द-,३८९४	O-,3M94	फडके (नारायण सिताराम)
द-,३८९४१	O-,3M941	जोशी (वासुदेव विनायक)
द-,३८९६	O-,3M96	दिवे (रघुनाथ वामन)
द-,३८९८	O-,3M98	अत्रे (प्रल्हाद केशव)
द-,३८९८१	O-,3M981	खांडेकर (विष्णु सखाराम)
द-,३५००	O-,3N00	माडखोलकर (गजानन त्र्यंबक)
द-,३५०१	O-,3N01	जोशी (यशवंत गोपाळ)
द-,३५०६	O-,3N06	निरंतर (गंगाधर भाऊराव)
द-,३५०७	O-,3N07	साने (गीता जनार्दन)
द-,३५०७१	O-,3N071	वोकील (विष्णु विनायक)
द-,३५०८	O-,3N08	गोरे (भा. म.)

द-४ मराठी पत्रें (पत्रांचे रूपानें लिहिलेलें ललित वाङ्मय)

O-,4 Marathi letters (literature written in the form of letters)

द-,४८६४,१	O-,4M64,1	आपटे (हरि नारायण). घटकाभर करमणूक (सगुणाबाईचीं आपल्या मुलीस पत्रें).
द-,४८८६,१	O-,4M86,1	किबे (कमलाबाई). इंदिरेस पत्रें.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		द-,५ मराठी वक्तृत्वपूर्ण भाषणें
		O-,5 Marathi orations
द-,५ढ८३,१	O-,5M83,1	सावरकर (विनायक दामोदर). बॅरिस्टर सावरकरांचीं भाषणें. सं. दा. न. शिखरे. १९३९.
द-,५ढ९८,१	O-,5M98,1	खांडेकर (विष्णु सखाराम). सहा भाषणें. १९४१.
		द-६ मराठी गद्य
		O-,6 Marathi Prose
द-,६ढ२७	O-,6M27	पंडित (विष्णुशास्त्री)
द-,६ढ४०	O-,6M40	बापट (गोविंद शंकरशास्त्री)
द-,६ढ४१	O-,6M41	ओक (विनायक कोंडदेव)
द-,६ढ५०	O-,6M50	चिपळूणकर (विष्णु कृष्ण)
द-,६ढ५२	O-,6M52	आगरकर (गोपाळ गणेश)
द-,६ढ५५	O-,6M55	लोंढे (मोरो गणेश)
द-,६ढ६९	O-,6M69	चापेकर (नारायण गोविंद)
द-,६ढ७२	O-,6M72	केळकर (नरसिंह चिंतामण)
द-,६ढ८५	O-,6M85	वरेरकर (भार्गवराम विठ्ठल)
द-,६ढ८६	O-,6M86	माटे (श्रीपाद महादेव)
द-,६ढ९४	O-,6M94	फडके (नारायण सीताराम)
द-,६ढ९७	O-,6M97	वर्वे (विनायक लक्ष्मण)
द-,६ढ९८	O-,6M98	अत्रे (प्रल्हाद केशव)
द-,६ढ९८१	O-,6M981	खांडेकर (विष्णु सखाराम)
द-,६ण०१	O-,6N01	पारसनीस (श्रीपाद रामचन्द्र)
द-,६ण०४	O-,6N04	काणेकर (अनंत आत्माराम)
द-,६ण०४१	O-,6N041	सहस्रबुद्धे (पुरुषोत्तम गणेश)
द-,६ण०६	6O-,N06	निरंतर (गंगाधर भाऊराव)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		द१५ संस्कृत ललित वाङ्मय O15 Sanskrit Literature
		न- मराठी भाषा P- Marathi Language
न-लं	P–v	मराठी भाषेचा इतिहास
न-	P-	मराठी व्याकरण
न-,१	P-,1	मराठी पृथक्कृत ध्वनि (Marathi isolated sound)
न-,२	P-,2	मराठी शब्दाचा अवयव (Marathi syllable)
न-,३	P-,3	मराठी शब्द (Marathi word)
न-,३:४दं	P-,3:4k	मराठी शब्दकोश (Marathi dictionary)
न-,४	P-,4	मराठी वाक्संप्रदाय; म्हणी (Marathi phrases, proverbs, idioms)
न-,४:४दं	P-,4:4k	मराठी वाक्संप्रदाय व म्हणींचा कोश (Dictionary of Marathi phrases, proverbs, idioms)
न-,५	P-,5	मराठी पोटवाक्यें (Marathi clauses)
न-,६	P-,6	मराठी वाक्यें (Marathi sentences)
न-,७	P-,7	मराठी वाक्यसमूह उतारे (Marathi pieces of composition)
न-,७:७	P-,7:7	मराठी शुद्धलेखन (Marathi composition)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
न–,८	P–,8	मराठी विरामचिन्हांकन Marathi punctuation)
न–,९	P–,9	मराठी क्रमिक पुस्तकें (Marathi readers)
न–,च	P–,G	प्राचीन मराठी
न–,झ	P–,J	मध्यकालीन मराठी
न–,ढ	P–,M	अर्वाचिन मराठी
न–,ढ:१	P–,M:1	आधुनिक मराठी स्वरशास्त्र (Modern Marathi phonology)
न–,ढ:२	P–,M:2	आधुनिक मराठी पदरचना (Modern Marathi morphology)
न–,ढ:३	P–,M:3	आधुनिक मराठी वाक्यरचना (Modern Marathi Syntax)
न–,ढ३:४ट	P–,M3:4k	आधुनिक मराठी शब्दकोश (Modern Marathi dictionary)

न१५ संस्कृत भाषा
P15 Sanskrit language

न१५,इ	P15,A	वैदिक व्याकरण (Vedic grammar)
न१५,क	P15,C	प्राचीन संस्कृत भाषाशास्त्र (Classical Sanskrit linguistics)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		प धर्म
		Q Religion
प:१	Q:1	पुराण कथा (Mythology)
प २	Q:2	धर्म-ग्रन्थ (Scripture)
प:२५	Q:25	धर्मोक्ति (Sayings)
प:२६	Q:26	सम्प्रदाय (Tradition)
प:३	Q:3	ऐश्वर्य; धर्मशास्त्र (Theology)
प:३१	Q:31	ईश्वर (God)
प:३११	Q:311	अवसर (Avasara)
प:३१५	Q:315	अवतार (Avatara)
प:३२	Q:32	देवदूत (Angel, devil, etc.)
प:३३	Q:33	धर्मसंस्थापक (Founder of religion)
प:४	Q 4	धार्मिक विधि (Religious practice)
प:४१	Q:41	वैयक्तिक (Personal)
प:४१७	Q:417	नामावलि (Namavali)
प:४१८	Q:418	धार्मिक परिसूत्र (Sacred formulae)
प:४१९२	Q:4192	धार्मिक रीति (Ritual)
प:४१९८	Q:4198	यात्रा (Pilgrimage)
प:४२	Q:42	संस्कार (Sacrament)
प:४३	Q:43	पर्व (Holy day)
प:४५	Q:45	समूह प्रार्थना (Public worship)
प:४९४	Q:494	बलि (Sacrifice)
प:४९५	Q:495	तीर्थ (Holy water)
प:६	Q:6	धर्मसंस्था (Religious institution)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
प:७	Q:7	धार्मिक संप्रदाय (Religious sect)
प१	Q1	हिन्दुधर्म (वैदिक)
प१:२१	Q1:21	संहिता
प१:२२	Q1:22	ब्राह्मण
प१:२३	Q1:23	अरण्यक
प१:२४	Q1:24	उपनिषद्
प१:४	Q1:4	कल्पसूत्र
प११	Q11	ऋग्वेदीय धर्म
प११:२१	Q11:21	ऋग्वेद संहिता
प१११	Q111	ऐतरेयी शाखा
प११२	Q112	कौशीतकी शाखा
प११२:२	Q112:2	शाङ्खायन ब्राह्मण
प१२	Q12	यजुर्वेदीय धर्म
प१२१	Q121	कृष्ण यजुर्वेद
प१२५	Q125	तैत्तिरीय शाखा
प१२५:२१४	Q125:214	एकाग्निकाड संहिता, मन्त्र प्रश्न संहिता मन्त्र पाठ संहिता
प१२५:२५	Q125:25	नारायण उपनिषद्
प१२५:२६	Q125:26	श्वेताश्वतर उपनिषद्
प१२६	Q126	शुक्ल यजुर्वेद अथवा वाजसनेय शाखा
प१२७	Q127	माध्यान्दिन शाखा
प१२७:२२	Q127:22	शतपथ ब्राह्मण
प१२७:२४	Q127:24	बृहदारण्यक उपनिषद्
प१२७:२५	Q127:25	ईशावास्य उपनिषद्
प१३	Q13	सामवेदीय धर्म
प१३१	Q131	ताण्ड्य शाखा

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
प१३१:२२५	Q131:225	छान्दोग्य ब्राह्मण
प१३१:२४	Q131:24	छान्दोग्य उपनिषद्
प१३२	Q132	जैमिनीय शाखा
प१३२:२४	Q132:24	केन उपनिषद्
प१४	Q14	अथर्ववेदीय धर्म
प१४:२२	Q14:22	गोपथ ब्राह्मण
प१४१	Q141	शौनकीय शाखा
प१४१:२४	Q141:24	प्रश्न उपनिषद्
प१४१:२५	Q141:25	मुण्डक ,,
प१४१:२६	Q141:26	माण्डूक्य ,,
प२	Q2	हिन्दूधर्म (उत्तर वैदिक)
प२१	Q21	स्मार्त पथ (Smārtaism)
प२१:२१श१,१	Q21:21x1,1	पुरुषसूक्त
प२१:२२	Q21:22	पुराण
प२१:२२१	Q21:221	ब्रह्मपुराण
प२१:२२२	Q21:222	मार्कण्डेय पुराण
प२१:२२३	Q21:223	भविष्य पुराण
प२१:२२३१	Q21:2231	भविष्योत्तर पुराण
प२१:२२४	Q21:224	वामन पुराण
प२१:२२५	Q21:225	ब्रह्माण्ड पुराण
प२१:२२५१	Q21:2251	अध्यात्म रामायण
प२१:२२५२	Q21:2252	रामगीता
प२१:२२६	Q21:226	योगवासिष्ठ रामायण, ज्ञानवासिष्ठ
प२१:२२७	Q21:227	आनन्द रामायण
प२१:२२८	Q21:228	अद्भुत रामायण
प२२	Q22	वैष्णवपथ (Vaiṣṇavism)
प२२वश१,१	Q22wx1,1	महीपति भक्तविजय
प२२वश१,२	Q22wx1,2	,, भक्तलीलामृत

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
प२२वश२,१	Q22*wx*2,1	चन्द्रदत्त, भक्तमाला
प२२:२२	Q22:22	वैष्णव पुराणें
प२२:२२१	Q22:221	पद्मपुराण
प२२:२२११	Q22:2211	शिवगीता
प२२:२२२	Q22:222	विष्णुपुराण
प२२:२२३	Q22:223	भागवत
प२२:२२४	Q22:224	नारदपुराण
प२२:२२४१	Q22:2241	नारद उपपुराण
प२२:२२५	Q22:225	ब्रह्मवैवर्त पुराण
प२२:२२६	Q22:226	वराह पुराण
प२२:२२७	Q22:227	गरुड पुराण
प२२:२२७१	Q22:2271	विष्णुधर्मोत्तर पुराण
प२२:२२८	Q22:228	हरिवंश
प२२:२२९१	Q22:2291	कल्कि पुराण
प२२:२२९२	Q22:2292	नरसिंह पुराण
प२२:२२९३	Q22 2293	भार्गव पुराण
प२२:४१७श१	Q22 417*x*1	नलयिर प्रबंध
प२२:४१७३श१	Q22:4173*x*1	विष्णुसहस्रनाम
प२३	Q23	शैव पंथ (S'aivism)
प२३:२१श१	Q23:21*x*1	रुद्र
प२३:२१श२	Q23·21*x*2	चमक
प२३:२२	Q23:22	शैव पुराणें
प२३:२२१	Q23:221	वायुपुराण
प२३:२२२	Q23:222	अग्निपुराण
प२३:२२४	Q23:224	गणेशपुराण
प२३:२२४४	Q23:2244	गणेशगीता
प२३:२२५	Q2 3:225	मत्स्यपुराण
प२३:२२६	Q23:226	स्कन्दपुराण

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
प२३:२२६१	Q23:2261	सूतसंहिता
प२३:२२६२	Q23:2262	ब्रह्मगीता
प२३:२२७	Q23:227	कूर्मपुराण
प२३:२२७१	Q23:2271	ईश्वरगीता
प२३:२२८	Q23:228	सौरपुराण
प२३:२२९१	Q23:2291	शिवपुराण
प२३:४१७श१	Q23:417x1	तेवारम्
प२३२	Q232	आगम शैवपंथ (Agama S'aivism)
प२३३	Q233	काश्मिर शैवपथ (Kasmir S'aivism)
प२३४	Q234	वीरशैवपथ (Virsaivism)
प२४	Q24	गाणपत्य पथ (Ganaptyism)
प२५	Q25	शाक्तपथ (S'āktaism)
प२५श१,१	Q25x1,1	शङ्कर: सौन्दर्यलहरी
प२५:२१श५,१	Q25:21x5,1	श्रीसूक्तम्
प२५ २१श६,१	Q25:21x6,1	दुर्गासूक्तम्
प२५:२२	Q25:22	शाक्तपथीय पुराणें
प२५:२२१	Q25:221	देवी भागवत
प२५:२२२	Q25:222	बृहद्धर्मपुराण
प२५:२२३	Q25:223	कालिका पुराण
प२५:२२५	Q25:225	ललितोपाख्यान
प२५:२२९१	Q25:2291	देवी माहात्म्य
प२५:४१७३श१,१	Q25:4173x1,1	ललिता सहस्रनाम
प२६	Q26	षण्मुख पथ (Sanmukhaism)
प२८	Q28	सौरपथ (Sauraism)
प२८:२२	Q28 22	सौरपथी पुराणें

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
प२८:२२१	Q28:221	आदित्य पुराण
प२८:२२३	Q23:223	साम्बपुराण
प२९९८	Q2998	ग्रामीण देवता पूजक (Village god–worshipper)
प२९ज्ञ४४	Q29J44	सद्पन्थ
प२९ढ२८	Q29M28	ब्रह्मोसमाज
प२९ढ७५	Q29M75	आर्यसमाज
प३	Q3	जैन धर्म (Jainism)
प३१	Q31	श्वेताम्बरपन्थ (S′vetāmbarās)
प३१:२११	Q31:211	अङ्गें (Angās)
प३१:२१२	Q31:212	उपाङ्गें (Upāngās)
प३१:२१३	Q31:213	प्रकीर्णें (Prakirnās)
प३१:२१६	Q31:216	मूलसूत्रें (Mūlasutrās)
प३२	Q32	दिगम्बरपन्थ
प४	Q4	बुद्धधर्म (Buddhism)
प४१	Q41	हीनयान
प४१:२	Q41:2	त्रिपिटक
प४२	Q42	महायान
प५	Q5	यहूदी धर्म (Judaism)
प६	Q6	ख्रिस्ती धर्म (Christianity)
प६:२१	Q6:21	बाइबल (Bible)
प६:२२	Q6:22	जुना करार (Old Testament)
प६:२३	Q6:23	नवा करार (New Testament)
प६:२३१	Q6:231	सेन्ट मेथ्यू (St. Matthew)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
प६:२३२	Q6:232	सेन्ट मार्क (St. Mark)
प६:२३३	Q6:233	सेन्ट ल्यूक (St. Luke)
प६:२३४	Q6:234	सेन्ट जॉन (St. John)
प७	Q7	मुहम्मदीय धर्म (Muhammadanism)
प७:२१	Q7:21	कुराण (Koran)

फ दर्शन; तत्त्वज्ञान

R Philosophy

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
फ१	R1	तर्क (Logic)
फ११	R11	विशेषानुमान (Induction)
फ१२	R12	सामान्यानुमान (Deduction)
फ२	R2	ज्ञानशास्त्र (Epistemology)
फ३	R3	आत्मतत्त्व (Metaphysics)
फ३९(△)	R39(△)	अध्यात्मवाद (Spiritualism)
फ३९(स)	R39(Y)	मनुष्यत्व; मानवत्ववाद (Humanism)
फ४	R4	नीति (Ethics)
फ४(प२)	R4(Q2)	हिन्दूनीति (Hindu Ethics)
फ५	R5	सौन्दर्यशास्त्र (Aesthetics)
फ६	R6	भारतीय दर्शन (Indian Philosophy)
फ61	R61	हिंदूदर्शन (Hindu Philosophy)
फ६२	R62	न्याय; वैशेषिक
फ६२१	R621	वैशेषिक

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
फ६२५	R625	न्याय
फ६३	R63	सांख्य, योग
फ६३१	R631	सांख्य
फ६३५	R635	योग
फ६४	R64	पूर्वमीमांसा
फ६४१	R641	भट्टमीमांसा
फ६४५	R645	प्रभाकरमीमांसा
फ६५	R65	वेदान्त
फ६५,०	R65,0	उपनिषद्
फ६५,१	R65,1	ऋग्वेदीय उपनिषदें
फ६५,२	R65,2	यजुर्वेदीय ,,
फ६५,२७	R65,27	बृहदारण्यक उपनिषद्
फ६५,३	R65,3	सामवेदीय उपनिषदें
फ६५,३१	R65,31	छान्दोग्य उपनिषद्
फ६५,४	R65,4	अथर्ववेदीय उपनिषदें
फ६५,५	R65,5	ब्रह्मसूत्र
फ६५,६	R65,6	भगवद्गीता
फ६५,७	R65,7	भागवत
फ६५,८	R65,8	महाभारत
फ६६	R66	अद्वैत
फ६६३	R663	प्रत्यभिज्ञा (काश्मिरी)
फ६७	R67	विशिष्टाद्वैत
फ६७२	R672	वैष्णव
फ६७३	R673	शैवसिद्धान्त
फ६८	R68	द्वैत
फ६९	R69	भारतीय अन्य तत्त्वज्ञान मतें (Other Schools of Indian philosophy)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
फ६९१	R691	चार्वाकदर्शन
फ६९३	R693	जैनदर्शन
फ६९४	R694	बौद्धदर्शन

भ मानसशास्त्र

S Psychology

भ:२	S:2	चेतना; भावना (Sensation)
भ:३१	S:31	लक्ष (Attention)
भ:३४	S:34	काम, थकवा, क्षीण (Work, fatigue)
भ:३५	S:35	संवय (Habit)
भ:४	S:4	अभिज्ञा, ज्ञानशक्ति (Cognition)
भ:४३	S:43	स्मृति (Memory)
भ:४४	S:44	तर्क (Reasoning)
भ:४७	S:47	मत (Opinion)
भ:५	S:5	भावना (Emotion)
भ:६	S:6	प्रेरणा (Conation)
भ:७	S:7	व्यक्तित्व (Personality)
भ:७१	S:71	जीवनशक्ति; प्राणशक्ति (Vitality)
भ:७२	S:72	मेधा (Intelligence)
भ:७३	S:73	योग्यता (Ability)
भ:७४	S:74	चारित्र्य (Character)
भ:७५	S:75	स्वभाव (Temperament)
भ:७६	S:76	अन्तर्बुद्धि (Intuition)
भ:८	S:8	परामानस (Metapsychology)
भ:८१	S:81	सुषुप्ति, झोंप (Sleep)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
म:८११	S:811	स्वप्न (Dream)
म:८१५	S:815	अर्धचेतन (*Subconscious*)
म:८५१	S:851	मोहनिद्रा (Hypnotism)
म:८५२	S:852	सूचना (Suggestion)
म१	S1	बाल मानस (Child psychology)
म२	S2	किशोरमानस (Adolescent psychology)
म३५	S35	मध्यावस्था, मध्यमवय (Middle age)
म३८	S38	वृद्धावस्था; वार्धक्य (Old age)
म४	S4	व्यावसायिक मानसशास्त्र (Vocational psychology)
म५१	S51	पुरुष (Male)
म५५	S55	स्त्री (Female)
म६	S6	असामान्य मनोविज्ञान (Abnormal psychology)
म६१	S61	प्रतिभाशाली (Genius)
म६२	S62	खुळा (Idiot)
म६३	S63	बुद्धिभ्रष्ट; वेडा (Insane)
म६४	S64	रोगार्त, व्याधित व क्षीण (Sick, Infirm)
म६५	S65	अपराधी (Criminal)
म६७	S67	बहिरा व मुका (Deaf and dumb)
म६८	S68	आंधळा (Blind)
म६९१६	S6916	डावखोरा (Left handed)
म७	S7	जाति मानस (Race psychology)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
भ८	S8	सामूहिक मानस; सामाजिक मानस (Social psychology)
भ९१	S91	पशु मानस (Animal psychology)
		मानसशास्त्राच्या शाखा (*Schools of Psychology*)
भढ	SM	परिक्षणात्मक मानस (Experimental psychology)
भढ९	SM9	मनोवैश्लेषिक मानस (Psychoanalytic psychology)
भय	SN	समष्टिवादात्म मानस; रचनात्मक मानस (Gestalt psychology)
भय१	SN1	वर्तनवादात्मक मानस (Behaviouristic psychology)
भय१४	SN14	व्यक्तितावादात्मक मानस (Individualistic psychology)
भय१७	SN17	शारीरयन्त्रक्रियाशास्त्र (Reflexology)
भय२	SN2	कल्पनाधिष्ठित मानस (Eidetic Psychology)
भय३	SN3	क्षेत्रमानस (Field psychology)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		म शिक्षणशास्त्र T Education
म:२	T:2	इमारत व सामान; भवन व उपस्कार (Building and furniture)
म:३	T:3	अध्यापन तन्त्र (Teaching *technique*)
म:३१	T:31	श्रावणचाक्षुप अध्यापन रीति (Audio-visual)
म:३९१	T:391	साक्षात् अध्यापन रीति; प्रत्यक्ष अध्यापन रीति (Direct method)
म:३९१(न५)	T:391(P5)	विदेशी भाषा अध्यापन तंत्र (Foreign language teaching technique)
म:४१	T:41	शिक्षण माध्यम (Medium of instruction)
म:४३	T:43	अध्ययन रीति (Study method)
म:५	T:5	शारीरिक शिक्षा; व्यायामविद्या (Physical education)
म:५४	T:54	वैद्यकीय तपासणी (Medical inspection)
म:७	T:7	विद्यार्थ्यांचें सामाजिक जीवन (Students Social life)
म:८	T:8	शिक्षण संघटन (Organisation)
म:८४	*T:84*	*पाठ्यक्रम (Curriculum)*
म:८६	T:86	शिक्षणाची अर्थव्यवस्था (Finance of education)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
म१	T1	दुय्यमपूर्व शिक्षण (Pre secondary education)
म१५	T15	प्राथमिक शिक्षण (Elementary education)
म२	T2	माध्यमिक शिक्षण; दुय्यम शिक्षण (Secondary education)
म३	T3	प्रौढ शिक्षण (Adult education)
म४	T4	विद्यापीठ (University)
म५५	T55	स्त्रीशिक्षण (Female education)
म६	T6	असामान्य व्यक्तींचें शिक्षण (Education of abnormal person)
म६७	T67	बहिरा व मुका यांचें शिक्षण Education of deaf and dumb)
म९(स३१)	T9(Y31)	ग्रामीण शिक्षण (Rural education)
मड८	TL8	बालोद्यान (Kindergarten)
मध१	TN1	मॉंटेसरी (Montesori)
मध१५	TN15	व्यवसाय पद्धति, योजना पद्धति (Project method)
मध२	TN2	डाल्टन योजना (Dalton plan)
मध३	TN3	वर्धा योजना; मूलोद्योग योजना (Basic education plan)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
		य समूहशास्त्रें
		Σ Social sciences
		र भूगोल
		U Geography
र·१	U·1	जगाचा भूगोल
र·२	U·2	भारताचा भूगोल
र·४	U·4	आशियाचा भूगोल
र·४१	U·41	चीनचा भूगोल
र·४२	U·42	जपानचा भूगोल
र·५	U·5	युरोपचा भूगोल
र·५६	U·56	इंग्लंडचा भूगोल
र·५८	U·58	रशियाचा भूगोल
र·६	U·6	आफ्रिकेचा भूगोल
र·७	U·7	अमेरिकेचा भूगोल
र·७३	U·73	अमेरिकेंतील संयुक्त राज्यांचा भूगोल
र·८	U·8	ऑस्ट्रेलियाचा भूगोल
र१	U1	गणितीय भूगोल (Mathematical geography)
र१६	U16	ऋतु (Season)
र२	U2	प्राकृतिक भूगोल (Physical geography)
र२१	U21	भूप्रकृतिवर्णन; भूविज्ञान (Physiography)
र२५	U25	समुद्रीय भूगोल (Oceanography)
र२८	U28	हवामानशास्त्र
र३	U3	जीव भूगोल (Biogeography)
र४	U4	मानवभूगोल

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
र४५	U45	लोकसंख्या (Population) खानेसुमारी; लोकगणती (Census)
र४५·२	U45·2	भारताची खानेसुमारी (Census of India)
र४७	U47	मानुषभूगोल (Human Geography)
र५	U5	राजनैतिक भूगोल (Political Geography)
र५·२	U5·2	भारताचा राजनैतिक भूगोल (Political Geography of India)
र६	U6	आर्थिक भूगोल (Economic Geography)
र६ २	U6·2	भारताचा आर्थिक भूगोल (Economic Geography of India)
र६४१	U641	व्यापार मार्ग (Trade routes)
र८	U8	प्रवास (Travels)
र८·२	U8·2	भारतांतील प्रवास (Travels in India)

ल इतिहास

V History

ल१	V1	जगाचा इतिहास
ल१थ	V1N	राष्ट्रसंघ (League of nations)
ल१थ४	V1N4	संयुक्तराष्ट्रसंघ (United nations)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२	V2	भारताचा इतिहास (History of India)
ल२:६	V2:6	भारताच्या इतिहासाचें साधन साहित्य (Source material)
ल२:६६	V2:66	परंपरा; सम्प्रदाय (Tradition)
ल२:६७	V2 67	वाङ्मय–भारताच्या इतिहासाचें साधन (Literature as source material)
ल२:६८	V2:68	भाषा–भारताच्या इतिहासाचें साधन (Language as source material)
ल२:७	V2:7	पुरातन इतिहास; पुराण वस्तु विज्ञान (Archaeology)
ल२:७२	V2:72	अभिलेख, खोदीव लेख (Inscriptions)
ल२:८	V2:8	पुरालेख, जुनेलेख (Archives)

पुरातन कालापासून भारतांत एतद्देशीय व परकीय राजसत्तांचा अम्मल निरनिराळ्या कालखंडांत व भारताच्या निरनिराळ्या भूभाग विभागांत होता. ह्या विविध राजसत्तांपैकीं प्रत्येक राजसत्तेचा इतिहास कालखंडाप्रमाणें व भूभाग विभागाप्रमाणें एकत्र आणण्याच्या उद्देशानें डॉ. रंगनाथन् यांनीं ह्या ग्रंथाच्या ग्रंथकाराला ज्या बहुमूल्य सूचना केल्या त्याप्रमाणें भारताच्या इतिहासाचे तयार वर्गांक पुढें दिले आहेत.

ल२,इ भारताचा प्राचीन इतिहास
V2,A Ancient history of India

ल२,इइ	V2,A.A	प्राचीन भारत (खि पू. ५०००)
ल२,इऊ	V2,A B	वेदकाल (खि पू. १५००)
ल२,इ.क	V2,A.C	वेदोत्तरकाल (खि. पू ६००)
ल२,इक५	V2,A.C5	मौर्यपूर्व राज्यें (खि. पू. ४००)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२,इ.क५८	V2,A.C58	बुद्धकाल; शिशुनाग घराणें (खि. पू. ४१३)
ल२,इ क६	V2,A.C6	नंदघराणें (खि. पू. ३२२)
ल२,इ क७	V2,A.C7	मौर्य घराणें (खि. पू. ३३२)
ल२,इ क७०	V2,A.C70	चंद्रगुप्त (खि पू. ३२२-२९८)
ल२,इ क७२	V2,A.C72	बिंदुसार (खि. पू. २९८-२७२)
ल२,इ.क७६	V2,A.C76	अशोक (खि. पू. २७२-२३२)
ल२,इ.क९	V2,A.C9	शुंगघराणें (खि. पू. १८५-७३)
ल२,इ.क९७	V2,A.C97	कण्वघराणें (खि. पू. ७३-२८)
ल२,इ.ख२	V2,A.D2	शातवाहन घराणें (खि. पू. ३०० इ. स. २१५)
ल२,इ.ख२२	V2,A.D22	कुशान वंश (इ. स. ४५-२२५)
ल२,इ.ख६	V2,A.D6	गुप्तसाम्राज्य (इ स. ३२०-४५५)

ल२,ख मध्ययुगीन भारत
V2,D Mediaeval India
(इ. स. ६००-१४९९)

भारतांत परकीयांची राजसत्ता
(Sovereignty of Foreigners in India)

ल१,च. ढ मुसलमानांची राजसत्ता
V2,G.M Muhammadan sovereignty
(इ. स. ६३७-१८५८)

ल२,च घ	V2,G.F	आक्रमक व निर्णायक जय (इ. स. ६३७-१२०६)
ल२,च.ख८	V2,G.D8	अरबांच्या स्वाऱ्या (इ. स ८००)
ल२,च.ग	V2,G.E	गझनीच्या महमुदाच्या स्वाऱ्या (इ. स. १००१-१०२४)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२,च.घ९	V2,G.F9	घोरींच्या स्वाऱ्या (११९१-१२०५)
ल२,च.च	V2,G.G	गुलाम वंश (१२०६-८८)
ल२,च.च१	V2,G.G1	कुतुबुद्दीन ऐबक (१२०६-१०)
ल२,च.च३	V2,G.G3	शमसुद्दीन अल्तमश (१२१०-३५)
ल२,च.च३९	V2,G.G39	सुलताना रेझिया (१२३६-३९)
ल२,च.च४	V2,G.G4	बहराम व मसाऊद (१२३९-४६)
ल२,च.च६	V2,G.G6	नासिरुद्दीन महंमद (१२४६-६६)
ल२,च.च८६	V2,G.G86	बाल्बन (१२६६-८६)
ल२,च.च८८	V2,G.G88	कैकुबाद (१२८६-८८)
ल२,च.च९	V2G.G9	खिलजी घराणें (१२९०-१३२१)
ल२,च.च९६	V2,G.G96	जलालुद्दीन खिलजी (१२९०-९६)
ल२,च.छ१	V2,G.H1	अल्लाउद्दीन खिलजी (१२९६-१३१६)
ल२,च.छ२	V2,G.H2	मुबारक शाह (१३१६-२१)
ल२,प.छ२१	V2,G.H21	तुव्लक घराणें (१३२१-१४१२)
ल२,च.छ२६	V2,G.H26	ग्यासुद्दीन (१३२१-२६)
ल२,च.छ५	V2,G.H5	महंमदशाह (१३२६-५१)
ल२,च.छ८	V2,G.H8	फिरोजशाह (१३५१-८८)
ल२,च.छ९	V2,G.H9	महंमदशाह (दुसरा) (१३९०-९४)
ल२,च.ज१	V2,G.I1	महंमदशाह (तिसरा) (१३९४-१४१२)
ल२,च.ज१४	V2,G.I14	सय्यद घराणें (१४१४-१४५०)
ल२,च.ज२	V2,G.I2	खिजरखान (१४१४-२७)
ल२,च.ज३	V2,G.I3	मुबारक (१४२७-३५)
ल२,च.ज४	V2,G.I4	महंमद (१४३५-४५)
ल२,च.ज५	V2,G.15	अलाउद्दीन (१४४५-५०)
ल२,च.ज५१	V2,G.I51	लोदीघराणें (१४५०-८८)
ल२,च.झ१	V2,G.J1	सिकंदर (१४८८-१५१७)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ल२,च झ२	V2,G J2	इब्राहीम (१५१७-२६)
ल२,च ढ५	V2,G M5	मोगलांची राजसत्ता (१५२६-१८५८)
ल२,च झ३	V2,G J3	बाबर (१५२६-३०)
ल२,च झ४	V2,G J4	हुमायून (१५३०-४० आणि १५५५ ५६)
ल२,च झ४५	V2,G J45	शेरशाह (१५४०-४५)
ल२,च झ५४	V2,G J54	सलीमशाह (१५४५-५४)
ल२,च झ५६	V2,G J56	महमदशाह (१५५४-५६)
ल२,च ढ०५	V2,G K05	अकबर (१५५६-१६०५)
ल२,च ट२	V2,G K2	जहागीर (१६०५-२७)
ल२,च ट५	V2,G K5	शहाजहान (१६२७-५८)
ल२,च ड०७	V2,G L07	औरंगजेब (१६५८-१७०७)
ल२,च ड१२	V2,G L12	बहादुरशाह (१७०७-१२)
ल२,च ड१३	V2,G L13	जहादरशाह (१७१२-१३)
ल२,च ड१९	V2,G L19	फर्रुखसियर (१७१३-१९)
ल२,च ड४	V2,G L4	महमदशाह (१७१९-४८)
ल२,च ड५	V2,G L5	अहमदशाह (१७४८-५४)
ल२,च ड५९	V2,G L59	बादशाह अलमगीर (दुसरा) (१७५४-५९)
ल२,च ढ०६	V2,G M06	शहाअलम (१७५९-१८०६)
ल२,च ढ३	V2,G M3	अकबर (दुसरा) (१८०६-३७)
ल२,च ढ५	V2,G M5	बहादुरशाह (१८३७-५८)

ल२,ज पोर्तुगीजांची राजसत्ता
V2,I Portuguese Sovereignty
(इ स १४९८-१६१२)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव

लर,झ डचांची राजसत्ता
V2,J Dutch Sovereignty
(१६१६-१८४५)

लर,ट फ्रेंचांची राजसत्ता
V2,K French Sovereignty

लर,ड ब्रिटिशांची राजसत्ता
V2,L British Sovereignty
(१४६१-१९४७)

लर,ड झ	V2,L J	ब्रिटिशाच्या वसाहती (१४६१–१६००)
लर,ड द	V2,L,K	पहिली ईस्ट इंडिया कंपनी (१६००–१७५७)
लर,ड ड५	V2,L L5	दुसरी ईस्ट इंडिया कंपनी (१७५७–१८५८)
लर,ड ड७	V2,L L7	लॉर्ड क्लाइव्ह (१७६५–७२)
लर,ड ड८	V2,L L8	वॉरन हेस्टिंग्ज (१७७२–८५)
लर,ड ड९३	V2,L L93	लॉर्ड कॉर्नवॉलीस (१७८५–९३)
लर,ड ड९८	V2,L,I 98	सर जॉन शोअर (१७९३–९८)
लर,ड ढ०५	V2,L M05	लॉर्ड वेलस्ली (१७९८–१८०५)
लर,ड ढ०७	V2,L M07	सर जॉन बार्लो (१८०५–०७)
लर,ड ढ१	V2,L M1	लॉर्ड मिंटो (१८०६–१३)
लर,ड ढ२३	V2,L M23	लॉर्ड हेस्टिंग्ज (१८१३–२३)
लर,ड ढ२८	V2,L M28	लॉर्ड ॲम्हर्स्ट (१८२३–२८)
लर,ड ढ३५	V2,L M35	लॉर्ड वुइल्यम बेंटिंग (१८२८–३५)
लर,ड ढ३६	V2,L M36	सर जॉन मेटकाफ (१८३५–३६)
लर,ड ढ४२	V2,L M42	लॉर्ड ऑक्लंड (१८३६–४२)
लर,ड ढ४४	V2,L M44	लॉर्ड एलेनबरो (१८४२–४४)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२,ड.ढ४८	V2,L.M48	लॉर्ड हार्डिंज (१८४४-४८)
ल२,ड.ढ५६	V2,L.M56	लॉर्ड डलहौसी (१८४८-५६)
ल२,ड.ढ६२	V2,L.M62	लॉर्ड कॅनिंग (१८५६-६२)
ल२,ड ढ६३	V2,L.M63	लॉर्ड एल्जिन (१८६२-६३)
ल२,ड.ढ६९	V2,L.M69	लॉर्ड लॉरेन्स (१८६४-६९)
ल२,ड.ढ७२	V2,L.M72	लॉर्ड मेयो (१८६९-७२)
ल२,ड ढ७६	V2,L.M76	लॉर्ड नॉर्थब्रुक (१८७२-७६)
ल२,ड.ढ८०	V2,L.M80	लॉर्ड लिटन (१८७६-८०)
ल२,ड ढ८४	V2,L.M84	लॉर्ड रिपन (१८८०-८४)
ल२,ड.ढ८८	V2,L.M88	लॉर्ड डफरीन (१८८४-८८)
ल२,ड ढ९४	V2,L.M94	लॉर्ड लॅन्सडाऊन (१८८८-९४)
ल२,ड ढ९८	V2,L.M98	लॉर्ड एल्जिन (दुसरा) (१८९४-९८)
ल२,ड.थ०५	V2,L.N05	लॉर्ड कर्झन (१८९८-१९०५)
ल२,ड.थ१०	V2,L.N10	लॉर्ड मिंटो (दुसरा) (१९०५-१०)
ल२,ड.थ१६	V2,L.N16	लॉर्ड हार्डिंज (दुसरा) (१९१०-१६)
ल२,ड.थ२१	V2,L.N21	लॉर्ड चेम्सफर्ड (१९१६-२१)
ल२,ड.थ२६	V2,L.N26	लॉर्ड रीडिंग (१९२१-२६)
ल२,ड.थ३१	V2,L.N31	लॉर्ड आयर्विन (१९२६-३१)
ल२,ड.थ३६	V2,L.N36	लॉर्ड विलिंग्डन (१९३१-३६)
ल२,ड.थ४३	V2,L.N43	लॉर्ड लिन्लियगो (१९३६-४३)
ल२,ड.थ४७	V2,L.N47	लॉर्ड वॅव्हेल (१९४३-४७)
ल२,ड थ४८	V2,L.N48	लॉर्ड माऊटबॅटन (१९४७-४८)

ल२,थ प्रजासत्ताक भारत
V2,N Republic of India
(१९४७)

ल२,थ:१.थ५	V2,N:1.N5	भारताची राजनीति (Policy)

द्विबिन्दु–८

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२,थ:११.थ५	V2,N:11.N5	भारताची स्वराष्ट्रनीति, अंतर्गत धोरण (Home policy)
ल२,थ:१९.थ५	V2,N:19.N5	भारताची परराष्ट्रनीति (Foreign policy)
ल२,थ:२.थ५	V2,N:2.N5	भारताची राज्यघटना (Constitution)
ल२,थ:२:ह.थ५	V2,N:2:Z.N5	भारताच्या राज्यघटनेचा कायदा (Constitutional law)
ल२,थ:३.थ५	V2,N:3.N5	भारत सरकारचे अधिकार; प्रशासन-धर्म (Functions of the Indian Union)
ल२,थ:४.थ५	V2,N:4.N5	भारत सरकारचे निवक्षित समाज-घटकांशीं संबंध (Relation of the Indian Union with special classes of people)
ल२,थ:४४.थ५	V2,N:44.N5	निर्वासितांशीं संबंध (Relation with refugees)
ल२,थ:४५.थ५	V2,N:45.N5	परदेशीय लोकांशीं संबंध (Relation with foreigners)
ल२,थ:४७.थ५	V2,N:47.N5	मागासलेल्या जातींशीं संबंध (Relation with backward classes)
ल२,थ:४८.थ५	V2,N:48.N5	अल्पपक्षाशीं संबंध (Relation with minority)
ल२,थ.५.थ५	V2,N:5.N5	भारत सरकारचें नागरिकांशीं संबंध-नागरिक हक्क व कर्तव्यें (Relation of the Indian Union with citizens-civil rights and duties)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२,थ:५१.थ४	V2,N:51.N4	स्वातंत्र्याकरितां लढा; स्वराज्याकरितां लढा (Struggle for independence)
ल२,थ:५११ थ५	V2,N:511.N5	व्यक्तिस्वातंत्र्य (Liberty of person)
ल२,थ:५१२.थ5	V2,N:512.N5	कुटुंब स्वातंत्र्य (Liberty of family)
ल२,थ:५७.थ५	V2,N:57.N5	मतस्वातंत्र्य (Freedom of expression of opinion)
ल२,थ:५८(ढ२)	V2,N:58(M2)	वृत्तपत्रस्वातंत्र्य (Freedom of press)
ल२,थ:९१	V2,N:91	निवडणूकपद्धति (Election method)
ल२,थ,१.थ५	V2,N,1.N5	भारताचे पहिले राष्ट्राध्यक्ष डॉ. बाबू राजेन्द्रप्रसाद.
ल२,थ,११.थ४८	V2,N,11.N48	स्वतंत्र भारताचे पहिले गव्हर्नर जनरल लॉर्ड माऊटबॅटन
ल२,थ,११.थ५	V2,N,11.N5	दुसरे गव्हर्नर जनरल श्री. चक्रवर्ती राजगोपालाचार्य
ल२,थ,२.थ५	V2,N,2.N5	मुख्य मंत्रिमंडळ (Cabinet)
ल२,थ,२१.थ५	V2,N,21.N5	पहिले पतप्रधान पंडित जवाहरलाल नेहरू
ल२,थ,३.थ५	V2,N,3.N5	धारासभा, विधानसभा (Legislature)
ल२,थ,३१.थ५	V2,N,31.N5	राज्यसभा (First House)
ल२,थ,३२.थ५	V2,N,३२.N5	लोकसभा (Secoud house)
ल२,थ,४.थ५	V2,N,4.N5	राजकीय पक्ष (Political Parties)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
लर,थ,४८५	V2,N,4M85	काँग्रेस पक्ष (Congress Party)
लर,थ,६	V2,N,6	नगरपालिका; स्थानिक स्वराज्य-संस्था (Local bodies)
लर,थ,६१	V2,N,61	भारतांतील शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्था.
लर,थ,६३	V2,N,63	भारतांतील ग्रामपंचायती
लर,थ,७	V2,N,7	न्यायखातें (Judiciary)

प्रादेशिक राज्यें व त्यांचा इतिहास

लर१११.ख	V2111.D	कांचीचे पल्लव (५०५-९००)
लर१११४.च	V21114.G	तंजावरचे चोल (८५०-१२६७)
लर११३४.ख	V21134,D	मदुरेचे पंड्या (१०००-१२९३)
लर१५,ड	V215,L	म्हैसूरचे हैदरपूर्वीचे राजे
लर१५,ड.ड८	V215,L.L8	हैदर (१७६०-८२)
लर१५,ड.ड९	V215,L.L9	टिपू (१७८२-९९)
लर१५६ ख७	V2156.D7	बदामीचे चालुक्य (५५०-७५०)
लर१५७३५.घ	V2157.F	कल्याणीचे चालुक्य (९७३-११६२)
लर१६.झ	V216.J	विजयनगरचें राज्य (१३३६-१५६५)
लर१६,छ	V216,H	बहामनी राज्यें (१३४७-१५२६)
लर१६,छ झ७	V216,H J7	वऱ्हाडची इमादशाही (१४८४-१५७४)
लर१६,छ.ट३	V216,H.K3	अहमदनगरची निजामशाही (१४८९-१६३७)
लर१६,छ.ट५	V216,H.K5	बिदरची बारिदशाही (१४९२-१६५६)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२१६,छ.ट८	V216,H.K8	विजापूरची आदिलशाही (१४८९-१६८६)
ल२१६,छ.ट८७	V216,H.K87	गोवळकोंड्याची कुतुबशाही (१५१२-१६८७)
ल२१७.ड	V217.L	हैद्राबादचे निजाम
ल२१७ड४	V217.L4	निजाम-उल्-मुल्क (१७२४-४८)
ल२१७.ड५	V217.L5	नासिरजंग (१७४८-५०)
ल२१७.ड५१	V217.L51	मुज्फरजंग (१७५०-५१)
ल२१७.ड६	V217.L6	सलाबतजंग (१७५१-६३)
ल२१७.ढ०३	V217.M03	निजामअली (१७६३-१८०३)
ल२३ ख९	V23.D9	राष्ट्रकूटवंश (७५०-९७३)

ल२३३,ट मराठ्यांचा इतिहास
V233,K History of the Marathas
(१६००-१८१८)

ल२३३,ट.ट८	V233,K.K8	छत्रपति शिवाजी (१६४६-८०)
ल२३३,ट.ट८९	V233,K.K89	छत्रपति संभाजी (१६८०-८९)
ल२३३,ट.ड	V233,K.L	छत्रपति राजाराम (१६८९-१७००)
ल२३३,ट.ड०८	V233,K.L08	छत्रपति दुसरा शिवाजी (१७०० १७०८)
ल२३३,ट.ड४	V233,K.L4	छत्रपति शाहू (१७०८-४९)
ल२३३,ट.ड७	V233,K.L7	छत्रपति राजाराम (१७४९-७७)
ल२३३,ट.ढ०८	V233,K.M08	छत्रपति दुसरा शाहू (१७७७ १८०८)
ल२३३,ट.ढ३	V233,K.M3	छत्रपति प्रतापसिंह (१८०८-३९)
ल२३३,ट.ढ४	V233,K.M4	छत्रपति शहाजी (१८३९-४८)
ल२३३,ड.ढ१८	V233,L.M18	पेशव्यांची राजसत्ता (१७१३-१८१८)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ल२३३,इ इ२	V233,L L2	बाळाजी विश्वनाथ (१७१३-२०)
ल२३३,इ इ४	V233,L L4	बाजीराव बल्लाळ (१७२०-४०)
ल२३३,इ इ६	V233,L L6	बाळाजी बाजीराव ऊर्फ नानासाहेब (१७४०-६१)
ल२३३,इ इ७	V233,L L7	माधवराव बल्लाळ ऊर्फ थोरले माधवराव (१७६१-७२)
ल२३३,इ इ७३	V233,L L73	नारायणराव (१७७२-७३)
ल२३३,इ इ९	V233,L L9	माधवराव नारायण ऊर्फ सवाई माधवराव (१७७४-९५)
ल२३३,इ ढ१	V233,L M1	दुसरा बाजीराव ऊर्फ बाळासाहेब (१७९६-१८१८)
ल२३३१५ च	V2331० G	देवगिरीचे यादव (११८७-१३१८)
ल२३३७ झ	V2337 J	माळव्याचें खिलजी घराणें (१४०१-१५३१)
ल२३३७८ इ	V23378 L	नागपूरचे भोसले
ल२३३७८ इ०९	V23378 L09	परसोजी (मृत्यु १७०९)
ल२३३७८ इ३	V23378 L3	कान्होजी (मृत्यु १७३०)
ल२३३७८ इ५	V23378 L5	रघोजी (मृत्यु १७५५)
ल२३३७८ इ७	V23378 L7	जानोजी (मृत्यु १७७३)
ल२३३७८ इ८	V23378 L8	मुधोजी (मृत्यु १७८८)
ल२३३७८ ढ१	V23378 M1	रघोजी (मृत्यु १८१६)
ल२३५ छ	V235 H	गुजराथचे मुसलमान घराणें (१३९१-१५७२)
ल२३५ झ१	V235 J1	महमूद बेगडा (१४५९-१५११)
ल२३५२ इ	V2352 L	बडोद्याचे गायकवाड (१७२०-१८१९)
ल२३५२ इ२	V2352 L2	दामाजी (१७२०)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
लर३५२.ड३	V2352.L3	पुत्र पिलाजी (१७२०-३२)
लर३५२.ड६	V2352.L6	पुत्र दमाजी (१७३२-६८)
लर३५२.ड९	V2352.L9	सयाजी (१७६८-९२)
लर३५२.ढ	V2352.M	भाऊ गोविंदराव (१७९२-१८००)
लर३५२.ढ	V2352.M1	पुत्र आनंदराव (१८००-१८१९)
लर३५३२.घ	V33532.F	भडोचचे गुर्जर (७२७-११९४)
लर५१५३२.ड	V251532.L	इंदूरचे होळकर
लर५१५३२.ड६	V251532.L6	मल्हारराव (मृत्यु १७७६)
लर५१५३२.ड९५	V251532.L95	मल्हाररावाची सून अहिल्याबाई (१७६६-९५)
लर५१५३२.ढ१	V251532.M1	यशवंतराव (१७९७-१८११)
लर५१५७६.ड	V251576.L	ग्वाल्हेरचे शिंदे (१७४५-१८९४)
लर५१५७६.ड४	V2>1>76.L4	राणोजी (मृत्यु १७४५)
लर५१५७६.ड५	V251576.L5	जयाप्पा (मृत्यु १७५५)
लर५१५७६.ड६	V251576.L6	दत्ताजी (जयाप्पाचा भाऊ) (मृत्यु १७६०)
लर५१५७६ ड६१	V251576.L61	जनकोजी (जयाप्पाचा मुलगा) (मृत्यु १७६१)
लर५१५७६.ढ२	V251575.M2	दौलतराव (१७८४-१८२७)
लर५१५७६.ढ९	V251576.M9	महादजी (राणोजीचा दासीपुत्र) (१८६१-९४)
लर५१५८५ झ	V251585.J	बुंदेलखडचे चंदेल्ल (८००-१५००)
लर५२.ख	V252.D	रजपुत राज्यें (६४७-११९४)
लर५२.ख७	V252.D7	मेवाडचे गुहिलोत (७२८-७६३)
लर५२ ख७९	V252.D79	कनोजचें वर्म (७००-७९९)
लर५२.ख८	V252.D8	कनोजचे प्रतिहार (७२५-८९०)
लर५२.ख८९	V252.D89	कनोजचा राजा भोज (८४०-८९०)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ल२५२.ग	V252.E	धारचे पारमार (९४०-१०६०)
ल२५२.घ	V252.F	अजमीरचे चौहान अथवा चाहमान (११००-११९२)
ल२५२.घ९	V252.F9	पृथ्विराज चौहान (११७०-११९२)
ल२५२५१.ज	V25251.I	जोधपूरचें शर्की घराणें (१३९४-१४७७)
ल२५३.घ	V253.F	दिल्लीचे तोमार (९९७-११७०)
ल२५४.ढ	V254.M	शिखाचा इतिहास (१४६९-१८५७)
ल२५५.झ	V255.J	काश्मीरचें मुसलमान घराणें (१३२६-१५८६)
ल२७१.ख	V271.D	ओरिसाचे केसरी
ल२७२.घ	V272.F	बंगालचे पाल (७५२-७९९)
ल४	V4	आशियाचा इतिहास
ल४१	V41	चीनचा ,,
ल४२	V42	जपानचा ,,
ल५	V5	युरोपचा इतिहास
ल५६	V56	इंग्लंडचा इतिहास
ल58	V58	रशियाचा इतिहास
ल६	V6	आफ्रिकेचा इतिहास
ल७	V7	अमेरिकेचा इतिहास
ल७३	V73	अमेरिकेंतील संयुक्त राज्याचा इतिहास
ल८	V8	ऑस्ट्रेलियाचा इतिहास

व राजनीतिशास्त्र
W Political science

व:१	W:1	राजनीति धोरण (Policy)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
व:२	W:2	राज्यघटना तंत्र (Theory of Constitution)
व:५	W:5	नागरिकशास्त्र (Civics)
व१	W1	अराजक (Anarchy)
व२	W2	आद्यकालिक (*Primitive*)
व३	W3	लष्करी जहागिरी पद्धत (Feudal system)
व४	W4	राजसत्ताक राज्य (Monarchy)
व५	W5	अल्पसत्ताक राज्य (Oligarchy)
व६	W6	लोकसत्ताक राज्य (Democracy)
व६१	W61	प्रातिनिधिक राज्य (Representative government)
व६२	W62	प्रत्यक्ष राज्य (Direct government)
व६४	W64	अनियंत्रित सत्ता; हुकूमशाही (Dictatorship)
व६९१	W691	समतावाद; साम्यवाद (Communism)
व७	W7	आदर्शराज्य; काल्पनिक सुराज्य (Utopia)
व८	W8	राज्यप्रकाराचा बदल (Change of form of state)
व८१	W81	राज्यक्रांति (*Revolution*)
व८७	W87	निष्क्रिय प्रतिकार व अहिंसा (Passive resistance and *non-violence*)
व९१	W91	राष्ट्रीयवाद, स्वदेशवाद (Nationalism); स्वदेशाभिमान (patriotism)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
च९४	W94	राष्ट्रीयता (Nationality)
च९५	W95	विश्वराज्य (World state)
		श अर्थशास्त्र
		X Economics
श:१	X:1	संपत्तीचा उपभोग; संपत्तिचें सेवन (Consumption)
श:१६	X:16	राहणीचें मान; जीवनमान (Standard of living)
श:१७	X:17	आर्थिक सरक्षण (Economic conservation)
श:१७६	X:176	बचत (Saving)
श:२	X:2	उत्पादन (Production)
श:२६	X:26	उत्पादन मूल्य; उत्पादनाचा खर्च (Cost of production)
श:२७	Y:27	साधनसामग्री (Resources)
श:२७१	X:271	नैसर्गिक सामग्री (Natural resources)
श:२७२	X:272	औद्योगिक सामग्री (Industrial resources)
श:२८	X:28	उत्पादनव्यवस्था (Management of production)
श:२९४	X:294	उत्पादनस्थान; उत्पादन स्थळ (Location of production)
श:३	X:3	संपत्तीची विभागणी, सपत्तीचें वांटप (Distribution)
श:३१	X:31	वैयक्तिक प्राप्ति (Personal income); राष्ट्रीय उत्पन्न (National income)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
शः३२	X:32	अधिकारानुसार विभाजन (Functional distribution)
शः३२१	X:321	उपभोक्त्याचा वांटा (Share of consumer)
शः३२२	X:322	जमिनीचें आर्थिक भाडें (Rent of land)
शः३२५	X:325	व्यापाऱ्याची दलाली (Commission of trader)
शः३२६	X:326	भांडवलदाराचें व्याज (Interest of capitalist); भांडवलशाही (Capitalism)
शः३२८	X:328	संयोजकाचा नफा (Profit of organiser)
शः३२९	X:329	श्रमिकाची मजुरी (Wage of labourer)
शः३ढ	X:3M	समाजवाद (Socialism)
शः३ण	X:3N	सामाजिक पत (Social credit)
शः४	X:4	यातायात; वाहतूक (Transport)
शः४१	X:41	बांधाबांध (Packing)
शः४२	X:42	संग्रहण (Collection) वितरण (distribution)
शः४४	X:44	माल वाहून नेण्याबद्दल पडणारा आकार (Haulage)
शः४४६	X:146	वाहतुकीचा दर (Rate of transport), वाहतुकीचें भाडें (Freight of transport)
शः४५	X:45	वखारींत माल सांठवणें (Warehousing)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श:४६	X:46	एकंदर वाहतुकीचें मूल्य (Cost of entire transport)
श:४८	X48	वाहतुकीची व्यवस्था (Management of transport)
श:५	X:5	व्यापार (Trade)
श:५१	X:51	विक्री करणें, बाजार करणें; व्यवहार करणें (Marketing)
श:५११	X:511	बाजार निरीक्षण (Survey of market)
श:५१२	X:512	विक्रीकरितां गिऱ्हाईक मिळविणें (Canvassing)
श:५१३	X:513	प्रसिद्धीकरण (Advertising)
श:५१५	X:515	सट्टेबाजी (Futures marketing)
श:५१६	X:516	स्पर्धा; चुरस; अहमहमिका (Competition)
श:५१७	X:517	मक्तेदारी (Monopoly)
श:५१८	X:518	स्वदेशात व परदेशात वस्तूंची निरनिराळी किंमत ठेवण्याची कारखानदाराची पद्धत; आपणुजन (Dumping)
श:५३	X:53	आयातनिर्यात कर; जकात (Tariff)
श:५३१	X:531	देशातील उत्पादनाला संरक्षण (Protection to production in the country)
श:५३११	X:5311	साम्राज्य केन्द्राला विशेष सवलत (Imperial preference)
श:५३३	X:533	खुला व्यापार (Free trade)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श:५३५	X:535	निर्यात कर (Export duty)
श:५३६	X:536	आयात कर (Import duty)
श:५४	X:54	निर्यात व आयात (Export and import); आंतरराष्ट्रीय व्यापार (International trade)
श:५४५	X:545	निर्यात (Export)
श:५४६	X:546	आयात (Import)
श:५५	X:55	नियंत्रित व्यापार (Controlled trade)
श:५५५	X:555	निर्यात नियंत्रण (Export control)
श:५५६	X:556	आयात नियंत्रण (Import control)
श:५७	X:57	विदेशी विनिमय; परदेशी हुंड्यांचा व्यवहार (Foreign exchange)
श:५७५	X:575	व्यापारशेष; व्यापारसंतोलन; व्यापारांतर; आयात आणि निर्यात मालाच्या मूल्यामधलि फरक (Balance of trade)
श:५७६	X:576	व्यवहारशेष; शोधनांतर; देशांतील व देशाबाहेरील देण्याघेण्यांत फरक; व्यवहारसंतोलन (Balance of payments)
श:६	X:6	द्रव्यसाधन; द्रव्यपुरवठा; अर्थ-व्यवहार (Financing)
श:७	X:7	मूल्य (Value)
श:७३	X:73	पुरवठा व मागणी (Supply and demand); अनिर्बद्ध व्यवहार (Laissez faire)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श:७३१	X:731	मागणी (Demand)
श:७३२	X:732	पुरवठा (Supply)
श:७४	X:74	व्यापारचक्र (Business cycle)
श ७४१	X:741	तेजी (Boom)
श:७४२	X:742	मंदी (Depression)
श:७४६	X.746	परिवर्तन योजना; पुनर्लाभ योजना (Recovery measure)
श ७५	X:75	कृत्रिम नियंत्रण (Artificial control); संयोजित अर्थनीति (Planned economy)
श:७६	X:76	दाम; किंमत (Price)
श:८	X:8	व्यवस्था (Management)
श:८१	X:81	नियोजक; अधिकारी; मालक (Employer; owner)
श:८११	X:811	सरकारी मालकी (Government ownership); राष्ट्रियीकरण (Nationalisation) केंद्रीकरण, (Centralisation)
श:८१३	X:813	खाजगी मालकी (Private enterprise)
श:८२	X:82	नोकर (Employee)
श:८२१	X:828	कार्यकारी; सत्ताधिकारी (Executive)
श:८३	X:83	नियोजन (Planning); धोरण (Prospecting)
श:८४	X:84	सामग्री (Equipment)
श:८४५	X:845	खरेदी (Purchasing)
श:८५	X:85	कागदपत्र (Records); जुळवणी (Filing)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक .	विषयाचें नांव
श:८६	X:86	भांडवल गुंतविणें (Investment)
श:८७	X:87	आयव्ययगणना;हिशेब(Account)
श:८७१	X:871	अंदाजपत्रक करणें; अर्थसंकल्प करणें (Budgeting)
श:८७२	X 872	आयव्यय लेखनविद्या (Book keeping)
श:८७३	X:873	मूल्यमापन (Cost accounting)
श:८७३२	X:8732	प्रमुख मूल्य; प्रधान मूल्य (Prime cost)
श:८७३३	X:8733	दुकानाचा खर्च (Shop expense)
श:८७३८	X:8738	मूल्यानुवर्ति मूल्यमापन; मूल्यानुगामी मूल्यमापन (Oncost)
श:८७३९	X:8739	मूल्यमापनप्रकार (Type of Cost account)
श:८७३९१	X:87391	कंत्राटमूल्यमापनपद्धति (Terminal or contract cost account)
श:८७३९२	X:87392	टप्पा मूल्यमापन पद्धति (Process cost account)
श:८७३९३	X:87393	कार्यकारण मूल्यमापन (Operating cost account)
श:८७३९४	X:87394	बहुविध मूल्यमापन (Multiple cost account)
श:८७३९५	X:87395	उत्पन्न (Output)
श:८७४	X:874	घट; घसारा (Depreciation)
श:८७५	X:875	रक्षित निधि; गंगाजळी; राखीव निधि (Reserve fund)
श:८७७	X:877	किंमत ठरविणें; मूल्य ठरविणें (Valuation)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श:८७८	X:878	आढावा पत्रक; तुलना पत्रक (Balance sheet)
श:८८	X:88	हिशेब तपासणी; आयव्यय परीक्षा (Audit)
श:८९३	X:893	सभासंचालन (Conduct of meeting)
श:९	X:9	श्रम (Labour)
श:९१	X:91	श्रमपद्धति (Labour system)
श:९११	X:911	बाल श्रम; बाल मजुरी (Child labour)
श:९११५	X:9115	बालिका श्रम; बालिका मजुरी (girl labour)
श:९१२	X:912	उमेदवार (Apprentice)
श:९१३	X:913	वेतन रहित श्रम (Free labour)
श:९१५	X:915	महिला श्रम (Labour of woman)
श:९१५१	X:9151	विवाहित महिला श्रम (Labour of married woman)
श:९१६२	X:9162	गुलाम (Slave)
श:९१६३	X:9163	शिपाईगिरी (Peonage); सक्तीची मजुरी (Compulsory labour)
श:९१६५	X:9165	गुन्हेगारश्रम (Labour of convict)
श:९१६६	X:9166	देशांतरवासी श्रम (Labour of immigrant)
श:९१६८	X:9168	अंधश्रम (Labour of blind)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श:९१९	X:919	इतर पद्धति (Other systems)
श:९१९३	X:9193.	कंत्राटी मजुरी (Contract labour)
श:९२	X:92	मजूर बाजार (Labour market)
श:९२१	X:921	पूर्ण रोजगारी; पूर्ण व्यवसाय (Full employment)
श:९२२	X:922	बेकारी (Unemployment)
श:९२३	X:923	मजूर आणि विश्वस्तसंघ (Labour and trust)
श:९२५	X:925	व्यवसाय अडत (Employment agency)
श ९२६	X:926	मजूर आणि यंत्रसाधन (Labour and machinery)
श:९२८	X:928	मजुरांची हालचाल (Movement of labour)
श ९३	X:93	निपुणश्रम (Skilled labour); सामान्यश्रम (Unskilled labour); मजुरांचें शिक्षण (Training of labourer)
श:९४	X:94	श्रमिकांची गृह आणि सामाजिक स्थिति व आरोग्य (Housing and social condition of labour and labour hygiene)
श:९४१	X:941	घरांची व्यवस्था (Housing)
श:९४८	X:948	कल्याणकारी संस्था (Welfare institution)
श:९५	X:95	सेवा निर्बंध (Service condition)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
श १५२	X 952	वेतन (Wages)
श १५२७	X 9527	किमान वेतन (Minimum Wages)
श १६	X 96	श्रमिक संघ, मजुरांचे संघ (Trade unions)
श १६४	X·964	धंद्यातील तंटे (Trade disputes)
श १७	X 97	संप, हरताळ (Strikes)
श १७७१	X 9771	लवाद निकाल (Arbitration)
श ऊ२८४	X B284	निर्देशांक (Index numbers)
श३	X3	दळणवळण, संदेश (Communication)
श३१	X31	टपाल (Post)
श३५	X35	विद्युत लिखित संदेश, दूरवाणी (Telephone)
श४	X4	वाहतुक (Transport)
श४१	X41	भूमि वाहतुक (Land transport)
श४१५	X415	रेलव वाहतुक (Railway transport)
श४२	X42	जलवाहतुक (water transport)
श४२८	X428	बन्दर वाहतुक (port transport)
श४३	X43	विमान वाहतुक, वायु वाहतुक (Air transport)
श५	X5	व्यापार (Commerce)
श५१	X51	अवस्थापरत्वें व्यापार (Commerce by stage)
श५११	X511	प्राथमिक व्यापार (Primitive Commerce)
श५१२	X512	फुटकळ व्यापार, किरकोळ व्यापार (Retail Commerce)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श५१२१	X5121	फेरीवाला (Hawker)
श५१२८	X5128	मोठा किरकोळ व्यापारी (Bigger retailer)
श५१८	X518	घाऊक विक्री (Wholesale)
श५१८१	X5181	विक्रेता (Seller)
श५१८२	X5182	खरीददार; ग्राहक (Buyer)
श ५२	X52	रचनापरत्वें व्यापार (Commerce by Structure)
श५२१	X521	माला भांडार (Chain store)
श५२८	X528	विभागीय भांडार (Department store)
श५४	X54	वाहतुक साधनपरत्वें व्यापार (Commerce by Transport)
श५५	X55	भौगोलिक मर्यादापरत्वें व्यापार (Commerce by Geography)
श ५५१	X551	अंतर्देशीय व्यापार (Inland Commerce)
श५५५	X555	विदेशीय व्यापार (Foreign Commerce)
श५६	X56	अर्थपरत्वें व्यापार (Commerce by Finance)
श५६१	X561	रोकड (Cash)
श५६२	X562	पत (Credit)
श५६९१	X5691	वस्तुविनिमय (Barter)
श५७	X57	व्यक्तित्वपरत्वें व्यापार (Commerce by personality)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श५७१	X571	खासगीरीत्या व्यापार; स्वकीय-परत्वें व्यापार (Commerce of private to private)
श५७३	X573	व्यक्तीचा स्वकीय राज्याशीं व्यापार (Commerce of person to his own state)
श५७५	X575	व्यक्तीचा परकीय राज्याशीं व्यापार (Commerce of person to foreign state)
श५७७	X577	राज्याचा राज्याबरोबर व्यापार (Commerce of state to state)
श६	X6	ऋणपानता; पत (Credit)
श६१	X61	धन; चलन (Money)
श६१,२	X61,2	भारतांतील चलन (Indian Currency)
श६१,५६	X61,56	इंग्लंडचें चलन (British Currency)
श६१,७३	X61,73	अमेरिकेचें चलन (American Currency)
श६१;१	X61;1	सोन्याचें चलन (Gold Currency)
श६१;२	X61;2	चांदीचें चलन (Silver Currency)
श६१;३	X61;3	सोन्यारुप्याच्या लगडी (Bullion)
श६१;४	X61;4	नोटांचें चलन; कागदी पैसा (Paper currency)
श६१;५	X61;5	द्विमूल्यमापन चलन पद्धति (Bimetallism)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श६१;१:५७	X61;1:57	सुवर्ण परिवर्तन परिमाण (Gold exchange standard)
श६२	X62	बँक; निधिसंस्था; पेढी (Bank)
श६२:१	X62:1	ऋण देणें; कर्ज देणें (Lending)
श६२:११	X62:11	व्याजाचा दर (Rate of interest)
श६२:२	X62:2	रक्षित निधि; राखीव निधि (Reserve fund)
श६२:३	X62:3	कसर; सूट (Discount)
श६२:५	X62.5	चेक; आदेशपत्र; हुंडी; धनलेख-पत्र (Cheque)
श:६२१	X621	केन्द्रीय आणि निधिसज्ज निधि-संस्था (Central and reserve bank)
श६२१२	X6212	संघीय निधिसज्ज निधिसंस्था (Federal reserve bank)
श६२२	X622	औद्योगिक निधिसंस्था (Industrial bank)
श:६२५	X625	व्यापारी निधिसंस्था (Commercial bank)
श६२५१	X6251	ग्राहक निधिसंस्था (Consumer bank)
श६२६	X626	गहाणखत निधिसंस्था; बंधनपेढी (Mortgage bank)
श६२६१	X6261	भूमिबंधन पेढी (Land mortgage bank)
श६२६६	X6266	जंगम गहाण निधिसंस्था (Pawn mortgage bank)
श६२७	X627	संचय-निधिसंस्था (Savings bank)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
शा६२८	X628	सोडत-निधिसंस्था (Lottery bank; chit-fund bank)
शा६२९१	X6291	आंतरराष्ट्रीय व्यवस्था निधिसंस्था (International settlement bank)
शा६२९५	X6295	विदेशी निधिसंस्था (Foreign bank)
शा६४	X64	चलन-व्यवहार; सराफ-बाजार (Money-market)
शा६५	X65	भांडवल गुंतविणें; धन विनियोग (Investment)
शा६५१	X651	सामग्री; सांठा (Stock)
शा६५२	X652	तारण; जामिन; रोखा (Security)
शा६५२१	X6521	सरकारी तारणपत्र (State Security)
शा६५२६	X6526	नगरपालिका तारणपत्र (Municipal Security)
शा६५२९	X6529	औद्योगिक तारणपत्र (Industrial Security)
शा७	X7	राज्याची अर्थव्यवस्था; राज्याचें अर्थकारण (Public finance)
शा७१	X71	प्राप्ति व खर्च (Income and expenditure) अर्थसंकल्प; अंदाजपत्र (Budget)
शा७२	X72	कर बसविणें; करमदण, करव्यवस्था (Taxation)
शा७२:१	X72:1	करभार; करसंपात (Incidence of taxation)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
शा७२:११	X72:11	समान करग्रहण (Equal taxation)
शा७२:१२	X72:12	प्रमाणित करग्रहण (Proportional taxation)
शा७२:१२४	X72:124	विशिष्ट करग्रहण (Specific taxation)
शा७२:१२७	X72:127	मूल्यानुसारी करग्रहण. *Ad valorem* taxation
शा७२:१३	X72:13	वर्धमान करग्रहण (Progressive taxation)
शा७२:२	X72:2	करसूट (Exemption from taxation)
शा७२:३	X72:3	कर वांटप (Tax distribution)
श६२:३२	X62:32	द्विगुण करग्रहण (Double taxation)
शा७२:५	X72:5	उद्योग व व्यापार यांवर कराचा परिणाम (Effect of taxation on industry and commerce)
शा७२१	X721	डोइपट्टी; शिरोगत कर (Poll taxation)
शा७२२	X722	स्थावर कर (Property tax)
शा७२३	X723	जमीन व इमारतींवरील कर; शेतसारा (Land tax)
शा७२३२	X7232	पाटबंधाऱ्यावर कर (Tax on irrigation)
शा७२४	X724	प्राप्तीकर (Income tax)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श७२४१	X7241	गुतविलेल्या भांडवलावर कर (Tax on investment)
श७२४२	X7242	सरकारी रोख्यावर कर (Tax on Govt. bond)
श७२४३	X7243	उद्योगधंद्यावर कर (Tax on business) (पुढील विभागणी उद्योगधंद्याप्रमाणें करणें) उदाहरणार्थ
श७२४३(ढ७)	X7243(M7)	कापडव्यवसायावर कर (Tax on textile business)
श७२४४	X7244	वेतनावर कर (Tax on salary)
श७२४५	X7245	विदेशी उत्पन्नावर कर (Tax on foreign income)
श७२५	X725	व्यवसायावर कर (Tax in profession)
श७२६	X726	वारसाकर (Inheritance tax)
श७२९	X729	अप्रत्यक्ष कर (Indirect tax) (उपभोग्य वस्तु, कच्चा माल व निर्मित माल यावर कर) (Tax on articles of consumption; raw material and manufacture)
श७२९१	X7291	विक्रीकर (Sale tax)
श७२९२	X7292	मुद्रा कर (Stamp duty)
श७२९३	X7293	परवाना शुल्क (Licence fee)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श७२९५	X7295	जकात (Custom duty)
श७२९६	X7296	मूळ धन कर; पुंजी कर (Capital levy)
श७२९९१	X72991	मृत्यूकर (Death duty)
श७२९९२	X72992	सर्वस्वकर (Estate duty)
श७२९९३	X72993	अबकारी कर (Excise duty)
श७३	X73	सरकारी मालमत्ता (State-owned property)
श७४	X74	व्यापारी आणि औद्योगिक अंगीकार Commercial and industrial undertaking)
श७५	X75	सरकारी ऋण (Public loan)
श७५१	X751	सरकारी ऋणाविषयीं सरकारी धोरण (State policy about public loan)
श७५२	X752	ऋण प्रकार, कर्ज प्रकार (Form of loan)
श७५३	X753	गंगाजळी (Sinking fond)
श७५५	X755	विदेशी देणें-घेणें (Foreign loan and debt)
श७६	X76	सरकारी खर्च (Public expenditure)
श७९१	X791	संघीय राजस्व (Federal finance)
श७९२	X792	प्रांतिक राजस्व (Provincial finance)
श७९६	X796	स्थानिक राजस्व (Local finance)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
श८१	X81	विमा (Insurance)
श८११	X811	बाल विमा (Child insurance)
श८१३	X813	जीवन विमा, आयुर्विमा (Life insurance)
श८१५	X815	विवाहविमा (Marriage insurance)
श८१६	X816	प्रसूति विमा (Maternity insurance)
श८१८	X818	औद्योगिक विमा (Industrial insurance)
श८१९	X819	अपघात विमा (Accident insurance)
श८१९१	X8191	अग्निविमा (Fire insurance)
श८१९२	X8192	बेकारी विमा (Unemployment insurance)
श८१९४	X8194	विकृति विमा (Sickness insurance)
श८१९५	X8195	जलवाहन विमा, सामुद्रिक विमा (Marine insurance)
श८१९६	X8196	अप्राप्य ऋण विमा, बुडीत कर्ज विमा (Bad debt insurance or credit insurance)
श८१९८	X8198	विश्वसनीयता विमा (Fidelity insurance)
श८१९९४	X81994	युद्धधोका विमा (War risk insurance)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
श८२	X82	प्रवर्धन; पुरस्कार (Promotion)
श८३	X83	प्रसिद्धीकरण (Advertisement)
श८८	X88	भांडागारण; भांडारण; अर्थसंचयन (Warehousing)
श९	X9	उद्योगधंदा (Industry)
श९१	X91	ग्रामोद्योग (Cottage industry)
श९१(ढ७)	X91(M7)	खद्दर
श९ल	X9V	युद्धकाल अर्थशास्त्र (Wartime economics)
श९(झ)	X9(J)	कृषिअर्थशास्त्र (Agricultural economics)
श९(झ),७२३	X9(J),723	शेतसारा (Land revenue)
श९(झ),७२३२	X9(J),7232	पाटपाणी सारा (Irrigation tax)
श९(झ):ह२,२११:१	X9(J):Z2,211:1	भारतांतील जमीनदारी (Landlordism in India)
श९(झ) ह२,२११:३	X9(J):Z2,211:3	भारतांतील रयतवारी (Tenancy system of India)
श९(ढ७)	X9(M7)	विणकामाचा धंदा (Textile industry)

अर्थशास्त्रपद्धति

(Systems of economics)

शढ	XM	सहकारी अर्थशास्त्र (Cooperative economics)
शढ५	XM5	संयुक्त-निधिमंडळ (Joint-stock company)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
शढ८	XM8	विश्वस्तसंघ (अमेरिकेचा) (Trust–American)
शथ	XN	सार्वजनिक व्यवसाय (Public utility)
शथ१	XN1	गणसमाज वाद (Guild socialism)
शथ१६	XN16	संघटनावाद (Syndicalism)
शथ१७	XN17	साम्यवाद; समाईक संपत्तीची पद्धति; धनसमता (Communism)
शथ१९	XN19	तंत्राधिष्ठित अर्थव्यवस्था (Technocracy)

स समाजशास्त्र

Y Sociology

स:१	Y:1	सभ्यता; संस्कृति (Civilisation Culture)
स:१.२	Y:1.2	भारताची संस्कृति
स:१.४१	Y:1.41	चीनची संस्कृति
स:१.५	Y:1.5	युरोपची संस्कृति
सं:३४	Y:34	रीति; विधि (Ceremonials)
स:३६	Y:36	उत्सव; सण
स:३६.२	Y:36.2	भारतांतील उत्सव
स:४१	Y:41	असयम (Intemperance)
स:४११	Y:411	दारूचें व्यसन (Alcoholism)
स.४१२	Y:412	तंबाखूचें व्यसन (Tobacco habit)
स:४१३	Y:413	अफूचें व्यसन (Opium habit)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
स:४३४	Y:434	दारिद्र्य (Poverty)
स:४३५३	Y:3453	दुष्काळ (Famine)
स:५	Y:5	लोकसंख्या (Population) लोकविज्ञान; मानवविज्ञान (Demography)
स:७	Y:7	व्यक्तिमत्व (Personality)
स११	Y11	बालसमाजशास्त्र
स११:४२३	Y11:423	बालकाचा मानसिक ऱ्हास
स११:४३२	Y11:432	अनाथ बालकें (Orphans)
स११:४५	Y11:45	बालगुन्हेगार (Delinquent Child)
स१२	Y12	यौवन समाजशास्त्र
स१२:४२३	Y12:423	तरुणाचा मानसिक ऱ्हास
स१२:४५	Y12:45	तरुण गुन्हेगार (Juvenile delinquent)
स१३	Y13	वृद्धजन समाजशास्त्र
स१५	Y15	स्त्रीसमाजशास्त्र
स१५:३५६	Y15:356	स्त्रियाच्या चालीरीति
स१५:४३१	Y15:431	स्त्रीचें वैधव्य
स१५:४५	Y15:45	स्त्रीगुन्हेगार
स१५:५	Y15:5	स्त्रियांची लोकसंख्या
स१५:७	Y15:7	स्त्रियाचें व्यक्तित्व
स१५:८६	Y15:86	स्त्रियाचे अलंकार
स१५·३१	Y15-31	ग्रामीण स्त्रिया
स१६	Y16	पुरुप
स२	Y2	कुटुंब (Family)
स३१	Y31	ग्रामीण समाजशास्त्र (Rural sociology)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
स४९२	Y492	दास, गुलाम (Slaves)
स५९२	Y592	वर्ण (Castes)
स५९२७	Y5927	हरिजन
स७	Y7	जात (Race); मानवजातिशास्त्र (Ethnology; Anthropology)
स७१	Y71	इतिहासपूर्व जाती (Prehistoric races)
स७२	Y72	अति प्राचीन जाती (Primitive races)

ह कायदा, न्याय
Z Law

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ह१	Z1	आंतरराष्ट्रीय कायदा (Internationl law)
ह२	Z2	भारतीय कायदा (Indian law)
ह२,२	Z2,2	संपत्तीचा कायदा; मालमत्तेचा कायदा (Law of property)
ह२,२:४	Z2,2:4	सपत्तिपरावर्तन कायदा; मालमत्ता दुसऱ्याच्या नांवावर करून देण्याचा कायदा (Law of transfer of property)
ह२,२:६	Z2,2:6	गहाण (जमीन वगैरे) कायदा; बंधक कायदा (Mortgage law)
ह२,२११	Z2,211	स्थावर संपत्ति कायदा (Law of land; law of realty)
ह२,२११:३	Z2,211:3	जमीनदारी आणि कृषक कायदा (Law of landlord and tenant)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
ह२,३	Z2,3	कराराचा कायदा (Law of contract)
ह२,४	Z2,4	नुकसानीचा कायदा, अपकृत्य कायदा (Law of tort)
ह२,५	Z2,5	गुन्ह्याचा कायदा, अपराध कायदा (Law of Crime)
ह२,७८१	Z2,7·81	दिवाणी व्यवहार (Civil procedure)
ह२,७:८५	Z2,7:85	दंडविधि (Criminal procedure)
ह२,९४	Z2,94	पुराव्याचा कायदा (Law of evidence)
ह४	Z4	आशियाचा कायदा
ह४१	Z41	चीनचा कायदा
ह४२	Z42	जपानचा कायदा
ह५	Z5	युरोपचा कायदा
ह५६	Z56	इंग्लंडचा कायदा
ह५८	Z58	रशियाचा कायदा
ह६	Z6	आफ्रिकेचा कायदा
ह७	Z7	अमेरिकेचा कायदा
ह७३	Z73	अमेरिकेंतील संयुक्त राज्याचा कायदा
ह८	Z8	ऑस्ट्रेलियाचा कायदा
ह(प२)	Z(Q2)	हिंदूचा कायदा (Hindu law)
ह(प६)	Z(Q6)	ख्रिस्ती लोकांचा मूळ कायदा (Canon law of Christians)
ह(प)७	Z(Q7)	मुसलमानाचा कायदा (Muslim law)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
(इं)–(वं १)	(a)–(w1)	अग्रवर्ती सामान्य उपविभागाच्या अथवा आगम साधन-भागांच्या तन्त्रनिदर्शक विधिविद्या Methodologies of the category of the Anterior Common Subdivisions or Approach material
(इं)	(a)	ग्रंथवर्णन विद्या Art and Science of building Bibliography
(ञं)	(j)	स्मृतिग्रंथविद्या (Festschrift-logy)
(टं)	(λ)	ज्ञानकोश विद्या (Art and Science of composing Encyclopaedia)
(नं)	(p)	सम्मेलनतंत्र (Conference technique)
(फ)	(r)	अहवाल लेखनतंत्र (technique of report–writing)
(मं)	(c)	समितितंत्र (Commission technique)
(वं)	(w)	चरित्रतंत्र (Biographology)
(वं)	(w1)	आत्मचरित्रतंत्र (Autobio-grapholoy)
(ह१इं)–(ह१सं)	(z1a)–(z1y)	सामान्य ऊर्जा विभागांपासून निर्माण झालेल्या बुद्धि-गम्य कार्यतंत्रनिदर्शक विधिविद्या Methodologies of the category of the Intellectual Activities stemming from Energy Isolates.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
(ह१ई)	(z1a)	उपन्यासकला; अनुमानकला (Art of making hypothesis)
(ह१ऊं)	(z1b)	आदर्श सिद्धांतरचना कला (Art of framing normative principles)
(हं१कं)	(z1c)	शासन शोधकला (Art of deriving law)
(हं१चं)	(z1g)	टीकातंत्र (Art of criticism)
(हं१टं)	(z1k)	व्याख्यातंत्र (Art of definition)
(ह१ढं)	(z1m)	निरीक्षणतंत्र (Art of observation)
(ह१थं)	(z1n)	प्रयोगतंत्र (Art of experimentation)
(ह१सं)	(z1y)	शास्त्रीयपद्धत (Scientific method)

(ह२इ)–(ह२व) सामान्य ऊर्जा विभागांपासून निर्माण झालेल्या व्यवसाय कार्यतंत्र निदर्शक विधिविद्या

(z2a)–(z2w) Methodologies of the category of Industrial Activity stemming from Common Energy Isolates

(ह२इ)	(z2a)	योजनातंत्र (Planning)
(हं२खं)	(z2d)	प्रतिमाकार्य (Model making)
(ह२गं)	(z2e)	किरकोळ कामाचें पृथकरण (Job analysis)
(हं२घं)	(z2f)	नित्यक्रम (Routine), कामाचा तक्ता (Work chart)
(हं2ढं)	(z2m)	शेवटचा संस्कार (Finishing)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
(हं२थं)	($z2n$)	कसोटी; परीक्षा (Testing)
(हं२न)	($z2p$)	बाधाबाध (Packing)
(हं२व)	($z2w$)	निरुपयोगी अवशेष उपयोग (Waste utilisation)

(हं३चं) – (हं३सं) सामान्य ऊर्जा विभागापासून निर्माण झालेल्या संस्थाकार्यनिदर्शक विधिविधा

($z3g$) – ($z3y$) Methodologies of the category of Institutional Activity stemming from Common Energy Isolates

(हं३चं)	($z3g$)	कार्यवाह कार्य (Secretarial work)
(हं3छं)	($z3h$)	संघटना (Organisation)
(हं3झ)	($z3j$)	कार्यक्रमपत्रिका कार्य (Agenda work)
(हं3ट)	($z3k$)	सभासंचालन (Conduct of meeting)
(हं३ढ)	($z3m$)	सभाटांचण कार्य; सभावृत्तात कार्य (Minutes work)
(हं३पं)	($z3a$)	व्यवस्था (Management)
(हं३फ)	($z3r$)	शोधतंत्र (Exploration technique)
(हं३वं)	($z3w$)	कारभार (Administration)
(हं३स)	($z3y$)	परीक्षणतंत्र (Review technique)

(हं ७ ङं) – (हं ७ चं ५) सामान्य परवर्ती व्यक्तित्वविभाग "व्यवसाय" ह्यापासून निर्माण झालेल्या विधिविधा

($z7b$) – ($z7g5$) Methodologies stemming from posteriorising personality Isolate "Profession"

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
(हं७ऊं)	(z7b)	व्यवसायाचें तत्त्व व कला (Theory and art of Profession)
(हं७खं)	(z7d)	संस्था (Institution)
(हं७वं)	(z7e)	पदार्थसंग्रहालय विद्या; अजबालय विद्या (Museology)
(हं७घं)	(z7f)	संशोधनसंस्था (Learned Society)
(हं७चं२)	(z7g2)	अवलोकनसंस्था; निरीक्षणसंस्था (Observational institution)
(हं७चं३)	(z7g3)	प्रयोगशाळा (Laboratory)
(हं७चं४)	(z7g4)	सार्वजनिक जागा; न्यायस्थान (Forum)
(हं ७ चं ५)	(z7g5)	आश्रम

(ढ)–(स) मुक्त मुख्य वर्गांपासून निर्माण झालेल्या विधिविद्या

(M)–(Y) Methodologies emerging from Proper Main Classes

(ढ)	(M)	प्रमाणीकरण विद्या (Methodology of Standardisation)
(न)	(P)	विज्ञापनविद्या; निवेदनविद्या (Methodology of Communication in a general sense)
(श)	(X)	व्यवस्थाविद्या (Methodology of Management in general)
(स)	(Y)	लोकसंबंधविद्या (Methodology of Public relations)

प्रकरण ५ वें

तयार वर्गांकांच्या तक्त्याची वर्णानुक्रम सूचि

विषयाचें नाव	नागरी संज्ञा	रोमी संज्ञा
अकबर (१५५६–१६०५)	लर,च ट०५	V2,G K05
अकबर (दुसरा) (१८०६–३७)	लर,च ढ३	V2,G M3
अंकगणित (Arithmetic)	ऊ१	B1
अंकुशकृमि (Hookworm)	इर५:४३७२	L25:4372
अंगरसचिकित्सा (Organo-therapy)	ङ ४.६७	L:4:67
अंगविस्तार (Expansion of body)	क४ ४	C4:4
अंगविज्ञान (Morphology)	च २	G:2
अग्निपुराण	प२३ २२२	Q23 222
अग्निविमा	श ८१९१	X8191
अजबालयविद्या (Museology)	(ह ७ग)	(z 7 e)
अजमीरचे चौहान अथवा चाहमान (११००–११९२)	लर५२ घ	V252 F
अडकवण्याचा कस (Hanger bracket)	ख६२१२२	D62122
अणुवीक्षण यन्त्रविद्या (Microscopy)	च.१९	G 19
अणुशक्ति (Atomic energy)	क९ऊर–क८४	C9B2–C84
अतिप्राचीन जाती (Primitive races)	स७२	Y72
अतिसार (Diarrhoea)	इर५ ४५२	L25·452
अत्रे (प्रल्हाद केशव)—कवि	द–,१ढ९८	O–,1M98

विषयाचें नाव	नागरी संज्ञा	रोमी संज्ञा
अत्रे (प्रल्हाद केशव)—नाटककार	द-,२ड९८	O-,2M98
,, ,, —कादंबरीकार	द-,३ड९८	O-,3M98
,, ,, —गद्यलेखक	द-,६ड९८	O-,6M98
अथर्ववेदीय उपनिषदें	फ६५,४	R65,4
,, धर्म	प१४	Q14
अद्भुत रामायण	प२१:२२८	Q2:228
अद्वैतवाद	फ६६	R66
अधिकारानुसार विभाजन (Functional distribution)	श:३२	X:३२
अधिकारी (गोपाळ गोविंद) – साहित्य समालोचन	द-लं२,थ३५	O-v2,N35
अधिहर्षता (Allergy)	ङ:४५३७	L:4537
अध्ययनरीति (Study method)	म:४३	T:43
अध्यात्मरामायण	प२१:२२५१	Q21:2251
अध्यात्मवाद (Spiritualism)	फ३९ (△)	R39 (△)
अध्यात्मविद्या (Metaphysics)	फ३	R3
अध्यात्मविद्या व गूढविद्या (Spiritual experience and mysticism)	△	△
अध्यापनतंत्र (Teaching technique)	म:३	T:3
अधोरक्त किरण (Infraredray)	क५६	C56
अनंत फंदी — कवि	द-,१ड४४	O-,1L44
अनिद्रा (Insomnia)	ङ७ ४५२	L7:452
अनियंत्रित सत्ताक राज्य (Dictatorship)	व६४	W64
अनिर्बंद्ध व्यापार (Laissez-faire)	श:७३	X.73

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
अनिल. टो. मां. [देशपांडे (आत्माराम रावजी)]—कवि	द-,१ष०१	O-,1N01
अनुमानकला (Art of making hypothesis)	(हं १ इं)	(z 1 e)
अनुवंश शास्त्र (Genetics)	च:६	G:6
अनुवांशिकता (Heredity)	च:६१	G:61
अनेक छिद्रधारी प्राणी(Porifera)	ट३	K3
अनेक भोकें पाडण्याचें यंत्र (Multiple punching machine)	ख६,८४१८	D6,8418
अन्तर्गळ (Hernia)	*ड:४७३*	*L:473*
अन्तर्गळाकरिता शस्त्रक्रिया (Surgery for hernia)	ड:४७३:७	L:473:7
अन्तर्ज्वलन यंत्र (Internal combustion engine)	ख६४६	D646
अन्तर्दाह यंत्र (Internal combustion engine)	ख६४६	D646
अन्तर्देशीय व्यापार (Inland commerce)	श५५१	X551
अन्तर्बुद्धि (Intuition)	म:७६	X:76
अन्तर्भूमिजल (Underground water)	ख८५१४	D8514
अन्त्र (Intestine)	ड२५	L25
अन्त्रज्वर (Typhoid)	ड२५:४२४१	L25:4241
अंदाजपत्र-सरकारी (Budget)	श७१	X71
अंदाजपत्र करणें (Budgeting) व्यावसायिक	*श:८७१*	*X:871*
अंधश्रम (Labour of blind)	श:९१६८	X:9168

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
अन्न (Food)	घ५३	F53
अन्न-सार्वजनिक आरोग्य-सरकारी नियंत्रण	इ:५२३	L:523
अन्न-वैयक्तिक आरोग्य	इ:५७३	L:573
अपकृत्य कायदा-भारतातील (Law of tort)	ह२,४	Z2,4
अपघात विमा (Accident insurance)	श८२९	X819
अपराध कायदा (भारतांतील) (Criminal law)	ह२,५	Z2,5
अपराधी (Criminal) —मानसशास्त्र	भ६५	S65
अपस्मार (Epilepsy)	इ७१:४५३	L71:453
अपृष्ठवंशप्राणी (Invertebrata)	ट१	K1
अप्रणाल ग्रन्थि (Ductless gland)	इ६	L6
अप्रत्यक्षकर (Indirect tax)	श७२९	X729
अप्रांगार रसायन (Inorganic chemistry)	ग१	E1
अप्राप्य ऋणविमा (Bad debt insurance or credit insurance)	श८१९६	X8196
अबकारी कर (Excise duty)	श७२९९३	X72993
अभिनव काव्यप्रकाश —जोग (रा. श्री.)	द-,१:चं	O-,1:*g*
अभिरुचि (मराठी ललित-वाङ्मयाचें कालिक)	द-ढ२,थ४३	O-*m*2,N43
अभिलेख (भारतांतील ऐतिहासिक) (Inscriptions)	ल२:७२	V2:72

विषयाचें नाव	नागरी संज्ञा	रोमी संज्ञा
अभिज्ञा (Cognition)	म ४	S:4
अमृतराय — कवि	द–,१ट९८	O–,1K98
अमेरिकेचा इतिहास	ल७	V7
अमेरिकेचा कायदा	ह७	Z7
अमेरिकेचा भूगोल	र ७	U 7
अमेरिकेचें चलन (American currency)	श६१,७३	X61,73
अमेरिकेतील कला (American art)	थ७	N7
अमेरिकेतील विद्या (Americana)	ह७	z7
अमेरिकेतील सयुक्त राज्याचा इतिहास	ल७३	V73
अमेरिकेतील सयुक्त राज्यांचा कायदा	ह७३	Z73
अमेरिकेतील सयुक्त राज्याचा भूगोल	र ७३	U 73
अमेरिकेतील सयुक्त राज्याची कला	थ७३	N73
अम्ल (Acid)	ग३	E3
अरबाच्या स्वाऱ्या (इ स ८००)	ल२,च ख८	V2,G.D8
अराजक (Anarchy)	व१	W1
अर्थव्यवस्था (शिक्षणाची) (Finance of education)	म ८६	T.86
अर्थव्यवहार (Financing)	श.६	X.6
अर्थशास्त्र (Economics)	श	X
अर्थसंकल्प (Budget) —सरकारी	श७१	X71
अर्थसंकल्प करणें (Budgeting) व्यावसायिक	श.८७१	X:871

विषयाचें नाव	रोमी वर्गांक	नागरी वर्गांक
अर्थसंचयन (Warehousing)	श८८	X88
अर्धचेतन (Subconscious)	भ:८१५	S:815
अर्धांगवायु (Paralysis)	इ७६:४११	L76:411
अर्वाचीन मराठी भाषा	न~,ढ	P–,M
अलंकारशास्त्र (Principles of literary criticism)	द:चं	O:*g*
अलमगीर (बादशाह–दुसरा) (१७५४–५९)	ल२,च.इ५९	V2,G.L59
अल्पपक्षांशीं भारतसरकारचे संबंध (Relation of the Indian Union with minorities)	ल२,थ:४८.थ५	V2,N:48.N5
अल्परोमी प्राणी (Oligochaeta)	ट६५३	K653
अल्पसत्ताक राज्य (Oligarchy)	व५	W5
अल्लाउद्दीन खिलजी (१२९६–१३१६)	ल२,च छ१	V2,G·H1
अवतार	प:३१५	Q:315
अवपुंजन (Dumping)	श:५१८	X:518
अवयवौषधि (Organotherapy)	इ:४:६७	L:4:67
अवर्षणोद्भवरोग (वनस्पतींचा) (Disease caused by drought)	झ:४९५१	J:4951
अवर्षणोद्भवरोगप्रतिबंध (Prevention from disease caused by drought)	झ:४९५१:५	J:4951:5
अवर्षणोद्भव रोगविमोचन (Rescue from disease caused by drought)	झ.४९५१:६	J.4951:6

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
अवलोकन संस्थातंत्र (Technique of observational institution)	(हं७च२)	(*z7g2*)
अवसर	प:३११	Q:311
अवृन्तप्राणी (Eleutherozoa)	ट५१	K51
अशुद्ध राकेल (Petroleum)	घ५५५	F555
अशोक (खि. पू. २७२-२३२)	लर,इ,क७६	V2,A.C76
अष्टपादप्राणिवर्ग (Arachinida)	ट८८	K88
असंयम (Intemperance)	स:४१	Y:41
असामान्य मनोविज्ञान (Abnormal psychology)	भ६	S6
असामान्य जनशिक्षण (Education of abnormals)	म६	T6
अस्थि (Bone)	ड८२	L82
अहवाल लेखनतंत्र (Report-writing technique)	(फ)	(*r*)
अहिल्याबाई होळकर (१७६६-९५)	लर५१५३२.ड९५	V251532.L95
अज्ञातवासी. टो. नां. [केळकर (दिनकर गंगाधर)]—कवि	द-,१ड९९	O-,1M99
आकार देण्याचें यन्त्र (Shaper)	ख६,८१२	D6,812
आकारक्षम कला (Plastic art)	थक	NC
आकाशवाणी (Broadcasting)	ख६६६,४८५	D666,485
आकाशीय रसायन (Stereo-chemistry)	ग:२८	E:28
आगकाड्या (Matches)	घ५५९१	F5591
आगम शैव (Agama saivism)	प२३२	Q232
आगरकर (गोपाळ गणेश)— गद्यलेखक	द-,६ड५२	O-,6M52

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ऑक्लड (लॉर्ड) (१८३६–४२)	लर,ड.ठ४२	V2,L.M42
आघात वाद्य (Percussion instrument)	थफ;४१	NR;41
आजच-कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द–,३ठ६४,३२	O–,3M64,32
आढावा पत्रक (Balance sheet)	श:८७८	X:878
आंतडी (Intestine)	ड२५	L25
आंतरराष्ट्रीय कायदा (International law)	ह१	Z1
आंतरराष्ट्रीय व्यवस्था निधिसंस्था (International settlement bank)	श६२९१	X6291
आत्मचरित्र तंत्र (Autobiography)	(वं१)	(w1)
आत्मतत्त्वविद्या (Metaphysics)	फ३	R3
आदर्शराज्य (Utopia)	व७	W7
आदर्श सिद्धांत रचनाकला (Art of framing normative principles)	(हं१ऊं)	(z1b)
आदित्य पुराण	प२८:२२१	Q28:221
आदेशपत्र (Cheque)	श६२:५	X62:5
आद्यकालिक राज्य (Primitive State)	व२	W2
आद्यप्राणी (Protozoa)	ट२	K2
आंधळा (Blind) —मानसशास्त्र	म६८	S68

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
आधुनिक मराठी पदरचना (Modern Marathi morphology)	न–,ढ:२	P–,M:2
आधुनिक मराठी वाक्यरचना (Modern Marathi syntax)	न–,ढ:३	P–,M:3
आधुनिक मराठी शब्दकोश (Modern Marathi dictionary)	न–,ढ३:४ट	P–,m3:4k
आधुनिक मराठी स्वरशास्त्र (Modern Marathi phonology)	न–,ढ१	P–,M1
आनंदतनय-कवि	द–,१झ७०	O–,1J70
आनंदरामायण	प२१:२२७	O21:227
आपटे (हरि नारायण)-कादंबरीकार	द–,३ ढ६४	O–,3M64
ॲपल्र (Apple)	झ३७१	J371
आप्यक (Algae)	ज२२	I22
आफ्रिकेचा इतिहास	ल६	V6
आफ्रिकेचा कायदा	ह६	Z6
आफ्रिकेचा भूगोल	र ६	U·6
आफ्रिकेची कला (African art)	थ६	N6
आंबा (Mango)	झ३७७	J377
आमातिसार (Dysentry)	ड२५:४२४२	L25:4242
आम्ल (Acid)	ग३	E3
ॲम्हर्स्ट (लॉर्ड) (१८२३–२८)	ल२,ड.ढ२८	V2,L.M28
आयर्विन (लॉर्ड) (१९२६–३१)	ल२,ड.थ३१	V2,L.N31
आयव्ययगणना (Accounts)	श:८७	X:87
आयव्ययपरीक्षा (Audit)	श:८८	X:88

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
आयव्यय लेखनविद्या (Book keeping)	श:८७२	X·872
आयात (Import)	श:५४६	X:546
आयातकर (Import duty)	श:५३६	X:536
आयात नियंत्रण (Import control)	श:५५६	X:556
आयात-निर्यात कर (Tariff)	श:५३	X:53
आयुर्वेद	डऊ	LB
आरोग्य गृह (Sanatorium)	ड:१५	L·15
आर्थिक भूगर्भशास्त्र (Economic geology)	छ७	H7
आर्थिक भूगोल (Economic geography)	र६	U6
आर्थिक संरक्षण (Economic conservation)	श:१७	X:17
आर्यसमाज	प२९ढ७५	Q29M75
आलकत्व (Viscosity)	क२५:६३	G25:63
आलाउद्दीन (१४४५-५०)	ल२,च.ज५	V2,G I5
आलेखकला (Graphic art)	यढ	NM
आलोक चित्रण (Photography)	ढ९५	M95
आशियाचा इतिहास	ल४	V4
आशियाचा कायदा	ह४	Z4
आशियाचा भूगोल	र.४	U·4
आशियातील कला (Asiatic art)	य४	N4
आश्रम तंत्र	(ह७च५)	(z7g5)
ऑस्ट्रेलियाचा इतिहास	ल८	V8

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ऑस्ट्रेलियाचा कायदा	ह८	Z8
ऑस्ट्रेलियाचा भूगोल	र.८	U.8
ऑस्ट्रेलियांतील कला (Australian art)	थ८	N8
आहार (Food) (जनस्वास्थ्य-राज्यनियंत्रण)	ङ:५२३	L:523
आहार (Food) (वैयक्तिक आरोग्य)	ङ.५७३	L:573
आहारनियमन (Diet regulation)	ङ:४:८	L:4:8
इंग्लंडचा इतिहास	ल५६	V56
इंग्लंडचा कायदा	ह५६	Z56
इंग्लंडचा भूगोल	र.५६	U.56
इंग्लंडची कला (English art)	थ५६	N56
इंग्लंडचें चलन (British currency)	श६१,५६	X61,56
इतिहास (History)	ल	V
इतिहासपूर्व जाती (Prehistoric races)	स७१	Y71
इंदूरचे होळकर	ल२५१५३२-ङ	V251532 L
इन्द्रियविज्ञान-जीवशास्त्र (Physiology-Biology)	च.३	G:3
इन्द्रियज्ञान-वैद्यक (Physiology-Medicine)	ङ:३	L:3
इन्धन (Fuel)	घ५५	F55
इब्राहीम (१५१७-२६)	ल२,च ह्मर	V2,G-J2
इमारत व सामान (विद्यालयाकरितां)	म:२	T:2

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ईशावास्य उपनिषद्	प१२७:२५	Q127:25
ईश्वर (God)	प:३१	Q:31
ईश्वरगीता	प२३:२२७१	Q23:2271
उच्चालन यंत्र (Lift)	ख६,७१	D6,71
उडणारे प्राणी (Flying animals)	ट९९५८	K9958
उत्किरण (Eugraving)	थथ	NN
उत्खात जीवनशास्त्र (Palaeontology)	छ६	H6
उत्पन्न (Output)	श:८७३९५	X:87395
उत्पादन (Production)	श:२	X:2
उत्पादनमूल्य (Cost of production)	श:२६	X:26
उत्पादनस्थान (Location)	श:२९४	X:294
उत्पादनव्यवस्था (Management of production)	श:२८	X 28
उत्पादनाचा खर्च (Cost of production)	श:२६	X:26
उत्स्फोटक (Explosive)	घ५५९४	F5594
उदरपादप्राणी (Gastropoda)	ट७५	K75
उद्यानकार्य (Horticulture)	झ१	J1
उद्योगधंदा (Industry)	श९	X9
उद्योगधंद्यावर कर (Tax on business)	श७२४३	X7243
उद्योग व व्यापार यांवर कराचा परिणाम (Effect of taxation on industry and commerce)	श७२:५	X72:5

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
उपचार (Treatment)	ड:४:६	L:4:6
उपनिषद् (वेदकालीन हिन्दूधर्म)	प१:२४	Q1:24
उपनिषद् (हिन्दू दर्शन)	फ६५,०	R65,0
उपन्यास कला (Art of making hypothesis)	(ह्ं १ इं)	(z 1 g)
उपभोग (आर्थिक) (Consumption)	श:१	X:1
उपभोक्ता (Consumer)	श:३२१	X:321
उपयुक्त कला (Useful art)	ढ	M
उपवास (Fasting) ..	च:३४६	G:346
उपवास चिकित्सा (Fast cure)	ड:४:६४२६	L:4:6426
उभयचर (Amphibian)	ट९३	K93
उमेदवार (Apprentice)	श.९१२	X:912
उशी (Pillow block)	ख६२१२२	D62122
उषःकाल—कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द–,३ढ६४,१८	O–,3M64,18
उष्णता (Heat)	क४	C4
उष्णतामापन विद्या (Calorimetry)	क४:३१	C4:31
उष्णता मोजण्याचें परिमाण (Calormetry)	क४.३१	C4:31
उष्णतेचें यन्त्र (Heat engine)	ख६४	D64
उष्णप्रदेशीय आयु.शास्त्र (Tropical medicine)	ड९छ	L9H
उष्णवायुयन्त्र (Hot air engine)	ख६४६८	D6468
ऊंस (Sugarcane)	झ३११	J311
एकनाथ—कवि	द–,१झ३३	O–,1J33

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
एकंदर वाहतुकीचें मूल्य (Cost of entire transport)	श:४६	X:46
एकसत्ताक राज्य (Monarchy)	व४	W4
एकाग्निकांड संहिता	प१२५:२१४	Q125:214
एकान्तर प्रवाह (Alternating current)	ख६६४	D664
एमरीचाक (Emary wheel)	ख६,८५२	D6,852
एलेनबरो (लॉर्ड) (१८४२-४४)	ल२,ड.ट४४	V2,L.M44
एल्गे (Algae)	ज२२	I22
एल्जिन (लॉर्ड) (१८६२-६३)	ल२,ड.ट६३	V2,L.M63
एल्जिन (दुसरा) (लॉर्ड) (१८९४-९८)	ल२,ड.ट९८	V2,L.M98
ऐतरेयी शाखा	प१११	Q111
ऐश्वर्य (Theology)	प:३	Q:3
ओक (वामन दाजी)-कवि	द-,१ट४५	O-,1M45
ओक (विनायक कोंडदेव)-कवि	द-,१ट४१	O-,1M41
ओक (विनायक कोंडदेव) —गद्यलेखक	द-,६ट४१	O-,6M41
ओट (Oat)	झ३८३	J383
औतीव कामकला (Mould art-work)	थच	NG
औरिसाचें केसरी	ल२७१.ख	V271.D
औद्योगिक ताणपत्र (Industrial security)	श६५२९	X6529
औद्योगिक निधिसंस्था (Industrial bank)	श६२२	X622
औद्योगिक विमा (Industrial insurance)	श८१८	X818

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
औद्योगिक साधन (Industrial resources)	श:२७२	X:272
औरंगजेब (१६५८–१७०७)	ल२,च.ड०७	V2,G.L07
औषध (रसायनकला) (Drug)	घ५६	F56
औषध (वैद्यक) (Drug)	ड:४:६३	L:4:63
औषधी ग्रंथ (Pharmacopia)	ड:६५	L:65
औषधी विज्ञान (Pharmocology)	ड:६३	L:63
औषधें निर्माण करण्याची विद्या (Pharmacy)	ड:६८	L:68
ऋग्वेदसंहिता	प११:२१	Q11 21
ऋग्वेदीय उपनिषदें	फ६५,१	R65,1
ऋग्वेदीय धर्म	प११	Q11
ऋजुप्रवाह (Direct current)	ख६६३	D663
ऋण देणें (Lending)	श६२:१	X62:1
ऋणपात्रता (Credit)	श६	X6
ऋणप्रकार (Form of loan)	श७५२	X752
ऋतु (Season)	र१६	U16
कंकत (सम) गात्रजीव (Ctenophora)	ट४८	K48
कंटकत्वक् प्राणी (Echinodermata)	ट५	K5
कंठ (Throat)	ड२२	L22
कडीला पट्टा लावणें (Link belting)	ख६२२६	D6226
कणवाद (Quantum mechanics)	क५०	CN0
कणा नसलेला प्राणी (Invertebrata)	ट१	K1

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
कणिकावान् प्राणी (Vertebrata)	ट९	K9
कण्वघराणें (ख्रि. पू. ७३-२८)	ल२,इ.क९७	V2,A.C97
कंत्राटमूल्यमापनपद्धति (Terminal or contract cost account)	श:८७३९१	X:87391
कंत्राटी मजुरी (Contract labour)	श:९१९३	X:9193
कनोजचा राजा भोज (८४०-८९०)	ल२५२.ख८९	V252.D89
कनोजचे प्रतिहार (७२५-८९०)	ल२५२.ख८	V252.D8
कनोजचें वर्म (७००-७९९)	ल२५२.ख७	V252.D7
कामला (Jaundice)	इ२९१:४५३	L291:453
करग्रहण (Taxation)	श७२	X72
कर बसविणें (Taxation)	श७२	X72
करभार (Incidence of taxation)	श७२:१	X72:1
करवत (Saw)	ख६,८३१	D6,831
करवाटप (Tax distribution)	श७२:३	X72:3
करव्यवस्था (Taxation)	श७२	X72
करसूट (Exemption from taxation)	श७२:२	X72:2
करसपात (Incidence of taxation)	श७२:१	X72:1
करार कायदा (भारतांतील) (Contract law)	ह२,३	Z2,3
कर्ज देणें (Lending)	श६२:१	X62:1
कर्जप्रकार (Form of loan)	श७५२	X752

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
कर्झन, लॉर्ड (१८९८-१९०५)	ल२,ड य०५	V2,L.N05
कर्ण (Ear)	ड१८३	L183
कर्नाटकांतील कालिकें	ढं२१५	*m*215
कर्नाटकांतील वार्षिकें	थं२१५	*n*215
कर्नाटकीयांचीं चरित्रें	वं२१५	*w*215
कर्नाटकीयांचे संकीर्ण ग्रंथ	श२१५	*x*215
कर्मयोग—कादंबरी (आपटे ह. ना.)	द-,३ढ६४,३१	O-,3M64,31
कर्मयोग (अध्यात्मविद्या)	△२४	△24
कलन (Calculus)	ऊ३२	B32
कलम करणें (Grafting)	झ:३९७:४	J:397:4
कलाकौशल्य (Art and crafts)	ढ	M
कलिंगड (Melon)	झ३७३२	J3732
कल्किपुराण	प२२:२२९१	Q22.2291
कल्पनाधिष्ठित मानसशास्त्र (Eidetic Psychology)	भय२	SN2
कल्पसूत्र	प१:४	Q1:4
कल्याणीचे चालुक्य (९७३-११९२)	ल२१५७.घ	V2157.F
कवचधर प्राणी (Crustacea)	ट८१	K81
कशिदाचें काम (Embroidery)	थड	NL
कसर (Discount)	श६२:३	X62:3
कसोटीचें तंत्र (Testing *technique*)	(हं२थं)	(*z*2*n*)
कागद निर्माण (Paper making)	ढ१३	M13

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
कागदपत्र जुळवणें (Records filing)	श ८५	X:85
कागदी चलन (Paper currency)	श६१;४	X61;4
कागदी लिंबू (Lemon)	ञ३७२का	J372L
कांच उद्योग (Glass manufacture)	ढ६	M6
कांच मिना (Enamel)	प४४१६	F4416
कांचीचे पल्लव (५००-९००)	ल२१११. ख	V2111.D
काणेकर (अनंत आत्माराम) —कवि	द-,१प०४	O-,1N04
,, ,, ,, नाटककार	द-,२प०४	O-,2N04
कातकाम यंत्र (Turning machine)	ख६,८२	D6,82
कातकामाचा चरक (Lathe)	ख६,८२१	D6,821
कान (Ear)	ड१८३	L183
कानडी हस्तलिखितांची सूचि	ई१२-३३३	a12-333
कानस (File)	ख६,८५१	D6,851
कानिटकर (गोविंद वासुदेव)— कवि	द-,१ढ५४	O-,1M54
कानिटकर (नारायण बापूजी)— नाटककार	द-,२ढ५२	O-,2M52
कांदा (Onion)	ञ३२१	J321
कान्होजी भोसले (मृत्यु १७३०)	ल२३३७८.ड३	V23378.L3
कॅनिंग (लॉर्ड) (१८५६-६२)	ल२,इ.ढ६२	V2,L.M62
कॅन्सर (Cancer)	ड:४७३	L:473
कापड विणण्याची कला (Textile art)	ढ७	M7

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
कापडव्यवसायावर कर (Tax on textile business)	श७२४३(ड७)	X7243(M7)
कापणें (रोपटें) (Cutting of seedling)	झ:३९७:३	J:397:3
कापसाचें विणकाम (Cotton textile)	ड७१	M71
कापूस (Cotton)	झ७८१	J781
काम-मानसशास्त्र	भ:३४	S:34
कामाचा तक्ता (Work chart)	(ह२फ़्)	(z2f)
कायदा (Law)	ह	Z
कारखानीस (त्र्यंबक सीताराम)– नाटककार	द–,२ड७४	O–,2M74
कारखान्यांतील यन्त्रें (Workshop machinery)	ख६,८	D6,8
कारजाची विहीर (Artesian well)	ख८५१४४	D85144
कारभारतंत्र (Administration technique)	(ह३व़्)	(z3w)
कॉर्नवालीस (लॉर्ड)(१७८५–९३)	ल२,ड.ड९३	V2,L.L93
कार्यकारण मूल्यमापनपद्धति (Operating cost account)	श:८७३९३	X 87393
कार्यकारी (Executive)	श:८२८	X:828
कार्यक्रमपत्रिका कार्यतंत्र (Agenda work technique)	(ह३झ)	(z3j)
कार्यवाह कार्यतंत्र (Secretarial work technique)	(ह३च़्)	(z3g)
कालकूट-कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द–,३ड६४,३४	O–,3M64,34

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
कालगणनविद्या (Chronology)	ऊ९:१	B9:1
कालाजार (Kala-azar)	इ६२:४२६१	L62:4261
कालिका पुराण	प२५ २२३	Q25:223
कालिकें (Periodicals)	ट	*m*
काल्पनिक राज्य (Utopa)	व७	W7
कावीळ (Jaundice)	इ२९१:४५३	L291:453
काव्य आणि काव्योदय-पटवर्धन (वा ब)	द-,१:च	O-,1 *g*
काव्यविहारी. टो ना [गद्रे (धोंडो वासुदेव)-कवि	द-,१ड९५	O-,1M95
काव्यालोचन-केळकर (द. के.)	द-,१:च	O-,1:*g*
काश्मिर शैवपथ	प२३२	Q232
काश्मीरचें मुसलमान घराणें (१३२६-१५८६)	ल२५५ ञ	V255 J
काळी मिरी (Black pepper)	ञ६७१	J671
कॉंग्रेस पक्ष (भारतांतील) (Congress Party)	ल२,थ,४,ड८५	V2,N,4,M85
कॉफी (Coffee)	ञ४८१	J481
किंमत (Price)	श:७६	X:76
किंमत ठरविणें (Valuation)	श:८७७	X:877
किमान वेतन (Minimum wages)	श:९५२७	X:9527
किरकोळ कामाचें पृथक्करण (Job analysis)	(ह२ग)	(*z2e*)
किरकोळ व्यापार (Retail commerce)	श५१२	X512
किरण विसर्जन (Radiation	क५	C5
किर्लोसकर (बळवंत पांडुरंग —नाटककार	द-,२ड४३	O-,2M43

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
किर्लोसकर (शंकर वासुदेव)	द-शं०फ४	O–∞R4
सं. मानासिक गुटिका		
किशोर मानस (Adolescent psychology)	भ२	S2
कीटक (Insect)	ट८६	K86
कीटक रोग (Insect disease)	झ:४३६	J:436
कीटकरोग प्रतिबंध (वनस्पतींचे) (Prevention of insect disease)	झ:४३६:५	J:436:5
कीटक रोग विमोचन (वनस्पतींचे) (Rescue from insect disease)	झ:४३६:६	J:436:6
कीटकवर्ग (Insecta)	ट८६	K86
कीर्तने (विनायक जनार्दन)– (नाटककार)	द–,२ढ४०१	O–,2M401
कुजलेल्या मळाची टाकी (Septic tank)	ख८६६६	D8666
कुटुंबस्वातंत्र्य (भारतांतील)	ल२,थ:५१२.थ५	V2,N:512.N5
कुतुबुद्दीन ऐबक (१२०६–१०)	ल२,च. च१	V2,G.G1
कुतुबशाही (गोवळकोंड्याची) (१५१२–१६८७)	ल२१६,छ.ट८७	V216,H.K87
कुत्रा (Dog)	ठ५४१	λ541
कुंटे (महादेव मोरेश्वर)	द–,१ढ३५	O–,1M35
कुम्भकारविद्या (Ceramic art-work)	थछ	NH
कुराण (Koran)	प७:२१	Q7:21
कुलाल कला (Ceramic art-work)	थछ	NH

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
कैकुबाद (१२८६-८८)	ल२,च च८८	V2,G G88
कोको (Cocoa)	झ४८२	J482
कोनफळ (Yam)	झ३३८	J338
कोबी (Cabbage)	झ३५३२ को	J3532C
कोंबड्याची पैदास (Poultry)	ठ३५	λ35
कोरीव काम (Engraving)	थथ	NN
कोल्हटकर (महादेव गोविंद) नाटककार	द–,२ढ२२	O–,2M22
कोल्हटकर (श्रीपाद कृष्ण) नाटककार	द–,२ढ७१	O–,2M71
" " " कादंबरीकार	द–,३ढ७१	O–,3M71
कोळसा (Coal)	घ५५१	Γ551
कोहळा (Melon)	झ३७३२	J3732
कौशीतकी शाखा	प११२	Q112
क्लाइव्ह (लॉर्ड) (१७६५-७२)	ल२,ड ड७	V2,L L7
क्रमिक प्रकाशनविद्या (Serialism)	(थ)	(n)
क्रिकेट (Cricket)	ढ(स२१४१)	M(Y2141)
खंड (Rent)	श ३२२	X:322
खत (Manure)	झ.२	J·2
खत आरोपण (application of manure)	झ २:७	J:2:7
खत गोळा करणें (Manure gathering)	झ २:२	J.2:2
खत साठवणें (Storing of manure)	झ.२:८	J.2.8
खताची प्रतवारी (Manure grading)	झ.२:३	J:2.3

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
खताचें वर्गीकरण (Classification of manure)	झ:२:१	J:2:1
खद्दर	श९१(ढ७)	X91(M7)
खनिजशास्त्र (Mineralogy)	छ१	H1
खरबूज (Melon)	झ३७३२	J3732
खरीददार (Buyer)	श५१८२	X5182
खरे (वासुदेव वामन)-कवि	द-,१ढ५८	O-,1M58
खरेदी (Purchasing)	श.८४५	X:845
खसखस (Poppy)	झ४८३	J483
खाच पाडणारें यंत्र (Slotting machine)	ख६,८१३	D6,813
खांडेकर (विष्णु सखाराम)-गद्यलेखक	द-,६ढ९८१	O-,6M981
खांडेकर (विष्णु सखाराम) वनभोजन	द-शंढ९८	O-xM98
खाद् (Composting)	झ:२:२७	J:2:27
खाद्य (Food)	घ५३	F53
खानेसुमारी (Census)	र४५	U45
खारोद (Alkaloid)	ग९२	E92
खासगी मालकी (Private enterprise)	श.८१३	X:813
खासगीरीत्या व्यापार (Private to private commerce)	श:५७१	X:571
खिजरखान (१४१४-२७)	ल२,च.ज२	V2,G.I2
खिलजी घराणें (१२९०-१३२१)	ल२,च.च९	V2,G.G9
खुंटी (Hanger bracket)	ख६२१२२	D62122
खुला व्यापार (Free Trade)	श:५३३	X:533
खुळा (Idiot)	भ६२	S62

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
खेडेगावातील गाडी (Country cart)	ख५१२१	D5121
खोदकाम (Engraving)	थथ	NN
खोदण्याचें यन्त्र (Excavating machine)	ख६,९(ख२०१)	D6,9(D201)
खोदीव लेख (भारतातील ऐतिहासिक (Inscriptions)	ल२.७२	V2:72
खोबण (Bearing)	ख६२१२	D6212
खोबणीचें चाक (Pulley)	ख६२२१	D6221
खिस्तीधर्म (Christianity)	प६	Q6
खिस्तीलोकाचा मूळ कायदा (Canon law of Christians)	ह(प६)	Z(Q6)
गगाजळी (Sinking Fund)	श७५३	X753
गझनीच्या महमुदाच्या स्वाऱ्या (१००१-१०२४)	ल२,च ग	V2,G E
गटार (Sewage)	ख८६	D86
गटार (Sewer)	ख८६४	D864
गड आला पण सिंह गेला—कादंबरी (आपटे ह ना.)	द–,३८६४,१४	O–,3M64,14
गडकरी (राम गणेश)–नाटककार	द–,२८८५२	O–,2M852
गणपतराव–कादंबरी (आपटे, ह. ना)	द–,३८६४,२७	O–,3M64,27
गणसमाजवाद (Guild socialism)	शथ१	XN1
गणित (Mathematics)	ऊ१	B1
गणित शास्त्रें (Mathematical sciences)	उ	β

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
गणितीय भूगोल (Mathematical geography)	र१	U1
गणेशगीत	प२३:२२४४	Q23:2244
गणेशपुराण	प२३:२२४	Q23:224
गति आणि परिवर्तन निदर्शनी (Speed and revolution indicator)	ख६२९२	D6292
गतियामिक (Dynamics)	ऊ७१:२	B71:2
गत्यात्मक भूगर्भशास्त्र (Dynamic geology)	छ४	H4
गवंड्याचें काम (Masonry)	ढ९२	M92
गवत (Grass)	झ२५१	J251
गरुडपुराण	प२२:२२७	Q22:227
गळा (Throat)	ड२२	L22
गळू (Abscess)	ड:४७५	L:475
गहाण (जमीन, वगैरे) कायदा (भारतांतील) (Mortgage)	ह२,२:६	Z2,2:6
गहाणखत निधिसंस्था (Mortgage bank)	श६२६	X626
गहूं (Wheat)	झ३८२	J382
गाजर (Carrot)	झ३३३	J333
गाडगीळ (कृष्णाजी परशुराम) –नाटककार	द–,२ढ४७	O–,2M47
गाणपत्य पंथ (Ganapatyism)	प२४	Q24
गाय (Cow)	ठ३११	λ311
गायकवाड (बडोद्याचे) (१७२०–१८९९)	ल२३५२.ड	V2352.L
गांवांतील केरकचरा (Municipal refuse)	झ:२३	J:23

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
गांवांतील गाळ (Municipal refuse and waste)	ख८८	D88
गाळाचा निकाल (Refuse disposal)	ख८८६	D886
गाळाचा प्रवाहांत निकाल (Disposal of waste into stream, etc.)	ख८६६४	D8664
गीतसंगीत (Vocal music)	थफ;९१	NR;91
गुजराथचें मुसलमान घराणें (१२९१-१५७२)	ल२३५.छ	V235.H
गुजराथी हस्तलिखितांची सूचि	ई१२-३१५४	a12-3154
गुजराथीयांचीं चरित्रें	वं२३५	w235
गुजराथीयांचे संकीर्ण ग्रंथ	शं235	x235
गुजराथींतील कालिकें	दं२३५	m235
गुजराथींतील वार्षिकें	थं२३५	n235
गुंजीकर (रामचंद्र भिकाजी) —कादंबरीकार	द-,३ढ४३	O-,3M43
गुंतविलेल्या भांडवलावर कर (Tax on investment)	श७२४१	X7241
गुन्हेगार श्रम (Labour of convict)	श:९१६५	X:9165
गुन्हेगारी कायदा (भारतांतील) (Criminal law)	ह२,५	Z2,5
गुप्तसाम्राज्य (इ. स. ३२०-६०६)	ल२,इ.ख६	V2,A.D6
गुप्ते (शांताराम गोपाळ)— नाटककार	द-,२थ०१	O-,2N01
गुरुत्वाकर्षण (Gravitation)	कट	CK
गुर्जर (भडोचचे) (७२७-११९४)	ल२३५३२.घ	V23532.F

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
गुलाब (Rose)	झ१६१	J161
गुलाम (Slave)-श्रम	श:९१६२	X:9162
” ” -समाजशास्त्र	स४९२	Y492
गुलामवश (१२०६-८८)	ल२,च.च०	V2,G.G0
गुहिलोत (मेवाडचे)(७२८-७६३)	ल२५२.छ७	V252.D7
गुह्यविद्या (Occultism)	△:८	△:8
गृह-शास्त्र (Home science; Domestic science)	ढ३	M3
गृहशिल्पकला (Architecture)	थइ	NA
गृहान्तःक्रीडा (Indoor games)	ढ(स३)	M(Y3)
गोखले (गंगाधर विश्वनाथ) -नाटककार	द-,२ढ९०	O-,2M90
गोपथब्राह्मण	प१४:२२	Q14:22
गोराडू (Yam)	झ३३८	J338
गोरे (भा. म.)-कादंबरीकार	द-,३५०८	O-३N08
गोन्हे (चद्रशेखर शिवराम)-कवि	द-,१ढ७२	O-,1M72
गोलाची खोबण (Ball bearing)	ख६२१२५	D62125
गोवळकोंड्याची कुतुबशाही (१५१२-१६८७)	ल२१६,छ.ट८७	Y216,H.K87
गोविंदाग्रज दो ना. [गडकरी (राम गणेश)]	द-,१ढ८५	O-,1M85
ग्रन्थ उत्पादन (Book production)	ढ१	M1
ग्रन्थवर्णन विद्या (Bibliographology)	(इ)	(*a*)
ग्रन्थशास्त्र (Book science)	२	3
ग्रन्थालयव्यवस्था (Library administration)	२:८	2:8

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ग्रन्थालयशास्त्र (Library science)	२	2
ग्रह (Planet)	ऊ९४	B94
ग्रामग्रंथालय (Village library)	२२११	2211
ग्रामपंचायती (भारतांतील)	ल२,प,६३	V2,N,63
ग्रामशकट (Country cart)	ख५१२१	D5121
ग्रामीण देवता पूजक (Village god-worshipper)	प२९९८	Q2998
ग्रामीण शिक्षण (Rural education)	म९(स३१)	T9(Y31)
ग्रामीण समाजशास्त्र (Rural sociology)	स३१	Y31
ग्रामोद्योग (Cottage industry)	श९१	X91
ग्राहक (Buyer)	श५१८२	X5182
ग्राहक निधिसंस्था (Consumer bank)	श६२५१	X6251
ग्यासुद्दीन (१३२१–२६)	ल२,च छ२६	V2,G.H26
ग्वाल्हेरचे शिंदे (१७४५–१८९४)	ल२५१५७६.ड	V251576.L
घट (Depreciation)-हिशेब	श:८७४	X:874
घटसर्प (Diptheria)	ड४१:४२४१	L41:4241
घडीच्या दाराचें चाक (Valve gear)	ख६२६	D626
घन (Solid)	क२१	C21
घन द्रव्ययामिक (Mechanics of solids)	ऊ७१	B71
घन रसायन (Stereochemistry)	ग:२८	E:28

विषयाचें नांव	नागरी संज्ञा	रोमी संज्ञा
घरांतील गाळाचा सांठा (House waste collection)	ख८८२	D882
घराला जोडलेला पाण्याचा नळ (House connection of water pipe)	ख८५६४५	D85645
घराला जोडलेलें गटार (Sewage house connection)	ख८६२	D862
घसारा (Depreciation) हिशेब	झ:८७४	X:874
घाऊक विक्री (Wholesale)	झ५१८	X518
घांसणी (Abrasive machine)	ख६,८५४	D6,854
घोडा (Horse)	ठ४४२	λ442
घोरींच्या स्वाऱ्या (११९१-१२०५)	ल२,च.घ९	V2,G.F9
चक्रभ्रमी कीटाणु (Rotifera)	ट६४	K64
चणे (Gram)	ञ३८८	J388
चंद्र (Moon)	ऊ९२	B92
चंद्रगुप्त (खि. पू. ३२२)	ल२,इ.क७०	V2,A.C70
चंद्रगुप्त-कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द-,३ठ६४,१५	O-,3M64,15
चंद्रदत्तः भक्तमाला	प२२वंशं२,१	Q22*wx*2,1
चप्पट कृमि (Platyhelminthes)	ट६१	K61
चमक	प२३:२१शं२	Q23:21*x*2
चयापचय (Metabolism)	च:३३	G:33
चरित्र तंत्र (Biographology)	(वं)	(*w*)
चरित्रें (संकीर्ण)	वं	*w*
चर्बी (Fat)	ग९४	E94
चर्म (Skin)	इ८७	L87
चर्मकार्य (Leatherwork)	ठ९५	M95
चलच्चित्र (Cinema)	थव	NW

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
चलन (*Money*)	श६१	*X61*
चलनव्यवहार (Money market)	श६४	X64
चहा (Tea)	झ४५१	J451
चाणाक्षपणाचा कळस-कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द-,३ढ६४,१७	O-,3M64,17
चांदींचें चलन (Silver currency)	श६१,२	*X61;2*
चापेकर (नारायण गोविंद)— गद्यलेखक	द-,६ढ६९	O-,6M69
चापेकर (नारायण गोविंद)— साहित्य समीक्षा	द-:चय०	*O-:yN0*
चारित्र्य (Character)	भ:७४	S:74
चार्वाक दर्शन	फ६९१	R691
चालुक्य (कल्याणींचे) (९७३-११९२)	ल२१५७ घ	V2157.F
चालुक्य (बदामींचे) (५५०-७५०)	ल२१५६.ख७	V2156 D7
चाहमान (अजमीरचे) (११००-११९२)	ल२५२.घ	V252 F
चिकटपणा (Viscosity)	क२५:६५	C25:65
चित्रकला (Painting)	थप	NQ
चिनीकला (Chinese art)	थ४१	N41
चिनीविद्या (Sinology)	ह४१	*z41*
चिंच (Tamarind)	झ३७चिं	J37T
चिपळूणकर (कृष्णशास्त्री हरि) -कवि	द-,१ढ२४	O-,1M24
चिपळूणकर (विष्णु कृष्ण) -गद्यलेखक	द-,६ढ५०	O-,6M50

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
चीझ (Cheese)	ठ३१:७,८	λ31:7,8
चीनचा इतिहास	ल४१	V41
चीनचा कायदा	ह४१	Z41
चीनचा भूगोल	र.४१	U.41
चुकंदर (Beet root)	झ३३१	J331
चुंबकत्व (Magnetism)	क७	C7
चुम्बरसायन (Magnetochemistry)	ग:२७	E:27
चुरस (व्यापारांतील) (Competition)	श:५१६	X:516
चेक (Cheque)	श६२:५	X62:5
चेतना (Sensation)	भ:२	S:2
चेपण यन्त्र (Piston engine)	ख६३५३	D6353
चेम्सफर्ड (लॉर्ड) (१९१६-२१)	ल२,इ.थ२१	V2,L.N21
चोल (तंजावरचे)(८५०-१२६७)	ल२१११४.च	V21114.G
चौहान (अजमीरचे) (११००-११९२)	ल२५२.घ	V252.F
छत्राङ्कुर (Fungi)	ज२३	I23
छत्राङ्कुर रोग (Fungus disease)	झ:४३३	J:433
छत्राङ्कुर रोगप्रतिबंध (Prevention of fungus disease)	झ:४३३:५	J:433:5
छत्राङ्कुर रोग विमोचन (Rescue from fungus disease)	झ:४३३:६	J:433:6
छत्रिक वर्ग प्राणी (Scyphozoa)	ट४३	K43
छंदोरचना-पटवर्धन (मा. त्रिं.)	द-,१:चं	O-,1:g
छान्दोग्य उपनिषद्-(हिंदूधर्म)	प१३१:२४	Q131:24
,, ,, -(हिंदू दर्शन)	फ६५,३१	R65,31

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
छान्दोग्य ब्राह्मण	प१३१:२२५	Q131:225
छायानाटक (Shadow play)	थल	NV
जकात (Tariff)	श:५३	X:53
,, (Custom duty)	श७२९५	X7295
जग (Earth)-(ज्योतिष)	ऊ९१	B91
जग हें असें आहे-कादंबरी (आपटे ह. ना)	द-,३ढ६४,१३	O-,3M64,13
जंगम गहाण निधिसंस्था (Pawn mortgage bank)	श६२६६	X6266
जंगलविज्ञान (Forestry)	ञऊ	JB
जगाचा भूगोल	र.१	U.1
जगाचा ज्ञानकोश	द१	λ1
जडगतिवाद (Kinetic theory)	कढ	CM
जड वजन उचलण्याची यारी (Jack, derrick)	ख६,७११	D6,711
जडावाचें काम (Inlay art-work)	थञ	NJ
जनकोजी शिंदे (मृत्यु १७६१)	ल२५१५७६.ड६१	V251576.L61
जनन (Genetics)	च:६	G:6
जननमूत्र प्रणालि (Genito -urinary system)	ड५	L5
जनस्वास्थ्य (Public health)	ड:५	L:5
जपानचा इतिहास	ल42	V42
,, कायदा	ह८२	Z42
,, भूगोल	र ४२	U.42
जपानी कला (Japanese art)	थ४२	N42
जमिनीचा खंड (Land rent)	श:३२२	X:322

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
जमिनीचें आर्थिक भाडें (Land rent)	श:३२२	X:322
जमिनीवरील वाहतुक (Land transport)	ख४१	D41
जमीन लागवडीस आणणें (Reclamation)	झ:१:११	J:1:11
जमीन व इमारतीवरील कर (Land tax)	श७२३	X723
जमीन सपाट करणें (Soil levelling)	झ:१:२४	J:1:24
जमीनदारी (Landlordism in India)	ह२,२११:१ अथवा श९(झ) ह२,२११:१	Z2,211:1 Or X9(J):Z2,211:1
जयाप्पा शिंदे (मृत्यु १७५५)	ल२५१७६.ड५	V25176. L5
जल अपव्यय प्रतिबंध (Prevention of waste of water)	ख८५६९८	D85698
जलक्रीडा (Aquatic sport)	ढ(स२५)	M(Y25)
जलगतिशास्त्र (Hydrodynamics)	ऊ७५:२	B75:2
जलचक्र (Water wheel)	ख६३५१	D6351
जलचिकित्सा (Hydrotherapy)	ड:४:६५	L:4:65
जलजीवक प्राणी (Hydrozoa)	ट४१	K41
जल दूषण (Water pollution)	ख८५४	D854
जलधार (Reservoir, tank, lake)	ख८५१८	D8518
जलपूर्ति (Water supply)	ख८५	D85
जलपृष्ठरेषा बंधारण (Contour bunding)	झ:१:२८	J:1:28

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
जलयन्त्र स्थापत्य (Hydraulic engineering)	ख६३५	D635
जलवाहतुक (Water transport)	श४२	X42
जलवाहन विमा (Marine insurance)	श८१९५	X8195
जल शैवाल (Algae)	ज२२	I22
जल शोधन (water purification)	ख८५५	D855
जल शोधन-पारजम्बुरश्मि उपचार (Water purification -ultra violet ray treatment)	ख८५५२५	D85525
जल शोधन-रासायनिक उपचार (water purification-chemical treatment)	ख८५५३	D8553
जल शोधन-वास्तवी उपचार (Water purification -Physical treatment)	ख८५५२	D8552
जल शोधन-विद्युत् उपचार (Water purification Electrical treatment)	ख ८५५२६	D85526
जलास्थिति शास्त्र (Hydrostatics)	ऊ७५:३	B75:3
जलालुद्दीन खिलजी (१२९०-९६)	ल२,च.च९६	V2,G.G96
जलुकाजाति (*Hirudinea*)	ट६५४	K654
जल्पी (Talkie)	यश	NX
जव (*Barley*)	झ३८६	J386

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
जहागिरी पद्धत (Feudal system)	व३	W3
जहांगीर (१६०५-२७)	ल२,च.ट२	V2,G K2
जहाज (Ship)	ख५२५	D525
जहांदर शाह (१७१२-१३)	ल२,च ड१३	V2,G.L13
जात (Race)-समाजशास्त्र	स७	Y7
जात (Race)-मानसशास्त्र	भ७	S7
जादूटोणा (Magic and witchcraft)	△ ८७	△ 87
जानोजी भोसले (मृत्यु १७७२)	ल२३३७८.ड७	V23378.L7
जामीन (Security)	श६५२	X652
जायफळ (Nutmeg)	झ६८२	J682
जिल्हाग्रंथालय (District library)	२२१	221
जीवन (Life)	च१	G1
जीवन गणना (Vital statistics)	ड.५१	L:51
जीवनमान (Standard of living)	श:१६	X:16
जीवन विमा (Life insurance)	श८१३	X813
जीवनशक्ति (Vitality)	भ.७१	S:71
जीव भूगोल (Biogeography)	र३	U3
जीवशास्त्र (Biology)	च	G
जुना करार (Old Testament)	प६:२२	Q6:22
जुने लेख (भारताच्या इतिहासाचे) (Archives)	ल२:८	V2:8
जैन दर्शन (Jain philosophy)	फ६९३	R693

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
जैन धर्म (Jainism)	प३	Q3
जैमिनीय शाखा	प१३२	Q132
जोग (रामचंद्र श्रीपाद) अभिनव काव्यप्रकाश	द-,१:च	O-,1:g
जोग (रामचंद्र श्रीपाद). सौंदर्यशोध आणि आनंदबोध.	द:च	O:g
जोधपूरचे शर्की घराणें (१३९४-१४७७)	ल२५२५१.ज	V25251.I
जोशी (अण्णा मार्तंड)-नाटककार	द-,२ढ४१	O-,2M41
जोशी (चिंतामण विनायक) —कादंबरीकार	द-,३ढ९२	O-,3M92
जोशी (पुरुषोत्तम बाळकृष्ण)— कवि	द-,१ढ५६	O-,1M56
जोशी (महादेव नारायण)— नाटककार	द-,२ढ८५१	O-,2M851
जोशी (यशवंत गोपाळ)— कादंबरीकार	द-,३ण०१	O-,3N01
जोशी (वामन मल्हार)— कादंबरीकार	द-,३ढ८३	O-,3M83
जोशी (वासुदेव विनायक)— कादंबरीकार	द-,३ढ९४१	O-,3M941
ज्योतिष (Astronomy)	क९	B9
ज्वारी (Millet)	झ३८७	J387
ज्वालामुखी (Volcano)	छ४११	H411
झोप (Sleep)	म·८१	S·81
टंकशास्त्र (Numismatics)	थघ	NF
टपाल (Post)	श३१	X31
टप्पा मूल्यमापन पद्धति (Process cost account)	श:८७३९२	X:87392

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
टमॅटो (Tomato)	झ३७८	J378
टिपणीस (यशवंत नारायण)	द-,२ढ७६	O-,2M76
टिपू (१७८२-९९)	ल२१५,ड.९	V215,L.9
टीकातंत्र (Art of criticism)	(हं१चं)	(c1g)
टेनिस (Tennis)	ढ(स२१३१)	M(Y2131)
टेंभे (विठ्ठल भगवंत)—कवि	द-,१ढ५११	O-,1M511
डचांचा इतिहास (भारतांतील)	ल२,झ	V2,J
डफरिन (लॉर्ड) (१८८४-८८)	ल२,ड.ढ८८	V2,L.M88
डलहौसी (लॉर्ड) (१८४८-५६)	ल२,ड ढ५६	V2,L.M56
डांग्या खोकला (Whooping cough)	ड४:४२४२	L4:4242
डाल्टन योजना (Dalton plan) —शिक्षण	मय२	TN2
डावखोरा (Left-handed)— मानसशास्त्र	भ६९१६	S6916
डोईपट्टी (Poll taxation)	श७२१	X721
डोंगरे (वासुदेव नारायण)-नाटककार	द-,२ढ५४	O-,2M54
डोळा (Eye)—वैद्यक	ड१८५	L185
तंजावरचे चोल (८५०-१२६७)	ल२१११४.घ	V21114.G
तत्त्वज्ञान (Philosophy)	फ	R
तन्तुकृमि (Nemathelminthes)	ट६३	K63
तन्तुवाद्य (Stringed instrument)	यफ;३	NR;3
तंत्राधिष्ठित अर्थव्यवस्था (Technocracy)	शय१९	XN19
तपमापन क्रिया (Thermometry)	क४:२	C4:2

विषयाचें नाव	नागरी वर्गाक	रोमी वर्गाक
तंबाकू (Tobacco)	झ४५२	J452
तरंगगति विज्ञान (Wave mechanics)	कय२	CN2
तरंगयन्त्रशास्त्र (Wave mechanics)	कय२	CN2
तरल-स्थैतिकी (Hydrostatics)	ऊ७५:३	B75:3
तर्क (Logic)	फ१	R1
तर्क (Reasoning)	म.४४	S:44
तल-आतति (Surface tension)	क२५.६२	C25:62
तलाव (Reservoir, tank, lake)	ख८५१८	D8518
ताक (Buttermilk)	ठ३१:७,५	λ31.7,5
ताग (Jute)	झ७४१	J741
,, (Hemp)	झ७४२	J742
,, (Flax)	झ७४३	J743
ताण्डय	प१३१	Q131
तांदूळ (Rice)	झ३८१	J381
तापचक्की (Turbine)	ख६४५	D645
तापयन्त्र (Heat engine)	ख६४	D64
ताप-रसायन (Thermochemistry)	ग.२४	E.24
तावडी मोहरी (Red mustard)	झ६८१	J681
तारकितकर्कटिकाकृति प्राणी (Holothuroidea)	ट५५	K55
तारकिततनुविशिष्ट प्राणी (Asteroidae)	ट५२	K52
तारकित पिच्छदल प्राणी (Crinoidea)	ट५७	K57

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
तारण (Security)	श६५२	X652
तारे (Stars)	ऊ९६	B96
तालबांधणें (Bunding)	झ:१:२८	J:1:28
तिकिटांचा संग्रह (Stamp collection)	ढ(स९७४)	M(Y974)
तिथि-पत्री (Calendar)	ऊ९:१७	B9:17
तीर्थ (Holy water)	प ४९५	Q 495
तीळ (Sesame)	झ५८३	J583
तीक्ष्णाग्र लोंबण (Pivot bearing)	ख६२१२३	D62123
तुकाराम—कवि	द-,१ट०८	O-,1K08
तुघ्लक घराणें (१३२१-१४१२)	ल२,च.छ२१	V2,G.H21
तुलनापत्रक (Balance sheet)	श:८७८	X:878
तूप (Ghee)	ठ३१:७,४	λ31:7,4
तेजः कणवाद (Quantum mechanics)	कय०	CN0
तेजी (Boom)	श:७४१	X:741
तेजोद्गिरण (Radioactivity)	कढ९६	CM96
तेजोद्गिरता (,,)	कढ९६	CM96
तेल इज्जिन (Oil engine)	ख६४६५	D6465
तेलाच्या वाफेनें चालणारें यन्त्र (Oil engine)	ख६४६५	D6465
तेनारम्	प२३:४१७र्श१	Q23 417x1
तैत्तिरीयशाखा	प१२५	Q125
तोंड (Mouth)	ह२१	L21
तोमार (दिल्लीचे)	ल२५३.घ	V253 Γ
त्रिकोणमिति (Trigonometry)	ऊ५	B5
त्रिपिटक	प४१:२	Q41:2

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
निलोकेकर (सोकर बापूजी)— नाटककार	द–,२८३५	O–,2M35
थकवा (Fatigue) -जीवशास्त्र	च ३९४	G 394
,, ,, -मानसशास्त्र	भ'३४	S 34
थडीताप (Malaria)	ड३५ ४२६१	L35 4261
थोरले माधवराव (माधवराव बल्लाळ) (१७६१-७२)	ल२३३,ड ड७	V233,L L7
दडनिधि (भारतातील) (Criminal procedure)	ह२,७ ८५	Z2,7 85
दत्ताजी शिंदे (मृत्यु १७६०)	V२५१५७६ डद	V2ə1576 L6
दत (Tooth)	ड२१४	L214
दप्तरदार (विठोबा अण्णा)-कवि	द–,१८१३	O–,1M13
दर (वाहतुकीचा) (Rate)	श ४४६	X 446
दर्शन (Philosophy)	फ	R
दलाली (Commission)	श ३२५	X 325
दळणवळण(Communication)	श३	X3
दळण्याचें-भरडण्याचें यत्र (Crushing machine)	ख६,८८	D6,88
दाडच्याच्या फिरणाऱ्या भागाची खोबण (Journal bearing)	ख६२१२१	D62121
दात (Tooth)	ड२१४	L214
दातार्ळे चाक (Toothed gearing, gam)	ख६२३	D623
दाते किंवा कगोरे पाडण्याचें यत्र (Milling machine)	ख६,८२५	D6,825
दाब यत्र (Piston engine)	ख६३५३	D6353
,, ,, ,, ,,	ख६४३	D643
दाबणारें यत्र (Pressing machine)	ख६,७४	D6,74

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
दाम (Price)	श:७६	X:76
दामले (कृष्णाजी केशव)— कवि	द-,१ढ६५	O-,1M65
दालचिनी (Curry leaf)	झ६५१	J651
दास (Slaves)	स४९२	Y492
दासोपंत — कवि	द-१झ५१	O-1J51
दाहक्षत (Burns)	ड:४९१	L:491
दिगम्बरपंथ	प३२	Q32
दिवे (रघुनाथ वामन) —कादंबरीकार	द-,३ढ९८१	O-,3M981
दिल्लीचे तोमार (९९७-११७०)	ल२५३.घ	V253.F
दिवाणी व्यवहार (भारतांतील) (Civil procedure)	ह२,७:८१	Z2,7:81
दुकानाचा खर्च (Shop expense)	श:८७३३	X:8733
दुग्ध-व्यवसाय (Dairy business)	ठ ३१:७,१	λ 31:7,1
दुचाकी-तिचाकी गाडी (Cycle)	ख५१२५	D5125
दुधाचा धंदा (Dairy business)	ठ३१:७,१	λ31:7,1
दुन्दुभि (Drum)	थफ; ४१	NR;41
दुय्यम शिक्षण (Secondary education)	म२	T2
दुर्गासूक्तम्	प२५:२१शं६,१	Q25:21x6,1
दुसरा बाजीराव ऊर्फ बाळासाहेब	V२३३,ड.ढ१	V233,L.M1
दुसरा शाहू (छत्रपति) (१७७०-१८०८)	ल२३३,ट.ढ०८	V233,K.M08

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
दुसरा शिवाजी (छत्रपति) (१७००-१७०८)	ल२३३,ट.ड०८	V233,K L08
दुसरी ईस्ट इंडिया कंपनी (१७५७-१८५८)	ल२,ड ड५	V2,L.L5
दूध (Milk)	ठ३१:७,१	λ31:7,1
दूर भाषण (Telephony)	ख६६५,४८	D665,48
दूर लेखन (Telegraphy)	ख६६५,४७	D665,47
दूर वीक्षण (Television)	ख६६६,४५	D666,45
दृश्यकिरण (Visible ray)	क५१	C51
दृष्टिगोचर कला (Plastic art)	थक	NC
देवगिरीचे यादव (११८७-१३१८)	ल२३३१५.च	V23315.G
देवदूत (Angel, devil, etc.)	प:३२	Q:32
देवल (गोविंद बल्लाळ)	द–,२ढ५५	O–,2M55
देवी (Poxes)	ड ४२१	L:421
देवी भागवत	प२५:२२१	Q25:221
देवी महात्म्य	प२५:२२९१	Q25:2291
देशान्तरगमन (Migration) —परिस्थितिशास्त्र	च:५८	G:58
देशान्तरगमन (Migration) —मानव भूगोल	र४२	U42
देशांतराधिवासी श्रम (Labour of immigrant)	श:९१६६	X:9166
देहतत्त्व (Biosubstance)	ग९	E9
देहरसायन (Biochemistry)	ग:७	E:7
दोर सरकवणारें यन्त्र (Rope transmitter)	ख६२२४	D6224
दौलतराव शिंदे (१७८४-१८२७)	ल२५१५७६.ढ२	V251576.M2

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
द्रव (Liquid)	क२५	C25
द्रव्यगुण (Properties of matter)	क२	C2
द्रव्यपुरवठा (Financing)	श.६	X:6
द्रव्ययामिक (Liquids)	ऊ७५	B75
द्रव्यसाधन (Financing)	श:६	X.6
द्राक्ष (Grape)	झ३७६	J376
द्विगुण करग्रहण (Double taxation)	श७२.३२	X72.32
द्विपक्ष कीटक (Diptera)	ट८७१	K871
द्विमूल्यमापन चलन पद्धति (Bimetallism)	श६१,५	X61,5
द्वैतवाद	फ६८	R68
धन (Money)	श६१	X61
धनलेखपत्र (Cheque)	श६२.५	X62:5
धन विनियोग (Investment)	श६५	X65
धन समता (Communism)	शय17	XN17
धनुर्धारी दो ना [निकेकर (राम-चंद्र विनायक]—कादंबरीकार	द-,३८६२	O-,3M62
धनुर्वात (Tetanus)	ड७२:४२४१	L72:4241
धने (Coriander)	झ६७३	J673
धद्यातील तटे (Trade disputes)	श.९६४	X:964
धर्म (Religion)	प	Q
धर्म ग्रन्थ (Scripture)	प.२	Q 2
धर्मशास्त्र (Theology)	प.३	Q 3
धर्मसंस्था (Religious institution)	प.६	Q 6

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
धर्मसंस्थापक (Founder of religion)	प:३३	Q:33
धर्मोक्ति (Sayings)	प:२५	Q:25
धातुकला (Metallurgy)	घ१९१	F191
धान्य (cereal)	झ३८	J38
धारचे पारमार (९४०–१०६०)	ल२५२.ग	V252.E
धारासभा (भारताची)	ल२,थ,३.थ५	V2,N,3.N5
धार्मिक परिसूत्र (Sacred formulae)	प:४१८	Q 418
धार्मिक रीति (Ritual)	प:४१९२	Q 4192
धार्मिक विधि (Religious practice)	प:४	Q 4
धार्मिक सप्रदाय (Religious sect)	प ७	Q:7
धुरा (Shaft)	ख६२११	D6211
धूमकेतु (Meteor and comet)	ऊ९५	B95
धूम यन्त्र (Gas engine)	ख६४६७	D6467
धोरण (Prospecting)	श:८३	X:83
ध्वनि (Sound)	क३	C3
नगरनिर्माण शास्त्र (Civil engineering)	ख१	D1
नगरपालिका (भारतांतील) (Local bodies)	ल२,थ,६	V2,N,6
नगरपालिका तारणपत्र (Municipal security)	श६५२६	X6526
नगरयोजना (Town-planning)	थऊ	NB

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
नगर सुधार स्थापत्य (Municipal and sanitary engineering)	ख८	D8
नत्रयुक्त खत (Nitrogenous manure)	झ:२४११	J:2411
नत्रयुक्त खताचें आरोपण (Applying of nitrogenous manure)	झ:२४११:७	J:2411:7
नंद घराणें (खि. पू. ३२२)	ल२,इ.क६	V2,A.C6
नदीचें पाणी (River water)	ख८५१७	D8517
नफा (Profit)	श:३२८	X:328
नरसिंह पुराण	प२२:२२९२	Q22:2292
नलकूप (Artesian well)	ख८५१४४	D85144
नलयिर प्रबंध	प२२:४१७श१	Q22:417x1
नलिकारहित ग्रंथि (Ductless gland)	ड६	L6
नवा करार (New Testament)	प६:२३	Q6:23
नाक (Nose)	ड४१	L41
नागपूरचे भोंसले	ल२३३७८.ड	V23378.L
नागरिक नीति (Civics)	य:५	W:5
नागरिक हक्क व कर्तव्यें (भारतातील)	ल२,य:५.य५	V2,N:5.N5
नागरिकांशीं भारतसरकारचे संबंध	ल२,य:५.य५	V2,N:5.N5
नांगरणी (Ploughing)	झ:१:२१	J:1:21
नाट्य (Theatre)	यम	NT
नाडकर्णी (एम्. के.) Short history of Marathi literature	द-लं२,य२	O-ι2,N2

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
नाडी दुर्बलता (Neurasthenia)	ड७:५१	L7:51
नाडी प्रणाली (Nervous system)	ड७	L7
नाणक शास्त्र (Numismatics)	थच	NF
नातू (काशीनाथ गोविंद) — नाटककार	द–,२ढ४०	O–,2M40
नातू (रामचद्र नारायण) — कवि	द–,१ण२१	O–,1N21
नाथमाधव. यो. नां. [पितळे (द्वारकानाथ माधव)] — कादंबरीकार	द–,३ढ८२	O–,3M82
नानासाहेब (बाळाजी बाजीराव) (१७४१–६१)	ल२३३,ड. ड६	V233,L.L6
नामदेव—कवि	द–,१च७५	O–,1G75
नामावलि	प:४१७	Q:417
नारद उपपुराण	प२२:२२४१	Q22:2241
नारद पुराण	प२२:२२४	Q22:224
नारळ (Cocoanut)	झ५८२	J582
नारायण उपनिषद्	प१२५:२५	Q125:25
नारायणराव (१७७२–७३)	ल२३३,ड.ड७३	V233,L.L73
नालकृमि-प्रजाति (Phoronis)	ट६६	K66
नाला (Sewer)	ख८६४	D864
नासिरजंग (१७४८–५०)	ल२१७.ड५	V217-L5
नासिरुद्दीन महंमद् (१२४६–६६)	ल२,च.च६	V2,G.G6
नॉर्थब्रुक (लॉर्ड)	ल२,ड ढ७६	V2,L.M76
निजसुरे (शिवराम रामकृष्ण)—कवि	द–,१ढ५०	O–,1M50
निजाम अली (१७६३–१८०५)	ल२१७ ढ०३	V217.M03
निजाम-उल्-मुल्क (१७२४–४८)	ल२१७.ड४	V217.L4

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
निजामशाही (अहमदनगरची) (१४८९–१६३७)	ल२१६,छ.ढ३	V216,H.K3
नित्यक्रम तंत्र (Routine technique)	(हं2घं)	(z2f)
निद्रा (Sleep)–वैयक्तिक आरोग्य	ड:५७८	L:578
निधिसंस्था (Bank)	श६२	X62
निपुणश्रम (Skilled labour)	श:९३	X:93
नियतकालिक कला (Periodicalism)	४२	42
नियंत्रित व्यापार (Controlled trade)	श:५५	X:55
नियामक यंत्र (Governor, regulation and control)	ख६२९१	D6291
नियोजक (Employer)	श:८१	X:81
नियोजन (Planning)	श:८३	X:83
निरंतर (गंगाधर भाऊराव)— कादंबरीकार	द–,३थ०६	O–,३N06
निरंतर (गंगाधर भाऊराव)— गद्यलेखक	द–,६थ०६	O–,6N06
निरिन्द्रिय रसायन (Inorganic chemistry)	ग१	E1
निरीक्षण तंत्र (Art of observation)	(हं१ ढं)	(z1m)
निरीक्षण संस्था तंत्र (Technique of observational institution)	(ह७च२)	(z7g2)
निरुपयोगी अवशेष उपयोग तंत्र (Waste utilisation technique)	(हं२वं)	(z2w)

विषयाचें नांव	*नागरी वर्गांक*	*रोमी वर्गांक*
निरोधन उपाय (Preventive measure) — जनस्वास्थ्य	ड:५४	L:54
निर्देशांक (Index numbers) — आर्थिक	श:ऊ२८४	X:B284
निर्यात (Export)	श:५४५	X:545
निर्यातकर (Export duty)	श:५३५	X:535
निर्यात नियंत्रण (Export control)	श:५५५	X:555
निर्यात व आयात (Export and import)	श:५४	X:54
निर्वासितांशीं भारत सरकारचे संबंध	ल२,थ:४४.थ५	V2,N:44.N5
निर्वाहण (Manipulation) —(रसायनशास्त्र)	ग:८	E:8
निवडणूक पद्धति (भारतांतील)	ल२,थ:९१	V2,N:91
निवास (Residence) —(वैयक्तिक आरोग्य)	ड:५७१	L:571
निवासस्थान (Habitation)- (जनस्वास्थ्य-राज्यनियंत्रण)	ड:५२	L:52
निवेदन विद्या (Communicationism)	५	5
निशिगंध. दो. ना. [जोग (रामचंद्र श्रीपाद)]—कवि	द–,१थ०३	O–,1N03
निष्कर्षण (Extraction)	ग:५	E·5
निष्क्रिय प्रतिकार (Passive resistance and non--violence)	व८७	W87
नीति (Ethics)	फ४	R4
नेने (विष्णु पांडुरंग) सं मराठी वाङ्मयाचा इतिहास	द-लं२,थ३	O-v2,N3

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
नृत्य (Dance)	थम	NS
नेत्र (Eye)	ड१८३	L183
नेहरू (पंडित जवाहरलाल) (स्वतंत्र भारताचे पहिले पंतप्रधान)	ल२,न,२१.न५	V2,N,21.N5
नैसर्गिक साधन (Natural resources)	श:२७	X:27
नोकर (Employee)	श:८२	X:82
नोटाचें चलन (Paper currency)	श६१;४	X61;4
नौपदी प्राणी (Scaphopoda)	ट७६	K76
न्यायखातें (भारताचें) (Judiciary)	ल२,न,७	V2,N,7
न्यायवाद् — (भारतीय तत्त्वज्ञान)	फ६२५	R625
न्याय, वैशेषिक — (भारतीय तत्त्वज्ञान)	फ६२	R62
न्याय स्थान तंत्र (Forum technique)	(हं७चं४)	(*z7g4*)
न्यासर्ग (Hormone)	ग९८६	E986
पचन प्रणाली (Digestive system)	ड२	L2
पंचांग (Calendar)	ऊ९:१७	B9:17
पटकी (Cholera)	ड२५:४२५१	L25:4251
पट्टा (Belting)	ख६२२२	D6222
पट्टा हलवणारें यन्त्र (Belt shifter)	ख६२२३	D6223
पट्ट्याचें दांताळें चाक (Belt gearing)	ख६२२	D622

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पटवर्धन (गणपतराव हरिहर)— कवि	द–,१ढ४१	O–,1M41
पटवर्धन (नारायण महादेव)— कादंबरीकार	द–,३ढ९१	O–,3M91
पटवर्धन (माधव त्रिंबक) छंदोरचना	द–,१.च	O–,1 *j*
पटवर्धन (वासुदेव बळवंत) काव्य आणि काव्योदय	द–,१ च	O–,1 *g*
पड्याचें चाक (Valve gear)	ख६२६	D626
पंडित (विष्णुशास्त्री) –गद्यलेखक	द–,६ढ२७	O–,6M27
पड्याघराणें (१०००—१२९३)	ल२११३४ ख	V21134 D
पण लक्षात कोण घेतो—कादंबरी (आपटे ह ना)	द–,३ढ६४,१२	O,-3M64,12
पत (Credit)	श६	X6
पतीवर व्यापार (Commerce on credit)	श५६२	X562
पत्त्याचा खेळ (Card play)	ढ(स३१)	M(Y31)
पत्रकारी (Journalism)	ढ२	M2
पथशोधन (Street cleaning)	ख८८५	D885
पदार्थ गार ठेवण्याचें यंत्र (Refrigerating machine)	ख६,९(ढक४२१)	D6,9(MC421)
पदार्थविज्ञान (Physics)	क	C
पदार्थ वैज्ञानिक रसायन (Physical chemistry)	ग:२	E:2
पदार्थसंग्रहालय विद्या (Museology)	(ह७ग)	(*z7e*)
पद्मपुराण	प२२:२२१	Q22.221

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पराजीवित्व (Parasitism)	च:५६३	G:563
परदेशी हुंड्यांचा व्यवहार (Foreign exchange)	श:५७	X:57
परदेशीय लोकांशीं भारत सरकारचे संबंध	ल२,थ:४५.थ५	V2,N:45.N5
परमाणु केंद्र स्थापत्य (Nuclear engineering)	ख७	D7
परवाना शुल्क (Licence fee)	श७२९३	X7293
परशुसमपाद प्राणी (Pelecypoda)	द७१	K71
परसोजी भोंसले (मृत्यु १७०९)	ल२३३७८.ड०९	V23378.L09
परंपरा (भारताच्या इतिहासाची)	ल२:६६	V2:66
परान्नपुष्ट क्षुद्रजंतु (Sporozoa)	द२३	K23
परिचर्या (Nursing)	ड:४:१	L:4:1
परिचर्यालय (Nursing home)	ड:१३	L:13
परिवर्तन योजना (Recovery measure)	श:७४६	X:746
परिस्थितिशास्त्र (Ecology)	च:५	G:5
परीक्षण तंत्र (Review technique)	(हं३सं)	(z3y)
परीक्षणात्मक मानस (Experimental psychology)	मद	SM
परीक्षा तंत्र (Testing technique)	(हं2थं)	(z2n)
परोपजीवित (Parasitism)	च:५६३	G:563
परामानस (Metapsychology)	म:८	S:8
पर्व (Holy day)	प:४३	Q:43

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पर्वत निर्माण (Mountain formation)	छ:३६	H:36
पल्लव (कांचीचे) (५००–९००)	ल२१११. ख	V2111.D
पवनचक्की (Turbine)	ख६३८५	D6385
,, (Windmill)	ख६३८१	D6381
पशु (Animal) — (जनस्वास्थ्य–राज्यनियंत्रण)	ड.५२२	L:522
पशुमानस (Animal psychology)	भ९१	S91
पशुविज्ञान (Animal husbandry)	ठ	λ
पशुवैद्यक (Veterinary science)	ठ:४	λ:4
पशूंचें अन्न म्हणून उपयोगी पडणारीं पिकें (Animal food crops)	झ२	J2
पहिलवानाचे खेळ (Athletics)	ढ(स२)	M(Y2)
पहिली ईस्ट इंडिया कंपनी (१६००–१७५७)	ल२,ड.ट	V2,L.K
पक्षी (Birds)	ट९६	K96
पाक (Cooking)	ढ३१	M31
पाटणकर (महादेव नारायण)	द–,२ढ६२	O–,2M62
पाटपाणी पट्टी (Irrigation tax)	श७२३२	X7232
पाटबंधारे काम (Irrigation)	ख२	D2
पाटबंधाऱ्यावर कर (Irrigation tax)	श७२३२	X7232
पाट सोडण्याचें केन्द्र (Irrigation, sewage farm)	ख८६६२	D8662

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पाठीचा कणा (Spinal cord)	ड७२	L72
पाठीचा कणा असलेला प्राणी (Vertebrata)	ट९	K9
पाठ्यक्रम (Curriculum)	म.८४	T·84
पाणकेस (Algae)	ज२२	I22
पाणचक्की (Turbine)	ख६३५५	D6355
पाणबोट (Submarine)	ख५२५४	D5254
पाणी गाळण्याची पद्धति (Water filtration)	ख८५५१२	D85512
पाणी गाळण्याचें यंत्र (Filter)	ख८५५१२८	D855128
पाणी चढविण्याचा यंत्र (Pumping machine)	ख६,९(ख८५)	D6,9(D85)
पाणी निवळणें (Water settling)	ख८५५११	D85511
पाणी नैसर्गिक रीतीनें गाळण्याची पद्धति (Water filtration, Natural method)	ख८५५१२१	D855121
पाणीपुरवठा (Water supply)	ख८५	D85
पाणी वाळूचे साहाय्यानें गाळण्याची पद्धति (Water filtration with sand)	ख८५५१२२	D855122
पाण्याचा नळ (Water pipe)	ख८५६४	D8564
पाण्याचा बुरुज (Water tower)	ख८५६२	D8562
पाण्याची तोटी (Water pipe)	ख८५६४	D8564
पाण्याचें वाटप (Water distribution)	ख८५६	D856
पाण्यावर यांत्रिक उपचार (Mechanical treatment to water)	ख८५५१	D8551

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पाण्यावरील वाहतुक (Water transport)	ख४२	D42
पातें (Shear)	ख६,८३५	D6,835
पादजात (Flora)	ज:१२	I·12
पानवेल (Betel)	झ३५८	J358
पारखी (पांडुरंग गोविंदशास्त्री)— कवि	द–,१ढ४४	O–,1M44
पारखी (पांडुरंग गोविंदशास्त्री)— कादंबरीकार	द–,३ढ४४	O–,3M44
पारजम्बुरश्मि (Ultra violet ray)	क५२	C52
पारनील लोहित किरण (Ultra violet ray)	क५२	C52
पारमार (धारचे) (९४०–१०६०)	ल२५२.ग	V252.E
पारसनीस (श्रीपाद रामचन्द्र)— गद्यलेखक	द–,६ण०१	O–,6N01
पार्थिव रसायन (Physical Chemistry)	ग.२	E 2
पाल (बंगालचे) (७५२–७९९)	ल२७२ घ	V272 Γ
पालाशयुक्त खत (Potassic manure)	झ:२४१३	J:2413
पालेभाजी (Greens)	झ३५	J35
पाश्चिमात्य विद्या (Occidentalia)	हं५	Z5
पाळींव प्राणी (Pet animals)	ठ५४	λ54
पिकाची फिरद (Crop rotation)	झ:५९२	J:592

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पिकाला पाणीपुरवठा व गटार (Water supply and drainage)	झ:५२	J:52
पिकावर किरण विसर्जन (Radiation)	झ:५५	J:55
पिकावर रासायनिक उपचार (Chemical treatment)	झ:५३	J:53
पिकावरील उष्णतामान नियमन (Temperature regulation)	झ:५८४	J:584
पिठाची गिरणी (Flouring mill)	ख६,९(ळझ३८)	D6,9(MJ38)
पियानो (Piano)	थक;४	NR;4
पिष्टसत्व (Starch)	ग६८९२	E6892
पीक काढणें (Harvesting)	झ:७	J:7
पीक खच्ची करणें (Crop prunning)	झ:५१४	J:514
पीक विकास (Crop development)	झ:५	J:5
पीक विरळ करणें (Crop thinning)	झ:५११	J:511
पीडज्वाल यंत्र (Diesel engine)	ख६४६६	D6466
पुच्छ विशिष्ट प्राणी (Flagellata)	ट२५	K25
पुंजीकर (Capital levy)	श७२९६-	X7296
पुरवठा (Supply)	श:७३२	X:732
पुरवठा व मागणी (Supply and demand)	श:७३	X:73

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पुरस्कार (आर्थिक) (Promotion)	श८२	X82
पुराण (स्मार्त पंथीय)	प२१:२२	Q21:22
पुराणकथा (Mythology)	प:१	Q:1
पुराणवस्तु विद्या(Archaeology) —भारताची	ल२:७	V2:7
पुरातन इतिहास (Archaeology) —भारताचा	ल२:७	V2:7
पुरालेख (Archives) —भारतांतील	ल२:८	V2:8
पुरावा कायदा (Evidence law)—भारतांतील	ह२,९४	Z2,94
पुरुष (Male)—(मानसशास्त्र)	भ५१	S51
पुरुषसूक्त	प२१:२१शं१,१	Q21:21x1,1
पूययुक्त टाकी (Septic tank)	ख८६६६	D8666
पूरोद्भवरोग (Disease caused by flood)—(कृषिविद्या)	ञ:४९५३	J:4953
पूरोद्भवरोग प्रतिबंध (Prevention of disease caused by flood)	ञ:४९५३:५	J:4953:5
पूरोद्भवरोग विमोचन (Rescue from disease caused by flood)	ञ:४९५३:६	J:4953:6
पूर्णता संस्कार तंत्र (Finishing technique)	(हं२ढं)	(z2m)
पूर्ण रोजगारी (Full employment) :	श:९२१	X:921
पूर्ण व्यवसाय (Full employment)	श:९२१	X:921

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
पूर्वमीमांसा—(भारतीय तत्त्वज्ञान)	फ६४	R64
पृथकरण (Analysis)	ऊ३	B3
पृथ्विराज चौहान (११७०-११९२)	ल२५२.घ९	V252.F9
पृथ्वी (ज्योतिष)	ऊ९१	B91
पृष्ठवंश (Spinal cord)	ड७१:४५३	L71:453
पृष्ठवंशी प्राणी (Vertabrata)	ट९	K9
पृष्ठविताति (Surface tension)	क२५:६२	C25:62
पटेकर (पांडुरंग व्यंकटेश चिंतामणी) —कवि	द–,१ढ५१२	O-,1M512
पेटवण (Fuel)	घ५५	F55
पेढी (Bank)	श६२	X62
पेंड (Oil cake) (खत)	झ:२९५	J:295
पेरणी (Sowing)	झ:३८:८	J:38:8
पेशव्यांची सत्ता (१७१३-१८१८)	ल२३३,ड.ढ१	V233,L M1
पेशी (Cell)	च११	G11
पेशीजाल (Tissue)	च१२	G12
पेशीद्रव्य (Cellulose)	ग६८९४	E6894
पैत्रिकता (Heredity)	च:६१	G:61
पोपट (Parrot)	ठ५४६	λ546
पोर्तुगीजांचा इतिहास (भारतांतील)	ल२,ज	V2,I
पोषाख (Clothing) — (वैयक्तिक आरोग्य)	ड:५७७	L:577
पोहण्याची कला (Swimming)	ढ(स२५१)	M(Y251)
पौर्वात्य विद्या (Orientalia)	ह४	z4
पौष्टिक द्रव्य (Protein)	ग९२ह	E92Z

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
प्रकाश (Light)	क५	C5
प्रकाश करणें (Illumination)	ख६६,५	D66,5
प्रकाशन (Illumination)	ख६६,५	D66,5
प्रकाश रसायन (Photo chemistry)	ग:२५	E:25
प्रकाश लेखन विद्या (Photography)	ढ९५	M95
प्रजनन (Reproductive methods)	च:६७	G:67
प्रजासत्ताक भारत (१९४७–)	ल२,थ.थ४७	V2,N.N47
प्रतापसिंह (छत्रपति)	ल२३३,ट.ढ३	V233,K.M3
प्रतिछाया नाटक (Shadow play)	थल	NV
प्रतिबंध (Prevention) रोग	ड:४:५	L:4:5
प्रतिभाशाली (Genious)— मानसशास्त्र	भ६१	S61
प्रतिभासाधन—फडके (ना सी.)	द:चं	O:g
प्रतिमा कार्य (Model making)	(हं२खं)	(z2d)
प्रतिश्याय (Influenza)	ड४:४२४१	L4:4241
प्रतिस्फाटिक (colloid)	ग:२३५	E:235
प्रतिहार (कनोजचे) (७२५–८९०)	ल२५२·ख८	V252·D8
प्रत्यभिज्ञा (काश्मिरी)	फ६६३	R663
प्रत्यक्ष अध्यापन रीति (Direct method)	म:३९१	T:391
प्रत्यक्ष सत्ताक राज्य (Direct power State)	व६२	W62
प्रथमोपचार (First aid)	ड:४:९७	L:4:97

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
प्रधान (वजावा रामचंद्र)—कवि	द–,१ढ३८	O–,1M38
प्रधान (वजावा रामचंद्र)—नाटककार	द–,२ढ३८	O–,2M38
प्रधान (वजावा रामचंद्र)—कादंबरीकार	द–,३ढ३८	O–,3M38
प्रधान प्रणाल (Main pipe)	ख८५६४१	D85641
प्रधान मूल्य (Prime cost)	श:८७३२	X:8732
प्रग्लास (Diptheria)	ड४१:४२४१	L41:4241
प्रभाकर—कवि	द–,१ड५५	O–,1L55
प्रभाकर मीमांसा	फ६४५	R645
प्रमाणित करग्रहण (Proportional taxation)	श७२:१२	X72:12
प्रमाणीकरणविद्या (Methodology of Standardisation)	(ढ)	(M)
प्रमुख मूल्य (Prime cost)	श:८७३२	X:8732
प्रयोग तंत्र (Art of experimentation)	(हं१थं)	(z1n)
प्रयोगशाळा तंत्र (Laboratory technique)	(हं७चं३)	(z7g3)
प्रवर्धन (आर्थिक) (Promotion)	श८२	X82
प्रवर्धन रीति (Propagation method)—कृषिशास्त्र	ञ:३	J:3
प्रवास (Travel)	र८	U8
प्रवाही विद्युत (Current electricity)	क६२	C62
प्रवाही वैगिकी (Hydro-dynamics)	ऊ७५:२	B75:2

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
प्रश्न उपनिषद्	प१४१:२४	Q141:24
प्रसंकरण (Hybridisation)	च:६४	G:64
प्रसाधन (Toilet) — (वैयक्तिक आरोग्य)	ड:५७५	L:575
प्रसिद्धीकरण (Advertising) (व्यापार)	श:५१३	X:513
,, (Advertisement) (अर्थशास्त्र)	श८३	X83
प्रसूति विमा (Maternity insurance)	श८१६	X816
प्रस्तरशास्त्र (Petrology)	छ२	H2
प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy)	डढ	LM
प्राकृतिक भूगोल (Physical geography)	र२	U2
प्रांगार रसायन (Organic chemistry)	ग५	E5
प्रांगोदी (Carbohydrate)	ग६८	E68
प्राचीन भारत (खि. पू. ५०००)	ल२,इइ	V2,A·A
प्राचीन मराठी भाषा	न–,च	P–,G
प्राचीन संस्कृत भाषाशास्त्र (Classical Sanskrit linguistics)	न१५,क	P15,C
प्राणशक्ति (Vitality) —(मानसशास्त्र)	म:७१	S:71
प्राणायाम (Breath control)	△:३४	△:34
प्राणिजात (Fauna)		
प्राणिशास्त्र (Zoology)		

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
प्राण्याचा नैसर्गिक इतिहास (Natural history of animals)	ट:१२	K:12
प्राण्याचें अनुवंश शास्त्र (Animal genetics)	ट:६	K:6
प्राण्यांचें इन्द्रियविज्ञान (Animal physiology)	ट:३	K:3
प्राण्याचें गर्भाशयविज्ञान (Embryology of animals)	ट:७३	K:73
प्राण्यांचें देशांतर अथवा दिग्भ्रमण (Migration of animals)	ट:५८	K:58
प्राण्यांचें परिस्थितिविज्ञान (Ecology of animals)	ट:५	K:5
प्राण्याचें शरीरविज्ञान (Animal morphology)	ट:२	K:2
प्राण्याचें सुलभ वर्णन (Popular description of animals)	ट:१३	K:13
प्रातिनिधिक राज्य (Representative State)	व६१	W61
प्रांतिक राजस्व (Provincial finance)	श७९२	X792
प्राथमिक शिक्षण (Elementary education)	म१५	T15
प्राथमिक व्यापार (Primitive commerce)	श५११	X511
प्राप्ति व खर्च (Income and expenditure)	श७१	X71

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
प्राप्तीकर (Income tax)	श७२४	X724
प्रेरकीय (Dynamics)	ऊ७१:२	B71:2
प्रेरणा (Conation) (मानसशास्त्र)	म:६	S:6
प्रोटीन (Protein)	ग९२ह	E92Z
प्रौढखण्डी प्राणी (Gephyrea)	ट६५५	K655
प्रौढशिक्षण (Adult education)	म३	T3
प्लेग (Plague)	ड३९६:४२४१	L396:4241
फडके (नारायण सीताराम)— नाटककार	द–,२ढ९४	O–,2M94
फडके (नारायण सीताराम)— कादंबरीकार	द–,३ढ९४	O–,3M94
फडके (नारायण सीताराम)— गद्यलेखक	द–,६ढ९४	O–,6M94
फडके (नारायण सीताराम)— प्रतिभासाधन	द:चं	O:g
फणस (Jack)	झ३७९५फ	J3795IH
फर्रुखसियर (१७१३–१९)	ल२,च ड१९	V2,G-L19
फलज्योतिष (Astrology)	△:८६४	△:S64
फल (Fruit)	झ३७	J37
फिरोजशाह (१३५१–८८)	ल२,च.छ८	V2,G.H8
फुटकळ व्यापार (Retail commerce)	श५१२	X512
फुलगोबी (Cauliflower)	झ३६१	J361
फुलझाडें (flowering plants)	ज५	I5
फुप्फुस (Lungs)	ड४५	L45
फुप्फुस क्षयरोग (Pulmonary tuberculosis)	ड४५:४२१	L45:421

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
फुप्फुसज्वर (Pneumonia)	ड४५:४२४	L45:424
फुप्फुसदाह (Pneumonia)	ड४५:४२४	L45:424
फूटबॉल (Football)	ढ(स२१२१)	M(Y2121)
फेनक द्रव्य (Enzyme)	ग९८२	E982
फेरीवाला (Hawker)	श५१२१	X5121
फ्रेंचांचा इतिहास (भारतांतील)	ल२,ड	V2,K
बंगालचे पाल (७५२-७९९)	ल२७२.घ	V272.F
बचत (Saving)	श:१७६	X:176
बटाटा (Potato)	ञ३४१	J341
बडोद्याचे गायकवाड (१७२०-१८१९)	ल२३५२.ड	V2352.L
बन्दर (Harbour)	ख४२,८	D42,8
बन्दर वाहतुक (Port transport)	श४२८	X428
बदामीचे चालुक्य (५५०-७५०)	ल२१५६.ख७	V2156.D7
बद्धकोष्ठ (Constipation)	ड२५:४५१	L25:451
बंधक (जमीन, वगैरे) कायदा (भारतांतील) (Mortgage)	ह२,२:६	Z2,2:6
बंधन पेढी (Mortgage bank)	श६२६	X626
बनकेळें (Banana)	ञ३७४२	J3742
बंबानें पाणी चढविण्याचें केंद्र (Water pumping station)	ख८५६१	D8561
बंबानें मळ वाहून नेण्याचें केंद्र (Pumping station)	ख८६५	D865
बरिदशाही (बिदरची)	ल२१६.ड५	V216.K5
बर्वे (आनंदराव सखाराम)	द-,३ढ६१	O-,3M61
बर्वे (विनायक लक्ष्मण)	द-,६ढ९७	O-,6M97

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
बलि (Sacrifice)	प:४९४	Q:494
बहराम व मसाऊद् (१२३९-४६)	लर,च.च४	V2,G.G4
बहादुरशाह (१७०७-१२)	लर,च ड१२	V२,G.L12
„ (१८३७-५८) (दुसरा)	लर,च.ढ५	V2,G.M5
बहामनी राज्यें (१३४७-१५२६)	ल२१६,छ	V216,H
बहिरा (Deaf)	भ६७	S67
बहिऱ्याचें शिक्षण (*Education* of deaf)	म६७	*T67*
बहुपाद् प्राणी (Myriapoda)	ट८४	K84
बहुमूत्र (Diabetes)	ड२९३:४६	L293:46
बहुविधमूल्यमापन (Multiple cost accounting)	श:८७३९४	X:87394
बाइबल (Bible)	प६·२१	Q6:21
बाजरी (Millet)	झ३८७	J387
बाजार करणें (Marketing)	श:५१	X:51
बाजीराव बल्लाळ (१७२०-४०)	ल२३३,ड ड४	V233,L.L4
बँक (Bank)	श६२	X62
बागाईत (Gardening)	झ१	J1
बॅडमिन्टन (Badminton)	ढ(स२१३२)	M(Y2132)
बांधकाम (पुस्तकांचें)	ढ१५	M15
बांधानांध (Packing)	श:४१	X:41
बांधानांध तंत्र (Packing technique)	(ह्रं२नं)	(*z2p*)
बापट (गोविंद शंकरशास्त्री)— कादंबरीकार	द–,३ढ४०	O–,3M40
बापट (गोविंद शंकरशास्त्री)— गद्यलेखक	द–,६ढ४०	O–,6M40

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
बाबर (१५२६–३०)	ल२,च.झ३	V2,G.J3
बाबासाहेब (दुसरा बाजीराव) (१७९६–१८१८)	ल२३३,ड.ढ१	V233,L.M1
बार्लो (सर जॉन) (१८०५–१८०७)	ल२,ड.ढ०७	V2,L.M07
बाल आयुः शास्त्र (Child medicine)	ड९क	L9C
बालकवि. टो नां. [ठोमरे (त्रिंबक बापूजी)]	द–,१ढ९०१	O–,1M901
बालपथक (Scouting)	ढ(स७)	M(Y7)
बालमजुरी (Child labour)	श:९११	X:911
बालमानस (Child psychology)	म१	S1
बालवक्र (Ricket)	ड८२:४६३	L82:463
बालविमा (Child Insurance)	श८११	X811
बालश्रम (Child labour)	श:९११	X:911
बालिका मजुरी (Girl labour)	श:९११५	X:9115
बालिका श्रम (Girl labour)	श:९११५	X:9115
बालोद्यान (Kindergarten)	मह८	TL8
बाल्बन (१२६६–८६)	ल२,च.च८६	V2,G.G86
बाष्प यंत्र (Steam engine)	ख६४१	D641
बांसरी (Flute)	थफ;२२	NR;22
बाहुपाद्प्राणी (Brachiopoda)	ट७८	K78
बाहुलीचें नाटक (Luppet play)	थर	NU
बाळाजी बाजीराव ऊर्फ नानासाहेब (१७४०–६१)	ल२३३,ड.ड६	V33,L.L6
बाळाजी विश्वनाथ (१७१३–२०)	ल२३३,ड.ड२	V233,L.L2

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
बिनतारी (Wireless)	ख६६६	D666
बिदरची बरिद्शाही (१४९२-१६५६)	ल२१६,छ ट५	V216,H K5
बिंदुलेखीय कला (Graphic art)	थढ	NM
बिंदुसार (खि पू. २९८-२७२)	ल२,इ.क७२	V2,A.C72
बी (Seed)	झ:३८	J:38
बीजगणित (Algebra)	ऊ२	B2
बुंदेलखंडचे चंदेल (८००-१५००)	ल२५१५८५ झ	V251585 J
बुद्धकाल (खि पू. ४१३)	ल२,इ क५८	V2,A.C58
बुद्धधर्म (Buddhism)	प४	Q4
बुद्धिभ्रष्ट (Insane)	भ६३	S63
बुडीत कर्ज-विमा (Bad debt insurance or credit insurance)	श८१९६	X8196
बुळबुळीत करण्याची क्रिया (Lubrication)	ख६२७	D627
बृहदारण्यक उपनिषद्—हिंदूधर्म	प१२७:२२	Q127:22
,, ,, — हिंदू दर्शन	फ६५,२७	R65,27
बृहद्धर्म पुराण	प२५:२२२	Q25:222
बेकारी (Unemployment)	श:९२२	X:922
बेकारी विमा (Unemployment insurance)	श८१९२	X8192
बेगडा (महमूद) (१४५९-१५११)	ल२३५ झ१	V235 J1

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
बेंटिंक (लॉर्ड वुइल्यम्) (१८२८-१८३५)	ल२,ड.ढ३५	V2,L.M35
बेहेरे (नारायण केशव)	द-,१ढ९०	O-,1M90
बैजिक भूमिति (Analytical geometry, Algebraic geometry)	ऊ६२:२	B62:2
बैजिक शांकव (Analytical conics)	ऊ६२२:२	B622:2
बैठे खेळ (Indoor games)	ढ(स३)	M(Y3)
बोकील (विष्णु विनायक)	द-,३ध०७१	O-,3N071
बोगदा-पन्हळ खोदणारें यन्त्र (Grooving machine)	ख६,८१४	D6,814
बौद्धदर्शन	फ६९४	R694
ब्रह्मगीता	प२३ २२६२	Q23:2262
ब्रह्मपुराण	प२१:२२	Q21:22
ब्रह्मवैवर्त पुराण	प२२:२२५	Q22:225
ब्रह्मसूत्र	फ६५,५	R65,5
ब्रह्माण्डपुराण	प२१:२२५	Q21:225
ब्रह्मोसमाज	प२९ढ२८	Q29M28
ब्राह्मण	प१:२२	Q1:22
ब्रिटिशांचा भारतांतील इतिहास (१४६९-१९४७)	ल२,ड	V2,L
ब्रिटिशाच्या वसाहती (१४६९-१६००)	ल२,ड.झ	V2,L.J
भक्तमाला (चन्द्रदत्त)	प२२वश२,१	Q22wx2,1
भक्तविजय (महीपति)	प२२वशं१,१	Q22wx1,1
भक्तियोग—(अध्यात्म विद्या)	△२५	△25
भगवद्गीता	फ६५,६	R65,6

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
भडोजचे गुर्जर (७२७-११९४)	ल२३५३२.घ	V23532 Γ
भयकर दिव्य—कादबरी (आपटे ह. ना)	द-,३८६४,२८	O-,3M64,28
भवन निर्माणशास्त्र (Building engineering)	ख३	D3
भवन व उपस्कार (Building and furniture) (विद्यालयाकरितां)	म:२	T:२
भविष्यपुराण	प२१:२२३	Q21:223
भविष्यवाणी (Prophesy)	△:८६	△:86
भविष्योत्तर पुराण	प२१:२२३१	Q21:2231
भस्मजनक प्राणिल (Basic oxide)	ग२	E2
भागवत	प२२:२२३	Q22:223
भागवत	फ६५,७	R65,7
भाट्टमीमांसा	फ६४१	R641
भांडवल गुंतविणें (Investment)— (व्यवसायांत)	श ८६	X:86
भांडवल गुंतविणें — (पैशाचे व्यवहार)	श६५	X65
भांडवलदाराचें व्याज (Interest of capitalist)	श:३२६	X:326
भांडवलशाही (Capitalism)	श:३२६	X:326
भांडागारण (Warehousing)	श८८	X88
भांडारण (,,)	श८८	X88
भाडें (Rent) — (जमिनीचें)	श:३२२	X:322

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
भाडें (Freight)-(वाहतुकीचें)	श:४४६	X:446
भात. तांदूळ (Rice)	झ३८१	J381
भात सोलण्याचें यन्त्र (Rice husking machine)	ख६,९(ढझ३८१)	D6,9(MJ381)
भारत सरकारचें अधिकार (Functions of the Indian Union)	ल२,प:३.प५	V2,N:3.N5
भारत सरकारचे विवक्षित समाज घटकाशीं संबंध (Relation of the Indian Union with special classes of people)	ल२,प:४.प५	V2,N:4.N5
भारताचा आर्थिक भूगोल (Economic geography of India)	र६.२	U6 2
भारताचा इतिहास	ल२	V2
भारताचा कायदा	ह२	Z2
भारताचा भूगोल	र.२	U 2
भारताचा राजनैतिक भूगोल (Political geography of India)	र५.२	U5 2
भारताचा ज्ञानकोश	ट२	*k*2
भारताची खानेसुमारी (Census of India)	र४५ २	U45.2
भारताची परराष्ट्रनीति (Foreign policy)	ल२,प:१९ प५	V2,N:19.N5
भारताची राजनीति (Political policy)	ल२,प १.प५	V2,N:1 N5

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
भारताची राज्यघटना (Constitution)	लर,यः२.थ५	V2,N:2.N5
भारताची स्वराष्ट्रनीति (Home policy)	लर,थः११.थ५	V2,N:11.N5
भारताच्या राज्यघटनेचा कायदा (Constitutional law)	लर,थः२:ह.थ५	V2,N:2:Z.N5
भारतांतील कालिकें	ढर	m2
भारतांतील प्रवास (Travels in India)	र८.२	U8.2
भारतांतील प्राणी (Indian animals)	टः१२:२	K:12:2
भारतांतील वनस्पती (Indian flora)	जः१२ २	I:12 2
भारतांतील वार्षिकें	थंर	n2
भारतीय कला (Indian art)	थर	N2
भारतीय कायदा (Indian law)	हर	Z2
भारतीय चलन (Indian currency)	श६१,र	X61,2
भारतीय दर्शन (Indian philosophy)	फ६	R6
भारतीय बुद्धकला (Indian Buddhistic Art)	थर,क	N2,C
भारतीय विद्या (Indology)	ह४४	z44
भारतीयांचीं चरित्रें	वंर	w2
भारतीयांचे संकीर्ण ग्रंथ	शंर	x2
भारी व्यायाम (Heavy exercise).	ट(स१२)	M(Y12)
भार्गव पुराण	प२२:२२९३	Q22:2293

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
भावना (Sensation)	म:२	S:2
भावना (Emotion)	म:५	S:5
भावे (ज. वा.). सं साधना	द-शय१	O-xN1
भावे (विनायक लक्ष्मण) महाराष्ट्र सारस्वत	द-लंर,ड९	O-v2,L9
भावे (विष्णु अमृत)— नाटककार	द-,२ठ१८	O-,2M'8
भाषा (भारताच्या इतिहासाचें साधन)	ल२:६८	V2:68
भिडे (नारायण महादेव) आणि देव (नारायण विनायक). सं साहित्यतोरण.	द-शं थ१	O-xN1
भिडे (विद्याधर वामन) — कवि	द-,१ठ६१	O-,1M61
,, ,, ,, — कादंबरीकार	द-,३ठ६१	O-,3M61
भुइमूग (Groundnut)	झ५८१	J581
भूकम्प (Earthquake)	छ४१३२	H4132
भूगर्भशास्त्र (Geology)	छ	H
भूगोलशास्त्र (Geography)	र	U
भूछत्र (Mushroom)	ज२३७५	I2375
भूजलवासी (Amphibian)	ट९३	K93
भूप्रकृतिवर्णन (Physiography)	र२१	U21
भूमिति (Geometry)	क६	B6
भूमिबंधन पेढी (Land mortgage bank)	श६२६१	X6261
भूमिवाहतुक (Land transport)	श४१	X41

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
भूविज्ञान (Physiography)	र२१	U21
भेषज (Drug)	घ५६	Γ56
भेषज द्रव्य (Materia medica)	ड:६६	L:66
भेषज निर्माण (Pharmacy)	ड:६८	L 68
भेषज विज्ञान (Pharmacotherapy)	ड:४:६३	L 4 63
भेषज संहिता (Pharmacopia)	ड:६५	L:65
भेषजज्ञान (Phramacognosy)	ड:६	L:6
भेषजिकी (Pharmacology)	ड:६३	L:63
भोकें पाडण्याचें यंत्र (Punching machine)	ख६,८४१	D6,841
भोजराजा (कनोजचा)	ल२५२.ख८९	V252.D89
भौतिक रसायन (Physical chemistry)	ग:२	E:2
मक्तेदारी (Monopoly)	श:५१७	X:517
मजुराची हालचाल (Movement of labour)	श.९२८	X:928
मजुरांचें शिक्षण (Training of labourers)	श.९३	X:93
मजुरांचे संघ (Trade unions)	श:९६	X:96
मजुरी (Wage)	श:३२९	X:329
मजुरी आणि यंत्रसाधन (Labour and machinery)	श'९२६	X:926
मजूर आणि विश्वस्तसंघ (Labour and trust)	श:९२३	X:923

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मनोवैश्लेषिक मानस (Psycho -analytic psychology)	मढ९	SM9
मन्त्र पाठ संहिता	प१२५:२१४	Q125:214
मन्त्र प्रश्न ,,	प१२५:२१४	Q125:214
मत्स्य पुराण	प२३:२२५	Q23·225
मराठी कादंबरी	द-,३	O-,3
मराठी काव्य	द-,१	O-,1
मराठी काव्यसंग्रह	द-,१श	O-,1x
मराठी काव्य समीक्षा	द-,१:च	O-,1:g
मराठी काव्याचा इतिहास	द-,१ल	O-,1v
मराठी गद्य	द-,६	O-,6
मराठी गद्याची पूर्वपीठिका (सरदार, ग. बा.)	द-ल२,ढ७	O-v2,M7
मराठी नाटक	द-,२	O-,2
मराठी भाषा	म-	P-
मराठी ललित वाङ्मय	द-	O-
मराठी ललित वाङ्मयाचा इतिहास	द-ल	O-v
मराठी ललित वाङ्मयाचीं कालिकें	द-ढ	O-m
मराठी ललित वाङ्मयाचे संकीर्ण ग्रंथ	द-श	O-x
मराठी वाङ्मयाचा इतिहास — नेने (रि. मा)	द-ल२,प३	O-v2,N3
मराठी साहित्य टीकात्मक ग्रंथ (Works of applied literary criticism in Marathi)	द-:च	O-:g

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मराठी साहित्य संकीर्ण संग्रह (Collections of Marathi literary writings)	द-शं	O-x
मराठी साहित्य समालोचन — —सरवटे (वि. सी.)	द-लॅ२,थ३	O-r2,N3
मराठी हस्तलिखितांची सूचि	इं१२-३१५५	a12-3155
मराठ्यांचा इतिहास (१६००-१८१८)	ल२३३,ट	V233,K
मल प्रणाल (Sewer) मल प्रवाह (Sewage)	ख८६४	D864
मल प्रवाह गृहसंबंध (House connection of sewage)	ख८६२	D862
मल प्रवाह क्षेत्र (Errigation, sewage farm)	ख८६६२	D8662
मलशोधन (Purification of waste)	ख८६६५	D8665
मास्तिष्क (Brain)	ट७१	L71
मास्तिष्कसामुद्रिक (Phrenology)	△:८६२८	△:8628

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
महंमदशाह (पहिला)-मोंगल (१५५४-५६) घराणें	ल२,च.झ५६	V2,G.J56
महंमदशाह (दुसरा)-मोंगल (१७१९-४८) घराणें	ल२,च.ड४	V2,G.L4
महमूद बेगडा (१४५९-१५११)	ल२३५.झ१	V235.J1
महाजनी (विष्णु मोरेश्वर)—नाटककार	द ,२ढ५१	O-,2M51
महादजी शिंदे (१८६१-९४)	ल२५१५७६.ढ९	V251576.M9
महाभारत	फ६५,८	R65,8
महायान (बुद्ध धर्माचा एक पंथ)	प४२	Q42
महाराष्ट्र सारस्वत—भावे (वि. ल.)	द-ळॅर,ड९	O-v2,L9
महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका	द-ढं२,य२७	O-m2,N27
महाराष्ट्रांतलि कालिकें	ढं२३३	m233
महाराष्ट्रांतलि वार्षिकें	यं२३३	n233
महाराष्ट्रियांचीं चरित्रें	वं२३३	w233
महाराष्ट्रियांचे संकीर्ण ग्रंथ	शं२३३	x233
महीपति —कवि	द—,१ड१५	O-,1L15
महीपति : भक्तलीलामृत	प२२वंशं१,२	Q22wx1,2
महीपति : भक्तविजय	प२२वंशं१,१	Q22wx1,1
महिला ग्रंथालय (Women's library)	२६५	265
महिलाश्रम (Labour of women)	श:९१५	X:915
माऊंटबॅटन (लॉर्ड) (१९४७-४८)	ल२,ड.य४८	V२,L.N48
माऊंटबॅटन (लॉर्ड) (स्वतंत्र भारताचे पहिले गव्हर्नर जनरल)	ल२,य,११.य४८	V2,N,11.N48
मागणी (Demand)	श:७३१	X:731

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मागासलेल्या जातींशीं भारत-सरकारचे संबंध	ल२,प:४७.प५	V2,N:47.N5
मांजर (Cat)	ठ५४२	λ542
माटे (श्रीपाद महादेव)—गद्यलेखक	द–,६म८६	O–,6M86
मॉटेसरी (Montessori)	मप१	TN1
माड (Starch)	ग६८९२	E6892
माडखोलकर (गजानन त्र्यंबक) —कादंबरीकार	द–,३प००	O–,3N00
,, ,, —वाङ्मय विलास	द–:चंम९	O–:gM9
माण्डुक्य उपनिषद्	प१४१:२६	Q141:26
माधवराव नारायण ऊर्फ सवाई माधवराव (१७७४–९५)	ल२३३,ड.ड९	V233,L.L9
माधवराव बल्लाळ ऊर्फ थोरले माधवराव (१७६१–७२)	ल२३३,ड.ड७	V233,L.L7
माध्यन्दिन	प१२७	Q127
माध्यमिक शिक्षण (Secondary education)	म२	T2
मानवजाति शास्त्र (Ethnology; Anthropology)	स७	Y7
मानवतावाद (Humanism)	फ३९(स)	R39(Y)
मानव भूगोल (Anthropogeography)	र४	U4
मानव विज्ञान (Demography)	स:५	Y:5
मानसशास्त्र (Psychology)	भ	S
मानसिक गुटिका :—किर्लोस्कर (श. वा.)	द–श०फ४	O–xOR4
मानुष भूगोल (Human geography)	र४७	U47

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मायदेव (वासुदेव गोविंद)-कवि	द–,१ढ९४	*O–,1M94*
मायनींची खोबण (Collar bearing)	ख६२१२४	D62124
मायेचा बाजार—कादंबरी आपटे (ह ना)	द–,३ढ६४,२१	O–,3M64,21
मार्कण्डेय पुराण	प२१:२२२	Q21:222
माल वगैरे वर चढविण्याचें यंत्र (Elevator)	ख६,७१२	*D6,712*
माल वाहून नेण्याबद्दल पडणारा आकार (Haulage)	श ४४	X:44
मालक (Owner)	श:८१	X:81
मालमत्ता कायदा (भारतीय) (Property law)	ह२,२	*Z2,2*
माला भांडार (Chain store)	श५२१	X521
मासल प्राणी (Sarcodina)	ट२१	K21
मासा (Fish)— (प्राणिशास्त्र)	ट९२	K92
,, ,, — (पशुविज्ञान)	ठ३३२	λ332
माळव्याचें खिलजी घराणें (१४०१–१५३१)	ल२३३७ ज्ञ	V2337 J
मिंटो (लॉर्ड) (१८०६–१३)	ल२,ड.ढ१	V2,LM1
मिंटो (लॉर्ड) (दुसरा) (१९०५–१०)	ल२,ड.ण१०	V2,L N10
मिरची (Chilli, red pepper)	ज्ञ६७२	J672
मिश्रखाद (Composting)	ज्ञ २:२७	J:2.27
मी— कादंबरी (आपटे, ह ना)	द–,३ढ६४,२४	O–,3M64,24

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मुका (Dumb)	म६७	S67
मुकुंदराज —कवि	द–,१च५०	O–,1G50
मुक्तेश्वर —कवि	द–,१ट१०	O–,1K10
मुक्याचें शिक्षण (Education of dumb)	म६७	T67
मुख (Mouth)	ड२१	L21
मुखसामुद्रिक (Physiognomy)	△:८६२	△:862
मुख्य तोटी (Main pipe)	ख८५६४१	D85641
मुख्य मन्त्रिमंडळ (भारताचें)	ल२,य,२१.य५	V2,N,21.N5
मुज्फरजंग (१७५०–५१)	ल२१७.ड५१	V217.L51
मुण्डक उपनिषद्	प१४१:२५	Q141:25
मुद्रण (Printing)	ढ१४	M14
मुद्रणयन्त्र (Printing machine)	ख६,९(ढ१४)	D6,9(M14)
मुद्रालेखन (Typewriting)	ढ१४८	M148
मुद्राकर (Stamp duty)	श७२९२	X7292
मुधोजी भोंसले (मृत्यु १७८८)	ल२३३७८.ड८	V23378.L8
मुबारक शाह (१३१६–२१)	ल२,च.छ२	V2,G.H2
,, ,, (१४२७–३५) (दुसरा)	ल२,च.ज३	V2,G I3
मुसलमान घराणें (गुजराथचें) (१३९१–१५७२)	ल२३५.छ	V235.H
मुसलमानांचा कायदा (Muslim law)	ह(प७)	Z(Q7)
मुसलमानी कायदा (Muslim law) –भारतांतील	*ह२(प७)*	*Z2(Q7)*
मुसलमानी धर्म	प७	Q7

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मुसलमानी राजसत्ता (६३७-१८५८)	ल२,च ढ	V2,G.M
मुहम्मदीय धर्म (Muhammadanism)	प७	Q7
मूर्तिकला (Sculpture)	थख	ND
मूल धन कर (Capital levy)	श७२९६	X7296
मूलसूत्रें —(जैनधर्म)	प३१:२१६	Q31:216
मूलस्थान विचार विज्ञान (Ecology)	च:५	G:5
मूलोद्योग योजना (Basic education plan)	मथ३	TN3
मूल्य (Value)	श:७	X:7
मूल्य ठरविणें (Valuation)	श:८७७	X:877
मूल्य मापन (Cost accounting)	श:८७३	X:873
मूल्य मापन प्रकार (Type of cost account)	श:८७३९	X:8739
मूल्यानुवर्ति मूल्यमापन (Oncost)	श:८७३८	X:8738
मूल्यानुसारी कर ग्रहण (*Ad valorem* taxation)	श७२:१२७	X72:127
मूल व विभागीय अवयव (Basic and regional organs)	ढ१	L1
मृगया (Hunting)	ढ(स६)	M(Y6)
मृत्तिका (Soil)	ञ:१	J:1
मृत्युकर (Death duty)	श७२९९१	X72991
मृत्तैल (Petroleum)	ध५५५	P555
मृदुकायप्राणी (Mollusca)	ट७	K7
मृदुशरीरी प्राणी (Mollusca)	ट७	K7

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मेटकाफ (सर जॉन) (१८३५-३६)	ल२,ड.ढ३६	V2,L.M36
मेंढी (She goat)	ठ३१३	λ313
मेणबत्ती (Candle)	ध९४९१	F9491
मेदुरता (Obesity)	ड१२:४६	L12:46
मेंदू (Brain)	ड७१	L71
मेदोरोग (Obesity)	ड१२:४६	L12:46
मेदोवृद्धि (Obesity)	ड१२:४६	L12:46
मेधा (Intelligence)	म:७२	S:72
मेयो (लॉर्ड) (१६६९-७२)	ल२,ड.ढ७२	V6,L.M72
मेवाडचे गुहिलोत (७२८-७६३)	ल२५२.ख७	V252.D7
मोगरे (गंगाधर रामचंद्र)—कवि	द-,१ढ५७	O-,1M57
मोगलांची राजसत्ता (१५२६-१८५८)	ल२,च.ढ५	V2,G.M5
मोटार उतारू गाडी (Motor car)	ख५१३३	D5133
मोटार माल गाडी (Motor truck)	ख५१३२	D5132
मोठा किरकोळ व्यापारी (Bigger retailer)	श५१२८	X5128
मोडक (महादेव हरि)—कवि	द-,१ढ६४	O-,1M64
मोरोपंत—कवि	द-,१ड२९	O-,1L29
मोहनिद्रा (Hypnotism)	म:८५१	S:851
(मौल्यवान) धातूंची उत्पत्ति (Genesis of precious metals)	छ७:१६	H7:16
(मौल्यवान) धातूंच्या खाणींचें प्राप्तिस्थान (Occurrence)	छ७·१५५	H7:155
(मौल्यवान) धातूंच्या खाणी शोधून काढणें(Prospecting)	छ७:१५	H7:15

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
रघोजी भोंसले (मृत्यु १७५५)	ल२३३७८ ड५	V23378.L5
रघोजी भोंसले (दुसरा) (मृत्यु १८१६)	ल२३३७८.ढ१	V23378.M1
रचनाकला (Engineering)	ख	D
रचनात्मक भूगर्भशास्त्र (Structural geology)	छ३	H3
रचनात्मक मानस (Gestalt psychology)	भय	SN
रचना यन्त्र कला (Building engineering)	ख३	D3
रजपुत राज्यें (६४७-११९४)	ल२५२ ख	V252.D
रताळे (Sweet potato)	झ३३५	J335
रत्न (Precious stone)	छ१९	H19
रत्नकला (Lapidary art)	थग	NE
रंधा (Planer)	ख६,८११	D6,811
रबर (Rubber vine)	झ७१८ट	J718C
रयतवारी (भारतांतील)	ह२,२११:३ अथवा	Z2,211:3 or
(Tenancy system)	श९(झ):ह२, २११:३	X9(J):Z2, 211:3
रशियाचा इतिहास	ल५८	V58
,, कायदा	ह५८	Z58
,, भूगोल	र.५८	U.58
रशियाची कला (Russian art)	थ५८	N58
रसविमर्श—वाटवे (के. ना.)	द:चं	O:g

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
रसायन (Chemistry)	ग	E
रसायन कला (Chemical technology)	घ	F
रस्ता, रहदारीचा मार्ग (Road, highway)	ख४११	D411
रस्त्याची स्वच्छता (Street cleaning)	ख८८५	D885
रक्षित निधि (Reserve fund) (औद्योगिक व्यवस्था)	श:८७५	X:875
रक्षित निधि (Reserve fund) — (पेढी)	श६२:२	X62:2
राकेल (Petrol)	घ५५५२	F5552
राखीव निधि (Reserve fund) —पेढी	श६२:२	X62:2
राखीव निधि (Reserve fund) —(औद्योगिक व्यवस्था)	श:८७५	X:875
राजकीय पक्ष (भारतांतील) (Political Parties)	ल२,थ,४.थ५	V2,N,4.N5
राजगुरु (गो. नि.) साहित्यसुधा	द-शंय१	O-xN1
राजगोपालाचार्य (चक्रवर्ती) (स्वतंत्र भारताचे दुसरे गव्हर्नर जनरल)	ल२,थ,११ थ५	V2,N,11.N5
राजनीति धोरण (Political policy)	व:१	W:1
राजनीति शास्त्र (Political Science)	व	W

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
राजयोग—हिन्दू अध्यात्म विद्या	△२६	△26
राजसत्ताक राज्य (Monarchy)	व४	W4
राजाराम (छत्रपति) (१६८९-१७००)	ल२३३,ट ड	V233,K,L
राजाराम (छत्रपति)—दुसरा (१७४९-७७)	ल२३३,ट ड७	V233,K L7
राजेन्द्रप्रसाद (डॉ बाबू) (भारताचे पहिले अध्यक्ष)	ल२,य,१ थ५	V2,N,1.N5
राज्यक्रांति (Revolution)	व८१	W81
राज्यघटना तंत्र (Theory of constitution)	व.२	W:2
राज्यप्रकाराचा बदल (change of form of State)	व८	W8
राज्यसभा (भारताची) (First House)	ल२,य,३१ थ५	V2,N,31 N5
राज्याचा राज्याबरोबर व्यापार (*Commerce of State to State*)	श५७७	X577
राज्याची अर्थव्यवस्था (Public finance)	श७	X7
राज्याचें अर्थकारण (Public finance)	श७	X7
राणोजी शिंदे (मृत्यु १७४५)	ल२५१५७६ ड४	V251576 L4
रानडे (शंकर मोरो)	द–,२ढ५०	O–,2M50
राप्याचा हस्तिदंत (*Celluloid*	घ५२७	F527
रामगीता	प२१:२२५२	Q21·2252
रामजोशी	द–,१ड६२	O–,1L62

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
रामदास	द-,१ढ०९	O-,1K09
राष्ट्रकूट वंश (७५०-९७३)	लर३.खर९	V23.D9
राष्ट्रसंघ (League of Nations)	ल१य	V1N
राष्ट्रियीकरण (Nationalisation)	श:८११	X:811
राष्ट्रीय ग्रंथालय (National library)	२१३	213
राष्ट्रीयता (Nationality)	व९४	W94
राष्ट्रीय प्राप्ति (National income)	श:३१	X·31
राष्ट्रीय वाद (Nationalism)	व९१	W91
रासायनिक खत	झ:२४	J:24
राहणीचें मान (Standard of living)	श:१६	X:16
रिक्तोद् प्राणी (Coelenterata)	ट४	K4
रिपन (लॉर्ड) (१८८०-८४)	लर,ड ढ८४	V2,L.M84
रिसबुड (केशव सदाशिव)	द-,१ढ३८१	O-,1M381
रीडिंग (लॉर्ड) (१९२१-२६)	लर,ड.थर६	V2,L.N26
रीती (Ceremonials)	स:३४	Y:34
रुळाची खोबण (Roller bearing)	ख६२१२५	D62125
रुग्णालय (Hospital)	ड:१४	L:14
रुद्र	प२३:२१शं१	Q23:21x1
रुधिर (Blood)	ड३५	L35
रूपनगरची राजकन्या—कादंबरी (आपटे ह. ना.)	द-,३ढ६४,१६	O-,3M64,16
रेखा कला (Drawing)	थन	NP

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
रेखा चित्र (Drawing)	थन	NP
रेखा त्रिकोणमिति (Plane trigonometry)	ऊ५२	B52
रेखा भूमिति (Plane geometry)	ऊ६२	B62
रेलवे गाडी (Railway carriage)	ख५१५	D515
रेलवे रस्ता (Rail road)	ख४१५	D415
रेलवे वाहतुक (Railway transport)	श४१५	X415
रेशमाचा किडा (Silk worm)	ठ७११	λ711
रेशमाचें विणकाम (Silk textile)	ढ७३	M73
रोख व्यापार (Commerce on cash)	श५६१	X561
रोखा (Security)	श६५२	X652
रोग (Disease) —वनस्पतींचें	झ:४	J:4
रोग कारण विज्ञान (Etiology)	ङ:४:२	L:4:2
रोगनिदान (Diagnosis)	ङ:४:३	L:4:3
रोगार्त (Sick)	म६४	S64
रोगोपरात सभाळ (After care)	ङ:४:९१	L:4:91
रोपटें (Seedling; whole plant)	झ:३९७	J:397
रोप लावणें (Transplanting)	झ:३९७:८५	J:397:85

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
रोप वळवणें (Training)	झः५१५	J:515
लघुलेखन पद्धति (Short hand)	ढन	MP
लघुश्वासनालिकादाह (Bronchitis)	ड४४:४१५	L44:415
ललित कला (Fine art)	थ	N
ललित वाङ्मय (Literature)	द	O
ललितासहस्रनाम	प२५:४१७३झं१,१	Q25:4173x1,1
ललितोपाख्यान	प२५:२२५	Q25:225
लवंग (Cloves)	झ६६१	J661
लवचिक दांडा (Flexible shaft)	ख६२११५	D62115
लवण (Salt)	ग४	E4
लवाद् निकाल (Arbitration)	श:९७७१	X:9771
लष्करी जहागिरी पद्धत (Feudal system)	व३	W3
लसी चिकित्सा (Serumtherapy)	ड:४:६६	L:4:66
लक्ष (Attention)	भ:३१	S:31
लांकडाचा रांधा (Celluloid)	घ५२७	F527
लिटन (लॉर्ड) (१८७६-८०)	ल२,ड.ढ८०	V2,L.M80
लिनलिथगो (लॉर्ड) (१९३६-४३)	ल२,ड.थ४३	V2,L.N43

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
लुप्तप्राणी (Extinct classes)	ट५८	K58
लॅन्सडाऊन (लॉर्ड) (१८८८-९४)	लर,इ ढ९४	V2,L.M94
लेंभे (विठ्ठल भगवत)— नाटककार	द–,२ढ५११	O–,2M511
लेले (गणेश सदाशिव)— नाटककार	द ,२ढ२५	O-,2M25
लोकगणती (Census)	र४५	U45
लोकरीचें विणकाम (Wool textile)	ढ७२	M72
लोकसत्ताक राज्य	व६	W6
लोकसंबंध विद्या (Methodology of Public relations)	(स)	(Y)
लोकसभा (भारताची) (Second House)	लर,थ,३२.थ५	V2,N,32.N5
लोकविज्ञान(Demography)	स:५	Y:5
लोकसंख्या (Population) —(भूगोल)	र४५	U45
लोकसंख्या (Population)— (समाजशास्त्र)	स:५	Y:5
लोंढे (मोरो गणेश)— गद्यलेखक	द–,६ढ५५	O–,6M55
लोणी (Butter)	ठ३१:७,३	λ31:7,3
लोदी घराणें (१४५०–८८)	लर,च.ज५१	V2,G J51
लोमवान् प्राणी (Flagellata)	ट२५	K25
लॉरेन्स (लॉर्ड) (१८६४–६९)	लर,इ.ढ६९	V2,L.M69
लोह (Iron)	घ१८२	Γ182
लोहकामकला (Smithy)	ढ४	M4

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
लोहकारी (Smithy)	ढ४	M4
वखारींत माल साठवणें (Warehousing)	झ:४५	X:45
वज्राघात–कादंबरी . (आपटे ह. ना.)	द–,३ढ६४,२२	O–,3M64,22
वनभोजन––खाडेकर (वि. स)	द–क्षंढ९८	O–xM98
वनस्पतिखत (Green manure)	ञ:२४५१	J:2451
वनस्पतिखताचें वर्गीकरण Classification of green manure)	ञ:२४५१:१	J 2451:1
वनस्पति जात (Flora)	ज:१२	I:12
वनस्पति भ्रौणिकी (Plant embryology)	ज:७३	I:73
वनस्पति शास्त्र (Botany)	ज	I
वनस्पतींचा नैसर्गिक इतिहास (Natural history of plants)	ज:१२	I:12
वनस्पतींची तालिका (List of plants)	ज:१८	I:18
वनस्पतींचें अनुवंशशास्त्र (Plant genetics)	ज:६	I:6
वनस्पतींचें इंद्रिय विज्ञान (Plant physiology)	ज:३	I:3
वनस्पतींचें परिस्थिति विज्ञान (Plant ecology)	ज:५	I:5
वनस्पतींचें पिंडवृद्धिशास्त्र (Plant embryology)	ज:७३	I:73

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वनस्पतींचें प्रजनन (Reproduction of plants)	ज.६७	I:67
वनस्पतींचें शरीरविज्ञान (Plant morphology)	ज.२	I:2
वनस्पतींचें सुलभ वर्णन (Popular description of plants)	ज:१३	I:13
वराह पुराण	प२२:२२६	Q22 226
वरेरकर (भार्गवराम विठ्ठल) —नाटककार	द–,२ढ८५	O–,2M85
वरेरकर (भार्गवराम विठ्ठल) —कादंबरीकार	द–,३ढ८५	O-3,6M85
वरेरकर (भार्गवराम विठ्ठल) —गद्यलेखक	द–,६ढ८५	O–,3M85
वर्गीकरण (Classification)	२ ५१	2 51
वर्ण (Castes)	स५९२	Y592
वर्णनात्मक भूमिति (Descriptive geometry)	ऊ६:५	B6:5
वर्तनवादात्मक मानस (Behaviouristic psychology)	मय१	SN1
वर्धमानकरग्रहण (Progressive taxation)	श७२:१३	X72:13
वर्धा शिक्षण योजना (Wardha education plan)	मय३	TN3
वर्म (कनोजचे) (७००–७९९)	ल२५२ रा७९	V252.D79

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वलयी प्राणी (Annelida)	ट६५	K65
वंश (Gene)—जीवशास्त्र	च११६	G116
वस्तुकला (Architecture)	थइ	NA
वस्तुविनिमय (Barter)	श५६९१	X5691
वस्तुशास्त्रें (Physical sciences)	ए	Г
वस्त्रकला (Textile art)	ठ७	M7
वाकवणारें व ताठवणारें यन्त्र (Bending and straightening machine)	ख६,८६	D6,86
वाङ्मय-इतिहासाचें साधन (भारताच्या) (Literature as source material)	ल२:६७	V2:67

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वायुपुराण	प२३:२२१	Q23:221
वायुवाद्य (Wind instrument)	थफ;२	NR;2
वायु वाहतुक (Air transport)	श४३	X43
वायु स्थापत्य (Pneumatic engineering)	ख६३८	D638
वारसा कर (Inheritance tax)	श७२६	X726
वार्धक्य (Old age)—मानसशास्त्र	भ३८	S38
वार्षिकें (Year-Books)	थं	n
वास्तव (Physics)	क	C
वास्तविक उपचार (Physical treatment)	ड:४.६२	L·4:62
वास्तुविद्या (Civil engineering)	ख१	D1
वाहनयंत्र (Conveying machine)	ख६,७३	D6,73
वाहतुक अर्थशास्त्र—क्रिया (Transport economics —process)	श:४	X:4
वाहतुक अर्थशास्त्र—वाहन (Transport economics —vehicles)	श४	X4
वाहतुक स्थापत्य—रस्ता (Transport engineering —track)	ख४	D4
वाहतुक स्थापत्य—वाहन (Transport engineering —vehicle)	ख५	D5

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
विकास (Evolution)	घ:६६	G:66
विकृति-विमा (Sickness insurance)	श८१९४	X8191
विक्रीकर (Sale-tax)	श७२९१	X7291
विक्री करणें (Marketing)	श:५१	X:51
विक्रीकरितां गिऱ्हाईक मिळविणें (Canvassing)	श:५१२	X:512
विक्रेता (Seller)	श५१८१	X5181
विच्छिन्न किरणानें तपासण्याची विद्या (Spectroscopy)	क५:३	C5:3
विजयनगरचें राज्य (१३३६–१५६५)	ल२१६.झ	V216.J
विजापूरची आदिलशाही (१४८९–१६८६)	ल२१६,छ.ट८	V216,H.K8
विड्याच्या पानांचें झाड (Betel)	झ३५८	J358
विणकाम (Textile art)	ढ७	M7
विणकामाचा व्यवसाय (Textile industry)	श९(ढ७)	X9(M7)
विणण्याचीं यन्त्रें (Textile machinery)	ख६,९(ढ७)	D6,9(M7)
विदेशी उत्पन्नावर कर (Tax on foreign income)	श७२४५	X7245
विदेशी देणें-घेणें (Foreign loan and debt)	श७५५	X755
विदेशी निधिसंस्था (Foreign bank)	श६२९५	X6295
विदेशी भाषा अध्यापन तंत्र (Foreign language teaching technique)	म:३९१(न५)	T:391(P5)

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
विदेशी व्यापार (Foreign trade)	श५५५	X555
विदेशी विनिमय (Foreign exchange)	श:५७	X:57
विद्युत् (Electricity)	क६	C6
विद्युत् परमाणुवाद (Electron theory)	कढ९	CM9
विद्युत् यन्त्रकला (Electrical engineering)	ख६६	D66
विद्युत् रसायन (Electro chemistry)	ग:२६	E:26
विद्युल्लिखित संदेश (Telegraph)—अर्थशास्त्र	श३५	X35
विद्युत्शब्दसंदेश (Telephone) —अर्थशास्त्र	श३६	X36
विद्यापीठ (University)	म४	T4
विधानसभा (भारताची)	ल२,थ,३.थ५	V2,N,3.N5
विधी (Ceremonials)	स:३४	Y:34
विमा (Insurance)	श८१	X81
वितरण (Distribution) (माल)	श:४२	X:42
विभागणी (संपत्तीची) (Distribution)	श:३	X:3
विभागीय भांडार (Department store)	श५२८	X528
विमान (Aeroplane)	ख५३५	D535
विलयन (Solution)	ग:२२	E:22
विलिंग्डन (लॉर्ड) (१९३१-३६)	ल२,ड.थ३६	V2,L.N36
विवाह विमा (Marriage insurance)	श८१५	X815

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
विवाहित महिला श्रम (Labour of married women)	श:९१५१	X:9151
विशिष्ट उष्णता (Specific heat)	क४:३३	C4:33
विशिष्ट करग्रहण (Specific taxation)	श७२:१२४	X72:124
विशिष्ट भूभाग विभागांतील प्राणी (Fauna)	ट:१२	K:12
विशिष्टाद्वैत	फ६७	R67
विशिष्टोत्पादन (Breeding)	च:६४	G:64
विशेषानुमान (Induction)	फ११	R11
विश्लेष रसायन (Analytical chemistry)	ग:३	E:3
विश्व (ज्योतिष)	ऊ९१	B91
विश्व कला (World art)	थ१	N1
विश्वराज्य (World State)	व९५	W95
विश्वसनीयता विमा (Fidelity insurance)	श८१९८	X8198
विश्वस्तसंघ (अमेरिकेचा) (Trust American)	शड८	XM8
विष (Poison)	घ५९४	F594
विषाक्त तलाव (Septic tank)	ख८६६६	D8666
विष्णुधर्मोत्तर पुराण	प२२:२२७१	Q22:2271
विष्णु पुराण	प२२:२२२	Q22:222
विष्णुसहस्रनाम	प२२:४१७३शं१	Q22:4173x1
विहिरींचें पाणी (Well water)	ख८५१४१	D85141

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
विज्ञान (Science)	इ	A
विज्ञान कालिकें (Periodicals in Science)	इढ	Am
विज्ञान ग्रंथसूची (Bibliography of science)	इइ	Aa
विज्ञान शब्दकोश (Dictionary of science)	इट	Ak
विज्ञान ज्ञानकोश (Encyclopaedia of science)	इट	Ak
विज्ञापन क्रिया (Communicationism)	५	5
वीणा (Vina)	थक,३१	NR,31
वीरशैव पथ (Virsaivism)	प२३४	Q234
वृत्तपत्रव्यवसाय (Journalism)	ढ२	M2
वृत्तपत्रस्वातन्त्र्य (भारतातील)	ल२,थ ५८(ढ२)	V2,N 58 (M2)
वृद्ध आयु शास्त्र (Old age medicine)	ड९ग	L9E
वृद्धावस्था (Old age) —(मानसशास्त्र)	भ३८	S38
वेडा (Insane)	भ६३	S63
वेतन (Wages)	श ९५२	X 952
वेतनरहित श्रम (Free labour)	श ९१३	X 913
वेतनावर कर (Tax on salary)	श७२४४	X7244
वेदकालीन भारत (ख्रि पू १५००)	ल२,इ ऊ	V2,A B
वेदान्त	फ६५	R65

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वेदोत्तरकालीन भारत (ख्रि पू. ६००)	ल२,इ.क	V2,A.C
वेलबुट्टीचें काम (Embroidery)	थड	NL
वेलस्ली (लॉर्ड) (१७९८-१८०५)	ल२,इ.ढ०५	V2,L.M05
वॅव्हेल (लॉर्ड) (१९४३-४७)	ल२,इ.थ४७	V2,L.N47
वैदिक व्याकरण (Vedic grammar)	न१५,इ	P15,A
वैद्यक (Medicine)	इ	L
वैद्यकीय तपासणी (Medical inspection)—शिक्षणशास्त्र	म·५४	T:54
वैयक्तिक आरोग्य (Personal hygiene)	इ:५७	L·57
वैयक्तिक धार्मिक विधि (Personal religious practice)	प:४१	Q:41
वैयक्तिक प्राप्ति (Personal income)	श:३१	X:31
वैशेषिक	फ६२१	R621
वैष्णव दर्शन	फ६७२	R672
वैष्णव पथ (Vaiṣnavism)	प२२	Q22
वैष्णव पुराणें	प२२:२२	Q22:22
व्यक्ति चरित (Ontogeny) —जीवशास्त्र	च ७	G:7
व्यक्तिता वादात्मक मानस (Individualistic psychology)	भथ१४	SN14
व्यक्तित्व (Personality)	भ:७	S:7

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
व्यक्तिस्वातंत्र्य (भारतांतील)	लर,थ:५११.थ५	V2,N:511.N5
व्यक्ती आणि वाङमय—क्षीरसागर (श्री. के.)	द:चंढ९	O:gM9
व्यक्तीचा परकीय राज्याशीं व्यापार (Commerce of a person to foreign State)	श५७५	X575
व्यक्तीचा स्वकीय राज्याशीं व्यापार (Commerce of a person to his own State)	श५७३	X573
व्यवसाय अडत (Employment agency)	श:९२५	X:925
व्यवसाय पद्धति (शिक्षणाची) (Project method)	मथ१५	TN15
व्यवसायाचें तत्त्व व कला (Theory and art of profession)	(हं७ऊं)	(z7b)
व्यवसायावर कर (Tax on profession)	श७२५	X725
व्यवस्था (औद्योगिक) (Business management)	श:८	X:8
व्यवसाय तंत्र (Management technique)	(हं३पं)	(z3q)
व्यवस्था (वहातुकीची) (Transport management)	श:४८	X:48
व्यवहार करणें (*Marketing*)	श:५१	X:51
व्याख्या तंत्र (Art of definition)	(हं१टं)	(z1k)

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
व्याज (Interest)	श ३२६	X·326
व्याजाचा दर (Rate of interest)	श६२:११	X62·11
व्याधित (Sick)	स६४	S64
व्यापार (Trade)	श:५	X:5
व्यापार (Commerce)	श५	X5
व्यापार चक्र (Business cycle)	श ७४	X 74
व्यापार मार्ग (Trade routes)	र६४१	U641
व्यापार शेष (Balance of trade)	श ५७५	X:575
व्यापार संतोलन (Balance of trade)	श ५७५	X 575
व्यापारांतर (Balance of trade)	श ५७५	X.575
व्यापारी आणि औद्योगिक अंगीकार (Commercial and industrial undertaking)	श७४	X74
व्यापारी निधिसंस्था (Commercial bank)	श६२५	X625
व्यापाऱ्याची दलाली (Commission on trade)	श ३२५	X:325
व्यायामकला (Gymnastics)	ढ(स१३)	M(Y13)
व्यायाम विद्या (Physical education)	म ५	T:5
व्यावसायिक मानसशास्त्र (Vocational psychology)	भ४	S4
व्हायोलिन (Violin)	थफ,३२	NR,32

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शङ्करः सौन्दर्य लहरी	प२५श१,१	Q25x1,1
शकुन (Omen)	△:८६९२	△ 8692
शक्तिमापक यन्त्र (Dynamometer)	ख६२९६	D6296
शतपथ ब्राह्मण	प१२७:२२	Q127:22
शमसुद्दीन अल्तमश (१२१०-३५)	ल२,च५ च३	V2,G5 G3
शरीर विज्ञान (Morphology)	ड २	L 2
शर्की घराणें (जोधपूरचें) (१३९४-१४७७)	ल२५२५१.ज	V25251.I
शस्त्रक्रिया शास्त्र (Surgery)	ड ४:७	L:4:7
शहर ग्रंथालय (City library)	२२२	222
शहरांतील गाळ (Municipal refuse and waste)	ख८८	D88
शहरी स्थानिक स्वराज्य संस्था (भारतातील)	ल२,थ,६१	V2,N,61
शहा अलम् (१७५९-१८०६)	ल२,च ढ०६	V2,G.M06
शहाजहान (१६२७-५८)	ल२,च ट५	V2,G K5
शहाजी (छत्रपति) (१८३९-४८)	ल२३३,ट ढ४	V233,K M4
शाकव गणित (Conics)	ऊ६२२	B622
शाङ्खायन ब्राह्मण	प११२:२२	Q112:22
शाक्त पंथ (Śaktaism)	प२५	Q25
शाक्तपंथीय पुराणें	प२५:२२	Q25:22
शातवाहन घराणें (खि. पू ३०० इ. स २१५)	ल२,इ ख२	V2,A D2

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शारीरयंत्रक्रियाशास्त्र (Reflexology)	भ४१७	SN17
शारीरिक शिक्षण (Physical training)	ढ(स१)	M(Y1)
शारीरिक शिक्षा (Physical education)	मः५	T:5
शारीरिक समर्थता (Physical fitness)	ङः८	L:8
शासन शोधन कला (Art of deriving law)	(ह१क)	(z1c)
शास्त्रज्ञांचीं चरित्रें (Biographies of scientists)	इन	Aw
शास्त्रीय पद्धत (Scientific method)	(ह१स)	(z1y)
शास्त्रीय संकीर्ण ग्रंथ (collected works in science)	इश	Ax
शाहू (छत्रपति) (१७०८–४९)	ल२३३,ट ङ४	V233,K.L4
शाहू (छत्रपति) —दुसरा (१७७७–१८०८)	ल२३३,ट ढ०८	V233,K.M08
शिकार (Hunting)	ढ(स६)	M(Y6)
शिखांचा इतिहास (१४६९–१८५७)	ल२५४ ढ	V254 M
शिपाईगिरी (Peonage)	शः९१६३	X:9163
शिवगीता	प२२:२२११	Q22:2211
शिवणकला (Dress making, tailoring)	ढ८	M8
शिवपुराण	प२३:२२९१	Q23 2291

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शिवाजी (छत्रपति) (१६४६-८०)	ल२३३,ट.ट८	V233,K.K8
शिवाजी (छत्रपति) — (दुसरा) (१७००-१७०८)	ल२३३,ट.ड०८	V233,K.L08
शिशु ग्रंथालय (Children's library)	२६१	261
शिरोगतकर (Poll taxation)	श७२१	X721
शिशुनाग घराणें (खि. पू. ४१३)	ल२,इ.क५८	V2,A.C58
शिक्षणमाध्यम (Medium of instruction)	म:४१	T:41
शिक्षणशास्त्र (Education)	म	T
शिक्षण संघटन (Organisation of education)	म:८	T:8
शिक्षणाची अर्थव्यवस्था (Finance of education)	म:८६	T:86
शीर्षपाद प्राणी (Cephalopoda)	ट७७	K77
शुंग घराणें (खि. पूं. १८५-७३)	ल२,इ.क९	V2,A.C9
शुक्ल यजुर्वेदीय शाखा	प१२६	Q126
शुंडीकृमि (Nemertinea)	ट६२	K62
शुद्ध भूमिति (Pure geometry)	ऊ६:६	B6:6
शुद्ध शांकव (Pure Conics)	ऊ६२२:६	B622:6
शून्यक (Vacuum)	क२८:७६	C28:76
शून्यलब्धि कलन (Differential calculus)	ऊ३२१	B321
शून्यावकाश (Vacuum)	क२८:७६	C28:76

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शेंडेनक्षत्र (Meteor and comet)	ऊ९५	B95
शेणखत (Farmyard manure)	झ:२२	J:22
शेणखताची साठवण (Storing of farmyard manure)	झ:२२:८	J:22:8
शेतसारा (Land revenue)	श७२३	X723
	अथवा	Or
	श९(झ),७२३	X9(J),723
शेरशाह (१५४०–४५)	ल२,च.झ४५	V2,G.J45
शेवाळें (Musci, Moss)	ज३२	I32
शेळी (She goat)	ठ३१३	λ313
शैत्यज्वर (Influenza)	ड४:४२४१	L4·4241
शैवपंथ (Śaivism)	प२३	Q23
शैवपुराणें	प२३:२२	Q23:22
शैवसिद्धान्त	फ६७३	R673
शैवाल (Algae)	ज२२	I22
शोअर (सर जॉन) (१७९३–९८)	ल२,ड.ड९८	V2,L.L98
शोधतंत्र (Exploration technique)	(ह३फं)	(z3r)
शोषण (Absorption, surface phenomena)	ग:२३२	E:232
शौनकीय शाखा	प१४१	Q141
श्रम (Labour)	श:९	X:9
श्रमपद्धति (Labour system)	श:९१	X:91
श्रमापहार (Recreation) —(वैयक्तिक आरोग्य)	ड:५७३	L:573

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श्रमिक संघ (Trade unions)	श ९६	X 96
श्रमिकाकरिता कल्याणकारी संस्था (Welfare institution for labourers)	श:९४८	X:948
श्रमिकाची गृह आणि सामाजिक स्थिति व आरोग्य (Housing and social condition of labour and labour hygiene)	श:९४	X:94
श्रमिकाची मजुरी (Wage of labour)	श:३२९	X:329
श्रमिकाच्या घराची व्यवस्था (Housing of labourers)	श:९४१	X:941
श्रवण-चाक्षुक अध्यापन तंत्र (Audio-visual teaching technique)	म:३१	T:31
श्रीधर —कवि	द–,१ट७८	O–,1K78
श्रीसूक्तम्	प२५:२१श५१	Q25:21x51
श्लीपद (Elephantiasis)	ड३९:४८१	L39:481
श्लेषाम (Absorption, surface phenomena)	ग:२३२	E:232
श्वास प्रणाली (Respiratory system)	ड४ ४२४२	L4:4242
श्वास रोग (Asthma)	ड४४:४५३	L44:453
श्वेताम्बर पंथ (Śvetambaras)	प३१	Q31
श्वेताश्वेतर उपनिषद्	प१२५:२६	Q125:26
षड्कुशी प्राणी (Onychophora)	ट८३	K83

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
षण्मुखपंथ (Sanmukhaism)	प२६	Q26
संकलित वायु (Compressed air)	ख६३८७	D6387
संकीर्ण ग्रंथ (Collections)	शं	*x*
संकीर्ण ग्रंथ सूचि (General bibliography)	इं	*a*
सक्तीची मजुरी (Compulsory labour)	श:९१६३	X:9163
संगीत (Music)	थफ	NR
संग्रहण (Collection) (वाहतुकीचा माल)	श:४२	X:42
संघटना तंत्र (Organisation technique)	(हं३छे)	(*z3h*)
संघटनवाद (Syndicalism)	शय१६	XN16
संघीय निधिसज्ज निधिसंस्था (Federal reserve bank)	श६२१२	X6212
संघीय राजस्व (Federal finance)	श७९१	X791
संचय-निधिसंस्था (Savings bank)	श६२७	X627
संचारप्रणालि (Circulatory system)	ड३	L3
संचाल्य (Dirigible)	ख५३५	D535
सछिद्र प्राणी (Porifera)	ट३	K3
सट्टेबाजी (Futures marketing)	श:५१५	X:515
संतरें (Sweet orange)	झ३७२	J372

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
सत्ताधिकारी (Executive)	श ८२८	X·828
सत्रप घराणें (इ स ८०-२१५)	ल२,इ ख२१	V2,A D21
सद्पथ	प२९क्ष४४	Q29J44
सर्भसेवा (Reference service)	२ ७	2.7
सदेश (Communication) —अर्थशास्त्र	श३	X3
सधिपाद् प्राणिवर्ग (Arthropoda)	ट८	K8
सप (Strike)	श.९७	X 97
सपत्ति परावर्तन कायदा (भारतीय) (Transfer of property)	ह२,२:४	Z2,2 4
सपत्तीचा कायदा (भारतीय) (Property Law)	ह२,२	Z2,2
सपादन विद्या (Editing technique)	७	7
सपुटन (ग्रथ) (Binding)	ड१५	M15
सम्प्रदाय (धार्मिक) (Tradition)	प.२६	Q 26
सम्प्रदाय (भारताच्या इतिहासाचा)	ल२ ६६	V2 66
सभाजी (छत्रपति)	ल२३३,ट ट८९	V233,K K89
सभाटाचण कार्य तत्र (Technique of minutes work)	(ह३ढ)	(z3m)
सभावृत्तात कार्य तत्र (Technique of minutes work)	(ह३ढ)	(z3m)
सभासचालन (Conduct of meeting)	श ८९३	X·893

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
सभासंचालन तंत्र (Technique of conduct of meeting)	(ह३ढं)	(z3l)
सभ्यता (Civilization)	स:१	Y:1
समतल निर्माण यन्त्रें (Planning machinery)	ख६,८१	D6,81
समष्टिवादात्मक मानस (Gestalt psychology)	भय	SN
समाईक संपत्तीची पद्धति (Communism)	शय१७	XN17
समाजवाद (Socialism)	श·३ढ	X·3M
समाजशास्त्र (Sociology)	स	Y
समान करग्रहण (Equal taxation)	श७२·११	X72:11
समाहार कलन (Integral calculus)	क३२५	B325
समिति तंत्र (Commission technique)	(मं)	(t)
समुद्री तृणक (Sea-weeds)	ज२२	I22
समुद्रीय भूगोल (Oceanography)	र२५	U25
समूह प्रार्थना (Public worship)	प:४५	Q:45
समूह शास्त्रें (Social sciences)	य	Σ
सम्मेलन तंत्र (Conference technique)	(नं)	(p)
संयुक्त-निधि मंडळ (Joint-stock company)	शढ५	XM5

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
संयुक्त राष्ट्र संघ (United Nations)	ल१४४	V1N4
संयोजकाचा नफा (Profit of organiser)	श:३२८	X:328
संयोजित अर्थनीति (Planned economy)	श:७५	X:75
सय्यद घराणें (१४१४-१४५०)	ल२,च.ज१४	V2,G.I14
सरकारी तारण पत्र (State security)	श६५२१	X6521
सरकारी मालकी (Government control)	श:८११	X:811
सरकारी ऋण (Public loan)	श७५	X75
सरकारी खर्च (Public expenditure)	श७६	X76
सरकारी मालमत्ता (State owned property)	श७३	X73
सरकारी रोख्यावर कर (Tax on Govt. bond)	श७२४२	X7242
सरदार (गंगाधर बाळकृष्ण). अर्वाचीन मराठी गद्याची पूर्व-पीठिका.	द–लं२,ढ७	O-v2,M7
सरपटणारे प्राणी (Reptiles)	ट९४	K94
सरवटे (विनायक सीताराम). मराठी साहित्य समालोचन	द–लं२,थ३	O-v2,N3
सरश्मि प्राणी (Anthozoa)	ट४५	K45
सरळ प्रवाह (Direct current)	ख६६३	D663

संरक्षण (Protection) (देशांतील उत्पादनाला)	श:५३१	X:531
संरक्षणशास्त्र(Defence science)	इ९ल	A9V
सराफ-बाजार (Money market)	श६४	X64
सर्पपुच्छवर्ग प्राणी (Ophiuroidea)	ट५३	K53
सर्वस्वकर (Estate duty)	श७२९९२	X72992
सलाबतजंग (१७५१-६३)	ल२१७.ड६	V217.L6
सलीमशाह (१५४५-५४)	ल२,च.ञ५४	V2,G.J54
संवय (Habit)	म:३५	S:35
सवाई माधवराव (माधवराव नारायण)	ल२३३,ड.ड९	V233,L.L9
सवृन्त प्राणी (Pelmatozoa)	ट५६	K56
सशल्यकवच प्राणी (Echinoidea)	ट५४	K54
संशोधनसंस्था तंत्र (Learned society technique)	(ह७घं)	(z7f)
संश्लेष (Synthesis)	ग:४	E:4
संस्कार (Sacrament)	प:४२	Q:42
संस्कारशील कला (Plastic art)	थक	NC
संस्कृत हस्तलिखितांची सूची	ई१२-३१५	a12-315
संस्कृति (Civilisation)	स:१	Y:1
सस्तन प्राणी (Mammalia)	ट९७	K97
संस्थातंत्र (Institution technique)	(ह७धं)	(z7d)
सहकारी अर्थशास्त्र (Co-operative economics)	शढ	XM

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
सहस्रबुद्धे (पुरुषोत्तम गणेश) —नाटककार	द-,२प०४१	O-,2N041
सहस्रबुद्धे (पुरुषोत्तम गणेश) —गद्यलेखक	द-,६प०४१	O-,6N041
सहाण (Grind stone)	ख६,८५३	D6,853
संहिता	प१:२१	Q1:21
साखळीचें दांताळें चाक (Chain gearing)	ख६२२५	D6225
सांख्य	फ६३१	R631
सांख्य, योग	फ६३	R63
सांठा (Stock)	श६५१	X651
सातु (Barley)	झ३८६	J386
सातूची दारू (Beer)	घ५४८	F548
साधन सामग्री (Resources)	श:२७	X:27
साधन साहित्य (भारताच्या इतिहासाचे) (Source material)	ल२:६	V2:6
साधना—मात्रे (ज. वा.). सं.	द-शंप१	O-xN1
सांधा (Joint)	ड१९२	L192
साधुदास. टो. नां. (मुजुमदार, गोपाळ गोविंद) —कवि	द-,१८८५	O-,1M85
साने (गीता जनार्दन) —कादंबरीकार	द-,३प०७	O-,3N07
सापेक्षवाद (Relativity)	कप	CN
साबण (Soap)	घ९४९६	F9496
सामग्री (Equipment)— (औद्योगिक व्यवस्था)	श:८४	X:84

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
सारखीं भोकें पाडण्याचें यन्त्र (Perforating machine)	ख६,८४	D6,84
सार्वजनिक आरोग्य (Public hygiene)	ड.५५	L:55
सार्वजनिक ग्रंथालय (Public library)	२२	22
सार्वजनिक जागा तंत्र (Forum technique)	(ह७च४)	(z7g4)
सार्वजनिक व्यवसाय (Public utility)	शथ	XN
सावरकर (विनायक दामोदर) —कवि	द-,१ढ८३	O-,1M83
सांसर्गिक रोग	ड:४२	L:42
साहित्य तोरण. भिडे व देव. स.	द-शथ१	O-xN1
साहित्य सुधा— राजगुरू (गो वि.). स.	द-शथ१	O-xN1
साक्षात अध्यापन रीति (Direct method)	म:३९१	T:391
सिकंदर (१४८८-१५१७)	लर,च झ१	V2,G.J1
सिद्ध वैद्यकपद्धति	डऊ	LB
सिद्धयोग	△२७	△27
सुकंद (Yam)	झ३३८	J338
सुजनन विद्या (Eugenics)	च:६११	G:611
सुतारकाम (Carpentry)	ढ५	M5
सुगंधिद्रव्य (Aromatic compound)	ग७	E7
सुलताना रेझिया (१२३६-३९)	लर,च च३९	V2,G G39

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
सुवर्ण परिवर्तन परिमाण (Gold exchange standard)	श६१;१:५७	X61;1:57
सुषुप्ति (Sleep)	भ:८१	S·81
सूचना (Suggestion)	भ:८५२	S:852
सूचीकरण (Cataloguing)	२:५५	2:55
सूट (Disconnt)	श६२:३	X62:3
सूतसंहिता	प२३:२२६१	Q23:2261
सूर्य (Sun)—(ज्योतिष)	ऊ९३	B93
सूर्यग्रहण—कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द–,३ढ६४,३६	O–,3M64,३६
सूर्योदय—कादंबरी (आपटे, ह. ना.)	द–,३ढ६४,२५	O–,3M64,25
सूक्ष्मदर्शन विद्या (Microscopy)	च:१९	G:19
सूक्ष्मदेही प्राणी (Infusoria)	ट२७	K27
सेन्ट जॉन (St. John)	प६:२३४	Q6:234
सेन्ट मार्क (St. Mark)	प६:२३२	Q6:232
सेन्ट मेथ्यू (St. Mathew)	प६:२३१	Q6:231
सेन्ट ल्यूक (St. Luke)	प६:२३३	Q6:233
सेन्द्रिय रसायन (Organic chemistry)	ग५	E5
सेवन (आर्थिक) (Consumption)	श:१	X:1
सेवानिर्बंध (Service condition)	श:९५	X:95
सोडत-निधिसंस्था (Lottery bank; chit fund bank)	श६२८	X628
सोनकेळें (Banana)	ञ३७४२	J3742
सोन्याचें चलन (Gold currency)	श६१;१	X61;1

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
सोयाबिन (Soyabean)	झ५८सो	J58G
सोहिरोबा—कवि	द–,१ड१४	O–,1L14
सौंदर्यलहरी (शङ्कर)	प२५श१,१	Q25x1,1
सौंदर्यशास्त्र (Aesthetics)	फ५	R5
सौंदर्यशोध आणि आनद बोध–जोग (रा. श्री)	द.च	O:g
सौरपथ (Sauraism)	प२८	Q28
सौरपंथी पुराणें	प२८:२२	Q28:22
सौर पुराण	प२३:२२८	Q23 228
स्कद पुराण	प२३ २२६	Q23:226
स्क्रू (Screw)	ख६२४	D624
स्क्रू पाडण्याचें हत्यार (Screw cutting machine)	ख६,८२४	D6,824
स्त्रियाकरिता सौंदर्य-वर्धक व्यायाम (Calisthenis)	ढ(स११)	M(Y11)
स्त्रीमानस (female psychology)	भ५५	S55
स्त्री आयुःशास्त्र (Female medicine)	ड९घ	L9F
स्त्रीजनन अवयव (Female genital organ)	ड५५	L55
स्त्रीशिक्षण (Female education)	म५५	T55
स्थाणु यांत्रिक (Mechanics of solids)	क७१	B71
स्थानिक राजस्व (Local finance)	श७९६	X796
स्थानिक स्वराज्य संस्था (भारतांतील)	ल२,प,६	V2,N,6

विषयाचें नांव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
स्थापत्य (Engineering)	ख	D
स्थायीय विद्युत् (Statical electricity)	क६३	C63
स्थावर-कर (Property Tax)	श७२२	X722
स्थावर संपत्ति कायदा (भारतांतील) (Land; realty law)	ह२,२११:३	Z2,211:3
स्थिति बदल (Change of State)	क४:५	C4:5
स्थिति यामिक (Statics)	ऊ७१:३	B71:3
स्थिति स्थापक यन्त्र (Spring)	ख६२५	D625
स्थैतिक विद्युत् (Statical electricity)	क६३	C63
स्निग्धता (Viscosity)	क२५:६३	C25:63
स्निग्धीकरण (Lubrication)	ख६२७	D627
स्पर्धा (व्यापारांत) (Competition)	श:५१६	X:516
स्पर्धाक्रीडा (Competitive sport)	द(स२२)	M(Y22)
स्फटिक (Crystal)	क२१६	C216
स्फटिकशास्त्र (Crystallography)	छ१:८	H1:8
स्फुरयुक्त खत (Phosphatic manure)	झ:२४१२	J:2412
स्मार्त पंथ (Smartaism)	प२१	Q21
स्मृति (Memory)	भ:४३	S:43
स्मृतिग्रंथ विद्या (Festschriftology)	(ञ)	(j)

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
स्वकीयपरत्वें व्यापार (Private to private commerce)	झ५७१	X571
स्वदेशवाद (Nationalism)	व९१	W91
स्वप्न (Dream)	भ.८११	S.811
स्वभाव (Temperament)	भ:७५	S:75
स्वयंसेवक विद्या (Scouting)	ढ(स७)	M(Y7)
स्वातन्त्र्याकरिता लढा (भारताचा)	ल२:५१.थ४	V2.51 N4
हठयोग	△२२	△22
हत्तिरोग (Elephantiasis)	ड३९:४८१	L39:481
हरताळ (Strike) —(मजुराचा)	झ:९७	X:97
हरिजन	स५९२७	X5927
हरितांजीव प्राणी (Polyzoa)	ट६७	K67
हरिवंश	प२२:२२८	Q22:228
हर्ट्झ् संशोधित लहरि (Hertzian wave)	क५७	C57
हर्षाचें साम्राज्य (इ स ६०६-६४६)	ल२,थ ख६४	V2,D D64
हवाई वहान (Air vehicle)	ख५३	D53
हवामान शास्त्र (Meteorology)	र२८	U28
हवेंतील वाहतुक (Air transport)	ख८३	D43

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
हुंडी (Cheque)	श६२ ५	X62:5
हुमायून (१५३०–४० आणि १५५५-५६)	ल२,च झ४	V2,G J4
हृदय (Heart)	इ३२	L32
हेस्टिंग्ज (वारन्) (१७७२-८५)	ल२,इ इ८	V2,L LS
हेस्टिंग्ज लॉर्ड (१८१३-२३)	ल२,इ ढ२३	V2,L M23
हैदर (१७६०-८२)	ल२१५,इ इ८	V215,L.LS
हैदराबादचे निजाम	ल२१७ इ	V217.L
होमियोपेथी (Homeopathy)	इइ	LL
होळकर (मल्हारराव) (मृत्यु १७७६)	ल२५१५३२ इ६	V251532.L6
होळकर (यशवंतराव) (१७९७-१८११)	ल२५१५३२ ढ१	V251532 M1
क्ष-किरण (X-ray)	क५३	C53
क्ष-किरण उपचार (X-ray treatment)	इ.४:६२५३	L 4:6253
क्षय (Tuberculosis)	इ.४२१	L:421
क्षीण (Infirm)	म६४	S64
क्षीरसागर (श्री. के.)— व्यक्ति आणि वाङ्मय	द-:चढ९	O :gM9
क्षेत्र मानसशास्त्र (Field psychology)	मप३	SN3
ज्ञानकोश (Encyclopædia)	ट	λ
ज्ञानकोशविद्या (Encyclopædialogy)	(ट)	(λ)
ज्ञानयोग	△२३	△23

विषयाचें नाव	नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ज्ञानवासिष्ठ	प२१:२२६	Q21:226
ज्ञानविश्व (Universe of Knowledge)	१	1
ज्ञानशक्ति (Cognition)	भ.४	S·4
ज्ञानशास्त्र (Epistemology)	फ२	R2
ज्ञानेश्वर—कवि	द–,१च७१	O–,1G71

प्रकरण ६ वें

पांच मूलभूत प्रकारचीं मुखें

(Facets of Five Fundamental Categories)

डॉ रंगनाथन् यानीं ज्ञानाच्या वर्गोपवर्गांचीं पाच मूलभूत प्रकारचीं मुखें (Facets) कल्पिलीं आहेत प्रत्येक मुखाचीं लक्ष्यें (Foci) वर्गीकरणाच्या उद्देशाला धरून संबंधित वर्गाला योग्य अशा विभाजन गुणावर (Characteristic or differentiating quality) आधारलेलीं असतात ह्या पाच प्रकारच्या मुखाच्या संज्ञा व त्याना ठरविलेलीं संयोग चिन्हें (connecting symbols) पुढें दिलीं आहेत

प्रकार	संज्ञा	संयोग चिन्ह
१ पहिला प्रकार (First category)	व्यक्तित्व (Personality)	
२ दुसरा प्रकार (Second category)	वस्तु अथवा साधन (Matter or materials)	
३ तिसरा प्रकार (Third category)	ऊर्जा अथवा क्रिया (Energy or action)	
४ चौथा प्रकार (Fourth category)	स्थल (Space)	
५ पाचवा प्रकार (Fifth category)	काल (Time)	

वरील चिन्हाचें स्थान मूल्य पुढील प्रमाणें ठरविलें आहे —

, : ; , , '

व्यक्तित्व मुख (Personality facet)

ह्या पाच मूलभूत प्रकाराच्या मुखापैकीं, पहिला प्रकार म्हणजे व्यक्तित्व मुख प्रकार (Personality facet category), ह्या मुखाचीं लक्ष्यें (Foci) हीं संबंधित वर्गाच्या अंगभूत लक्ष्याची (Basic Foci) द्योतक होत

द्विबिंदु वर्गीकरणाच्या मुख्य वर्गांचें जें कोष्टक आहे, त्यांतील पुढील वर्गांचीं अंगभूत लक्ष्यें रूढिनिष्ट (Canonical) आहेत.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ऊ	B	गणित (Mathematics)
क	C	पदार्थविज्ञान (Physics)
छ	H	भूगर्भशास्त्र (Geology)
ढ	M	उपयुक्त कला (Useful Arts)
थ	N	ललितकला (Fine Arts)
फ	R	तत्त्वज्ञान (Philosophy)

उदाहरणार्थ—

ऊ गणित ह्या वर्गाचीं पुढील अंगभूत लक्ष्यें रूढिनिष्ट आहेत.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	अंगभूत लक्ष्यें = रूढिनिष्ट विभाग (Basic Foci = Canonical divisions)
ऊ१	B1	अंकगणित (Arithmetic)
ऊ2	B2	बीजगणित (Algebra)
ऊ३	B3	पृथक्करण (Analysis)
ऊ४	B4	इतर पद्धति (Other methods)
ऊ५	B5	त्रिकोणमिति (Trigonometry)
ऊ६	B6	भूमिति (Geometry)
ऊ७	B7	यामिक (Mechanics)
ऊ८	B8	वास्तव गणित (Physico-Mathematics)
ऊ९	B9	ज्योतिष (Astronomy)

वरील वर्ग सोडून बाकीच्या सर्व वर्गांचीं अंगभूत लक्ष्यें व्यक्तित्व प्रकारचीं आहेत, व तीं मिळविण्याकरितां ज्या विभाजन गुणाचा उपयोग करण्यांत येतो त्या विभाजन गुणाला व्यक्तित्व विभाजन गुण (Personality characteristic) अशी सर्वसाधारण सज्ञा योजिली आहे. अशा वर्गांचीं नांवें व त्यांचीं अगभूत लक्ष्यें मिळविण्याकरिता योजलेले विभाजन गुण पुढें दिले आहेत:—

वर्गांक	वर्ग	व्यक्तित्व विभाजन गुण
ख D	वस्तुकला (Engineering)	कार्य (Work)
ग E	रसायनशास्त्र (Chemistry)	द्रव्य (Substance)
घ F	रसायनकला (Technology)	" "
च G	जीवनशास्त्र (Biology)	इंद्रिय (Organ)
छ H	भूगर्भशास्त्र (Geology)	द्रव्य (Substance)
छा ग	खनिजशास्त्र (Mining)	" "
ज I	वनस्पतिशास्त्र (Botany)	नैसर्गिक गट (Natural Group)
झ J	कृषिशास्त्र (Agriculture)	उपयुक्तता (Utility)
ट K	प्राणिशास्त्र (Zoology)	नैसर्गिक गट (Natural Group)
ड L	वैद्यक (Medicine)	इंद्रिय (Organ)
△	अध्यात्मविद्या (Spiritual Experience and Mysticism)	धर्म (Religion)
थ N	ललित कला (Fine Arts)	देश (Country) अथवा पद्धति (Style)
द O	ललित वाङ्मय (Literature)	भाषा (Language)
न P	भाषाशास्त्र (Linguistics)	" "
प Q	धर्म (Religion)	धर्म (Religion)
भ S	मानसशास्त्र (Psychology)	अस्तित्व (Entity)
म T	शिक्षण (Education)	छात्र (Educand)

वर्गांक	वर्ग	व्यक्तित्व विभाजन गुण
र U	भूगोलशास्त्र (Geography)	भूगोल (Geography)
ल V	इतिहास (History)	ज्ञाति (Community)
व W	राजनीतिशास्त्र (Political science)	राज्यप्रकार (Type of State)
श X	अर्थशास्त्र (Economics)	व्यवसाय (Business)
स Y	समाजशास्त्र (Sociology)	समूह (गट) (Group)
ह Z	कायदा (Law)	ज्ञाति (Community)

वर जे निरनिराळ्या वर्गांचे व्यक्तित्व विभाजन गुण दाखविले आहेत ते त्या विषयांचे लाक्षणिक अर्थानें व्यक्तित्व गुण द्योतक आहेत. व्यक्तित्व ही संज्ञा मनुष्याचें व्यक्तित्व ह्या संज्ञेपासून निर्माण झाली आहे. ज्याप्रमाणें आपण मनुष्याच्या अंगभूत गुणांना व्यक्तित्व गुण असें म्हणतों त्याचप्रमाणें लाक्षणिकरीत्या वरील वर्गांचे व्यक्तित्व गुण प्रकार कल्पिले आहेत.

प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे (First level Personality Facet) विभाग संबंधित वर्गाच्या बोधांकापुढें लिहिण्यापूर्वी व्यक्तित्व मुखदर्शक स्वल्पविराम (,) हें संयोगचिन्ह लिहिण्याचें कारण नाहीं. जसें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग
ख१	D1	नगर निर्माण स्थापत्य (Civil Engineering)
ख२	D2	पाटबंधारे स्थापत्य (Irrigation Engineering)
ख३	D3	भवन निर्माण स्थापत्य (Building Engineering)
ख४	D4	वाहतुक स्थापत्य—रस्ते (Transport Engineering-track)
ख५	D5	वाहतुक स्थापत्य—वाहनें (Transport engineering-vehicles)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग
ख६	D6	यन्त्रस्थापत्य (Mechanical Engineering)
ख७	D7	परमाणुकेन्द्र स्थापत्य (Nuclear Engineering)
ख८	D8	नगरसुधार स्थापत्य (Municipal and Sanitary Engineering)

परंतु प्रथम तल व्यक्तित्व विभागानंतर वर्गांकात पुढें कोठेंहि व्यक्तित्व विभाग आला तर त्याचे मार्गे साधारणपणें स्वल्पविराम (,) हें संयोगचिन्ह लिहिलें पाहिजे. जसें—

ख ३ भवन निर्माण स्थापत्य ह्या वर्गाचे उपविभाग द्वितीय तल व्यक्तित्व गुणाचे साहाय्यानें होतात. ते पुढें दाखविल्याप्रमाणें लिहावयाचें—

द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखयुक्त वर्गांक

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग
ख३,१	D3,1	भूमिकाम (Earth work)
ख३,२	D3,2	पाया (Foundation)
ख३,३	D3,3	मजला (Floor)
ख३,४	D3,4	आधार (Support)
ख३,५	D3,5	जिना (Stair way)
ख३,६	D3,6	छप्पर (Roof)
ख३,७	D3,7	खिडकी (Window)
ख३,८	D3,8	दरवाजा (Door)
ख३,९	D3,9	वायुसंचालन, वगैरे (Ventilation, etc.)

वस्तु अथवा साधन मुख (Matter or Material Facet)

वस्तु ह्या दुसऱ्या मूलभूत प्रकारच्या मुखाचा उपयोग कित्येक विषयाच्या वर्गांकात करावा लागतो. ह्या मुखाचें संयोगचिन्ह अर्धविराम (;) आहे. त्याचा उपयोग खालील उदाहरणांत करून दाखविला आहे.

जसें—

थप NQ चित्रकला (Painting)

ह्या वर्गाचे विभाग, वस्तु विभाजन गुणाचे साहाय्यानें (Material characteristic) पुढीलप्रमाणें होतात—

साधन मुख विभागयुक्त वर्गांक

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	साधन मुखाचे विभाग
थप;१	NQ;1	लाकडावरील चित्रकाम (Painting on wood)
थप,२	NQ;2	कागदावरील चित्रकाम (Painting on paper)
थप;३	NQ;3	भिंतींच्या गिलाव्यावरील चित्रकाम (Fresco)
थप;४	NQ;4	दगडावरील चित्रकाम (Painting on stone)
थप;५	NQ;5	धातूवरील चित्रकाम (Painting on metal)
थप;६	NQ;6	कांचेवरील चित्रकाम (Painting on glass)
थप;७	NQ,7	किंतानावरील चित्रकाम (Painting on canvas)
थप;८	NQ;8	हस्तिदंतावरील चित्रकाम (Painting on ivory)
थप;९	NQ.9	इतर पृष्ठभागांवरील चित्रकाम (Painting on other surfaces)

ह्या मुखाचा उपयोग ज्या वर्गांत करावा लागतो त्या वर्गांचें मुखांच्या कोष्टकांत ह्या मुखाच्या कोष्टकांचा अंतर्भाव ह्या पद्धतीच्या मूळ इंग्रजी पुस्तकांत केलेला आहे.

उर्जा मुख (Energy Facet)

व्यक्तित्व मुख जसें सबंधित वर्गाचें व्यक्तित्व दाखवितें तसेंच ऊर्जा मुख संबधित वर्गाचें कार्य दाखवितें; म्हणजे त्या वर्गाचा वादविषय दाखवितें—

उदाहरणार्थ—

थप NQ चित्रकला ह्या वर्गाचे वादविषय (Problems) पुढील-प्रमाणें होत—

१ रचना (Composition)
२ रंग (Colour)
३ जल-रंग (Water-colour)
४ तैल-रंग (Oil-colour)
५ अपारदर्शी जलरंग (Opaque water-colour, Gouache)
६ मिश्ररंग (Distemper)
७ कढत मेणानें अथवा दुसऱ्या एखाद्या उष्ण पदार्थानें पक्का केलेला रंग (Encaustic)
९ इतर वादविषय (Other topics)
९८ संरक्षण (Preservation)

वर जे वादविषय दिले आहेत ते थप चित्रकला ह्या वर्गाचे वादविषय अथवा ऊर्जा मुख विभाग (Energy Facet Foci or Divisions) आहेत. हे विभाग थप ह्या संज्ञेचे पुढें लिहिण्यापूर्वी ऊर्जा मुख दर्शक द्विबिन्दु (:) हें सयोग चिन्ह लिहावें. जसें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ऊर्जा मुखाचे विभाग
थप १	NQ:1	चित्राची रचना (Composition of painting)
थप:२	NQ:2	चित्राचा रंग (Colour of painting)
थप:३	NQ:3	जल-रंग चित्र (Water-colour painting)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ऊर्जा मुखाचे विभाग
थप:४	NQ:4	तैल-रंग चित्र (Oil-colour painting)
थप:५	NQ:5	अपारदर्श जल-रंग चित्र (Opaque water-colour painting)
थप:६	NQ:6	मिश्ररंग चित्र (Distemper painting)
थप:७	NQ:7	पक्क्या रंगाचें चित्र (Encaustic painring)
थप:९	NQ:9	इतर वाद्‌विषय (Other topics)
थप:९८	NQ:98	चित्राचें संरक्षण (Preservation of painting)

ह्याप्रमाणें ज्या वर्गांकांत ऊर्जा मुखाच्या विभागांचा उपयोग करावा लागतो त्या वर्गांकांत ऊर्जा विभाग दर्शक द्विबिन्दु (:) हें संयोग चिन्ह वापरून मग त्या विभागाचें बोधचिन्ह लिहावें.

स्थल मुख (Space Facet)

संबंधित विषयाचें विवेचन जेव्हां स्थलमर्यादित असतें तेव्हां स्थल मुखाचा उपयोग करावा लागतो. स्थल मुखाचें विभाग भूभाग विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें वापरावेत. संबंधित वर्गांकांत स्थलमुखाचा विभाग लिहिण्यापूर्वी त्या मुखाचें द्योतक बिंदु (.) हें संयोग चिन्ह वापरावें. जसें—

र.१	जगाचा भूगोल	र.५६	इंग्लंडचा भूगोल
र.२	भारताचा ,,	र.५८	रशियाचा ,,
र.४१	चीनचा ,,	र.७	अमेरिकेचा ,,

काल मुख (Time Facet)

संबंधित विषयाचें विवेचन जेव्हां कालमर्यादित असतें तेव्हां काल मुखाचा उपयोग करावा लागतो. काल मुखाचे विभाग काल विभागांच्या कोष्टका-

प्रमाणें वापरावेत. संबंधित वर्गांकांत कालमुखाचा विभाग लिहिण्यापूर्वी त्या मुखाचें द्योतक टिंब (.) हें चिन्ह वापरावें. जसें—

र.१.थ५०	जगाच्या भूगोलाचा इ. स. १९५० पर्यंतचा वृत्तांत
र.२.थ५०	भारताच्या ,, ,,
र.४१.थ५०	चीनच्या ,, ,,

द्विबिंदु (:) ह्या चिन्हाचें महत्त्व

ह्या पद्धतीच्या पहिल्या तीन आवृत्यांत (:) द्विबिंदु हेंच मुख्यत्वेंकरून संयोगचिन्ह म्हणून वापरण्यात येत होतें. ह्या चिन्हामुळेंच ह्या पद्धतीला विशेष उल्लेखनीय असा विभाजन-सयोजन गुणाचा (Analyticosynthetic character) लाभ मिळाला आहे. म्हणूनच ह्या पद्धतीला द्विबिंदु वर्गीकरण (Colon classification) हें नांव ग्रंथकारानें दिलें आहे. चौथ्या आवृत्तींत स्वल्पविराम (,), अर्धविराम (;) व टिंब (·) हीं आणखी तीन प्रभावी संयोगचिन्हें उपयोगांत आणण्यांत आलीं. ह्या चिन्हांच्या योजनेमुळें सूक्ष्म विषयांच्या संदर्भास आवश्यक अशा सूक्ष्म वर्गीकरणाचें कार्य सुलभ झालें. तसेंच पूर्वी प्रत्येक मुखाचा विभाग केवळ द्विबिन्दु (:) हें चिन्ह वापरून दाखवावा लागत असल्यामुळें कित्येक वेळीं वर्गांक लांब होत असत; ते ह्या नवीन मुख चिन्हांच्या योजनेमुळें अगदीं सुटसुटीत व लहान होण्यास मदत झाली आहे; व विषयांचीं परिसूत्रें सुद्धां स्मरणसुलभ व सहजसाध्य झालीं आहेत. ह्या सुधारणेमुळें ह्या पद्धतीला जें मुळांत द्विबिंदु वर्गीकरण (Colon classification) हें नांव दिलें आहे तें बदलण्याची आवश्यकता नाहीं; कारण ह्या पद्धतींत "द्विबिंदु" (:) हें चिन्ह अजूनहि एकमात्र कार्य करीत आहे. ह्या चिन्हाला हा जो विशिष्ट गुण लाभला आहे याचें कारण तें ऊर्जा दर्शक (Energy) संयोगचिन्ह म्हणून वापरण्यांत येत आहे, आणि ऊर्जा लाक्षण्य निराळें दाखविल्यामुळें संबंधित विषयांत अंतर्भूत असणारीं विशिष्ट लाक्षण्यें क्रमाक्रमानें स्पष्ट दिसण्यास सुरवात होते. तेव्हां केवळ प्रारंभीं ह्या पद्धतीला द्विबिंदुवर्गीकरण हें नांव दिलें होतें म्हणूनच नव्हे, तर नवीन संयोग चिन्हांचा ह्या पद्धतींत समावेश केल्यानंतर सुद्धां ह्या चिन्हाचा जो अनन्यसाधारण उपयोग करण्यांत येतो त्यामुळेंच ह्या पद्धतीला द्विबिंदु वर्गीकरण म्हणणें इष्ट आहे.

प्रकरण ७ वें

सामान्य उपविभाग

(Common Subdivisions)

ग्रंथांची रचना निरनिराळ्या हेतूप्रमाणें निरनिराळ्या प्रकारांनीं केली जाते. कांहीं वाङ्मयसूचि ग्रंथ असतात; तर कांहीं शब्दकोश अथवा ज्ञानकोश असतात; कांहीं कालिकें असतात तर कांहीं वार्षिकें असतात; कांहीं इतिहास-ग्रंथ असतात तर कांहीं चरित्रग्रंथ असतात; कांहीं संस्थांचे अहवाल असतात तर कांहीं परिगणनात्मक ग्रंथ असतात; कांहीं समितीचे अहवाल असतात तर कांहीं योजनाग्रंथ असतात; कांहीं व्यवसायाच्या अंगोपांगावर ग्रंथ असतात तर कांहीं सिद्धांतमूलक ग्रंथ असतात. अशा अनेक प्रकारच्या ग्रंथांचे त्या त्या प्रकाराप्रमाणें गट करतां यावेत म्हणून ग्रंथांच्या वर्गीकरणाच्या ज्या अर्वाचीन सर्वमान्य वर्गीकरणपद्धति आहेत त्यांत स्मृतिसुलभ अशा अनेक प्रकारांच्या सामान्य उपविभागांचें सर्वसाधारण कोष्टक तयार केलेलें असतें व त्या कोष्टकांतील प्रत्येक प्रकारच्या सामान्य उपविभागाला एक बोधचिन्ह ठरविलेलें असतें; त्यामुळें संबंधित ग्रंथाला त्याच्या विशिष्ट विषयाचा वर्गांक दिल्यावर, तो ग्रंथ ज्या सामान्य उपविभागाच्या प्रकाराचा असेल त्या उपविभागाचें बोधचिन्ह त्या वर्गांचे बोधचिन्हापुढें लिहितां येतें व त्या प्रकारच्या ग्रंथांचा गट ग्रंथालयांत त्याच्या योग्य स्थानांत ठेवतां येतो.

आतांपर्यंत सामान्य उपविभागांचें एकच सर्वसाधारण कोष्टक केलें जात असें; परंतु डॉ. रंगनाथन् यांनीं अशा सर्व कोष्टकांचा नीट अभ्यास करून त्या उपविभागांचे पुढीलप्रमाणें सात प्रकार केले आहेत—

(१) स्थल मुखाच्या पूर्वी योजावयाचे प्रथम अष्टकपूर्व अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Anteriorising common subdivisions. Applicable before Space Facet).

अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग म्हणजे संबंधित वर्गांत समाविष्ट होणाऱ्या प्रबंधात्मक ग्रंथांच्या आधीं ज्यांचें स्थान आहे असे सामान्य उपविभाग.

उदाहरणार्थ--

शिक्षणशास्त्र हा विषय आपण घेतला तर ह्या विषयावरील जे प्रबंधात्मक ग्रंथ असतील त्यांचे अगोदर ज्या सामान्य उपविभागांना स्थान द्यावयाचें असे सामान्य उपविभाग.

शिक्षणशास्त्रावरील ग्रंथांची सूचि, शिक्षणशास्त्राचा ज्ञानकोश, शिक्षण-शास्त्रविषयक नियतकालिकें, वगैरें, अशा प्रकारचे शिक्षणशास्त्रावरील प्राथमिक स्वरूपाचे ग्रंथ असल्यामुळें त्यांना शिक्षणशास्त्रावरील प्रबंधात्मक ग्रंथांचे आधीं स्थान द्यावयास पाहिजे. ह्याकरितां ह्या पद्धतीच्या ग्रंथकारानें असा नियम केला आहे कीं, असे ग्रंथ दाखविणारीं सामान्य उपविभागांचीं बोधचिन्हें-सानुस्वार नागरी वर्ण अथवा रोमी लहान वर्ण-संबंधित वर्गांकाला जोडलीं तर त्या वर्गांकाचें स्थानमूल्य मूळ वर्गांकाचे आधीं (अग्रवर्ती) आहे. ह्या विषयींचा मूळ नियम पुढें दिल्याप्रमाणें आहे.

" Any number followed by a small letter shall have precedence over the original number "

प्रथमअष्टकपूर्व सामान्य उपविभाग म्हणजे संबंधित विषयाच्या पहिल्या आठ समसमान विभागांच्या (Coordinate Divisions) पूर्वी ज्यांचें स्थान आहे असे सामान्य उपविभाग. अष्टक विभागांचे विषयीं जास्त माहिती प्रकरण १३ मध्यें "अष्टक युक्ति" (Octave Device) विषयींची माहिती देतांना दिलेली आहे.

(२) फक्त स्थल मुखानंतर योजावयाचे प्रथम अष्टकपूर्व अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Anteriorising Common Subdivisions. Pre-First Octave. *Applicable only after Space Facet.*

(३) फक्त काल मुखानंतर योजावयाचे प्रथम अष्टकपूर्व अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Anteriorising Common Subdivisions Pre-First Octave. *Applicable only after Time Facet*)

(४) स्थल मुखानंतर योजावयाचे परवर्ती (संबंधित वर्गांत समाविष्ट होणाऱ्या प्रबंधात्मक ग्रंथांच्या नंतर ज्यांचें स्थान आहे असे) प्रथम अष्टक-पूर्व (संबंधित व्यक्तित्व मुखाचे प्रारंभीचे जे विभाग असतील त्यांच्या पूर्वीचें ज्यांचें स्थान आहे असे) व्यक्तित्व सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Personality Common Subdivisions. *Applicable after Space Facet*).

(५) परवर्ती प्रथम अष्टकपूर्व बौद्धिक क्रियादर्शक ऊर्जा सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Energy Common subdivisions of the intellectual activities)

(६) परवर्ती प्रथम अष्टकपूर्व औद्योगिक क्रियादर्शक ऊर्जा सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Energy common subdivisions of the industrial activities)

(७) परवर्ती प्रथम अष्टकपूर्व संस्थाकार्य ऊर्जा सामान्य उपविभाग (Posteriorising Per-First Octave Energy Common subdivisions of the institutional activities)

ह्या सर्व सामान्य उपविभागांना अमेरिकेंतील वर्गीकरणशास्त्र निष्णात ग्रंथपाल हेन्री एव्हेलिन ब्लिस यानें अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Ante rior Common subdivisions) अशी संज्ञा दिली आहे. असे ग्रंथ संबंधित विषयावरील प्रबंधात्मक सर्वसाधारण ग्रंथांच्या आधीं ठेवणें वाचकांच्या दृष्टीनें सोयीचें असतें; कारण ते त्या विषयावर अभ्यास करण्यास प्राथमिक स्वरूपाचे माहितीवजा ग्रंथ असतात. आपण एखाद्या गांवांत शिरण्यापूर्वी गांवाच्या लगत रहाणाऱ्यांचीं घरें आपणांस दिसतात. अशा वस्तीला आपण उपनगर (Suburb) असें म्हणतों. ह्या उपनगरामुळें आपणांस त्या गांवाची सर्वसाधारण कल्पना येते. त्याचप्रमाणें कोणत्याहि विषयाची सर्वसाधारण कल्पना येण्यास सामान्य उपविभागांत अंतर्भूत केलेल्या ग्रंथांचा वाचकांना उपयोग होतो. म्हणून अशा ग्रंथांची मांडणी त्या विषयाच्या लगतच अग्रभागीं करणें सोयीचें असतें. अशा ग्रंथांना डॉ. रंगनाथन् "अभिगामी साधनें" (Approach Material) असें म्हणतात.

अशा सामान्य उपविभागांची डॉ. रंगनाथन् यांनीं रोमी लहान वर्ण योजून त्यांच्या वैयक्तिक मुखपरिसूत्रांसह (Facet Formulae) कोष्टकें तयार केलीं आहेत. ह्या कोष्टकांतील रोमी लहान वर्णांचें रूपांतर नागरी वर्णांत कसें करावें हा एक महत्त्वाचा प्रश्न कित्येक वर्षे अनिर्णित होता. तो श्री. श. ग. दाते यांनीं मोठ्या कौशल्यानें रोमी लहान वर्णांचे जागीं सानुस्वार नागरी वर्णांची योजना करून सोडविला आहे. ही श्री. दाते यांची द्विबिंदु वर्गीकरण पद्धतीच्या नागरी वर्णमालेंत रूपांतर करण्याचे बाबतींत विशेष मोलाची व तेजस्वी कामगिरी आहे. पुढील तक्त्यांतील पहिल्या स्तंभांत रूपांतरित नागरी वर्गांकाचें कोष्टक, दुसऱ्या स्तंभांत मूळ रोमी वर्गांकाचें कोष्टक व तिसऱ्या स्तंभांत सामान्य उपविभागांचीं इंग्रजी व मराठी नांवें दिलीं आहेत.

सामान्य उपविभाग

पहिला प्रकार

१. प्रत्येकाच्या मुखपरिसूत्रासह स्थल मुखाच्या पूर्वी योजावयाचे प्रथम अष्टकपूर्व अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग.

(Anteriorising Common Subdivisions ; Pre-First Octave. *Applicable before Space Facet with their respective Facet Formulae*)

नागरी अंक व रूपांतरित मुख परिसूत्र	रोमी अंक व मूळ मुख परिसूत्र	सामान्य उपविभागाचें नांव
इं [का]	*a* [T]	ग्रंथसूचि (Bibliography)
कं	*c*	अर्थांतर्गत संदर्भसहित प्रमुख शब्दकोश (Concordance)
खं	*d*	कोष्टक (Table)
गं	*e*	यन्त्र-साधन; परिसूत्र (Instrument; appliance; formula)
घं [का]	*f* [T]	नकाशा (Map); नकाशाचें पुस्तक (Atlas)

नागरी अंक व रूपांतरित मुख परिसूत्र	रोमी अंक व मूळ मुख परिसूत्र	सामान्य उपविभागाचें नांव.
झं [व्य]	*j* [P]	गौरव ग्रंथ; स्मृतिग्रंथ (Festschrift; Memorial volume)
टं [स्थ], [का]	*k* [S], [T]	ज्ञानकोश (Encyclopaedia)
ढ [स्थ], [का]	*m* [S], [T]	नियतकालिक (Periodical)
थं [स्थ], [का]	*n* [S], [T]	क्रमिक (Serial); वार्षिक (Year-book)
नं [स्थ], [का]	*p* [S], [T]	सम्मेलन (Conference)
लं [स्थ], [का]	*v* [S], [T]	इतिहास (History)
वं०वि, [स्थ]. [का]	*w*OS [S]. [T]	विषयवार संकलित चरित्रें (Collected biographies by subjects)
वं [स्थ] [का]	*w* [S]. [T]	सामान्य चरित्रें (General biographies)
वं [व्य]	*w* [P]	व्यक्तीचें चरित्र (Individual biography)
वं [व्य],१	*w* [P],1	आत्मचरित्र (Autobiography)
वं [व्य],२	*w* [P],2	व्यक्तिसूक्तिसंग्रह (Ana = memorable sayings of a person or table-talk)
वं [व्य],४	*w* [P],4	पत्रें (Letters)
शं०वि, [व्य].[का]	*x*0S,[S].[T]	विषयवार संकलित ग्रंथ अथवा लेख (Collected works or articles by subjects)

नागरी अंक व रूपांतरित मुख परिसूत्र	रोमी अंक व मूळ मुख परिसूत्र	सामान्य उपविभागाचें नांव
श [स्थ], [का]	x [S], [T]	संकीर्ण संग्रह (General collections)
श [व्य]	x [P]	व्यक्तीचे सकीर्ण ग्रंथ अथवा लेख (Individual collected works or articles.)
सं१	$y1$	अभ्यासक्रम; शिक्षणक्रम (Programme of instruction)
सं२	$y2$	माहितीपत्र (Syllabus)
सं३	$y3$	संक्षिप्त समालोचन (Synopsis)
सं४	$y4$	क्षेत्र (Scope)
सं७	$y7$	व्यक्तीचा विशिष्ट दृष्टिकोणांतून अभ्यास (Case study or observation study)

वरील कोष्टकातील मुख परिसूत्रांत कंसांमध्यें जीं संक्षेपरूप अक्षरें दिलीं आहेत त्यांचीं पूर्ण नांवें पुढें दिलीं आहेत.

मराठी सज्ञा		इंग्रजी संज्ञा	
संक्षेपरूप अक्षर	*पूर्ण नांव*	*संक्षेपरूप अक्षर*	*पूर्ण नांव*
[का]	[काल मुख]	[T]	[Time Facet]
[व्य]	[व्यक्तित्व मुख]	[P]	[Personality Facet]
[स्थ]	[स्थल मुख]	[S]	[Space Facet]
0वि	विषय	OS	Subject

वरील कोष्टकांतील मुखपरिसूत्रांत स्थल मुखापुढें जेव्हां स्वल्पविराम (,) हें संयोगचिन्ह असतें तेव्हां त्यापुढील मुख हें जरी कालमुख असलें तरी तें द्वितीय तल व्यक्तित्व मुख (Second Level Personality Facet) आहे असें समजावें; व जेव्हां टिंब (·) हें संयोगचिन्ह असतें तेव्हां तें कालमुख आहे असें समजावें. ह्याबद्दल थोडा खुलासा पुढें दिला आहे.

ज्ञानकोश ह्या सामान्य उपविभागाचें मुख परिसून टं [स्थ], [का] असें दिलें आहे. याचा अर्थ असा कीं, ह्या मुख परिसूनांतील पहिलें मुख म्हणजे "स्थल मुख" हें ज्ञानकोश ह्या वर्गाचें प्रथम तल व्यक्तित्व मुख आहे व त्याच्या पुढें ज्या अर्थी स्वल्पविराम (,) हें व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह लिहिलें आहे त्या अर्थी त्या चिन्हापुढील काल मुख हें सुद्धां व्यक्तित्व मुखच आहे व तें दुसरें व्यक्तित्व मुख आहे म्हणून त्याला द्वितीय तल व्यक्तित्व मुख (Second Level Personality Facet) अशी संज्ञा आहे.

ज्ञानकोश ह्या वर्गाचीं हीं दोन व्यक्तित्व मुखें ठरविण्याचें कारण असें कीं, ह्या दोन्हीं मुखांमुळें ठराविक ज्ञानकोशाचें व्यक्तित्व दृष्टोत्पत्तीस येतें. तें असें कीं संबंधित ज्ञानकोश ज्या ठिकाणीं प्रसिद्ध झाला म्हणजे जन्माला आला तें ठिकाण व त्याचें प्रसिद्धीचें वर्ष म्हणजे त्याच्या जन्माचें वर्ष हीं दोन्हीं मुखें त्या ज्ञानकोशाचें व्यक्तित्व दाखवितात. ज्याप्रमाणें मनुष्याचें व्यक्तित्व त्याच्या जन्माच्या ठिकाणानें व त्याच्या जन्माच्या वर्षानें दाखवितां येतें तसेंच ज्ञानकोशाचे बाबतींत केल्या कारणानें त्याच्या वर्गीकरणाच्या मुख परिसूत्रांतील दोन्हीं मुखेंही व्यक्तित्व मुखें आहेत असें कल्पिलें आहे. अशाच प्रकारें जेथें जेथें अशीं मुख परिसूत्रें दिलीं आहेत त्यांचा खुलासा याचप्रमाणें केला म्हणजे अडचण पडणार नाहीं. ह्या उदाहरणावरून ह्या पद्धतींत व्यक्तित्व मुखाचा उपयोग लाक्षणिक रीत्या कसा करण्यांत येतो हें वाचकांच्या सहज लक्षांत येईल, व ह्या उपयोगाची सयुक्तता अनुभवानें पटू शकेल.

वरील कोष्टकांतील सामान्य उपविभागांचा वर्गांकांत उपयोग करून दाखविलेलीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत—

ई ग्रंथसूचि *a*
(Bibliography)

बैजिक मुख परिसून—	विस्तृत मुख परिसून—
मूळ इंग्रजी *a* [T]	मूळ इंग्रजी *a* [Time Facet]
रूपांतरित मराठी ई [का]	रूपांतरित मराठी ई [काल मुख]

. वरील मुख परिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं ग्रंथसूचि ह्या सामान्य उपविभागाचे उपविभाग कालविभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें करावयाचे. संबंधित

सूचींत समाविष्ट केलेल्या ग्रंथांचा जो प्रकाशन काल असेल त्या कालाचें शतक, दशक अथवा वर्ष ह्यांपैकीं जें योग्य असेल त्याचा बोधांक प्रकरण १० मध्यें सार्वत्रिक कालविभागांचें जें कोष्टक आहे त्या कोष्टकाप्रमाणें वापरावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शइंय	XaN

अर्थशास्त्रावरील विसाव्या शतकांत अथवा विसाव्या शतकापर्यंत प्रकाशित झालेल्या ग्रंथांची सूचि.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

श = अर्थशास्त्र (मुख्यवर्ग)
इं = ग्रंथसूचि
थ = विसावें शतक (१९—)

आणखी कांहीं उदाहरणें-

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
छ.२इंथ१	H.2aN1	La Touche (T. H. D.). A bibliography of Indian geology and physical geography. Calcutta. 1921
थ२इंथ२	N2aN2	Coomaraswamy (Anand T.). Bibliography of Indian art. Luzac. 1925
फ६इंढ५	R6aM5	Hall (Fitz Edward). A contribution towards an index to the bibliography of the Indian philosophical systems. Calcutta. 1857

कं ग्रंथांतर्गत प्रमुख शब्दांचा संदर्भासुद्धां तयार केलेला कोश अथवा वर्णानुक्रम सूचि (Concordance = a dictionary or index of all the principal words of a work, with the book, chapter, verse, or other passage, in which each occurs. An alphabetical arrangement of the principal words contained in a book, with citations of the passages in which they occur.) c

ह्या सामान्य उपविभागाला मुख परिसूत्र नाहीं. ज्या ग्रंथांतील शब्दांचा संबंधित कोश अथवा सूचि असेल त्याच्या वर्गांकानंतर कं हें बोधचिन्ह लिहिलें म्हणजे त्या ग्रंथांतील प्रमुख शब्दांचा संदर्भसहित कोश अथवा सूचि असा त्या वर्गांकांचा अर्थ होतो.

जसें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
फ६५,६कं	R65,6c

गोखले (ल. रा.). श्रीमद् भगवद्गीता कोश. १ ली आवृत्ति. १९४१.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

फ = तत्त्वज्ञान
फ६ = भारतीय तत्त्वज्ञान
फ६५ = वेदान्त
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोग चिन्ह
६ = भगवद्गीता
कं = प्रमुख शब्दांचा कोश.

आणखी कांहीं उदाहरणें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
द१५,१इरकं	O15,1A2c	Sorensen (S). An index to the names in the Mahābhārat, with ... a concordance, etc. 1904.
प१४१:२१क	Q141:21c	Viśweshvarānand and Nityanand. A complete alphabetical index of all words in the Atharva Veda. 1907
चशंक६१कं	WxC61c	Shama Sastry (R). Arthasastrapadasuchi. Index verborum to the published texts of Arthasastra. 1924

खं कोष्टक (Table) *d*

ह्या सामान्य उपविभागाला मुख परिसूत्र नाहीं. संबंधित कोष्टक ज्या विषयाचें असेल त्या विषयाच्या वर्गांकाचे शेवटीं खं हें बोधचिन्ह लिहिलें म्हणजे त्या विषयाचें कोष्टक असा अर्थ होतो.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
क९४खं	B94d

छत्रे (केरो लक्ष्मण). ग्रहसाधनाचीं कोष्टकें, मुंबई १८६०.

आणखी कांहीं उदाहरणें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
कखं	Bd	Vega (G.). Logarithmic tables.
कखं	Cd	Smithsonian tables.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श९(घ६८झ३११):८७खं	X9(F68J311):87*d*

गुळाचे हिशेबाची जंत्री. आ. २ री, (संपा. महादेव भास्कर कराडकर). कोल्हापूर १९२५.

गं सूत्रमय नियम; सिद्धांत; पद्धति (Formula); *e*
वजनें; मापें (weights and measures)

ह्या सामान्य उपविभागाला मुखपरिसूत्र नाहीं. संबंधित सूत्रमय नियम ज्या विषयाचे असतील त्या विषयाच्या वर्गांकाचे शेवटीं गं हें बोधचिन्ह लिहिलें म्हणजे त्या विषयाचे सूत्रमय नियम अथवा सिद्धांत (Formulae) असा अर्थ होतो.

उदाहरण— नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ढगं	M*e*

Hopkins (A. A.). Scientific American encyclopaedia of formulas.

आणखी कांहीं उदाहरणें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
श:५गं	X:5*e*	कराडकर (महादेव भास्कर). वजनी जंत्री—भाग १ ला. कोल्हापूर. १९२२
श:५गं.२	X:5*e*.2	Metric system in India by Pitambar Pant. Planning Commission, Government of India, 1955.
श:५गं.६३	X:5*e*·63	Hutchinson (G. A.). Tables of South African weights and measures.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
श:५गं,७२	X:5g·73	United States, Standards (National Bureau of–). Specifications, tolerances, and regulations for commercial weights and measures and weighing and measuring devices. 1938.

घं नकाशा (Map); नकाशांचें पुस्तक; *f*
आकृतींचें किंवा पटांचें पुस्तक (Atlas)

बैजिक मुखपरिसूत्र—		विस्तृत मुखपरिसूत्र—	
मूळ इंग्रजी	*f* [T]	मूळ इंग्रजी	*f* [Time Facet]
रूपांतरित मराठी	घं [का]	रूपांतरित मराठी	घं [काल मुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं "नकाशा" ह्या सामान्य उपविभागाचे उपविभाग कालविभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें करावयाचे नकाशात समाविष्ट केलेली भूखंडाची माहिती ज्या कालाची असेल त्या कालाचें बोधचिन्ह कालविभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें वापरावयाचें.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
र.१घंथ	U.1*f*N

जगाच्या विसाव्या शतकांतील भूखंडाचे विभाग दाखविणारा नकाशा.
वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.—

र = भूगोल (मुख्य वर्ग)
. = स्थल मुखदर्शक संयोग चिन्ह
घं = नकाशा
१ = जग (भूभाग विभाग)
थ = इ. स. १९— (विसावें शतक)

आणखी कांहीं उदाहरणें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	नकाशांच्या पुस्तकाचें नांव
र.१घं थर	U.1/N2	Hammond (C. S.) & Co. New world loose leaf atlas, New York, 1920.
र.२घं थ३	U.2/N3	Bartholomew (J. G.) Atlas, V. 26 of Imperial Gazetteer of India. New edn. O. U. P. 1931.
र.२घं थ५	U.2/N5	भारताच्या इ. स. १९५– ह्या कालखंडाचें नकाशाचें पुस्तक.
र५ २घं थ५	U5.2/N5	भारताच्या ऐतिहासिक नकाशांचें इ. स. १९५– ह्या कालखंडापर्यंत माहिती देणारें पुस्तक.

झं गौरवग्रंथ; स्मृतिग्रंथ *j*

(Festschrift; Memorial volume)

वैजिक मुखपरिसून—   विस्तृत मुखपरिसून—

मूळ इंग्रजी *j* [P] मूळ इंग्रजी *j* [Personality Facet]

रूपांतरित मराठी झं [व्य] रूपांतरित मराठी झं [व्यक्तित्व मुख]

गौरवग्रंथ व स्मृतिग्रंथ हे एखाद्या व्यक्तीच्या, संस्थेच्या अथवा नियतकालिकाच्या कार्याचा-त्यांच्या आयुष्यांतील कांहीं विशिष्ट कालमर्यादा पुरी झाल्यानंतर-गौरव करण्याकरितां प्रसिद्ध करण्यांत येतात.

व्यक्तींचे गौरवग्रंथ साधारणपणें संबंधित व्यक्तीच्या वयाची पन्नास, साठ, पंचाहात्तर अथवा त्याहूनाहि अधिक वर्षे पुरीं झाल्यावर प्रसिद्ध करण्यांत येतात. कित्येक वेळीं लोकमान्य टिळक, महात्मा गांधी अशासारख्या महापुरुषांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या जन्मशताब्दी, द्विशताब्दी अशासारख्या कालखंडानंतर त्यांचे स्मरणार्थ स्मृतिग्रंथ प्रकाशित करण्यांत येतात.

संस्थेचे अथवा नियतकालिकाचे गौरवग्रंथ त्यांच्या स्थापनकालापासून अथवा प्रथमवर्षापासून पंचवीस, पन्नास, साठ, पंचाहत्तर अथवा अधिक वर्षें पूर्ण झाल्यावर प्रसिद्ध करण्यात येतात.

अशा ग्रंथांना (१) रौप्यमहोत्सव ग्रंथ (२५ वर्षें पूर्ण झाल्याबद्दल), (२) सुवर्ण-महोत्सव ग्रंथ (५० वर्षें पूर्ण झाल्याबद्दल) (३) हीरक-महोत्सव ग्रंथ (६० वर्षें पूर्ण झाल्याबद्दल), (४ अमृत-महोत्सव ग्रंथ (७५ वर्षें पूर्ण झाल्याबद्दल) अशा प्रकारचीं नांवें देण्यात येतात.

अशा गौरवग्रंथांत संबंधित व्यक्तीनें ज्या विशिष्ट कार्याला आपलें आयुष्य वाहून घेतलें असेल अथवा ज्या विशिष्ट विषयावर संशोधन केलें असेल अशा कार्यावर अथवा विषयावर तज्ञांचे लेख मागवून व्यक्तीचें चरित्र, आठवणी, वगैरेसह प्रकाशित करण्यांत येतात.

जेव्हां एखाद्या संस्थेच्या अथवा नियतकालिकाचा गौरवग्रंथ प्रकाशित करण्यांत येतो; तेव्हां त्या ग्रंथांत संबंधित संस्थेच्या अथवा नियतकालिकाच्या विशिष्ट कार्यावर तज्ञांचे लेख मागवून संस्थेच्या इतिहासासह प्रकाशित करण्यांत येतात.

अशा गौरवग्रंथांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

व्यक्तीचा गौरवग्रंथ असेल तेव्हां वरील मुखपरिसूत्रांतील "व्यक्तित्व" मुख दाखविण्याकरितां संबंधित व्यक्तीच्या जन्मवर्षाचा बोधांक कालविभागांचे कोष्टकाप्रमाणें झं ह्या गौरवग्रंथदर्शक चिन्हापुढें लिहावयाचा; व संस्थेचा अथवा नियतकालिकाचा गौरवग्रंथ असेल तर त्या संस्थेच्या स्थापनवर्षाचा अथवा नियतकालिकाच्या प्रथमवर्षाचा बोधांक कालविभागांचे कोष्टकाप्रमाणें लिहावयाचा.

उदाहरणार्थ—

उदाहरण १ लें

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ढ२ढ८१झं	m2M81j

केसरी अमृत-महोत्सव विशेषांक. १९५६.

लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक यांनी आपल्या बाधनामध्यें राजकारण व समाजकारण याविषयीं जागृति निर्माण करण्याचे उद्देशानें "केसरी" हें वर्तमानपत्र इ स १८८१ मध्यें सुरू केलें तेव्हापासून ह्या वर्तमानपत्रानें लोकशिक्षणाचें फार मोलाचें काम केलें आहे ह्या वर्तमानपत्रात विविध-विषयावर अग्रलेख व तज्ञाचे स्वतंत्र लेख वेळोवेळीं प्रसिद्ध होत आले आहेत अशा वर्तमानपत्राच्या कार्याचा गौरव करणारा विशेषांक त्या वर्तमानपत्राला "संकीर्ण नियतकालिक" म्हणून जो वर्गांक देता येतो तो देऊन त्याचे पुढें ज्ञ हा "गौरवग्रंथ" दर्शक बोधाक लिहिणें योग्य आहे म्हणून वर दिल्याप्रमाणें ह्या विशेषांकाचा वर्गांक तयार केला आहे

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते—

ढ	=	संकीर्ण नियतकालिक (वर्तमानपत्र)
२	=	भारत (भूभाग विभाग)
ढ ८१	=	इ स १८८१
ज्ञ	=	गौरवग्रंथ

ह्या स्पष्टीकरणावरून वरील वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो

"भारतात इ स १८८१ मध्यें ज्या नियतकालिकाचा जन्म झाला त्या नियतकालिकाचा (वर्तमानपत्राचा) गौरवग्रंथ "

हें उदाहरण ज्या वर्तमानपत्राचा भारतात इ स १८८१ मध्यें जन्म झाला त्या वर्तमानपत्राच्या गौरवग्रंथाचें म्हणजेच पर्यायानें केसरी ह्या वर्तमानपत्राचें आहे

वरील उदाहरणात ' केसरी " ह्या वर्तमानपत्राच्या प्रथम वर्षाचा बोधाक "नियतकालिक" दर्शक ढ ह्या बोधाकाचें पुढें अगोदरच यावा लागल्यामुळें त्या वर्षाचा बोधाक पुढील "गौरवग्रंथ" दर्शक ज्ञ ह्या बोधाकाचे पुढें पुन्हा त्या वर्तमानपत्राच्या प्रथम वर्षाचा म्हणजेच त्याच्या जन्मवर्षाचा बोधाक लिहावयाची आवश्यकता नाहीं, म्हणून तो वरील वर्गांकात तसा दाखविला नाहीं

उदाहरण २ रें

नागरी वर्गांक

ह २क्षढ५६ अथवा ल२:५१क्षढ५६

रोमी वर्गांक

z.2)M56 or V2 51,M56

लोकमान्य टिळक जन्म शताब्दी विशेषांक (१९५६).

ह्या गौरवग्रंथात लोकमान्याच्या अनेकविध कार्याचा आढावा घेणारे तज्ञांचे लेख समाविष्ट करण्यात आले आहेत लोकमान्याच्या सारख्या थोर राष्ट्र-नेत्याच्या गौरवग्रंथाला निश्चितपणे एकच स्थान ठरविणें कठीण आहे त्यांची भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यात अलौकिक कामगिरी असल्यामुळें त्यांच्या गौरव-ग्रंथात भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्याविषयींचे लेख असणें अगदीं साहजिक आहे व त्या दृष्टीनें ह्या गौरवग्रंथाला " भारताचा स्वातंत्र्य लढा " ह्या विषयात स्थान देणें उचित आहे म्हणून वरील दोन वर्गांपैकीं

ल२.५१क्षढ५६

हा वर्गांक तयार केला आहे. ह्या वर्गांकाचा साधारण अर्थ पुढील प्रमाणें होतो

ज्या व्यक्तीचा जन्म इ स १८५६ मध्यें झाला व ज्या व्यक्तीनें भारताच्या स्वातंत्र्ययुद्धात आपलें आयुष्य वेचलें त्या व्यक्तीचा गौरवग्रंथ

वरील वर्गांकापैकीं ह २क्षढ५६ हा वर्गांकसुद्धा ह्या गौरवग्रंथाला देता येतो कारण त्यात लोकमान्याच्या राजकीय, सामाजिक, शैक्षणिक, आर्थिक अशा अनेक कामगिरींवर लेख आले आहेत म्हणून त्याला सर्कीर्ण वर्गांत सुद्धा स्थान देता येतें

उदाहरण ३ रें

नागरी वर्गांक :

ल२३५२,१क्षढ६३ अथवा ह २३५२क्षढ६३

रोमी वर्गांक :

V2352,1)M63 or z 2352)M63

श्री सयाजी गौरवग्रंथ (बडोदें संस्थानचे महाराज सयाजीराव गायकवाड यांचें चरित्र, अभिप्राय, सूक्ति, आठवणी इत्यादि). १९३३.

कै. श्रीमंत सयाजीराव महाराज गायकवाड यांचा जन्म इ. स. १८६३ मध्यें झाला. ह्या गौरवग्रंथाला वर दोन वर्गांक दिले आहेत. त्यापैकीं पहिला वर्गांक बडोदें राज्याचे अधिपति या नात्यानें त्यांचा गौरवग्रंथ बडोदें संस्थानच्या इतिहासांत समाविष्ट करणें योग्य होईल म्हणून व दुसरा वर्गांक संकीर्ण मुख्य वर्गाचा उपविभाग म्हणून दिला आहे; कारण या ग्रंथात श्रीमंत सयाजीराव महाराजांनीं आपल्या कारकीर्दींत बडोदें संस्थानात ज्या विविध प्रकारच्या सुधारण्या घडवून आणल्या त्यांची माहिती देणारे विविध विषयांवर तज्ज्ञांचे लेख समाविष्ट करण्यांत आले आहेत.

ट ज्ञानकोश *λ*

(Encyclopaedia)

वैजिक मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी *λ* [S], [T]
रूपांतरित मराठी ट [स्थ], [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी *k* [Space Facet], [Time Facet]
रूपांतरित मराठी ट [स्थल मुख], [काल मुख]

ह्या मुखपरिसूत्रांतील दोन्हीं मुखें व्यक्तित्व मुखें म्हणून ठरविलीं आहेत; कारण, तीं संबंधित ज्ञानकोशाचें व्यक्तित्व दर्शवितात. संबंधित ज्ञानकोशांतील माहिती ज्या भूभागविभागापुरती मर्यादित असेल त्या विभागाचा बोधांक त्या ज्ञानकोशाचा स्थलमुखाचा बोधांक म्हणून वापरावयाचा.

काल मुखाचे विभाग सार्वत्रिक काल विभागाच्या कोष्टकाप्रमाणें ठरवावयाचे. संबंधित ज्ञानकोशाच्या प्रथमावृत्तीचा जो भाग सर्वांत आधीं प्रसिद्ध झाला असेल त्याचें प्रकाशन वर्ष दाखविणारा बोधांक काल मुखाचा बोधांक म्हणून वापरावयाचा.

उदाहरण--

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ढ(स१३)ट१,थ३६	M(Y13)*k*1 N36
अथवा	or
ढ(स१३)ट१-२,थ३६	M(Y13)*k*1-2,N36

मुजुमदार (दत्तात्रय चिंतामण) *व्यायाम ज्ञानकोश बडोदें भाग १ ते १०* इ स १९३६-१९४९

वरील वर्गांकापैकीं पहिल्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते--

ढ(स१३) = व्यायामकला
ट = ज्ञानकोश
१ = जग (भूभाग विभाग)
, = व्यक्तित्व मुख दर्शक सयोग चिन्ह
थ३६ = इ स १९३६ (व्यायाम ज्ञानकोशाचा पहिला भाग प्रसिद्ध झाला तें वर्ष)

वरील स्पष्टीकरणावरून ह्या वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो

इ स १९३६ मध्यें प्रसिद्ध झालेला सर्व जगातील व्यायामकलेची माहिती देणारा ज्ञानकोश

वरील व्यायाम ज्ञानकोशात जरी जगातील विविध व्यायामकलांची माहिती दिलेली आहे तरी त्याचें विशेष असें आहे कीं, त्यात भारतातील व्यायाम कलेची माहिती जास्त सविस्तर रूपानें दिलेली आहे हा अर्थ वर्गांकात आणण्याकरिता वर दिलेल्या वर्गांकापैकी दुसऱ्या वर्गांकात स्थलमुखदर्शक बोधचिन्ह १-२ असें दाखविलें आहे याचा अर्थ ह्या व्यायामज्ञानकोशात जगातील व्यायामकलेबरोबर भारतातील व्यायामकलेची माहिती आहे वरील अंकापैकीं १ हा अंक जग हा भूभागविभाग दाखवितो व २ हा अंक भारत हा भूभागविभाग दाखवितो

ज्याप्रमाणें निरनिराळ्या विषयाचे ज्ञानकोश असतात, त्याचप्रमाणें निर-निराळ्या भाषाचे शब्दकोश, म्हणींचे कोश, नामकोश, शास्त्रीय पारिभाषिक

कोश, स्थलकोश (Gazetteers), चरित्रकोश असे अनेक प्रकारचे कोश असतात. अशा कोशांच्या वर्गांकांत मूळ विषयाच्या वर्गांकानंतर ट (*k*) हें कोशदर्शक बोधचिन्ह लिहिलें असतां त्या वर्गांकाचा विवक्षित प्रकारचा कोश असा अर्थ होतो.

उदाहरणार्थ—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
न१५५,ढ३:४ट	P155,M3:4k

मराठी शब्दकोश

वरील वर्गांकाची फोड पुढील प्रमाणें करतां येते—

न = भाषाशास्त्र (मुख्य वर्ग)
१५५ = मराठी भाषा (प्रथम तल व्यक्तित्व विभाग)
, = व्यक्तित्व मुख दर्शन संयोग चिन्ह
ढ = एकोणीसावें शतक
(अर्वाचीन मराठी कालखंडारंभ)
(द्वितीय तल व्यक्तित्व विभाग)
३ = शब्द (तृतीय तल व्यक्तित्व विभाग)
: = ऊर्जा विभाग दर्शक संयोग चिन्ह
४ = अर्थ
ट = कोश

वरील वर्गांक भाषाशास्त्र ह्या मुख्य वर्गाच्या मुखपरिसूत्राप्रमाणें तयार केला आहे. त्याबद्दलची विशेष माहिती त्या वर्गाच्या प्रकरणांत दिली आहे.

अशा वर्गांकांमधील द्वितीय तल व्यक्तित्व विभाग, वर्गांक लहान करण्याचे दृष्टीनें गाळला तरी चालतो.

जसें—

(१)

नागरी वर्गांक	ग्रंथांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथांक
न१५५,३:४ट	च२.१	P155,3:4k	G2.1
	तें		to
	च२.७		G2.7

महाराष्ट्र शब्दकोश—महाराष्ट्र कोशमंडळ, पुणें. भाग १—७. इ. स. १९३२-३८

(२)

नागरी वर्गांक	ग्रंथांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथांक
न१५५,४:४ह	छ२	P125,4:4k	H2

महाराष्ट्र वाक्संप्रदाय कोश, भाग १ व २ स. य. रा. दाते व चिं. ग. कर्वे. १९४२.

शास्त्रीय पारिभाषिक कोशाचें उदाहरण पुढें दिलें आहे—

नागरी वर्गांक	ग्रंथांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथांक
हं:न१११ह	१५छ८	z:P111k	15HS

शास्त्रीय परिभाषा कोश. सं. य. रा. दाते व चिं. ग. कर्वे १९४८

वरील शास्त्रीय पारिभाषिक कोशांत ज्ञानाच्या विविध शाखांतील शास्त्रांच्या इंग्रजी पारिभाषिक शब्दांना समानार्थी संस्कृतोद्भव प्रतिशब्द दिले आहेत. हा कोश साधारणपणें भारतांतील विविध भाषांतील अभ्यासकांना उपयोगी पडावा अशा उद्देशानें त्यांतील संस्कृतोद्भव प्रतिशब्दांची निवड करण्यांत आली आहे. म्हणून तो अखिल भारतीय पारिभाषिक कोश आहे असें म्हणावयास हरकत नाहीं. अशा कोशाचा समावेश कोणत्याहि एका शास्त्राच्या वर्गांत अथवा एखाद्या ज्ञानशाखा समूहाच्या संकीर्ण वर्गांत करतां येत नाहीं. म्हणून त्या कोशाला संकीर्ण मुख्य वर्गातच (Generalia Main Class) स्थान देणें इष्ट आहे. ह्या सर्व मुद्यांचा विचार करून ह्या ग्रंथाचा वर्गांक व ग्रंथांक वर दिल्याप्रमाणें तयार केले आहेत.

स्थलकोशांची (Gazetteers) उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	स्थलकोशाचें नांव
र.१ह	U.1k	Longman's Gazetteer of the world, 1902.
र.२ह	U.2k	Imperial Gazetteer of India. 1907.
र.२ह	U.2k	Dey (Nundolal). Geographical dictionary of ancient and mediaeval India. 1919.

ढ नियतकालिक *m*
(Periodical)

बैजिक मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी *m* [S], [T]
रूपांतरित मराठी ढ [स्थ], [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी *m* [Space Facet], [Time Facet]
रूपांतरित मराठी ढ [स्थल मुख], [काल मुख]

ह्या मुखपरिसूत्रांतील दोन्हीं मुखें व्यक्तित्व मुखें म्हणून ठरविलीं आहेत, कारण तीं संबंधित नियतकालिकाचें व्यक्तित्व दर्शवितात ज्या भूभागात संबंधित नियतकालिक प्रसिद्ध होत असेल त्या भूभागाचा बोधांक भूभाग विभागाच्या कोष्टकाप्रमाणें लिहावयाचा व ज्या वर्षी तें नियतकालिक सुरू झालें असेल त्या वर्षाचा बोधांक कालविभागाच्या कोष्टकाप्रमाणें भूभाग विभागानंतर स्वल्पविराम लिहून मग लिहावयाचा एखाद्या संस्थेचें जर नियतकालिक असेल तर त्या नियतकालिकाचा प्रथम वर्षाचा बोधांक न लिहिता त्या संस्थेच्या स्थापनावर्षाचा बोधांक लिहावयाचा

जसें—

उदाहरण १ ल—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
इढ२,थ२८	Am2 N28

सृष्टिज्ञान (मासिक) पुणें प्रारंभ—इ स १९२८

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येतें—

इ = विज्ञान (मुख्य वर्ग)
ढ = नियतकालिक
२ = भारत (हें नियतकालिक ज्या भूभागविभागात प्रसिद्ध होतें त्या भूभागविभागाचा बोधांक)
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह
थ२८ = इ स १९२८ (हें नियतकालिक ज्या वर्षी सुरू झालें त्या वर्षाचा बोधांक)

उदाहरण २ रें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ल२ढं२,थ१०	V2m2,N10

भारत इतिहास संशोधक मंडळ त्रैमासिक. हें त्रैमासिक इ. स. १९२० मध्यें सुरू झालें. परंतु हें भारत इतिहास संशोधक मंडळाचें त्रैमासिक आहे म्हणून त्या मंडळाचें जें स्थापन वर्ष त्या वर्षाचा बोधांक ह्या नियतकालिकाच्या कालमुखाचा बोधांक म्हणून वरील वर्गांकांत वापरला आहे.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते—

ल　= इतिहास (मुख्य वर्ग)
२　= भारत
ढं　= नियतकालिक
२　= भारत (ज्या भूभागात हें नियतकालिक प्रकाशित होतें त्या भूभागाचा बोधांक)
,　= व्यक्तित्व मुख दर्शक संयोगचिन्ह
थ१० = इ. स. १९१० (ज्या संस्थेचें हें नियतकालिक आहे त्या संस्थेचें स्थापना वर्ष)

आणखी कांहीं उदाहरणें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	नियतकालिकाचें नाव
मढ२,थ३३	Tm2,N33	शिक्षणपत्रिका-मासिक, पुणें. प्रारंभ इ. स. १९३३
शढं२,थ३५	Xm2,N35	अर्थ-साप्ताहिक. पुणें. प्रारंभ इ. स. १९३५

थं वार्षिक n
(Yearbook)

बैजिक मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी　n [S], [T]
रूपांतरित मराठी थं [स्थ], [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी n [Space Facet], [Time Facet]
रूपांतरित मराठी थं [स्थल मुख], [काल मुख]

ह्या मुखपरिसूत्रांतील दोन्हीं मुखें व्यक्तित्व मुखें म्हणून ठरविलीं आहेत; कारण तीं संबंधित वार्षिकाचें व्यक्तित्व दर्शवितात. संबंधित वार्षिकांतील माहिती ज्या भूभागविभागापुरती मर्यादित असेल त्या भूभागाचा बोधांक त्या वार्षिकाचा स्थलमुखाचा बोधांक म्हणून वापरावयाचा.

कालमुखाचे विभाग सार्वत्रिक कालविभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें ठरवावयाचे. संबंधित वार्षिक ज्या वर्षीं प्रथम प्रकाशित झालें त्या वर्षाचा बोधांक काल-मुखाचा बोधांक म्हणून घ्यावयाचा.

उदाहरण--

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श९थं२,थ५३	X9n2,N53

'पॅरॅमाउंट' उद्योग-व्यापार वार्षिक
प्रथम प्रकाशन वर्ष १९५३
संपादक—श्री. ना. तु. ठाकूर,
'पर्सनल प्रेस सर्व्हिस', पुणें २.

ह्या वार्षिकांतील लेख साधारणपणें भारतांतील उद्योगधंद्यांचा वार्षिक आढावा घेणारे असतात म्हणून ह्या वार्षिकाचा वरीलप्रमाणें वर्गांक तयार केला आहे. ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

श = अर्थशास्त्र (मुख्य वर्ग)
९ = उद्योग
थं = वार्षिक
२ = भारत (वार्षिकांत चर्चिल्या जाणाऱ्या विषयाचें क्षेत्र)
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह
थ५३ = इ. स. १९५३ (वार्षिकाचें पहिलें वर्ष)

वरील वर्गांकामुळें ह्या वार्षिकाचे सर्व भाग एकत्र ठेवता येतात व प्रत्येक वर्षाच्या वार्षिकाला त्या वर्षाचा ग्रथांक दिल्यामुळें प्रत्येक वर्षाचा स्थानांक (Call No) निराळा दाखविता येतो

न सम्मेलन p
(Conference)

बैजिक मुखपरिसूत्र—
मूळ इंग्रजी p [S], [T]
रूपांतरित मराठी न [स्थ], [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—
मूळ इंग्रजी p [Space Facet], [Time Facet]
रूपांतरित मराठी न [स्थल मुख], [काल मुख]

ह्या परिसूत्रातील दोन्हीं मुखें व्यक्तित्व मुखें म्हणून ठरविलीं आहेत, कारण तीं संबंधित सम्मेलनाचें व्यक्तित्व दर्शवितात संबंधित सम्मेलनात चर्चिल्या जाणाऱ्या विषयाचें क्षेत्र ज्या भूभाग विभागापुरतें मर्यादित असेल त्या भूभाग विभागाचा बोधांक त्या सम्मेलनाचा स्थलमुखाचा बोधांक म्हणून वापरावयाचा कालमुखाचे विभाग सार्वत्रिक कालविभागाच्या कोष्टका-प्रमाणें ठरवावयाचे संबंधित सम्मेलन ठराविक कालखंडानतर नियमित भरत असेल तर पहिलें सम्मेलन ज्या वर्षी भरलें असेल त्या वर्षाचा बोधांक द्यावयाचा आणि तें सम्मेलन केवळ प्रासंगिक असेल तर त्या सम्मेलनाच्या वर्षाचा बोधांक द्यावयाचा

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
लरन२,थ१२	V2p2,N13

भारत इतिहास संशोधन मंडळ,
प्रथम-समेलन-वृत्त, पुणें, शके १८३५ (इ स १९१३)

भारत इतिहास संशोधन मंडळाचे तर्फे इ स १९१३ पासून प्रतिवर्षी भारताच्या इतिहासावर चर्चा करण्यासाठीं सम्मेलनें भरविण्यांत येत आहेत

म्हणून ह्या संमेलनांचा वरीलप्रमाणें वर्गांक तयार केला आहे. ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

ल = इतिहास
२ = भारत
नं = संमेलन
२ = भारत (संमेलनांत चर्चिल्या जाणाऱ्या विषयाचें क्षेत्र)
, = व्यक्तित्व मुख दर्शक संयोग चिन्ह
थ१३ = इ. स. १९१३ (सम्मेलनाचें पहिलें वर्ष)

वरील वर्गांकामुळें भारत इतिहास संशोधन मंडळाचे तर्फे भरत असलेल्या सर्व संमेलनांचीं वृत्तें एकत्र ठेवतां येतात व प्रत्येक संमेलनाच्या वर्षाचा ग्रंथांक दिल्यामुळें प्रत्येक संमेलनाचा स्थानांक (Call No.) निराळा दाखवितां येतो.

लं इतिहास *v*
(History)

बैजिक मुखपरिसूत्र—
मूळ इंग्रजी *v* [S], [T]
रूपांतरित मराठी लं [स्थ], [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—
मूळ इंग्रजी *v* [Space Facet], [Time Facet]
रूपांतरित मराठी लं [स्थल मुख], [काल मुख]

ह्या मुख परिसूत्रांतील दोन्हीं मुखें व्यक्तित्वमुखें म्हणून ठरविलीं आहेत; कारण तीं संबंधित विषयाच्या इतिहासाचें व्यक्तित्व दर्शवितात. संबंधित विषयाचा इतिहास ज्या क्षेत्रापुरता मर्यादित असेल त्या क्षेत्राचा बोधांक भूभाग-विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें त्या इतिहासाचा बोधांक म्हणून वापरावयाचा. संबंधित विषयाचा इतिहास ज्या कालखंडांतला असेल अथवा ज्या कालखंडापर्यंत दिलेला असेल त्या कालखंडाचा बोधांक सार्वत्रिक कालविभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें वापरावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शलं२,थ२	Xn2,N3

गाडगीळ (धनंजय रामचंद्र).

हिंदुस्थानचा आर्थिक इतिहास. अर्वाचीन विभाग. १८५०-१९३०. पुणें. १९३२.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

श = अर्थशास्त्र (मुख्य वर्ग)
लं = इतिहास
२ = हिंदुस्थान (भूभाग विभाग)
, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह
थ२ = इ. स. १९३—(विसाव्या शतकाचें चौथें दशक)

वरील इतिहासाचा कालखंड इ. स. १९३० पर्यंतचा आहे म्हणून ह्या ग्रंथाच्या वर दिलेल्या वर्गांकांत इ. १९३०-१९३९ ह्या दशकाचा बोधांक (थ२) दिलेला आहे.

चं चरित्र w
(Biography)

प्रकरण १८ मध्यें संकीर्ण वाङ्मय प्रकार मुख्य वर्गाचीं कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत. त्या उदाहरणांत चरित्रांचे निरनिराळे प्रकार, त्यांचीं मुखपरिसूत्रें व प्रत्येक चरित्राच्या प्रकाराचें उदाहरण हीं दिलेलीं आहेत. येथें फक्त विवक्षित विषयांत ज्या चरित्रांचा समावेश करावा लागतो अशा चरित्रांचीं कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत.

चरित्रसंग्रह
(Collected biographies)

बीजिक मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी	w [S]. [T]
रूपांतरित मराठी	चं [स्थ] [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी *w* [Space Facet]. [Time Facet]

रूपांतरित मराठी वं [स्थल मुख]. [काल मुख]

' चरित्र संग्रह ' ह्या सामान्य उपविभागाचें मुखपरिसूत्र दोन मुखांचें आहे. त्यांपैकीं पहिलें स्थल मुख आहे व दुसरें काल मुख आहे. संबंधित चरित्र-संग्रहांतील चरित्रें ज्या भूखंडांतील व्यक्तींचीं असतील त्या भूखंडाचा बोधांक भूभाग विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें वापरावयाचा व त्या संग्रहांतील चरित्र-नायकांपैकीं ज्याच्या जन्माचा कालखंड अगदीं अलीकडचा असेल त्या काल खंडाचा बोधांक (शतक अथवा दशक) सार्वत्रिक काल विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें द्यावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
द-वं२.ढ	O-*w*2.M

खानोलकर (गंगाधर देवराव).

अर्वाचीन मराठी वाङ्मयसेवक-

प्रथम खंड. मुंबई. शके १८५३ (इ. स. १९३१)

(फक्त दिवंगत वाङ्मयसेवकांचीं चरित्रें)

वरील ग्रंथांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

द- = मराठी वाङ्मय

वं = चरित्र

२ = भारत

. = काल मुखदर्शक बोध चिन्ह

ढ = इ. स. १९००—.

व्यक्तीचें चरित्र

(Individual biography)

बैजिक मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी *w* [P]

रूपांतरित मराठी वं [व्य]

विस्तृत मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी w [Personality Facet]

रूपांतरित मराठी व [व्यक्तित्व मुख]

व्यक्तींचें चारित्र ह्या सामान्य उपविभागाचें मुखपरिसूत्र एक मुखाचें आहे व तें मुख व्यक्तित्व मुख म्हणून ठरविलें आहे, कारण तें संबंधित चारित्रनायकाचें व्यक्तित्व दाखवितें चरित्रनायकाच्या जन्मवर्षाचा बोधांक व्यक्ति मुखाचा बोधांक म्हणून वापरावयाचा

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ऊ९वढ५३	B9wM53

कै. ज्योतिर्विद् शकर बाळकृष्ण दीक्षित यांचें त्रोटक जीवनवृत्त. पुणें. १९३१.

चारित्रनायकाचें जन्म वर्ष इ. स. १८५३. वरील वर्गांकाची फोड पुढील-प्रमाणें करता येते—

ऊ = गणित

९ = ज्योतिष

व = चारित्र

ढ५३ = इ स. १८५३ (चारित्रनायकाचें जन्मवर्ष)

वरील वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो

ज्याचा जन्म इ स १८५३ मध्यें झाला अशा ज्योतिपशास्त्रज्ञाचें चारित्र. कै शकर बाळकृष्ण दीक्षित हे ज्योतिषशास्त्रज्ञ होते व त्याचा जन्म इ स १८५३ मध्यें झाला, म्हणून ह्या चारित्र ग्रंथाला वरील वर्गांक दिला आहे.

आत्मचरित्र
(Autobiography)

बैजिक मुखपरिसूत्र—

मूळ इंग्रजी w [P], 1

रूपांतरित मराठी व [व्य], १

विस्तृत मुखपरिसूत्र —

मूळ इंग्रजी w [Personality Facet], 1

रूपांतरित मराठी वं [व्यक्तित्व मुख], १

वरील मुखपरिसूत्र व्यक्तीच्या चारित्र्याच्या मुखपरिसूत्रासारखेंच आहे. त्या परिसूत्रानंतर द्वितीय तल व्यक्तित्व मुख दर्शक स्वल्पविराम (,) हें संयोग चिन्ह लिहून त्याचे पुढें १ हा बोधांक लिहिला म्हणजे त्याचा अर्थ आत्मचरित्र असा होतो.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
मवंढ५८,१	TwM58,1

पुणें येथील महिला विद्यापीठाचे संस्थापक महर्षि धोंडो केशव कर्वे यांचें आत्मवृत्त.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.—

म = शिक्षण
वं = चरित्र
ढ५८= इ स. १८५८ (चरित्रनायकाचें जन्मवर्ष)
, = द्वितीय तल व्यक्तित्व मुख दर्शक संयोग चिन्ह
१ = आत्मचरित्र.

सामान्य उपविभाग

दुसरा प्रकार

२ फक्त स्थलमुखानंतर योजावयाचे प्रथम अष्टकपूर्व अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Anteriorising Common subdivisions : Pre-First Octave. *Applicable only after Space Facet*).

नागरी वर्ण व रूपांतरित मुख परिसूत्र	रोमी वर्ण व मूळ मुख परिसूत्र	सामान्य उपविभाग
फं	r	व्यवस्था अहवाल (Administrative report)
भं(का)	s(T)	आंकडेमान; संख्यामान; (कालिकाचें रूपानें)

वरील सामान्य उपविभागांचीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.—

फं व्यवस्था अहवाल r
(Administration report)

ह्या सामान्य उपविभागाचा उपयोग सरकारी वार्षिक अहवालांच्या वर्गांकाकरिता करावा लागतो. प्रत्येक राज्याचे निरनिराळ्या खात्याचे अहवाल दर वर्षी प्रसिद्ध होतात. त्याचीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	अहवालाचें नांव
म.२फं	T.2r	भारताच्या शिक्षणखात्याचा वार्षिक अहवाल.
म.२३फं	T.23r	मुंबई राज्याच्या शिक्षणखात्याचा अहवाल.

भं आंकडेमान s
(Statistics)

कांहीं नियतकालिकें व वार्षिकें आंकड्याचे साहाय्यानें विवक्षित विषयाची होणारी प्रगति अथवा अधोगति देण्याचें कार्य करतात. अशा प्रकाशनांच्या वर्गांकात ह्या सामान्य उपविभागाचा उपयोग करावा लागतो. ह्याचें मुखपरिसूत्र पुढें दिल्याप्रमाणें आहे.

बैजिक मुखपरिसूत्र—		निस्तृत मुखपरिसूत्र—	
मूळ इंग्रजी	s [T]	मूळ इंग्रजी	s [Time Facet]
रूपांतरित मराठी	भं [का]	रूपांतरित मराठी	भं [काल मुख]

नियतकालिकाचें उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श.२३भंद य४७	X.23smN47

The bulletin of the Bureau of Economics and Statistics.

ह्या नियतकालिकांत मुंबई राज्यातील आर्थिक उलाढालींचें पाक्षिक आकडेमान देण्यांत येतें. हें पाक्षिक इ. स. १९४७ मध्यें सुरू झालें.

वार्षिकांचीं उदाहरणें

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
(१) य.२भयंद६७	Σ 2snM67

Statistical Abstracts, India.

हें वार्षिक इ. स. १८६७ मध्यें सुरू झालें. ह्यांत भारतांतील प्रत्येक वर्षाचें व मागील दहा वर्षांचें आरोग्य, शिक्षण, लोकसंख्या, आर्थिक उलाढाली यांचें आंकडेमान देण्यांत येतें.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
(२) ज्ञ४१५.२भंथंयप५२	X415. 2snN52

Indian Railways. (Ministry of Railways, Govt. of India)

हें वार्षिक इ. स. १९५२ मध्यें सुरू झालें. ह्यांत भारतांतील रेल्वेच्या आर्थिक उलाढालींचें वार्षिक आंकडेमान देण्यांत येतें.

सामान्य उपविभाग
तिसरा प्रकार

३ फक्त काल मुखानंतर योजावयाचे प्रथम अष्टक पूर्व अग्रवर्ती सामान्य उपविभाग (Anteriorising Common Sub-divisions: Pre-First Octave. *Applicable only after Time Facet*).

नागरी अंक	रोमी अंक	सामान्य उपविभागाचें नांव
भं	*s*	आंकडेमान (अनियमित) [Statistics (if stray)]
मं	*t*	समितिचे अहवाल (Commission reports)
मं४	*t4*	पहाणी; मोजणी (Survey)
मं५	*t5*	योजना (Plan)
मं६	*t6*	ध्येय (Ideal)
रं	*u*	मूळ साधन (Source material)
रं५	*u5*	वाङ्मय (Literature)
रं६	*u6*	रूढी (Tradition)
रं७	*u7*	पुरातन वस्तुज्ञान, इ. (Archaeology, etc. as in V History)

वरील सामान्य उपविभागांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत:—

मं आंकडेमान s
(Statistics)

नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक
य.२५२.थ५६मं Σ.252.M56s

Basic Statistics of Rajasthan, 1956

वरील पुस्तकांत राजस्थान राज्यांतील इ. स. १९५६ ह्या वर्षाचें आरोग्य, शिक्षण, लोकसंख्या व आर्थिक उलाढाली यांचेबद्दल आकडेमान दिलें आहे

मं समितीचे अहवाल t
(Commission reports)

(१)

नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक
२.२३.थ३९मं 2.23.N39t

लायब्ररी डेव्हलपमेंट कमिटी, मुंबई (पुस्तकालय विकास समिति) १९३९-४०—निवेदन.

वरील कमिटीची नेमणूक इ. स १९३९ च्या डिसेंबरमध्यें झाली होती.

(२)

नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक
श७२.२.थ५३मं X72.2.N53t

Report of the Taxation Enquiry Commission (Govt. of India). 1953-54. 3 Vols.

मं४ पहाणी t4
(Survey)

नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक
स३१.२३३५५५.थ३३मं४ Y31.233555.N33t4

बदलापूर [आमचा गांव]—एका खेडेगांवाची सामाजिक, आर्थिक व ऐतिहासिक पाहणी.

लेखक—नारायण गोविंद चापेकर. शके १८५५ (इ. स. १९३३)

बदलापूर हें खेडेगांव ठाणें जिल्ह्यात आहे; म्हणून वरील वर्गांकात स्थल-दर्शक चोथांक भूभाग विभागाच्या कोष्टकातील ठाणें जिल्ह्याचा दिला आहे.

मं५ योजना *t5*
(Plan)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
झ:७५.२.म४४मं५	X:75.2.M44/5

Sir Purshottamdas Thakurdas A brief memorandum outlining a plan of economic development for India. 1944.

सामान्य उपविभाग
चौथा प्रकार

४ स्थल मुखानंतर योजावयाचे परवर्ती प्रथम अष्टक पूर्व व्यक्तित्व सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Personality Common Subdivisions. Applicable after Space Facet).

नागरी अंक	रोमी अंक	सामान्य उपविभागाचें नांव
कं	*b*	व्यवसाय (Profession)
ख	*d*	संस्था (Institution)
गं	*e*	शैक्षणिक (स्थलमुखाच्या पूर्वी असलेल्या वर्गांकाच्या भागानें दाखविलेला विषय जेथें शिकविला जातो). Educational (in which the subject represented by the part of the class number before the Space Fac t is taught).
घं		भागीदारी (जेथें प्रौढ एकजुटीनें काम करतात) Pooling (In which Team work by adults is attempted)

नागरी वर्ण	रोमी वर्ण	सामान्य उपविभागाचें नांव
चं	*g*	अन्वेषण; शोध; संशोधन (Investigating)
चं२	*g*2	अवलोकनात्मक; निरीक्षणात्मक (Observational)
चं३	*g*3	प्रायोगिक (Experimental)
चं४	*g*4	चर्चात्मक (Discussional)
चं५	*g*5	योगिक (आश्रम)
छं	*h*	व्यवसाय (Business) (जेथें काटकसरीचा प्रयत्न होतो) (in which economic activity is attempted)
झं	*j*	उत्पादन (Producing)
झं३	*j*3	जुळवणें; एकत्र करणें (Assembling)
झं४	*j*4	चांचणी घेणें (Testing)
झं७	*j*7	पूर्ण करणें (Finishing)
झं८	*j*8	दुरुस्त करणें (Repairing)
टं	*k*	प्रसिद्धि (Publicity)
ठं	*m*	वांटप; पृथकरण (Distribution)
थं	*n*	सेवा (Servicing)
नं	*p*	वापरणारा; व्ययकरणारा (Consumer)
पं	*q*	व्यवस्थापकाचा; व्यवस्थेसंबंधीं (Managerial)
फं	*r*	शोधण्याजोगा, उपयोगी (Exploratory)
मं	*s*	सल्लामसलतीचा; उपदेशाचा (Advisory)

नागरी अंक	रोमी अंक	सामान्य उपविभागाचें नांव
मं	*t*	सारासार विचारात्मक; पोक्तविचाराचा (Deliberative)
लं	*v*	शासनात्मक कार्याविषयीं (Executive)
वं	*w*	व्यवस्थेविषयीं (Administrative)
षं	*x*	अनुमति देणें; मंजुरी देणें (Sanctioning)
सं	*y*	परीक्षण; समालोचन; तपासणी (Reviewing)

वरील सामान्य उपविभागांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत—

ऊं व्यवसाय *b*
(Profession)

(१) नागरी वर्गांक — रोमी वर्गांक
ख २,ऊं — D.2,*b*

भारतांतील स्थापत्य व्यवसाय.

(२) नागरी वर्गांक — रोमी वर्गांक
झ २,ऊं — J.2,*b*

भारतांतील शेतीव्यवसाय.

एं संस्था *d*
(Institution)

(१) नागरी वर्गांक — रोमी वर्गांक
म.२३३५१४,एंढ७० — T.233514,*d*M70

महाराष्ट्र एज्युकेशन सोसायटी (प्राचीन पूना नेटिव्ह इन्स्टिट्यूशन अँसोसिएशन). स्थापना इ. स. १८७०

(२) नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक
म २३३५१४,खढ८५ T 233514,dM85
डेक्कन एज्युकेशन सोसायटी, पुणें स्थापना इ स १८८५
(३) नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक
श६२११ २,खय५५ X6211 2,dN55
चान्सरकर (मधुसूदन अनत) भारताची स्टेट बक नागपूर १९५६
१ जुलै १९५५ रोजी इपीरियल बँकेचें राष्ट्रीयीकरण करण्यात आलें आणि स्टेट बँक ऑफ इडिया निर्माण झाली

ग शैक्षणिक *e*
(Educational)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
(१) ख २,ग	D 2,*e*

भारतातील स्थापत्यशास्त्राचें शिक्षण

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
(२) झ २,ग	J 2,*e*

भारतातील कृषिशास्त्राचें शिक्षण

च सशोधन *g*
(Investigating)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ग २,च	E 2,*g*

भारतात रसायनशास्त्राचें सशोधन

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ड २,च	L 2,*g*

भारतात वैद्यक शास्त्राचें सशोधन

च३ प्रायोगिक *g3*
(Experimental)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ड ४६ २,च३	L:46 2,*g3*

, Nutrition research laboratories: A review of activities, 1949-53, by V. N. Patwardhan, 1954.

सामान्य उपविभाग
पांचवा प्रकार

५. परवर्ती प्रथम अष्टकपूर्व बौद्धिक क्रियादर्शक ऊर्जा सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Energy Common Subdivisions of the intellectual activities)

नागरी वर्ण		रोमी वर्ण
इं	सिद्धांतक्रिया; उपपत्तिक्रिया (Hypothesis making)	a
ऊं	ध्येयात्मक तत्त्व प्रतिपादणें (Enumerating normative principle)	b
कं	तत्त्व काढणें (Deriving law)	c
खं	निगमनात्मक (Deductive)	d
गं	आगमनात्मक (Inductive)	e
चं	टीका (Criticism)	g
छं	गृहीत मत (Assumption)	h
झं	गृहीत गोष्ट धरणें (Postulate making)	j
टं	व्याख्या (Definition)	k
ढं	सत्यशोध (Fact finding)	m
थं	निरीक्षण; अवलोकन (Observation)	n
नं	प्रयोग (Experimentation)	p
पं	आभास करणें (Falacy making)	q
फं	शोध; तपास (Detection)	r
भं	दुरुस्ती; शुद्धि; सुधारणा (Correction)	s

वरील सामान्य उपविभागांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत—

इ सिद्धांतक्रिया a
(Hypothesis making)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ई७३:इ	:73:a

Curti (Merle). The growth of American thought. 1956.

चं टीका *g*
(Criticism)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
द,५:चं	O,5:*g*

वरील वर्गांक पुढील पुस्तकांना देतां येतो—

(१) केळकर (ना. रा.). वक्तृत्व व तें कसें शिकावें ? किर्लोस्करवाडी. १९२८.

(२) चिपळूणकर (विष्णु कृष्ण).
वक्तृत्व. मुंबई. १९२६.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

द = ललितवाङ्मय
, = व्यक्तित्वदर्शक संयोगचिन्ह
५ = वक्तृत्व (वाङ्मयप्रकार)
: चं = टीका (बौद्धिक क्रियादर्शक ऊर्जा सामान्य उपविभाग)

कवी, नाटककार, कादंबरीकार यांच्या कलाकृतींवर टीकात्मक ग्रंथ असेल तर त्याचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार करतां येतो—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
द–,२८८५२:चं	O–,2M852:*g*

जोशी (सदाशिव वामन)—
महाराष्ट्रीय नाटककार १ गडकरी (साहा. केशव वामन साठे). बेळगांव. १९२४. (नाट्यतंत्र व गडकऱ्यांच्या नाटकांचा अभ्यास).

सामान्य विभाग
सहावा प्रकार

६. परवर्ती प्रथम अष्टकपूर्व औद्योगिक क्रियादर्शक ऊर्जा सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Energy Common Subdivisions of the industrial activities)

नागरी वर्ण		रोमी वर्ण
इं	योजना (Plan)	*a*
ऊं	लघुप्रमाणित कार्य (Work on small scale)	*b*
कं	कसोटी (Trial)	*c*
खं	पूर्ण प्रमाणित नमुना (Model on full scale)	*d*
गं	किरकोळ कामाचें पृथक्करण (job analysis)	*e*
घं	नित्यक्रम (Routine); कामाचा तक्ता (work chart)	*f*
चं	टीका (Criticism)	*g*
छं	सिद्धता (Preparation)	*h*
झं	उत्पादन (Production)	*j*
टं	जुळवणी (Assembly)	*k*
ढं	शेवटचा संस्कार (Finishing)	*m*
थं	कसोटी; परीक्षा (Testing)	*n*
नं	बांधाबांध (Packing)	*p*
पं	संग्रहण (Storing)	*q*
फ	वाहतुक (Transport)	*r*
भं	विभाजन; वांटप (Distribution)	*s*
मं	उपयोग (Use)	*t*
रं	दुरुस्त करणें (Repairing) मदत (Servicing)	*u*
लं	निरुपयोगी अवशेष (Waste)	*v*
वं	निरुपयोगी अवशेषांचा उपयोग (Waste utilisation)	*w*
शं	बंद करणें (Discontinuation)	*x*
सं	पुनरुज्जीवन (Revival)	*y*

वरील सामान्य उपविभागांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

ई योजना *a*
(Plan)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श९(झ):ई २	X9(J):*a*.2

भारतातील शेतीव्यवसायाची योजना.

ऊ लघु प्रमाणित कार्य *b*
(Work on small scale)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श९(झ):ऊं.२	X9(J) *b*.2

भारतातील लघु प्रमाणित शेती.

ख पूर्ण प्रमाणित नमुना *d*
(Model on full scale)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श९(झ) ख.२	X9(J):*1*.2

भारतातील पूर्ण प्रमाणित शेती.

सामान्य उपविभाग
सातवा प्रकार

७. परवर्ती प्रथम अष्टकपूर्ण संस्थाकार्य ऊर्जा सामान्य उपविभाग (Posteriorising Pre-First Octave Energy Common Subdivisions of the institutional activities).

नागरी वर्ण		रोमी वर्ण
इ	हेतु (Object)	*a*
ऊं	धोरण (Policy)	*b*
क	घटना (Constitution)	*c*
खं	कार्य (Function)	*d*
चं	टीका (Criticism)	*g*
छं	संघटना (Organisation)	*h*

नागरी वर्ण		रोमी वर्ण
ह	कार्यक्रमपत्रिका कार्य (Agenda work)	*i*
टं	सभा (Meeting)	*k*
टं	सभावृत्तांत कार्य; सभावृत्तांत कार्य (Minutes work)	*m*
थ	अहवाल कार्य (Report work)	*n*
नं	प्रसार (Dissemination)	*p*
पं	व्यवस्था (Management)	*q*
फं	शोध (Exploration)	*r*
भ	सल्ला (Advice)	*s*
मं	कार्याकार्य विचार (Deliberation)	*t*
लं	संपादन; साधन; बजावणी (Execution)	*v*
वं	कारभार (Administration)	*w*
सं	पसंति, मंजुरी (Sanction)	*x*

वरील सामान्य उपविभागांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

ऊं धोरण *b*
(Policy)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श:ऊं.२	X:b.2

भारतसरकारचें आर्थिक धोरण.

कं घटना *c*
(Constitution)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
२.२३३, खंथ४९:कं	2.233,*d*N49 c

महाराष्ट्रग्रंथालयसंघाची घटना.

खं कार्य *d*
(Function)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
२.२३३,थ४९:ख	2.233,N49:*d*

महाराष्ट्रग्रंथालयसंघाचें कार्य

वर सामान्य उपविभागांचे सात प्रकार व त्यांचीं काहीं उदाहरणें दिलीं आहेत. पुस्तकांत प्रतिपादिलेल्या ठराविक विषयाला लागू असलेल्या विशिष्ट मुख परिसूत्राचे साहाय्यानें पूर्ण वर्गांक तयार केल्यानंतर वरीलपैकीं आवश्यक असलेल्या सामान्य उपविभागाचें बोधचिन्ह त्या वर्गांकापुढें लिहावें.

प्रकरण ८ वें

भूभाग विभाग

(Geographical Divisions)

ग्रंथांच्या वर्गीकरणांत भूभाग विभागांचा वारंवार उपयोग करावा लागतो; कारण कित्येक ग्रंथांतील संबंधित विषयाची मांडणी भूभाग विभागपरत्वें केली जाते. इतिहास व कायदा ह्या दोन मुख्य वर्गाचे प्राथमिक विभाग भूभाग विभागाप्रमाणें करावे लागतात. त्यांच्या मुख परिसूत्रांतील पहिलें मुख ' ज्ञाति ' (Community) हे आहे व त्याचा प्रथम तल व्यक्तित्व विभाजन गुण म्हणून उपयोग करावा लागतो. इतिहास व कायदा ह्या दोन्हीं वर्गांचें व्यक्तित्व त्या त्या भूभाग विभागांनीं दाखविलें जातें. जसा देशपरत्वें इतिहासाचा अभ्यास करण्यांत येतो तसाच देशपरत्वें कायद्याचाहि अभ्यास करण्यांत येतो. म्हणून देश अथवा देशाचा भाग हे ह्या दोन वर्गाचे अंगभूत गुण समजले जातात व म्हणूनच त्याची योजना प्रथम तल व्यक्तित्व मुखांत केलेली आहे.

इतिहास ह्या मुख्य वर्गाचें प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे पुढीलप्रमाणें भाग होतात.

ल१	जगाचा इतिहास	ल५	युरोपचा इतिहास
ल२	भारताचा ,,	ल५६	इग्लंडचा ,,
ल४	आशियाचा ,,	ल६	आफ्रिकेचा ,,
ल४१	चीनचा ,,	ल७	अमेरिकेचा ,,
ल४२	जपानचा ,,	ल८	ऑस्ट्रेलियाचा ,,

तसेंच कायदा ह्या मुख्य वर्गाचें प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे पुढीलप्रमाणें भाग होतात.

ह१	आंतरराष्ट्रीय कायदा	ह५	युरोपचा कायदा
ह२	भारताचा ,,	ह५६	इंग्लंडचा ,,
ह४	आशियाचा ,,	ह६	आफ्रिकेचा ,,
ह४१	चीनचा ,,	ह७	अमेरिकेचा ,,
ह४२	जपानचा ,,	ह८	ऑस्ट्रेलियाचा ,,

ह्या भूभाग विभागाचा उपयोग अध्यात्मविद्या, ललितकला, भाषाशास्त्र, धर्म, तत्त्वज्ञान, मानसशास्त्र व समाजशास्त्र ह्या मुख्य वर्गांतसुद्धां व्यक्तित्व मुख म्हणून करावा लागतो.

अध्यात्मविद्या, भाषाशास्त्र, धर्म व तत्त्वज्ञान ह्या वर्गांत प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे प्रमुख विभाग झाल्यावर बाकी राहिलेले विभाग करण्याकरितां भूभाग विभागाचा उपयोग करावा लागतो. जसें :—

△२	हिंदू अध्यात्मविद्या	न४४१	चिनी भाषा
△३	जैन ,,	न४४२	जपानी भाषा
△४	बौद्ध ,,	न५९१	तुर्की भाषा
△५	यहूदीय ,,	न६	निग्रो भाषा
△६	ख्रिस्ती ,,	प८४१	चिनी धर्म
△७	मुसलमानी अध्यात्मविद्या	प८४२	जपानचा धर्म
△८	इतर धर्मांची ,,	प८४५	पारशी लोकांचा धर्म
△८४१२	कनफ्यूसियन ,,	फ८४१	चिनी तत्त्वज्ञान
△८४२१	शिंटोई ,,	फ८४२	जपानी ,,
△८४४१	शिखी ,,	फ८४५	पारशी ,,
		फ८५६	इग्लंडचें ,,
		फ८७	अमेरिकेचें ,,

ललितकला ह्या मुख्य वर्गाचे पहिले उपविभाग भूभाग विभागांप्रमाणें करावे लागतात. त्याच्या मुखपरिसूत्रांतील प्रथम तल व्यक्तित्व मुख हें पद्धति अथवा शैली (Style) ह्या नांवानें संबोधलें जातें. जसें—

थ२ भारतीय कलाशैली (Style of Indian art)
थ४१ चिनी कलाशैली (Style of Chinese art)
थ४२ जपानी कलाशैली (Style of Japanese art)
थ५६ ब्रिटिशाची कलाशैली (Style of British art)
थ५८ रशियाची कलाशैली (Style of Russian art)
थ७ अमेरिकेची कलाशैली (Style of American art)

इतर वर्गांत ज्यावेळीं संबंधित विषयाची मांडणी भूभाग विभाग परत्वें असते, त्यावेळीं भूभाग विभागांचा उपयोग करावा लागतो. जसें —

इ. २ भारतातील विज्ञान म. २ भारतातील शिक्षण
क. २ ,, पदार्थविज्ञान र. २ भारताचा भूगोल
ज्ञ. २ ,, शेतकी

अशा प्रकारें भूभाग विभागांचा वारंवार उपयोग करावा लागत असल्यामुळें ह्या पद्धतींत भूभाग विभागांचें जें एक स्वतंत्र कोष्टक ग्रंथकारानें केलेलें आहे तें पुढें दिलें आहे. ह्या कोष्टकांत भारताच्या नवीन निर्माण झालेल्या घटक राज्याना ग्रंथकारानें जे क्रमांक ठरविले आहेत तेच दिले आहेत व त्याचे जिल्हावार उपविभाग ग्रंथकारानें भूखंड संलग्नता (geographical contiguity) दाखविणारे क्रमांक देण्याकरितां पृथ्वीच्या आठ वृत्तखंडांच्या आठ दिशांना अनुरोधून क्रमांक देण्याचा जो नियम केला आहे त्याचें शक्य तेवढें पालन करून संबधित जिल्ह्याचे क्रमांक ठरविले आहेत. हा नियम ह्या कोष्टकाच्या शेवटीं दिला आहे. ह्या कोष्टकाला प्रथम तल भूभाग विभाग कोष्टक (The schedule of first level geographical divisions) असें म्हटलें आहे; कारण अलीकडे ग्रंथकारानें द्वितीय तल भूभाग विभागांचें एक नवीनच कोष्टक तयार केलें आहे. तें कोष्टकसुद्धां ह्या कोष्टकाचे नंतर ह्याच प्रकरणांत दिलें आहे. .

प्रथम तल भूभाग विभाग कोष्टक (The schedule of first level geographical divisions)—

१ जग
१~ साम्राज्यें (भूभाग युक्तीचे साहाय्यानें करावयाचे विभाग) (उदाहरणार्थ)
१-५२ रोमन साम्राज्य
१-५६ ब्रिटिश साम्राज्य
११ पूर्व गोलार्ध (Eastern hemisphere)
१२ दक्षिण ,, (Southern ,,)
१३ पश्चिम ,, (Western ,,)
१४ उत्तर ,, (Northern ,,)

१५ हिंदी महासागराच्या किनाऱ्यालगतचे देश
(Countries bordering on Indian Ocean)
१६ अटलांटिक देश (Atlantic Countries)
१७ पॅसीफिक देश (Pacific Countries)
१८७ उत्तर ध्रुवाकडील देश (Arctic Countries)
१९१ विषुववृत्त कटिबंध (Equatorial zone)
१९२ उष्ण कटिबंध (Tropical zone)
१९३ उपोष्ण कटिबंध (Sub-tropical zone)
१९५ समशीतोष्ण कटिबंध (Temperate zone)
१९७ उपोत्तर ध्रुव कटिबंध (Subarctic zone)
१९८ उत्तर ध्रुव कटिबंध (Arctic zone)

कालक्रम युक्तीचे साहाय्यानें केलेले विभाग

नागरी अंक		रोमी अंक
१थ	राष्ट्रसंघ (League of Nations)	1N
१थ४	संयुक्त राष्ट्रसंघ (United Nations)	1N4
१थ४८	संघराज्य (The Commonwealth)	1N48

विषय युक्तीचे (Subject Device) साहाय्यानें केलेले विभाग —

नागरी अंक		रोमी अंक
१(घ)	उद्योग संपन्न देश; व्यवसाय संपन्न देश (Industrialised countries)	1(F)
१(छ७१६९)	अभ्रक उत्पादक देश; वरुण उत्पादक देश (Uranium countries)	1(H7169)
१(झ)	कृषिप्रधान देश; शेतकीप्रधान देश (Agricultural countries)	1(J)
१(झ:१३४)	जगांतील लवणमय प्रदेश; जगांतील क्षारमय प्रदेश (Saline tracts of the world)	1(J:134)
१(झ३८२)	जगांतील गहूं उत्पादन करणारा प्रदेश (Wheat belt of the world)	1(J382)

नागरी अंक		रोमी अंक
१(न१११)	इंग्रजी भाषा बोलणाऱ्या लोकांचे देश (English speaking countries)	1(P111)
१(न१२३)	स्पॅनिश भाषा बोलणाऱ्या लोकांचे देश (Spanish speaking countries)	1(P123)
१(प४)	बौद्धधर्मांचे देश (Buddhistic countries)	1(Q4)
१(प६)	ख्रिश्चन धर्मांचे देश (Christian countries)	1(Q6)
१(प७)	इस्लाम धर्मांचे देश (Islamic Countries)	1(Q7)
१(व४)	राजसत्ताक देश (Monarchies)	1(W4)
१(व६)	लोकसत्ताक देश (Democratic countries)	1(W6)
१(व६९१)	साम्यवादी देश (Communistic Countries)	1(W691)
१(व७७)	वसाहती (Colonies)	1(W77)
१(व७८)	परकीय राजसत्ताक देश, आदेशित देश (Mandated Countries)	1(W78)
१(स ३)	विकसित देश, उत्क्रांत देश (Developed Countries)	1(Y:3)
१(स:४२)	अविकसित देश (Undeveloped Countries)	1(Y:42)
१(स.४३८)	युद्ध-उध्वस्त देश (War-devastated Countries)	1(Y:438)

२ मातृभूमि

भारत ही आपली मातृभूमि असल्यामुळें ह्या कोष्टकांत मातृभूमीला ठरविलेलें २ हें स्थान भारताला योजून डॉ. रंगनाथन यांनीं मूळ ग्रंथाच्या पांचव्या आवृत्तींत समावेश करण्याकरितां म्हणून जें कोष्टक तयार केलें आहे तें दिलेलें आहे. त्या कोष्टकांत भारतांतील नवीनच निर्माण झालेल्या राज्यांतील जिल्ह्यांना जे क्रमांक दिले आहेत ते डॉ. रंगनाथन् यांनीं अशा भूभागांचे उपविभाग करण्याकरितां जी निरनिराळ्या दिशांच्या अनुक्रमाप्रमाणें क्रमांक देण्याची पद्धति ठरवून दिली आहे त्या पद्धतीप्रमाणें केलेले आहेत.

२	भारत	२११३७	निलगिरी
२–५४२	भारतांतील पोर्तुगीज वसाहती	२११५	पश्चिमकिनारा
२–५४२१	गोवा	२११९१	सालेम
२–५४२२	दीव	२११९२	उत्तर अर्काट
२–५४२३	दमण	२१३	केरळ (त्रावणकोर-कोचीन)
२१	दक्षिण भारत	२१३१	त्रिवेंद्रम
२११	मद्रास	२१३२	क्विलोन
२१११	पूर्वेकडील जिल्हे	२१३३	कोट्टायम
२११११	मद्रास	२१३४	त्रिचूर
२१११२	चिंगळपट	२१३५	मलबार
२१११३	दक्षिण अर्काट	२१५	म्हैसूर
२१११४	तंजावर	२१५११	कोलार
२११३	दक्षिणेकडील जिल्हे	२१५१२	बंगलोर
२११३१	रामनाथपूरम्	२१५३१	मंड्या
२११३२	तिरुनेलवेल्ली	२१५३२	म्हैसूर
२११३३	कन्याकुमारी	२१५३२५	कुर्ग
२११३४	मदुराई	२१५३५१	हासन
२११३५	तिरुचिरापल्ली	२१५५२	कडूर (चिक्कमंगळोर)
२११३६	कोईमतूर	२१५५३	मंगळूर (दक्षिण कानडा)

२१५५४	शिमोगा
२१५६१	कारवार (उत्तर कानडा)
२१५६२	बेळगांव
२१५६३	विजापूर
२१५६४	धारवाड
२१५७१	रायचूर
२१५७२	गुलबर्गा
२१५७३	विदर
२१५७४	बेल्लारी
२१५८१	चितलदुर्ग
२१५८२	टुमकुर
२१७	आंध्रप्रदेश
२१७११	नेलोर
२१७३	चितुर
२१७४१	कडप्पा
२१७४२	अनंतपूर
२१७४३	कुर्नुल
२१७५१	गुंटुर
२१७५२	कृष्णा
२१७५३	पश्चिमगोदावरी
२१७५४	पूर्वगोदावरी
२१७५५	विशाखापट्टम
२१७५६	श्रीकाकुलम (गंजम)
२१७६	तेलंगण
२१७६१	वरंगळ
२१७६२	खम्मम
२१७६३	नलगोंडा
२१७६४१	महबूबनगर
२१७६४२	मेढक
२१७६४३	हैद्राबाद
२१७६६	निजामाबाद
२१७६७	आदिलाबाद
२१७६८	करीमनगर
२३	मुंबई
२३३	संयुक्त-महाराष्ट्र
२३३१	मराठवाडा
२३३११	नांदेड
२३३१३	उस्मानाबाद
२३३१४	बीड
२३३१६	औरंगाबाद
२३३१८	परभणी
२३३५	महाराष्ट्र
२३३५१	देश
२३३५११	सोलापूर
२३३५१२	कोल्हापूर
२३३५१३३	दक्षिण सातारा (सांगली)
२३३५१३५	उत्तर सातारा
२३३५१४	पुणें
२३३५१५	अहमदनगर
२३३५१६	नाशिक
२३३५१७	डांग
२३३५१८	खानदेश
२३३५१८१	पूर्व खानदेश
२३३५१८३	पश्चिम खानदेश
२३३५५	कोंकण
२३३५५१	गोवें; गोमंतक (वैकल्पिक अंक)

२३३५५२	रत्नागिरी	२३७	कच्छ
२३३५५३	कुलाबा	२५१	मध्यप्रदेश
२३३५५४	बृहन्मुंबई	२५११११	रायगड
२३३५५५	ठाणें	२५१११२	बिलासपूर
२३३७	विदर्भ	२५१११३	रायपूर
२३३७१	भंडारा	२५११३१	बस्तर
२३३७३१	चांदा	२५११३२	दुर्ग
२३३७३२	वर्धा	२५११३३	बालाघाट
२३३७३३	यवतमाळ	२५११३४	छिंदवाडा
२३३७५१	अकोला	२५११५१	बैतूल
२३३७५२	बुलढाणा	२५११५२	नेमाड (खांडवा)
२३३७५३	अमरावती	२५११५३	होशंगाबाद
२३३७८	नागपूर	२५१११६	सागर
२३५	गुजरात	२५१११७१	जबलपूर
२३५१	पचमहाल	२५१११७२	मांडला
२३५२	बडोदें	२५१११८	सुरगुज
२३५३१	सुरत	२५१५१	भेलसा
२३५३२	भडोच	२५१५२	भोपाळ
२३५५१	खेडा	२५१५३१	देवास
२३५५२	अहमदाबाद	२५१५३२	इंदूर
२३५६	मेहसाणा	२५१५३३	नेमाड (खारगोने)
२३५७	बनासकंठा	२५१५५१	धार
२३५८	साबरकंठा	२५१५५२	झबुआ
२३६	सौराष्ट्र अथवा काठेवाड	२५१५५३	रतलाम
२३६१	गोहिलवाड	२५१५६	मंदोसर
२३६३	सोरठ	२५१५७१	उज्जयनी
२३६५	हालार	२५१५७२	शाजपूर
२३६६	मध्यसौराष्ट्र	२५१५७३	राजगड
२३६७	झालवाड (सौराष्ट्र)	२५१५७४	गुणा

२५१५७५	शिवपुरी	२५२५६	जेसलमीर
२५१५७६	गिर्द (ग्वाल्हेर)	२५२५७	नागोर
२५१५७७	मोरेना	२५२७१	चुरु
२५१५७८	भिंड	२५२७५	बिकानेर
२५१५८	विंध्यप्रदेश	२५२७७	गंगानगर
२५१५८१	बागेलखंडविभाग	२५२८१	भरतपूर
२५१५८११	सिधी	२५२८२	सवाईमाधवपूर
२५१५८१३	शाहदोल	२५२८३	टोंक
२५१५८१५	सटणा	२५२८४	जयपूर
२५१५८१७	रेवा	२५२८५	शिकार
२५१५८५	बुंदेलखंडविभाग	२५२८६	झुंझुनु
२५१५८५१	पन्ना	२५२८७	अलवार
२५१५८५५	तिकमगड	२५३	दिल्ली
२५१५८५६	दतिया	२५४	पंजाब
२५१५८५७	छत्तारपूर	२५४११	अंबाला
२५२	राजस्थान	२५४१२	कर्नाल
२५२२१	कोटा	२५४२१	रोहटक
२५२२३	झालवाड (राजस्थान)	२५४२२	गुरगांव
२५२२७	बुंदी	२५४२३	मोहिंदरगड
२५२३१	चितोडगड	२५४३	हिस्सार
२५२३३	बन्सवाडा	२५४४१	पतियाळा
२५२३४	डुंगारपूर	२५४४५१	भटिंडा
२५२३५	उदयपूर	२५४४५२	कर्नाळा
२५२३७	भिलवाड	२५४४८१	फतेगडसाहेब
२५२५१	जोधपूर	२५४४८२	कंडवाट
२५२५२	पाली	२५४५१	फेरोजपूर
२५२५३	सिरोही	२५४५२	लुधियाना
२५२५४	जलोर	२५४५३	जालंदर
२५२५५	बारमेर	२५४५४	कपुरथळा

२५४६१	अमृतसर
२५४६२	होशियारपूर
२५४६३	गुरुदासपूर
२५४७	कागर
२५४८१	सिमला
२५४८२	हिमाचल प्रदेश
२५५	जम्मू आणि काश्मीर
२५५१	जम्मू
२५५२	काश्मीर
२५५५	काश्मीर सरहद्द
२५६	उत्तर प्रदेश
२५६११	आझमगड
२५६१२	बालिया
२५६१३	बनारस
२५६१४	गाझीपूर
२५६१५	जोनपूर
२५६२१	मिरझापूर
२५६२२	अलाहाबाद्
२५६२३	प्रतापगड
२५६३१	बांदा
२५६३२	हमीरपूर
२५६३३	झाशी
२५६३४	जलान
२५६३५	एटावा
२५६३६	कानपूर
२५६३७	फत्तेपूर
२५६४१	हरदोई
२५६४२	फरूकाबाद्
२५६४३	माइनपुरी
२५६४४	आमा
२५६४५	मथुरा
२५६४६	आलिगढ
२५६४७	एटा
२५६५१	बुदौन
२५६५२	बुलद्शहर
२५६५३	मिरत
२५६५४	मुझाफरनगर
२५६५५	मोरादाबाद्
२५६५६	रामपूर
२५६५७	बरेली
२५६६१	शहराणपूर
२५६६२	डेहराडून
२५६६४	गढवाल
२५६६५	आलमोरा
२५६६६	नैनिताल
२५६६७	बिजनोर
२५६७१	सितापूर
२५६७२	शहाजहानपूर
२५६७३	पिलिभिट
२५६७४	खेरी
२५६७५	बऱ्हाइच
२५६७६	गोंदा
२५६८१	बस्ती
२५६८२	गोरखपूर
२५६९१	उनाव
२५६९२	लखनो
२५६९३	बाराबंकी
२५६९४	रायबरेली

२५६९५	सुलतानपूर	२७१५	सबळपूर
२५६९६	फैजाबाद	२७१७	बालासोर
२५८	बिहार	२७२	पश्चिमबंगाल
२५८१	भागलपूर विभाग	२७२११	मैमनसिंग
२५८११	पूर्णिया	२७२१२	डाका
२५८१३	सताळपरगणे	२७२१३	टिप्पेरा
२५८१४	मोंगीर	२७२१४	त्रिपुरा (पूर्व भारत)
२५८१६	भागलपूर	२७२१५	चितगाव
२५८३	छोटानागपूर विभाग	२७२१७	नौखोली
२५८३१	मानभूम	२७२३१	बेकरगज
२५८३३	सिंगभूम	२७२३२	खुलना
२५८३४	रांची	२७२३३	चोवीस परगणे
२५८३६	पालामाऊ	२७२३४	हौरा
२५८३७	हजारीबाग	२७२३६	मिद्नापूर
२५८५	पाटणा विभाग	२७२५१	हुगळी
२५८५१	पाटणा	२७२५२	बोगरा
२५८५३	गया	२७२५३	बरद्वान
२५८५५	शहाबाद	२७२५४	बिरभूम
२५८६	तिरहुत विभाग	२७२५५	मुर्शिदाबाद
२५८६१	दरभंगा	२७२५६	मालदा
२५८६२	मुझफरपूर	२७२५७	दिनाजपूर
२५८६५	सरण	२७२७१	दार्जीलिंग
२५८६६	चंपारण	२७२७२	जलपैगुरी
२७	पूर्वभारत	२७२७३	कूचबिहार
२७१	ओरिसा	२७२९१	पबना
२७११	कटक	२७२९२	फरिदपूर
२७१२	पुरी	२७२९३	जेसोर
२७१३	गंजम	२७२९५	नाडिया
२७१४	कोरापेट	२७२९६	राजशाही

२७३	आसाम
२७३१२	नागा टेकड्या
२७३३१	लुशाही टेकड्या
२७३५१	सिल्हेट
२७३५३	गारो टेकड्या
२७३७१	गोलपारा
२७३७२	कामरूप
२७३७३	दरंग
२७३७४	नौगांव
२७३७५	सिबसागर
२७३९१	खासी आणि जयंतिया टेकड्या
२७३९२	काचार
२७४	मणिपूर
२७५	त्रिपुरा
२८१	लकदिव, मिनिकॉय आणि आमिनादिवी बेटें.
२९१	नेपाळ
२९२	सिकिम
२९३	भूतान
२९८	सीलोन
३	मित्रभूमि (Favoured country)
४	आशिया
४१	चीन
४२	जपान
४३	आग्नेय आशिया
४३१	इंडोचायना
४३३	थायलँड (सयाम)
४३५	मलाया संस्थानें
४३६	इंडोनेशिया
४३८	ब्रह्मदेश
४५	मध्य पश्चिम आशिया (Mid West Asia)
४५१	पाकिस्तान
४५३	अफगाणिस्तान
४५५	इराण
४६	नैऋत्य आशिया (South-West Asia)
४६१	सौदी अरेबिया
४६५	पॅलेस्टाईन
४६५१	जॉर्डन
४६५५	इस्रायल
४७	पश्चिम आशिया (West Asia)
४७१	लेबॅनॉन
४७३	सिरिया
४७५	इराक
४८	सैबेरिया
४८९३	आर्मेनिया
४९४	मांचूरिया
४९५	कोरिया
४९६	मंगोलिया
४९७	सिंकियांग
४९८	तिबेट
५	युरोप

५१	ग्रीस	५९४	स्वित्झर्लंड
५२	इटली	५९५	पोलंड
५३	फ्रान्स	५९६	नेदरलन्डस्
५४१	स्पेन	५९६१	बेल्जम
५४२	पोर्तुगाल	५९६२	हॉलंड
५५	जर्मनी	५९७१	लिथुआनिया
५६	ग्रेटब्रिटन व आयर्लंड	५९७३	लाट्व्हिया
५६१	इंग्लंड	५९७५	एस्थोनिया
५६२	वेल्स	५९७६	लुग्झेन्बर्ग
५६३	स्कॉटलँड	६	आफ्रिका
५६४	आयर्लंड	६१	पूर्व आफ्रिका
५७१	स्वीडन	६३	दक्षिण आफ्रिका
५७२	डेन्मार्क	६५	पश्चिम आफ्रिका
५७३	नॉर्वे	६७१	इजिप्त
५७४	आइसलंड	६८२	अबिसीनिया
५७५	फिन्लंड	७	अमेरिका
५८	रशिया	७१	उत्तर अमेरिका
५९१	तुर्कस्तान	७१९१	ग्रीनलँड
५९१९१	सायप्रस	७२	कॅनडा
५९२	बाल्कन राज्यें	७३	यु. एस्. ए.
५९२१	रुमानिया	७४	मेक्सिको
५९२२	बल्गेरिया	७५	मध्य अमेरिका
५९२३	युगोस्लाव्हिया	७९१	दक्षिण अमेरिका
५९२५	झेकोस्लोवाकिया	७९१८	ब्राझील
५९२७	अल्बेनिया	७९२	वेस्ट इंडिज
५९३१	ऑस्ट्रिया	८	ऑस्ट्रेलिया
५९३२	हंगेरी	९	सागर प्रदेश

(२) महासागरांतील भूप्रदेश
(Land Scattered among the Oceans)

९१ हिंदी महासागरांतील भूप्रदेश (Land Scattered in the Indian Ocean)
९२ अटलांटिक महासागरांतील भूप्रदेश (Land Scattered in the Atlantic Ocean)
९३ पॅसिफिक महासागरांतील भूप्रदेश (Land Scattered in the Pacific Ocean)
९४३ दक्षिण ध्रुव महासागरांतील भूप्रदेश (Land Scattered in the Antarctic Ocean)
९४७ उत्तरध्रुव महासागरांतील भूप्रदेश (Land Scattered in the Arctic Ocean)

(३) फक्त महासागर
(Ocean qua Ocean)

९५ हिंदी महासागर (Indian Ocean)
९६ अटलांटिक महासागर (Atlantic Ocean)
९७ पॅसिफिक महासागर (Pacific Ocean)
९८३ दक्षिणध्रुव महासागर (Antarctic Ocean)
९८७ उत्तरध्रुव महासागर (Arctic Ocean)

(४) दिशापरत्वें जगाचे विभाग
(Orientation isolates)

नागरी अंक		रोमी अंक
९ऊ	पूर्व (East)	9B
९क	पूर्व समीप (Near East)	9C
९ख	मध्यपूर्व (Middle East)	9D
९ग	अतिपूर्व (Far East)	9E
९घ	अग्नेय (South-East)	9F
९च	दक्षिण (South)	9G
९छ	दक्षिण समीप (Near South)	9H
९झ	मध्य दक्षिण (Middle East)	9J

नागरी अंक		रोमी अंक
९ट	अति दक्षिण (Far South)	9K
९ठ	नैऋत्य (South-West)	9M
९थ	पश्चिम (West)	9N
९न	पश्चिम समीप (Near West)	9P
९प	मध्यपश्चिम (Middle West)	9Q
९फ	अतिपश्चिम (Far West)	9R
९भ	वायव्य (North-West)	9S
९म	उत्तर (North)	9T
९र	उत्तरसमीप (Near North)	9U
९ल	मध्यउत्तर (Middle North)	9V
९व	अतिउत्तर (FarNorth)	9W
९श	ईशान्य (North-East)	9X
९स	अंतर्भाग (Inside)	9Y
९ह	बाह्यभाग (Outside)	9Z

कोष्टकांत निर्देशित केलेल्या एखाद्या भूभागविभागाचे जर आणखी उपविभाग करावयाचे असतील तर पुढील योजनेप्रमाणें ते करावेत.

संबंधित भूभागाचे पृथ्वीच्या आठ वृत्तखंडाप्रमाणें आठ विभाग कल्पावेत व त्या विभागांचा अनुक्रम आठ वृत्तखंडांच्या आठ दिशाप्रमाणें ठरवावा व शक्यतों तसे अनुक्रमांक त्याना द्यावेत.

१ पूर्व (East)
२ अग्नेय (South-East)
३ दक्षिण (South)
४ नैऋत्य (South-West)
५ पश्चिम (West)
६ वायव्य (North-West)
७ उत्तर (North)
८ ईशान्य (North-East)

एका वृत्तखंडांत जर एकच भूभाग असेल तर त्या वृत्तखंडाचा क्रमांक त्या भूभागाला द्यावा. जर एकापेक्षां अधिक भूभाग त्या खंडांत असतील तर त्याचे उपविभाग पुन्हा वरीलप्रमाणेंच करावेत, संबंधित भूभागाजवळील जीं बेटें असतील त्यांच्या विभागाकरितां ९ हा अंक राखून ठेवला आहे. या योजनेप्रमाणें नेहमींच क्रमांक देतां येतील असें नाहीं, परंतु हा नियम भूभागांचे उपविभाग करतांना सर्वसाधारणपणें उपयोगांत आणला असतां भूभाग विभागांमध्यें एकप्रकारची सुसंगति निर्माण होईल.

प्रथम तल भूभाग विभागांच्या कोष्टकाची वर्णानुक्रम सूची

एस्टोनिया	५९७५	कोईमतूर	२११३६
ओरीसा	२७१	कोंकण	२३३५५
औरंगाबाद	२३३१६	कोटा	२५२२१
कटक	२७११	कोरापेट	२७१४
कच्छ	२३७	कोरिया	४९५
कडप्पा	२१७४१	कोलार	२१५११
कडूर (चिकमगलोर)	२१५५२	कोल्हापूर	२३३५१२
कढघाट	२५४४८२	खम्मम	२१७६२
कन्याकुमारी	२११३३	खाडवा	२५११५२
कपुरथळा	२५४५४	खानदेश	२३३५१८
कर्नाल	२५४१२	खासी आणि जयंतिया	
कर्नाळा	२५४४५२	टेकड्या	२७३९१
करीमनगर	२१७६८	खुलना	२७२३२
कागर	२५४७	खेडा	२३५५१
काचार	२७३९२	खेरी	२५६७४
काठेवाड	२३६	गंगानगर	२५२७७
कानपूर	२५६३६	गंजम (श्रीकाकुलम्)	२१७५६
कॅनडा	७२	गंजम	२७१२
कामरूप	२७३७२	गढवाल	२५६६४
कारवार (उत्तरकानडा)	२१५६१	गया	२५८५३
काश्मीर	२५५२	गाझीपूर	२५६१४
काश्मीर सरहद्द	२५५५	गारो टेकड्या	२७३५३
किलोन	२१३२	गिर्द (ग्वाल्हेर)	२५१५७६
कुर्ग	२१५३२५	गुजरात	२३५
कुर्नुल	२१७४३	गुडूर	२१७५१
कुलाबा	२३३५५३	गुणा	२५१५७४
कृष्णा	२१७५२	गुरगाव	२५४२२
कूचबिहार	२७२७३	गुरदासपूर	२५४६३
केरळ	२१३	गुलबर्गा	२१५७२

द्वितीय तल भूभाग विभाग
(Second Level Geographical Divisions)

वर दिलेल्या मूळ कोष्टकांतील भूभाग विभाग वापरल्यानंतर पर्वत, नद्या, अरण्य, शहरें वगैरे अनेक स्वतंत्र विभाग कित्येक वर्गांकांत दाखवावे लागतात. म्हणून अशा विभागांचें कोष्टक ह्या पद्धतीच्या ग्रंथकारानें पुढील-प्रमाणें तयार केलें आहे.

१	भूमि; क्षेत्र; स्थल (Land) भूमीचा भूभाग (Geosphere)
११	भूमिगत; भूमीखालचा (Subterranean)
११५	बुडविलेला; निमग्न (Submerged)
१२	पृष्ठभाग (Surface)
१२१	ओसाड प्रदेश (Desert)
१२२	गवताळ रान (Prairy)
१२३	राबनलेली; लागवडीची; मशागत केलेली (Cultivated)
१२४	अरण्य; जंगल; रान (Forest)
१३	समुद्राशीं संबंध असलेली भूमि (Land in relation to sea)
१३१	समुद्राकिनाऱ्यालगतची भूमि (Coastland)
१३२	द्वीपकल्प (Peninsula)
१३३	भूशिर (Cape)
१३४	संयोगीभूमि (Isthmus)
१३५	मध्यदेशीय; अंतर्देशीय (Inland)
१३७	नदीमुखप्रदेश; दोआब (Delta)
१४	द्वीप; बेट (Island)
१५	दलदलीची जागा; पाणथळ (Marsh)
१५	दरी; खिंड; खोरें (Valley)
१६५	नदीखालची दरी (River valley)
१७	पठार (Plateau)
२	पर्वत (Mountain)
३	शहर (City)

५ पाणी (Water); पाण्याचा भूभाग (Hydrosphere)
५१ भूमिगत (Underground)
५२ भूमीतलें खारें पाणी (Salt water in relation to land)
५३१ समुद्रकिनारा (Coastal sea)
५३२ उपसागर; आखात (Bay)
५३३ मोठा उपसागर; मोठी खाडी (Gulf)
५३४ सामुद्रधुनि; खाडी (Straits)
५३५ अफाट समुद्र (High Sea)
५३७ नदीमुख (Estuary)
५४ तळें; सरोवर; जलाशय (Lake)
६ नदी (River)
८ वातावरण (Atmosphere)

वरील कोष्टकांतील विभाग मूळ भूभाग विभागांच्या कोष्टकांतील ज्या विभागांच्या पुढें दाखविणें आवश्यक असेल त्या विभागाचे पुढें द्वितीय तल (Second level) स्थल विभाग म्हणून वापरावेत व त्यांचे पुढें विवक्षित पर्वत, शहरें, नद्या वगैरें त्यांच्या नांवाच्या आद्याक्षरांनीं निराळे दाखवावेत. ह्या कोष्टकाचा उपयोग करून काहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

(१) हिमालय पर्वताची भौगोलिक माहिती.

र. २. २हि

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येईल.

र = भूगोल
. = प्रथम तल स्थल मुख दर्शक संयोग चिन्ह
२ = भारत (प्रथम तल भूभाग विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें)
. = द्वितीय तल स्थल मुख दर्शक संयोग चिन्ह
२ = पर्वत (द्वितीय तल भूभाग विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें)
हि = हिमालय पर्वत

ह्याप्रमाणें वरील वर्गांकाचा अर्थ हिमालय पर्वताची भौगोलिक माहिती असा अर्थ होतो.

द्वितीय तल भूभाग विभागांचीं आणखीं कांहीं उदाहरणें.

२·१६गं	गंगेचें खोरें (Gangetic valley)
२·१७द्	दक्षिण पठार (Deccan plateau)
२·२वि	विंध्य पर्वत (Vindhya mountain)
२·६गं	गंगा नदी (The river Ganges)
२१·१६वै	वैगाई खोरें (Vaigai valley)
२१·२नि	निलगिरी पर्वत (Nilgiri hills)
४·५३४	कास्पियन समुद्र (Caspian sea)
९५·५३४सु	सुवेझ कॅनॉल (Suez Canal)

विषयपुक्तीच्या साहाय्यानें केलेले जगाच्या विशिष्ट भूप्रदेशांचे विभाग.

नागरी वर्गांक		रोमी वर्गांक
१३(सः४२)	अविकसित पॅसिफिक देश Undeveloped Pacific countries)	13(Y:42)
४(प४)	आशियांतील बौद्धधर्माचे देश (Asian Buddhistic countries)	4(Q4)
५(व६९१)	युरोपांतील साम्यवादी देश (European Communistic countries)	5(W691)
५(सः४३८)	युरोपांतील युद्धउध्वस्त देश (European War-devastated countries)	5(Y:438)
६(व७७)	आफ्रिकेंतील वसाहती (African colonial countries)	6(W77)

प्रकरण ९ वें

भाषा विभाग

(Language Divisions)

ललित वाङ्मय व भाषाशास्त्र ह्या मुख्य वर्गाच्या मुखपरिसूत्रांत भाषा मुख हें प्रथम तल व्यक्तित्व मुख आहे; कारण भाषा व ललित वाङ्मय याचें व्यक्तित्व संबधित भाषेच्या बोधाचिन्हानेंच दाखवितां येतें.

ह्या प्रकरणांत पुढें जें भाषा विभागांचें कोष्टक दिलें आहे त्या कोष्टकांतील १, २ व ३ हे विभाग आर्यांग्ल (Indo-European), सेमिटिक (Semitic) व द्राविडी (Dravidian) ह्या प्रमुख भाषा कुलांना दिले आहेत. आर्यांग्ल भाषाच्या कुलाला आर्य भाषा कुल, इंडो-युरोपियन भाषा कुल अथवा इंडो-जर्मानिक भाषा कुल असेंहि संशोधण्यांत येतें. आर्यांग्ल भाषा कुलाचे पुन्हां (१) ट्यूटॉनिक, (२) लॅटिन, (३) ग्रीक, (४) स्लाव्होनिक, (५) संस्कृत, (६) इराणी, (७) आर्मेनियन व (८) अल्बेनियन असे प्रथम अष्टकाचे प्रमुख विभाग केले आहेत. ह्या विभागांचे नंतर पहिल्या अष्टकांतील उपविभागांत ज्या भाषांचा समावेश केलेला नाहीं; परंतु ज्या निश्चितपणें आर्यांग्ल भाषा कुलांतील आहेत अशा तीन भाषांचा समावेश दुसऱ्या अष्टकांत केला आहे. अशा भाषांना वर्गांक देतांना ज्या भूभाग विभागांत सबधित भाषा प्रथम प्रचारांत आली असेल त्या भूखंडाचा क्रमांक देऊन तिचा निराळा बोधांक तयार केला आहे. ह्याविषयींचा नियम पुढीलप्रमाणें आहे.

" To represnt a language, definitely known to belong to one of the three families represented by the digits '1', '2' and '3' but not indicated in the schedule, the digit 1 should be added after the number of the ultimate division into which it will fall and the digit

1 should be divided by the Geographical Device, the Geographical division in which it first became current being used to construct the Geographical Number."

पहिल्या तीन प्रमुख भाषाकुलातील भाषा सोडून ज्या इतर भाषा जगांत प्रचलित आहेत त्यांचीं बोधचिन्हें देशपरत्वें भूभाग विभागांच्या कोष्टकाचे साहाय्यानें ४ आशिया ते ९ सागरी प्रदेश ह्या भूखंडांतील योग्य बोधांक ठरवून अंतर्भूत करतां येतात.

जसें

४४१ चिनी भाषा

४४२ जपानी भाषा

ह्याबद्दलचा नियम पुढीलप्रमाणें आहे—

"The languages comprised by the classes 4...1 should be individualised by the Geographical Device, the respective geographical divisions in which they became first current, being used to construct the Geographical Number".

कृत्रिम भाषेचा वर्गांक संबंधित भाषा ज्या वर्षांत तयार करण्यांत आली त्या वर्षांचा बोधांक कालक्रम कोष्टकाच्या साहाय्यानें ठरवून तो ९९ ह्या विभागाचे पुढें लिहून तयार करण्यांत येतो. ह्याबद्दलचा निमय पुढीलप्रमाणें आहे.

"The number for an Artificial Language should be got by the Chronological Device, using the year in which it was coined as the epoch."

वरील नियमांना अनुसरून भाषा विभागांचें जें कोष्टक ग्रंथकारानें तयार केलें आहे तें पुढें दिलें आहे—

भाषा विभाग

(Language divisions)[1]

१ आर्यांग्ल (Indo-European)

११ ट्यूटॉनिक (ट्यूटन जातीच्या जर्मनीतील प्राचीन रहिवाशांची भाषा) (Teutonic)

११०११	गॉथिक (प्राचीन अस्सल ट्यूटॉनिक लोकांच्या गॉथ जातीच्या लोकांची भाषा (Gothic)
११०१५३	लो फ्रिजियन (Low Frisian) (Frisian = the language of Friesland)
११०१५५	ओल्ड फ्रिजियन (Old Frisian)
१११	इंग्रजी (English)
११२	डच (Dutch)
११३	जर्मन (German)
११४	स्वीडिश (Swedish)
११५	नॉर्वेजियन (Norwegian)
११६	डॅनिश (Danish)
११७	आइसलॅन्डिक (Icelandic)
१२	लॅटिन (Latin)
१२१	इटालियन (Italian)
१२२	फ्रेंच (French)
१२३	स्पॅनिश (Spanish)
१२४	पोर्तुगीज (Portuguese)
१२८	सेल्टिक (Celtic)
१२८३	वेल्श (Welsh)
१२८५	आयरिश (Irish)
१२८७	स्कॉच (Scotch), गेलिक (Gaelic)
१३	ग्रीक (Greek)
१४	स्लाव्होनिक (Slavonic)
१४१	लेथिक (Lethic)
१४२	रशियन (Russian)
१४३	बल्गेरियन (Bulgarian)
१४४	इलीरियन (Illyrian)
१४४१	स्लाव्ह (Slav)
१४४२	सर्व्हियन (Servian)

१४५	पोलिश (Polish)
१४६	बोहेमियन (Bohemian)
१५	संस्कृत (Sanskrit)
१५१	प्राकृत (Prakrit)
१५११	पाली (Pali)
१५१२	महाराष्ट्री (Mahārāṣtri)
१५१६	अर्धमागधी (Ardhamāgadhi)
१५१७	मागधी (*Māgadhi*)
१५१८	अपभ्रंश (Apabhramśa)
१५१९८	सिंहली (Sinhalese)
१५२	हिंदी (Hindi)
१५३	पंजाबी (Punjabi)
१५४	गुजराथी (Gujarathi)
१५५	मराठी (Marathi)
१५६	उरीया (Uriya)
१५७	बंगाली (Bengali)
१५७	नेपाळी (Nepali)
१६	इराणी (Iranian)
१६१	अवेस्ता (Avestic)
१६२	पेहेलवी (*Pahlavi*)
१२६४	पर्शियन (Persian)
१६५	अफगाण (पुश्तु) [Afghan (Pushtu)]
१६८	उर्दू (Urdu)
१७	आर्मेनियन (Armenian)
१८	अल्बेनियन (Albanian)
१९१	टोकारिश (Tockarish)
१९२	फिरिजियन (Phyrigian)
१९७	*हिटाईट (Hittite)*
२	सेमिटिक (सेमाइट जातीच्या लोकांच्या भाषांचा संघ) (Semitic)

२१	बॅबिलोनियन (सिरियाक समवेत) (Babylonian including Syriac) (सिरियाक=सिरियन लोकांची भाषा)
२२	ॲसीरियन (Assyrian)
२४	आरेमाइक (सिरियन आणि खाल्डियन लोकाची भाषा) (Aramaic)
२५	हिब्रू (Hebrew)
२६	फिनीसियन (फिनीसियन लोकाची भाषा (Phoenician)
२८	अरेबिक (Arabic)
३	द्राविडी (Dravidian)
३१	तामीळ (Tamil)
३२	मल्याळी (Malayalam)
३३	कानडी (Kanarese)
३४	तुळू (Tulu)
३५	तेलगू (Telugu)
३६	कुई (Kui)
३८	ब्राहुई (Brahui)
३९	तोडा, वगैरे (Toda; etc.)
४	आशियातील इतर भाषा
५	युरोपातील इतर भाषा
६	आफ्रिकेतील इतर भाषा
७	अमेरिकेतील इतर भाषा
८	ऑस्ट्रेलियातील इतर भाषा
९	इतर सागरी भाषा

(विभाग ४ ते ९ भूभाग विभागाप्रमाणें वर्गांक ठरवावे.)

उदाहरणार्थ—

४१	चिनी भाषा
४२	जपानी भाषा

४७	सुमेरियन भाषा
९९	कृत्रिम भाषा (Artificial language)

(कालक्रम युक्तीचे साहाय्यानें वर्गांक तयार करणें)

९९८	सोलरेसोल (Solresol)
९९८६	लिंग्वालुमिना (Lingualumina)
९९८८	व्होलापक (Volapuk)
९९८८४	ब्लेया झिमोंडाल (Blaia Zimondal)
९९८८६	कॅबे आबान (Cabe Aban)
९९८८७	एस्पेरांटो (Esperanto)
९९५	इंटरलिंग्वा लॅटिनो सिनाफ्लेक्स (Interlingua Latino (Sinaflex)
९९५१	इडो (Ido)
९९५२	होम-इडियोमो (Hom-idyomo)

वरील कोष्टकाचा उपयोग करून निरनिराळ्या भाषांच्या ललितवाङ्मय प्रकाराचे व भाषाशास्त्रातील विभागांचे वर्गांक तयार करता येतात. ललित-वाङ्मय ह्या मुख्य वर्गाचें नागरी वर्णमालेतील द हें बोधचिन्ह आहे व रोमी वर्णमालेतील O हें बोधचिन्ह आहे. ह्या बोधचिन्हाचे पुढें निरनिराळ्या भाषाना ठरविलेले बोधांक लिहिले म्हणजे पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार होतात.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ललित वाङ्मयाचें नांव
द१११	O111	इंग्रजी ललित वाङ्मय
द१५	O15	संस्कृत ,,
द१५२	O152	हिंदी ,,
द१५४	O154	गुजराथी ,,
द१५५	O155	मराठी ,,
द२८	O28	आरेबिक ,,
द३३	O33	कानडी ,,
द४४१	O441	चिनी ,,
द४४२	O442	जपानी ,,

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	भाषेचें नाव
न१११	P111	इंग्रजी भाषा
न१५	P15	संस्कृत ,,
न१५२	P152	हिंदी ,,
न१५४	P154	गुजराथी ,,
न१५५	P155	मराठी ,,
न२८	P28	आरेबिक ,,
न३३	P33	कानडी ,,
न४४१	P441	चिनी ,,
न४४२	P442	जपानी ,,

ज्या ग्रंथालयात एखाद्या ठराविक भाषेंतील ग्रंथ इतर भाषेतील ग्रंथांपेक्षां जास्त असतात, त्या ग्रंथालयाची ती भाषा आवडती भाषा असे समजून वर्गांकात त्या भाषेचा बोधाक न लिहिता (–) अशा आडव्या रेषेनें त्या भाषेचा निर्देश करावा.

जसें—

मराठी ग्रंथ जर एखाद्या ग्रंथालयात इतर भाषेंतील ग्रंथापेक्षा जास्त असतील तर तेथील ललितवाङ्मय व भाषाशास्त्र ह्या मुख्य वर्गांतील मराठी ग्रंथाचे वर्गांक पुढीलप्रमाणें लिहावेत

द—मराठी ललित वाङ्मय

न—मराठी भाषाशास्त्र

वाङ्मय प्रकाराप्रमाणें मराठी ललित वाङ्मयाचे पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार होतात–

द–,१	मराठी काव्य
द–,२	,, नाटक
द–,३	,, कादंबरी
द–,४	,, पत्रें
द–,५	,, वक्तृत्व
द–,६	,, इतर गद्य वाङ्मय

वरीलप्रमाणें मराठी ललित वाङ्मयाचे ग्रंथ लावल्यावर संस्कृत, हिंदी, गुजराती, वगैरे भाषांतील ग्रंथ क्रमानें लावतां येतात.

वाङ्मय प्रकारांप्रमाणें संस्कृत ललित वाङ्मयाचे पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार होतात—

द१५,१	संस्कृत काव्य
द१५,२	,, नाटक
द१५,३	,, कादंबरी
द१५,४	,, पत्रें
द१५,५	,, वक्तृत्व
द१५,६	,, इतर गद्य वाङ्मय
द१५,७	,, चंपू

हिंदी, गुजराती वगैरे ललित वाङ्मयाच्या ग्रंथांना वरीलप्रमाणें वर्गांक तयार करावेत. जसें—

द१५२,१	हिंदी काव्य
द१५४,१	गुजराती काव्य
द३३,१	कानडी काव्य

मराठी भाषाशास्त्राचें "भाषाशास्त्र" वर्गाच्या "मूलघटक" (Element) ह्या तृतीय तल व्यक्तित्व मुखाच्या विभागाचा उपयोग करून पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार होतात—

न–,१	मराठी पृथक्कृत ध्वनि
न–,२	मराठी शब्दाचा अवयव
न–,३	मराठी शब्द
न–,४	मराठी वाक्यांश
न–,५	मराठी पोटवाक्यें
न–,६	मराठी वाक्यें
न–,७	मराठी उतारे
न–,८	मराठी विरामचिन्हांकन
न–,९	मराठी क्रमिक पुस्तकें

ह्या योजनेमुळें ग्रंथालयाच्या आवडत्या भाषेंतील ग्रंथांचे वर्गांकांत भाषेच्या बोधचिन्हांची बचत होते व असे ग्रंथ इतर सर्व भाषांतील ग्रंथांच्या आधीं वाचकांना पहावयास मिळतात. असे दोन ठळक फायदे आहेत.

ह्या पद्धतीच्या ग्रंथांकांत भाषाविभागांचा उपयोग करावा लागतो. ती माहिती प्रकरण १२ "ग्रंथांक" ह्यामध्यें दिली आहे.

प्रकरण १० वें

काल विभाग

(Time Divisions)

भूगोल, इतिहास, अर्थशास्त्र व समाजशास्त्र ह्या मुख्य वर्गांच्या मुखपरिसूत्रांतील काल विभाग हें एक मुख असल्यामुळें त्या वर्गांचें वर्गीकरण करताना काल विभागाचा वारवार उपयोग करावा लागतो तसेंच काहीं सामान्य उप विभागाच्या मुखपरिसूत्रांतील सुद्धा काल विभाग हें एक मुख असल्यामुळें त्याचें वर्गीकरण करताना ह्या विभागाचा उपयोग करावा लागतो कित्येक वर्गांचे उपविभाग कालानुक्रम युक्तीचे साहाय्यानें (Chronological Device) करावे लागतात, तेव्हा सुद्धा काल विभागाचा उपयोग करावा लागतो ह्या पद्धतींत ग्रथाकात ग्रथाचें प्रकाशन वर्ष दाखविण्याकरिता सुद्धा काल विभाग वापरावे लागतात

कित्येक विषयाचे वर्गांकात काल विभाग दोन प्रकारानीं दाखवावे लागतात त्यापैकीं पहिला प्रकार हा सर्वसाधारण काल विभागाचा असतो त्याला डॉ रगनाथन् यानीं प्रकट अथवा सार्वत्रिक काल विभाग (Public Time Divisions) ही सज्ञा दिली आहे दुसरा प्रकार हा विवक्षित विषयाचा विशिष्ट काल विभाग असा असतो अशा कालविभागाला डॉ रगनाथन यानीं अप्रकट अथवा विषयपरत्वें व्यक्तिगत काल विभाग (Private Time Divisions) ही सज्ञा दिली आहे

सार्वत्रिक काल विभाग
(Public Time Divisions)

सार्वत्रिक काल विभागाचें कोष्टक पुढें दिल्याप्रमाणें आहे—

नागरी वर्ण			रोमी वर्ण
इ	खिस्तपूर्व	९९९९ पूर्वी	A
ऊ	,,	९९९९ ते १००० पर्यंत	B

नागरी वर्ण			रोमी वर्ण
क	”	९९९ ते खिस्तारंभ	C
ख	खिस्तशक	१ ते ९९९	D
ग	”	१००० ते १०९९	E
घ	”	११०० ते ११९९	F
च	”	१२०० ते १२९९	G
छ	”	१३०० ते १३९९	H
ज	”	१४०० ते १४९९	I
झ	”	१५०० ते १५९९	J
ट	”	१६०० ते १६९९	K
ड	”	१७०० ते १७९९	L
ढ	”	१८०० ते १८९९	M
थ	”	१९०० ते १९९९	N
द	”	२००० ते २०९९	O
न	”	२१०० ते २१९९	P
प	”	२२०० ते २२९९	Q
फ	”	२३०० ते २३९९	R
भ	”	२४०० ते २४९९	S
म	”	२५०० ते २५९९	T
र	”	२६०० ते २६९९	U
ल	”	२७०० ते २७९९	V
व	”	२८०० ते २८९९	W
श	”	२९०० ते २९९९	X
स	”	३००० ते ३०९९	Y
ह	”	३१०० ते ३१९९	Z

वरील कोष्टकांत ग ह्या विभागापासून पुढील सर्व विभाग शतक दाखवितात. जसें.—

ग १००० — १०९९
ड १७०० — १७९९
ढ १८०० — १८९९
थ १९०० — १९९९

ह्या विभागांचे दशक दाखवावयाचे असतील तेव्हां संबंधित विभागापुढें दशकाचा आंकडा लिहावा.

जसें—

थ१	= १९१०	थ४	= १९४०
थ२	= १९२०	थ५	= १९५०
थ३	= १९३०		

ठराविक वर्ष दाखवावयाचें असेल तेव्हां दशकाच्या अंकापुढें वर्षाचा आंकडा लिहावा.

जसें—

थ११	= १९११	थ४१	= १९४१
थ२१	= १९२१	थ५१	= १९५१
थ३१	= १९३१	थ५२	= १९५२

ख हा विभाग इ. स. १ ते ९९९ *ह्या हजार वर्षांना ठरविलेला आहे. ह्या* विभागांत शतकें, दशकें व वर्षें पुढीलप्रमाणें दाखवावीत.—

ख०१	इ. स. १	ख१०१	इ. स. १०१
ख०१०	,, १०	ख९००	इ. स. ९००
ख०९०	,, ९०	ख९९९	इ. स. ९९९
ख१००	,, १००		

वरील बोधचिन्हांवरून असें लक्षांत येईल कीं, त्यांतील पहिला अंक शतक दर्शक आहे; दुसरा अंक दशक दर्शक आहे व *तिसरा अंक* वर्ष दर्शक आहे.

क हा *विभाग खिस्तपूर्व* ९९९ तें *खिस्तारंभापर्यंतच्या हजार वर्षांना* ठरविला आहे. ह्या विभागांतील शतक, दशक व वर्ष ही पुढील-प्रमाणें दाखवावीत.

प्रथम आपणास ज्या वर्षाचें बोधचिन्ह तयार करावयाचें असेल तें *वर्ष लिहावें. ह्या आंकड्यांत शतक दर्शक* जो अंक असेल तो ९ ह्या अंकांतून उणे करावा व बाकी राहिलेला अंक खालीं लिहावा; तसेंच दशकाचा अंक ९ ह्या अंकांतून उणे करावा व बाकी राहिलेला अंक खालीं

लिहावा व शेवटीं वर्षांचा अंक ९ ह्या अंकांतून उणे करावा व बाकी राहिलेला अंक खाली लिहावा. ह्या प्रमाणें जो आकडा तयार होईल तो त्या वर्षाचा बोधांक समजावा. जसें—

आपणांस खि. पू. ५४७ ह्या वर्षाला बोधचिन्ह यावयाचें असल्यास पुढील प्रमाणें बोधचिन्ह ठरवितां येईल.

वरील आंकड्याची फोड—

शतक	दशक	वर्ष
५	४	७

वरील प्रत्येक अंक ९ ह्या अंकातून वजा केल्यास ४५२ हा आंकडा तयार होतो व तोच इ. स.पूर्व ५४७ ह्या वर्षाचें बोधचिन्ह म्हणून वापरावयाचा. ह्या पद्धतीला इंग्रजींत Method of complement असें नांव आहे. त्याला आपण पूरक पद्धत असें नांव देऊं.

वरीलप्रमाणें ऊ ह्या ख्रिस्तपूर्व ९९९९ ते १००० पर्यंतच्या विभागांच्या वर्षांचीं बोधचिन्हें तयार करावींत.

जसें :—

ख्रिस्तपूर्व १५३७ ह्या वर्षाला बोधांक पुढीलप्रमाणें तयार करतां येतो :—

सहस्र	शतक	दशक	वर्ष
१	५	३	७

वरील प्रत्येक अंक ९ या अंकांतून वजा केल्यास ८४६२ हा आंकडा तयार होतो व तोच ख्रिस्तपूर्व १५३७ ह्या वर्षाचें बोधचिन्ह म्हणून पुढील-प्रमाणें वापरावयाचा.

ऊ८४६२ = खि. पू. १५३७

व्यक्तिगत काल विभाग

(Private Time Divisions)

व्यक्तिगत काल विभागांचें कोष्टक पुढें दिल्याप्रमाणें आहे—

नागरी वर्ण	काल	रोमी वर्णांक
इं	नियतकालिकता अथवा कालाचें आवृत्तिचक्र दाखविणारे चिन्ह (Periodicity symbol)	*a*
ऊ	सूक्ष्म सेकंद (Micro Second)	*b*
कं	सेकंद (Second)	*c*
खं	मिनिट (Minute)	*d*
गं	तास (Hour)	*e*
घं	दिवस (Day)	*f*
चं	आठवडा (Week)	*g*
छं	महिना (Month)	*h*
झं	वर्ष (Year)	*j*
टं	शतक (Century)	*k*
ढं	सहस्रवर्ष (Millennium)	*m*
यं	भूगर्भीय युग (Geological age)	*n*

उदाहरण—

"भारताची दुसरी पंचवार्षिक योजना" ह्या विषयाचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार होतो.

नागरी चिन्हांचा वर्गांक	रोमी चिन्हांचा वर्गांक
हं.२.य.झं५.इरमं५	*z*.2.N.*j*5.*a*2*t*5

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

हं = संकीर्ण मुख्यवर्ग (ह्या वर्गात ज्ञानाच्या सर्व शाखांचा अंतर्भाव होतो व पंचवार्षिक योजना ही सर्वांगीण सुधारणा करण्याकरिता योजलेली असल्यामुळें ह्या विषयाचा समावेश संकीर्ण मुख्यवर्गातच केला पाहिजे.)

. = स्थलदर्शक संयोगचिन्ह

२ = भारत (भूभाग विभागाच्या कोष्टकाप्रमाणें)

. = कालदर्शक संयोगचिन्ह

थ = इ. स. १९—विसावें शतक (प्रथम तल काल मुख)
(सार्वत्रिक काल विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें)

• = कालदर्शक संयोगचिन्ह

झं = वर्ष (द्वितीय तल काल मुख) (व्यक्तिगत काल विभागाच्या कोष्टकाप्रमाणें)

झं५ = ५ वर्षे

• = कालदर्शक संयोगचिन्ह

इ = नियतकालिकता दाखविणारें चिन्ह (तृतीय तल काल मुख)

२ = दुसरी नियतकालिकता
(दुसरी पांच वर्षें)

मं५ = योजना (सामान्य उपविभागांतील तिसऱ्या कोष्टकाप्रमाणें)

वर जी वर्गांकाची फोड करून दाखविली आहे तीवरून "भारताची दुसरी पंचवार्षिक योजना" असा अर्थ वरील वर्गांकाचा होतो हें वाचकांचे सहज लक्षांत येईल. अशा प्रकारच्या विषयांना विशिष्ट वर्गांक देण्याकरितां व्यक्तिगत काल विभागांच्या कोष्टकाचा चांगला उपयोग होतो.

विशिष्ट काल विभाग
(Featured Time Divisions)

कांहीं विषय वर्षाचा, ऋतूचा, महिन्याचा, दिवसाचा अथवा रात्रीचा विशिष्ट कालखंड दाखविणारे असतात.

उदाहरणार्थ :—

(१) दम्याचा पावसाळ्यांत प्रादुर्भाव.

(२) मध्यरात्रीपूर्वी दम्याची तीव्रता.

अशा विषयांतील विशिष्ट कालखंड दाखवितां यावा म्हणून वर जें व्यक्तिगत काल दाखविणारें कोष्टक दिलें आहे, त्या कोष्टकांत जीं अक्षरें समाविष्ट झालीं आहेत त्यांचे पुढील अक्षराचा उपयोग पुढील कोष्टकांत केलेला आहे. ह्या कोष्टकाचें नांव विशिष्ट काल दाखविणारें (Featured Time) कोष्टक असें ठेवलें आहे.

न	दिवस (Day)	p
प	दिवसाचा वेळ (Day time)	q
प१	उष काल (Morning twilight)	q1
प२	सूर्योदय (Sunrise)	q2
प३	सकाळ (Morning)	q3
प४	पूर्वाण्ह (Forenoon)	q4
प५	मध्यान्ह, दुपार (Noon)	q5
प६	तिसरा प्रहर (Afternoon)	q6
प७	सध्याकाळ (Evening)	q7
फ	रात्र (Night)	r
फ१	सूर्यास्त (Sun set)	r1
फ२	सूर्यास्तसमय (Evening twilight)	r2
फ३	पूर्वरात्र (Early night)	r3
फ४	पूर्व मध्यरात्र (Fore-midnight)	r4
फ५	मध्यरात्र (Midnight)	r5
फ६	तीन प्रहर रात्र (After-midnight)	r6
फ७	पहाट रात्र, मोठी रात्र (Late Night)	r7
भ	चान्द्रमास (Lunar month)	s
भ१	चद्राची चढती कला, वर्धमान चद्र (Waxing Moon)	s1
भ२	नवा चन्द्र, प्रतिपचद्र, शुद्ध प्रतिपदेचा नवा चद्र (New Moon)	s2
भ३	पहिला आठवडा (First half)	s3
भ४	दुसरा आठवडा (Second half)	s4
भ५	चद्राची उतरतीकला, क्षयमान चन्द्र (Waning Moon)	s5
भ६	पूर्ण चन्द्र (Full Moon)	s6
भ७	पहिला आठवडा (First half)	s7
भ८	दुसरा आठवडा (Second half)	s8

रं	सौर मास (Solar month)	*u*
रं१	जानेवारी	*u*1
रं२	फेब्रुवारी	*u*2
....	....	....
रं८	ऑगस्ट	*u*8
रं९१	सेप्टेंबर	*u*91
रं९२	ऑक्टोबर	*u*92
रं९३	नोव्हेंबर	*u*93
रं९४	डिसेंबर	*u*94
लं	ऋतु (Season)	*v*
लं१	वसंतऋतु (Spring)	*v*1
लं२	ग्रीष्मऋतु (Summer)	*v*2
लं३	वर्षाऋतु (Autumn)	*v*3
लं४	शरदृतु; हेमंतऋतु (Winter)	*v*4
लं५१	उन्हाळा (Dry season)	*v*51
लं५५	पावसाळा (Rainy season)	*v*55

दम्याचा पावसाळ्यात प्रादुर्भाव ह्या विषयाचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार होतो.

इ४४:४५३:५१.लं५५

वरील वर्गांकात लं५५ हें बोधचिन्ह पावसाळा हा काळ दर्शवितें.

बाणाकृति चिन्हांचा " → " विशिष्ट क्रमखंड दाखविण्याकरितां उपयोग

एखाद्या निश्चित काळाच्या संदर्भानें भूत काळ व भविष्य काळ दाखविण्याकरिता " → " बाणाकृति चिन्हाची योजना ग्रंथकारानें केली आहे.

उदाहरणें—

कालदर्शक नागरी वर्ण	काल	कालदर्शक रोमी वर्ण
थ ←	विसाव्या शतकाचे संदर्भानें भूतकाळ (past with reference to twentieth century)	N ←

थ४७ ←	इ. स. १९४७ चे संदर्भानें भूतकाळ (Past with reference to 1947)	N47 ←
थ →	विसाव्या शतकाचे संदर्भानें भविष्यकाळ (Future with reference to twentieth century)	N →
थ४७ →	इ. स. १९४७ चे संदर्भानें भविष्यकाळ (Future with reference to 1947)	N47 →

वरील प्रमाणेंच एका निश्चित कालापासून दुसरा निश्चित काल दाखविण्याकरितांसुद्धां "→" बाणाकृति (Arrow) चिन्हाची योजना केलेली आहे.

उदाहरणें—

कालदर्शक नागरी अंक		कालदर्शक रोमी अंक
ख०६० ← क ६७२	इ.स. पूर्वी ३२७ ते इ.स. १०६० (From 327 B.C. to 1060 A.D.)	D060 ← C672
थ ← द	एकोणिसावें व विसावें हीं शतकें (Nineteenth and twentieth centuries)	N ← M
छं८ ← छं ३	तिसऱ्या महिन्यापासून आठव्या महिन्यापर्यंत (From third to eighth month)	λ8 ← λ3

वरील उदाहरणांवरून असें लक्षांत येईल कीं, भूतकाळ दाखवितांना प्रथम शेवटचा काल दाखविणारें चिन्ह लिहिण्यांत येतें व नंतर (←) पराङ्मुख बाण (Backward arrow) लिहून त्याचे पुढें सुरवातीचा काल दाखविण्यांत येतो.

पराङ्मुख बाण (←) ह्या चिन्हाचा उपयोग विशेषेंकरून इतिहासाच्या पुस्तकांचे वर्गांक तयार करतांना करावा लागतो.

उदाहरणार्थ—

टुन्द्द (जगन्नाथ रानजी).

अर्वाचीन महाराष्ट्र (१८१७-१९११) पुणें. १९१४. (ऐतिहासिक, सामाजिक व राजकीय टिपणें).

वरील ग्रंथाचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार करतां येतो.

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ल२३३.य११←ट१७	V233.N11←M17

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.

ल = इतिहास
२३३ = महाराष्ट्र
. कालदर्शक संयोगचिन्ह
य११ = इ. स. १९११ (ज्या कालापर्यंत महाराष्ट्राचा इतिहास ग्रंथांत दिला आहे त्या काळाचें शेवटचें वर्ष)
← = कालमर्यादा दाखविणारें संयोगचिन्ह
ट१७ = इ. स. १८१७ (ज्या वर्षापासून महाराष्ट्राचा इतिहास ग्रंथांत दिला आहे तें वर्ष.

वरीलप्रमाणें वर्गांक सर्वसाधारण ग्रंथालयांतून देण्याचें कारण नाहीं. अशा ग्रंथालयांतील वरील ग्रंथाचा वर्गांक पुढें दाखविल्याप्रमाणें तयार करावा.

ल२३३.य१

तसेंच भविष्यकाळ दाखवितांना प्रथम सुरुवातीचा काळ दाखविणारें चिन्ह लिहिण्यांत येतें व नंतर (→) अभिमुख बाण (Forward arrow) हें चिन्ह लिहिल्यावर भविष्यकाळाचें संबंधित चिन्ह लिहिण्यात येतें.

जसें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
इ.य५६→७५	A.N56→75

इ. स. १९५६ पासून १९७५ पर्यंत होणारी विज्ञानाची संभाव्य प्रगति.

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते—

इ = विज्ञान
. = कालदर्शक संयोगचिन्ह
य५६ = इ. स १९५६
→ = अभिमुख बाण (भविष्यकाळ दर्शक संयोगचिन्ह)
य७५ = इ. स. १९७५

काहीं ग्रंथ विशिष्ट विषयाच्या भावी काळावर सर्वसाधारण विवेचन करणारे असतात त्यात अमुक एका ठराविक कालापर्यंत विचार केलेला नसतो अशा ग्रंथाचे वर्गांक पुढीलप्रमाणें करावेत

(१) नागरी वर्गांक — रोमी वर्गांक

इ थ → — A N →

Russell (B) *Icarus or the future of science.*

(२) नागरी वर्गांक — रोमी वर्गांक

स' १ थ → — Y: 1 N →

Radhakrishnan. *Kalki* or the future of civilization

तिरपी रेघ (/)
(Slant stroke)

व्यक्तींच्या आयुष्यातलीं काहीं वर्षे वर्गांकात दाखविण्याकरता तिरपी रेघ (Slant stroke) (/) ह्या चिन्हाचा उपयोग करण्यात येतो.

जसें—

"My Indian years, 1910–1916" by Lord Hardinge

वरील ग्रंथाचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार करता येतो—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
ल२,११वढ५८/५८←५२	V2,11wM58/58←52

लॉर्ड हार्डिंज (दुसरे) हे भारताचे व्हाइसरॉय इ स १९१०–१९१६ पर्यंत होते भारताचे व्हाइसरॉय ह्या विषयाचा वर्गांक ल२,११ असा आहे ह्या वर्गांकानंतर चरित्रदर्शक व हें सामान्य उपविभाग दर्शक चिन्ह लिहिलें आहे व त्या चिन्हाचे नंतर लॉर्ड हार्डिंज याच्या जन्मवर्षाचें ढ५८ (१९५८) बोधचिन्ह लिहिलें आहे ह्या बोधचिन्हानंतर वरीलप्रमाणें तिरप्या रेघेचा (/) उपयोग करावा लागतो त्या तिरप्या रेघेनंतर इ स १९१६ मध्यें लॉर्ड हार्डिंज यांचें जें वय (५८) होतें तें दाखविणारा आकडा लिहिला आहे व त्यानंतर पराङ्मुख बाण (←) हें चिन्ह लिहून इ स १९१० मध्यें लॉर्ड हार्डिंज यांचें जें वय (५२) होतें तें दाखविणारा आकडा लिहिला आहे ह्या सर्व स्पष्टीकरणावरून तिरप्या रेघेचा वर्गांकात कसा उपयोग करावा लागतो, हें वाचकाचे लक्षात येईल असा मोठा वर्गांक सवसाधारण ग्रंथालयात देण्याचें कारण नाहीं तेथें फक्त ल २,११वढ५८ हा वर्गांक पुरें आहे

प्रकरण ११ वें

वर्गांक

(Class Number)

ग्रंथालयानें स्वीकारलेल्या वर्गीकरण पद्धतिप्रमाणें पुस्तकाच्या विशिष्ट विषयाला (Specific subject) जो बोधांक देण्यांत येतो त्याला वर्गांक (Class number) असें म्हणतात.

डॉ. रंगनाथन् यांनीं वर्गीकरण पद्धतीला वर्गीकरण भाषा (Classificatory language) ही संज्ञा वापरली आहे. तिला ते क्रमिक अंकांची कृत्रिम भाषा (artificial language of ordinal numbers) असेंहि म्हणतात. कारण आपण जेव्हां एकाद्या ग्रंथाचें वर्गीकरण करतों; तेव्हां आपण विशिष्ट वर्गीकरण पद्धतिप्रमाणें त्या ग्रंथांतील विशिष्ट विषयाला वर्गांक देतों; म्हणजेच आपण त्या वर्गीकरण पद्धतींतील क्रमिक अंकांचे व संबंधित नियमांचे साहाय्यानें त्या ग्रंथांतील विषयांचें कृत्रिम भाषेंत भाषांतर करतों. अशा तयार केलेल्या वर्गांकांतील निरनिराळ्या बोधचिन्हांचा आपण अर्थ लावला तर आपणांस त्या विषयाचें नांव मिळतें.

उदाहरणार्थ—

ख६ यंत्रस्थापत्य
ह्या वर्गांकांत
ख हा बोधांक स्थापत्य निर्देशित करतो.
आणि
६ हा बोधांक यंत्र निर्देशित करतो.

म्हणून " यंत्रस्थापत्य " ह्या विषयाचे वर्गीकरणाच्या कृत्रिम भाषेंत ख६ असें भाषांतर होतें.

वर्गांकांत जीं निरनिराळीं चिन्हें वापरलेलीं असतात त्यांना सर्वसाधारणपणें अंक (Digit) असें म्हणतात. म्हणून एकाद्या विशिष्ट विषयाला आपण

जेव्हा एक अथवा अनेक बोधचिन्हें वापरतो तेव्हा त्या एका अथवा अनेक चिन्हाच्या समूहाला आपण बोधाक अथवा वर्गांक असें म्हणतों वर्गीकरण पद्धतींत ज्ञानाच्या शाखोपशाखाचे जे विभाग केलेले असतात त्याना वर्ग म्हणतात व त्या वर्गाना जीं निरानिराळीं चिन्हें ठरविलेलीं असतात त्याना वर्गांक असें म्हणतात.

अकाचे दोन प्रकार आहेत—(१) सख्यावाचक अक (Cardinal Number) आणि (२) क्रमवाचक अक (Ordinal Number)

सख्यावाचक अकात फक्त आकड्याचा वापर त्याच्या मूळ सख्या मूल्यानें केलेला असतो, त्यामुळें आपण असे आकडे एकापुढें एक ठेवलें तर प्रथमपासूनच्या प्रत्येक अकाचें मूल्य वाढतें जसें—

१ ह्या एकट्या आकड्याची किंमत १ आहे, परतु त्याचेपुढें आपण २ हा आकडा ठेवला तर त्याची किंमत १० होते तसेंच २ ह्या आकड्याचे पुढें आपण आणखी एकादा आकडा ठेवला तर १ ह्या आकड्याची किंमत १०० होते व २ ह्या आकड्याची किंमत २० होते व शेवटल्या आकड्याची किंमत मूळचीच असते

वरील विधानाची फोड आकड्यात पुढीलप्रमाणें करता येईल.

१ = १
१२ = १० + २
१२३ = १०० + २० + ३

ह्यावरून असें लक्षात येईल कीं, ग्रथाच्या रचनेकरिता सख्यावाचक अक वापरले तर मध्येंच कोठें आपणास नवीन वर्गांक तयार करणें शक्य नसतें व म्हणून एकाच विषयावरील अथवा त्या विषयाच्या नवीन सबधित विषयावरील ग्रथाना त्या विषयाशेजारीं स्थान देणें अशक्य होतें ही अडचण दूर व्हावी म्हणून इ स १८७३ मध्यें अमेरिकेंतील जगविख्यात ग्रथपाल डॉ मेलव्हिल ड्यूए ह्यानीं क्रमवाचक अकाची योजना म्हणजेच दशाश पद्धतीची योजना ग्रथरचनेकरिता तयार केली ही त्याची योजना म्हणजेच त्याची जगन्मान्य झालेली दशाश वर्गीकरण पद्धति या पद्धतीमुळें आपणास दोन वर्गांकामध्यें कितीहि वाढ करावी लागली तरी त्या वाढ केलेल्या अकाचें

सख्यामूल्य मुळींच वाढत नाहीं, पण आपणास हवें असलेलें स्थानमूल्य अथवा क्रममूल्य मात्र वाढतें जसें—

$$\cdot१ = \frac{१}{१०}$$
$$\cdot११ = \frac{१}{१०} + \frac{१}{१००}$$
$$\cdot१११ = \frac{१}{१०} + \frac{१}{१००} + \frac{१}{१०००}$$

वरील उदाहरणावरून असें लक्षात येईल कीं पहिल्या १ ह्या अकाची किंमत $\frac{१}{१०}$ ही सतत कायम रहात असून त्याचे पुढें आपणास अधिक स्थानें निर्माण करता येतात. ह्या सोयीमुळें ·१ व २ ह्या वर्गांकामध्यें आपणास वाटेल तेवढीं स्थानें निर्माण करता येतील. ह्या पद्धतीला अकाची सत्कारशीलता (Hospitality of Notation) असें म्हणतात.

डॉ रगनाथन् यानीं ह्या सोयीचा आपल्या पद्धतींत भरपूर उपयोग करून घेतला आहे. अकाना क्रममूल्य दिल्यामुळें आपण अक (Digits) अथवा सज्ञा (Symbols) सोयीप्रमाणें कोणत्याहि वापरल्या व त्याचीं क्रममूल्यें एकदा ठरविलीं म्हणजे ते अक आपणास कारणपरत्वें कुठेंहि वापरता येतात. सध्याच्या मानवी ज्ञानाच्या प्रगतीची वाढ कल्पनातीत होत असल्यामुळें कोणत्याहि सर्वमान्य वर्गीकरण पद्धतींत भरपूर सज्ञासाधनें असणें फार आवश्यक आहे तरी देखील त्याचा वापर फार कौशल्यानें व स्मृतिसाहाय्यकतेचा विचार करून अगदीं काटकसरीनें केला पाहिजे. ह्याबद्दलचें प्रात्यक्षिक डॉ रगनाथन् याचे पद्धतींत पूर्णपणें पहावयास मिळतें. त्यांनीं ज्या एकदर सज्ञा वापरल्या आहेत त्याचे प्रकार व एकदर सख्या पुढीलप्रमाणें आहेत

प्रकार	मूळ	रूपातरित	सख्या
(१)	रोमी लहान वर्ण (*i* आणि *o* सोडून)	सानुस्वार नागरी वर्ण	२४
(२)	आरबी अक	भारतीय अक	९
(३)	रोमी मोठे वर्ण	नागरी वर्ण	२६
(४)	ग्रीक वर्ण	नागरी वर्ण	८
(५)	कस ( )	कस ( )	१
(६)	अभिमुख बाण → (Forward arrow)	अभिमुख बाण →	१

(७)	पराङ्मुख बाण (Backward arrow)	←	पराङ्मुख बाण	←	१
(८)	शून्य (Zero)	(०)	शून्य	(O)	१
(९)	तिरपी रेषा (Slant stroke)	(/)	तिरपी रेषा	(/)	१
(१०)	टिंब (Dot)	(.)	टिंब	(·)	१
(११)	द्विबिंदु (Colon)	(:)	द्विबिंदु	(:)	१
(१२)	अर्धविराम	(;)	अर्धविराम	(;)	१
(१३)	स्वल्पविराम	(,)	स्वल्पविराम	(,)	१
(१४)	आडवी रेघ	(–)	आडवी रेघ	(–)	१
				एकंदर	७७

वर्गांक तयार करतांना ह्या संज्ञांची चढत्या पायरीनें कायमचीं स्थानमूल्यें पुढीलप्रमाणें ठरविलीं आहेत—

(मुळ) :—$a, b, c, d, \ldots x, y, z$, ←, →, O, /, ·, :, ;, ', ‾, 1, 2, 3, … 7, 8, 9, A, β, B, Γ, C, … X, Y, Z, ( )

(रूपांतरित):—इं, उं, कं, खं, … शं, सं, हं, ←, →, °, /, ·, :, ;, ', ‾ १, २, ३, … ७, ८, ९, इ, उ, ऊ, ए, क, … श, स, ह, ( )

प्रकरण १२ वें

ग्रंथांक

(Book Number)

ग्रंथांचें त्यांच्या विशिष्ट वर्गाप्रमाणें अथवा विषयांप्रमाणें वर्गीकरण करून त्यांना वर्गांक दिल्यावर एकाच विशिष्ट वर्गातील अनेक ग्रंथ निराळे दाखविण्याकरितां ग्रंथांक देण्याची आवश्यकता असते.

साधारणपणें विशिष्ट विषयावरचे ग्रंथ ग्रंथकारनामाप्रमाणें लावले तर वाचकांना सोयीचें होतें असा कित्येक ग्रंथालयांचा अनुभव आहे. त्यामुळें कित्येक पाश्चिमात्य ग्रंथालयांतून ग्रंथांकाकरितां ग्रंथकाराच्या कुलनामाचीं पहिलीं तीन अक्षरें लिहिण्याचा अथवा एखाद्या नामानुक्रमशार तयार केलेल्या तक्त्यावरून संबंधित ग्रंथकाराच्या कुलनामाच्या अक्षरांना जो अनुक्रमांक येईल तो देण्याची पद्धत आहे. असा तक्ता अमेरिकेंतील एक विख्यात ग्रंथपाल सी. ए. कटर यानें तयार केलेला आहे; व त्याचा वापर कित्येक ग्रंथालयांत करण्यांत येतो.

हा जो ग्रंथकारनामाप्रमाणें ग्रंथांक देण्याचा प्रकार आहे याकडे अंधश्रद्धेनें न पाहातां दुसरा कोणता जास्त उपयुक्त ग्रंथांकाचा प्रकार उपयोगांत आणतां येईल का याचा डॉ. रंगनाथन् यांनीं सखोल विचार करून पुढील नऊ विशिष्ट बाह्यांग प्रकारांचा (Specified features) ग्रंथांकांत समावेश करतां येण्याजोगें एक मुखपरिसूत्र (Facet Formula) तयार केलें आहे—

मुखक्रम	मुखनाम
(१)	भाषा मुख (Language Facet)
(२)	निरूपणप्रकार मुख (Form of exposition Facet)
(३)	वर्ष मुख (Year Facet)
(४)	ग्रंथांकाचा दाखलनोंद भाग अथवा प्राप्ति भाग (Accession part of the Book Number Facet)

(५) खंड मुख (Volume Facet)
(६) परिशिष्ट मुख (Supplement Facet)
(७) टीका मुख (Criticism Facet)
(८) टीकाकाचा दाखलनोंद भाग मुख (Accession part of the Criticism Number Facet)
(९) प्रत मुख (Copy Facet)

ह्या सर्व मुखाची माडणी पुढीलप्रमाणें केलेली आहे—

(रूपांतरित) [भा][वि][व][दा] [ख]-[प]:[टी] [टी दा.];[प्र]
(मूळ) [L][F][Y][A] (V]-[S]:[Cr][A.Cr.],[C]

(१) भाषा मुख
(Language Facet)

ज्या भाषेंत ग्रंथ लिहिला असेल त्या भाषेचा बोधांक 'भाषा विभाग तक्त्या' प्रमाणें लिहावयाचा. ह्या अंकामुळें विशिष्ट विषयावरील व विशिष्ट वर्गांक असलेले ग्रंथ ते ज्या भाषेंत लिहिलेले असतील त्या भाषेप्रमाणें लावता येतात.

उदाहरणार्थ.—

एखाद्या ग्रंथालयात हिंदू चालीरीतींवर २५ ग्रंथ असले तर त्याचा वर्गांक स७३(प२):३५६ असा असेल. ह्या ग्रंथापैकीं काहीं ग्रंथ इंग्रजींत लिहिलेले असतील, काहीं गुजरातींत लिहिलेले असतील, काहीं मराठींत लिहिलेले असतील तर काहीं कानडींत लिहिलेले असतील ह्या ग्रंथाच्या ग्रंथाकात भाषांक जर आपण लिहिला तर ते आपणास त्याच्या भाषेप्रमाणें त्याचे जागीं पुढीलप्रमाणें लावता येतील —

स७३(प२):३५६ १११	हिंदू चालीरीतींवर	इंग्रजी	ग्रंथ
स७३(प२):३७५ १५४	,,	गुजराती	,,
स७३(प२):३५६ १५५	,,	मराठी	,,
स७३(प२):३५६ ३३	,,	कानडी	,,

वरील वर्गांकांचे खालीं १११, १५४, १५५ व ३२ हे अनुक्रमें इंग्रजी, गुजराती, मराठी व कानडी भाषांचे बोधाक आहे.

(१) विवरण मुख
(Form of exposition Facet)

विवरणमुखाच्या विभागांचा तक्ता पुढें दिल्याप्रमाणें आहे. —

इं१	*a*1	पद्धतशीर (Systematical)
इं५	*a*5	वर्णक्रमानुसार (Alphabetical)
इं६	*a*6	कालक्रमानुसार (Chronological)
ऊं	*b*	सूचि (Index)
ऊं१	*b*1	पद्धतशीर (Systematical)
ऊं५	*b*5	वर्णक्रमानुसार (Alphabetical)
ऊं५१	*b*51	ग्रंथ-नाम क्रमानुसार (Title)
ऊं५५	*b*55	विषयनाम क्रमानुसार (Subject)
ऊं५७	*b*57	ग्रंथकारनाम क्रमानुसार (Author)
कं	*c*	यादी (List)
कं१	*c*1	पद्धतशीर (Systematical)
कं२	*c*2	संख्यानुक्रमानुसार (Numerical)
कं३	*c*3	भूभागक्रमानुसार (Geographical)
कं४	*c*4	रूढीक्रमानुसार (Conventional)
कं५	*c*5	वर्णक्रमानुसार (Alphabetical)
कं५१	*c*51	ग्रंथनाम क्रमानुसार (Title)
कं५५	*c*55	विषयनाम क्रमानुसार (Subject)
कं५७	*c*57	ग्रंथकारनाम क्रमानुसार (Name)
कं६	*c*6	कालक्रमानुसार (Chronological)
कं९	*c*9	इतर प्रकार (Other types)
कं९४	*c*64	मुद्रक (Printer)
कं९६	*c*96	प्रकाशक (Publisher)

ख	*d*	नियमाचें पुस्तक (Data book)
ख२	*d2*	नमुना (Pattern)
ख३	*d3*	नमुनापत्र, चिकित्सापत्र, रुग्णपत्रिका (Recipe)
घ	*f*	चित्र (Picture)
घ२	*f2*	मूर्तिकाम (Sculpture)
घ३	*f3*	कोरीवकाम (Engraving)
घ४	*f4*	आलेखकला (Graphic art)
घ५	*f5*	चित्रकाम (Painting)
घ९५	*f95*	प्रकाशलेख (Photograph)
घ९५३	*f953*	चित्रपट (Cinema film)
घ९५३३	*f9533*	नादपट (Sound film)
घ९५४	*f954*	ऋणचित्र (Negative)
घ९५५	*f955*	पारदर्शक चित्र (Transparent picture)
घ९९४	*f994*	कायम ठशाचा ठोकळा (Block)
च	*g*	नकाशा, आराखडा, योजना (Plan)
च१	*g1*	देखावा (Section)
च२	*g2*	उभा देखावा (Elevation)
च३	*h3*	उठावाची नकशी, उठावाचें खोदीव काम (Elevation)
च६	*g6*	आकृति (Diagram)
छ	*h*	सांकेतिक आकृति (Graph)
छ१	*h1*	रेषा (Line)
छ२	*h2*	वारंवारता चित्र (Histogram)
छ३	*h3*	यथार्थ देखावा (Perspective)
छ६	*h6*	रूपरेषा (Schematic)
झ	*j*	व्यंग काव्य, विनोदात्मक अनुकरण काव्य (Parody)

टं	*l*	रूपांतर (Adaptation)
ढं	*m*	प्रश्नोत्तरावलि (Catechism)
थं	*n*	अभिप्राय (Opinion)
नं१	*p*1	भाषण (Lecture)
नं२	*p*2	संवाद (Dialogue)
नं३	*p*3	चर्चा (Discussion)
नं५	*p*5	वादविवाद (Debate)
नं७	*p*7	एकाच विषयावरील चर्चा लेख (Symposium)
पं	*q*	नियम संग्रह (Code)
लं	*v*	प्रयोगात्मक (Practical)
वं१	*w*1	कविता (Verse)
वं२	*w*2	नाटक (Drama)
वं३	*w*3	कादंबरी (Fiction)
व४	*w*4	पत्र (Letter)
वं७	*w*7	चंपू (Champu)
शं	*x*	अवतरण, उतारा (Quotation)
शं२	*x*2	वर्तमानपत्र कात्रण (Press cutting)
श६	*x*6	वर्गीकृत संग्रह, परिपाक (Digest)

वर जे विवरण मुखाचे विविध भाग दिले आहेत त्यावरून ग्रंथाच्या विवरणाच्या भिन्न भिन्न प्रकारांची साधारण कल्पना येते.

एखाद्या विशिष्ट विषयावर ज्याप्रमाणें निरनिराळ्या भाषांतून ग्रंथ लिहिलेले असतात; त्याचप्रमाणें अशा ग्रंथांतील विवरणसुद्धा भिन्नभिन्न प्रकारांचें असतें.

वर आपण " हिंदूंच्या चालीरीति " ह्या विषयावरील निरनिराळ्या भाषांतील ग्रंथांचीं उदाहरणें पाहिली. त्यापैकीं आपण इंग्रजी भाषेंतील ग्रंथ घेतले तर त्यांत विषयांचें विवरण निरनिराळ्या प्रकारांनीं केलेलें आपणांस आढळेल. अशा ग्रंथांचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

स७३(प२):३५६ हिंदूंच्या चालीरीति यांचें कालक्रमानुसार विवेचन
१११३६

स७३(प२):३५६ १११ऊ हिंदूंच्या चालीरीति सूचि विभाग

स७३(प२):३५६ १११कं हिंदूंच्या चालीरीतींची यादी

स७३(प२):३५६ १११घ हिंदूंच्या चालीरीतींचें सचित्र वर्णन

स७३(प२):३५६ १११ नं२ हिंदूंच्या चालीरीतींवर संवाद

(३) वर्ष मुख
(Year Facet)

ह्या मुखाचे विभाग कालक्रम विभागांच्या तक्त्याप्रमाणें घ्यावयाचे. ह्या मुखामुळें विशिष्ट विषयांवरील ग्रंथ त्यांच्या प्रकाशन वर्षाप्रमाणें लावता येतात. अशा रचनेमुळें वाचकांना विशिष्ट विषयावरील ग्रंथ निरनिराळ्या कालखडांत कसे प्रसिद्ध झाले हें दाखवितां येतें व नवीन ग्रंथ त्या ग्रंथांच्या शेवटीं दाखवितां येतात. ही रचना त्या विषयाच्या अभ्यासकांच्या दृष्टीनें फार सोयीची आहे. वर्ष मुखाचा उपयोग करून प्रकाशन वर्षाप्रमाणें ग्रंथ कसे लावता येतात हें पुढील उदाहरणांवरून समजेल.—

वर्गांक व ग्रंथांक	विषय	प्रकाशन वर्ष
स७३(प२) ३५६ १११थ२१	हिंदूंच्या चालीरीति (इग्रजी प्रकाशन)	१९२१
स७३(प२):३५६ १११थ२५	,,	१९२५
स७३(प२):३५६ १११थ३१	,,	१९३१
स७३(प२):३५६ १११थ५२	,,	१९५२

ज्या ग्रंथालयांत बहुतेक अलीकडील प्रकाशनें असतात, त्यांनीं ग्रंथांकासाठीं उपयोगांत आणण्याकरितां पुढील स्वतंत्र कालक्रम तक्ता तयार केलेला आहे. तो त्यांनीं वापरावा.

ग्रंथांकांकरितां कालक्रम तक्ता

(Chronological Table for Book Number)

नागरी चिन्ह	रोमी चिन्ह	काल	नागरी चिन्ह	रोमी चिन्ह	काल
इ	A	१८८० पूर्वी	छ	H	१९४० ते १९४९
ऊ	B	१८८० ते १८८९	झ	J	१९५० ते १९५९
क	C	१८९० ते १८९९	ट	K	१९६० ते १९६९
ख	D	१९०० ते १९०९	ड	L	१९७० ते १९७९
ग	E	१९१० ते १९१९	ढ	M	१९८० ते १९८९
घ	F	१९२० ते १९२९	थ	N	१९९० ते १९९९
च	G	१९३० ते १९३९			

हा तक्ता वापरला तर ग्रंथांकांतील एक अंक वाचेल म्हणून तो मुद्दाम तयार केला आहे. ह्या तक्त्याप्रमाणें निरनिराळ्या वर्षी प्रकाशित झालेल्या ग्रंथांचे वर्षांक व वर्गांकांत वापरण्याकरितां जो दुसरा तक्ता आहे त्याचे वर्षांक पुढें दिले आहेत. त्यावरून वर्षांकांत बचत कशी होते हें सहज समजेल.—

प्रकाशन वर्ष	ग्रंथांकांकरितां तयार केलेल्या स्वतंत्र कालक्रम तक्त्याप्रमाणें वर्षांक	वर्गांकाकरितां तयार केलेल्या कालक्रमतक्त्याप्रमाणें वर्षांक
१९२१	घ१	थ२१
१९२५	घ५	थ२५
१९३१	च१	थ३१
१९५१	झ१	थ५१

(४) ग्रंथांकाचें दाखल नोंद विभाग मुख

(Accession part of the book-number Facet)

नित्येक वेळीं एकाच वर्षी विशिष्ट विषयावर एकाच भाषेंत अनेक ग्रंथ प्रकाशित होतात व ते ग्रंथालयांत घेतले जातात. असे ग्रंथ ग्रंथालयांत निराळे दाखवितां यावेत म्हणून ह्या मुखाची योजना केलेली आहे. एकच वर्गांक

असलेल्या व एकाच वर्षात प्रकाशित झालेल्या ग्रंथांपैकीं पहिला ग्रंथ सोडून दुसऱ्या ग्रथाच्या ग्रंथांकापासून पुढील ग्रंथांच्या ग्रंथांकाचे पुढें दाखलनोंद अंक लिहावयाचा असतो.

जसें—

वर्गांक व ग्रंथांक	विषय	दाखलनोंद क्रम
स७३(प२):३५६ १५५ झ१	हिंदूच्या चालीरीति.	इ. स. १९५१ मध्यें प्रकाशित झालेलें व ग्रंथालयांत नोंद केलेलें पहिलें प्रकाशन.
स७३(प२) ३५६ १५५ झ११	,,	,, दुसरें प्रकाशन
स७३(प२):३५६ १५५ झ१२	,,	,, तिसरें ,,

वरील उदाहरणांत इ. स. १९५१ मध्यें हिंदूच्या चालीरीतींवर मराठींत प्रकाशित झालेलें व ग्रंथालयांत प्रथम नोंद केलेलें जें प्रकाशन आहे त्याचा प्रकाशनवर्षांक तसाच ठेवला आहे; व त्याचे पुढील ग्रंथांचें प्रकाशन वर्षांकाचे पुढें अनुक्रमें १,२ असे अक लिहिले आहेत. ते अंक ग्रथालयांत त्या विषयावर इ. स. १९५१ मध्यें प्रकाशित झालेले व ग्रंथालयांत नोंद केलेले अनुक्रमें दुसरा व तिसरा असे ग्रथ दाखवितात.

(५) खंडमुख
(Volume Facet)

कांहीं ग्रंथ अनेक खंडात प्रकाशित होतात. अशा ग्रंथांचे सर्व खंड एकत्र ठेवतां यावेत व पुन्हां ते खंडवार लावता यावेत म्हणून ह्या खंड मुखाची योजना केलेली आहे. खंड मुखाचा खंड अंक लिहिण्यापूर्वी खंड मुख दर्शक (·) हें चिन्ह लिहावें, व त्यानंतर क्रमवार खंडांक लिहावेत.

उदाहरणार्थ —

इ. स. १९५१ मध्यें ५ खंडांत प्रकाशित झालेल्या ग्रंथाचे वर्षांक व खंडांक पुढीलप्रमाणें लिहावेत. —

वर्षांक खंडांक	खंड
ञ१·१	पहिला खंड
ञ१·२	दुसरा ,,
ञ१·३	तिसरा ,,
ञ१·४	चौथा ,,
ञ१·५	पांचवा ,,

(६) परिशिष्ट मुख
(Supplement Facet)

कांहीं ग्रंथ प्रकाशित झाल्यावर त्यांचीं परिशिष्टें प्रकाशित होतात. हीं परिशिष्टें संबंधित ग्रंथांचे शेजारीं ठेवतां यावींत म्हणून परिशिष्ट मुखाची योजना केलेली आहे. परिशिष्ट मुखाचें आडवी रेघ (–) हें चिन्ह ठरविलें आहे. हें चिन्ह संबंधित ग्रथाच्या वर्गांकानंतर अगर खंडांकानंतर कारणपरत्वें लिहावें व त्याचे पुढें परिशिष्टांक लिहावा.

इ. स. १९५१ मध्यें प्रकाशित झालेल्या ग्रंथाचे वर्षांक व परिशिष्टांक पुढें दिल्याप्रमाणें लिहावेत—

ञ१–१ एका खंडांत प्रकाशित झालेल्या ग्रंथाचें परिशिष्ट

ञ१·१–१ अनेक खंडांत प्रकाशित झालेल्या ग्रंथाच्या पहिल्या खंडाचें परिशिष्ट.

विशिष्ट ग्रंथाच्या प्रकाशनानंतर त्याचें परिशिष्ट पुढें कोणत्याहि वर्षी जरी प्रकाशित झालें तरी त्याला मूळ ग्रंथाचाच ग्रंथांक दिला पाहिजे व त्यानतर वर दाखविल्याप्रमाणें परिशिष्टांक लिहिला पाहिजे.

(७) टीका मुख
(Criticism Facet)

जेव्हां एखादा ग्रंथ " आद्य ग्रंथ " (a Classic) म्हणून समजला जात नसेल आणि म्हणून आद्य ग्रंथ युक्तीप्रमाणें (Classic Device) त्याचा निराळा वर्ग दाखविला नसेल आणि जर अशा ग्रंथावर एखादा दुसरा ग्रंथ टीका म्हणून अथवा त्याला उत्तर म्हणून अथवा कांहीं अन्य कारणानें लिहिला असेल; तेव्हां अशा ग्रथाला कृत्रिम आद्य ग्रंथ (a Pseudo-Classic) अशी संज्ञा दिली आहे व त्यावेरर प्रकाशित झालेल्या ग्रंथाला संबंधित ग्रंथ (Associated Book) अशी संज्ञा दिली आहे.

अशा संबंधित ग्रंथाचें (: चं) हें चिन्ह ठरविलें आहे. हें चिन्ह मूळ-ग्रंथाच्या ग्रंथांकापुढें लिहिलें म्हणजे त्याच्या संबंधित ग्रंथाचा ग्रथांक तयार होतो.

जसें—

(१) **कृत्रिम आद्य ग्रंथ** (Pseudo Classic)

सरदेसाई (गो. स.), मराठी रियासत, उत्तर विभाग ३ (सन १७९५-१८४८), शके १८५५ (इ. स. १९३३).

(२) **संबंधित ग्रंथ** (Associated book)

परांजपे (दि. धों.) ग्रथसमीक्षण (श्री गो. स. सरदेसाई कृत मराठी रियासत, उत्तर विभाग ३ या ग्रथाचें परीक्षण).

वरील दोन्ही ग्रथांचे वर्गांक व ग्रथांक पुढें दिले आहेत.

	वर्गांक	ग्रंथांक
(१)	ल२३३.ढ	च३
(२)	ल२३३.ढ	च३:चं

वरील उदाहरणांत कृत्रिम आद्य ग्रंथाचा ग्रंथांक च३ हा आहे; व त्यावरील संबंधित ग्रंथाचा ग्रंथांक च३:चं असा आहे.

(८) टीकांकाचें दाखल-नोंद-भागमुख

(Accession Part of the Criticism Number Facet)

वर निर्दिष्ट केलेल्या संबंधित ग्रंथासारखे टीका ग्रंथ अथवा परीक्षणात्मक ग्रंथ अनेक असूं शकतील. असे सर्व ग्रंथ त्यांच्या मूळ कृत्रिम आद्य ग्रथा-शेजारीं त्यांच्या दाखल नोंदीच्या क्रमानें लावतां यावेत म्हणून ह्या मुखाची योजना केलेली आहे. ह्या मुखाचे अंक दाखल नोंद मुखाचे अंकाप्रमाणेंच लिहावेत.

जसें —

च३:चं	पहिला टीका ग्रंथ
च३:चं१	दुसरा ,,
च३:च२	तिसरा ,,

अशा कृत्रिम आय ग्रंथांवर निरनिराळीं परीक्षणें निरनिराळ्या नियतकालिकांतून प्रकाशित होतात. ह्या सर्व परीक्षणांच्या स्वतंत्र पत्रिका तयार करून त्या पत्रिकांना मूळ कृत्रिम आय ग्रंथाचा वर्गांक देऊन त्याचे पुढें वरीलप्रमाणें ग्रंथांक देतां येतात व त्यामुळें त्या सर्व पत्रिका वर्गीकृत ग्रथ सूचींत (Classified catalogue) मूळ ग्रंथाच्या पत्रिके शेजारीं एकामागून एक अशा क्रमानें लावतां येतात.

(९) प्रतमुख
(Copy Facet)

ह्या मुखाची आवश्यकता जेव्हां ग्रंथालयांत एका ग्रंथाच्या अनेक प्रती घेतल्या असतात तेव्हां भासतें. ह्या मुखाचें (;) हें चिन्ह ठरविलें आहे. ह्या चिन्हानंतर संबंधित ग्रंथाच्या प्रतीचा अनुक्रमांक पुढें दाखविल्याप्रमाणें लिहावा.

झ1;1	इ. स. १९५1 मध्यें प्रकाशित झालेल्या व ग्रंथालयांत घेतलेल्या ग्रंथाची पहिली प्रत
झ1;२	,, ,, ,, दुसरी प्रत.

(१०) आवृत्ति मुख
(Edition Facet)

एका ग्रंथाच्या अनेक आवृत्त्या निघतात. त्या सर्व आवृत्त्या एकमेकाशेजारीं ठेवतां याव्यात म्हणून त्या आवृत्त्यांना मूळ ग्रंथाच्या प्रती असें समजून प्रत अंकाप्रमाणें अनुक्रमांक यावेत; अथवा अशा आवृत्ती त्यांच्या प्रकाशन वर्षाप्रमाणें लावणें इष्ट वाटल्यास मूळ आवृत्तीच्या प्रकाशन वर्षाच्या चिन्हापुढें (;) हें चिन्ह लिहून त्याचेपुढें प्रत्येक आवृत्तीचें प्रकाशन वर्ष लिहावें.

जसें—

झ1	इ. स. १९५1 मध्यें प्रकाशित झालेला ग्रंथ
झ1;झ२	वरील ग्रंथाची इ स. १९५२ मध्यें निघालेली दुसरी आवृत्ति
झ1;झ३	,, तिसरी ,,

ग्रंथांकांकरितां वर्णानुक्रमांकांची योजना

ज्या ग्रंथालयांत कांहीं कारणांनीं वर निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीनें ग्रंथांक देणें सोयीचें वाटत नसेल व एकंदर ग्रंथांची ढोबळ वर्गवारी करून ग्रंथकार-

कुल–नामाप्रमाणें (Surname) ग्रंथ लावणें सोयीचें वाटत असेल, अशा ग्रंथालयांकरितां ग्रंथकार–कुल–नामांक तयार करण्यास उपयुक्त असा “ दोन अंकी वर्णानुक्रम ग्रंथांक तक्ता ” पुढें दिला आहे. हा तक्ता ह्या ग्रंथाच्या लेखकानें तयार करून आपल्या “ ग्रंथालय शास्त्राचा ओ ना मा ” ह्या ग्रंथांत प्रथम प्रकाशित केला होता.—

दोन अंकी वर्णानुक्रम ग्रंथांक तक्ता

अअ११इअ	उअ११ऋअ	ऌअ११एअ	ओअ११अंअ
अइ१२इइ	उइ१२ऋइ	ऌइ१२एइ	ओइ१२अंइ
अउ१३इउ	उउ१३ऋउ	ऌउ१३एउ	ओउ१३अंउ
अए१४इए	उए१४ऋए	ऌए१४एए	ओए१४अंए
अओ१५इओ	उओ१५ऋओ	ऌओ१५एओ	ओओ१५अंओ
अअं१६इअं	उअं१६ऋअं	ऌअं१६एअं	ओअं१६अंअं
अक१७इक	उक१७ऋक	ऌक१७एक	ओक१७अंक
अख१८इख	उख१८ऋख	ऌख१८एख	ओख१८अंख
अग१९इग	उग१९ऋग	ऌग१९एग	ओग१९अंग
अघ२१इघ	उघ२१ऋघ	ऌघ२१एघ	ओघ२१अंघ
अङ२२इङ	उङ२२ऋङ	ऌङ२२एङ	ओङ२२अंङ
अच२३इच	उच२३ऋच	ऌच२३एच	ओच२३अंच
अछ२४इछ	उछ२४ऋछ	ऌछ२४एछ	ओछ२४अंछ
अज२५इज	उज२५ऋज	ऌज२५एज	ओज२५अंज
अझ२६इझ	उझ२६ऋझ	ऌझ२६एझ	ओझ२६अंझ
अञ२७इञ	उञ२७ऋञ	ऌञ२७एञ	ओञ२७अंञ
अट२८इट	उट२८ऋट	ऌट२८एट	ओट२८अंट
अठ२९इठ	उठ२९ऋठ	ऌठ२९एठ	ओठ२९अंठ
अड३१इड	उड३१ऋड	ऌड३१एड	ओड३१अंड
अढ३२इढ	उढ३२ऋढ	ऌढ३२एढ	ओढ३२अंढ
अण३३इण	उण३३ऋण	ऌण३३एण	ओण३३अंण
अत३४इत	उत३४ऋत	ऌत३४एत	ओत३४अंत
अथ३५इथ	उथ३५ऋथ	ऌथ३५एथ	ओथ३५अंथ

अद३६इद	उद३६ऋद	ऌद३६एद	ओद३६अंद
अध३७इध	उध३७ऋध	ऌध३७एध	ओध३७अंध
अन३८इन	उन३८ऋन	ऌन३८एन	ओन३८अन
अप३९इप	उप३९ऋप	ऌप३९एप	ओप३९अप
अफ४१इफ	उफ४१ऋफ	ऌफ४१एफ	ओफ४१अफ
अब४२इब	उब४२ऋब	ऌब४२एब	ओब४२अब
अभ४३इभ	उभ४३ऋभ	ऌभ४३एभ	ओभ४३अभ
अम४४इम	उम४४ऋम	ऌम४४एम	ओम४४अम
अय४५इय	उय४५ऋय	ऌय४५एय	ओय४५अंय
अर४६इर	उर४६ऋर	ऌर४६एर	ओर४६अर
अल४७इल	उल४७ऋल	ऌल४७एल	ओल४७अल
अव४८इव	उव४८ऋव	ऌव४८एव	ओव४८अव
अश४९इश	उश४९ऋश	ऌश४९एश	ओश४९अश
अस५१इस	उस५१ऋस	ऌस५१एस	ओस५१अस
अह५२इह	उह५२ऋह	ऌह५२एह	ओह५२अह
अळ५३इळ	उळ५३ऋळ	ऌळ५३एळ	ओळ५३अंळ
अक्ष५४इक्ष	उक्ष५४ऋक्ष	ऌक्ष५४एक्ष	ओक्ष५४अंक्ष
अज्ञ५५इज्ञ	उज्ञ५५ऋज्ञ	ऌज्ञ५५एज्ञ	ओज्ञ५५अज्ञ
आअ५६ईअ	ऊअ५६ॠअ	ॡअ५६ऐअ	औअ५६आअ
आइ५७ईइ	ऊइ५७ॠइ	ॡइ५७ऐइ	औइ५७आइ
आउ५८ईउ	ऊउ५८ॠउ	ॡउ५८ऐउ	औउ५८आंउ
आए५९ईए	ऊए५९ॠए	ॡए५९ऐए	औए५९आए
आओ६१ईओ	ऊओ६१ॠओ	ॡओ६१ऐओ	औओ६१आओ
आअं६२ईअं	ऊअं६२ॠअं	ॡअं६२ऐअं	औअं६२आअं
आक६३ईक	ऊक६३ॠक	ॡक६३ऐक	औक६३आक
आख६४ईख	ऊख६४ॠख	ॡख६४ऐख	औख६४आंख
आग६५ईग	ऊग६५ॠग	ॡग६५ऐग	औग६५आग
आघ६६ईघ	ऊघ६६ॠघ	ॡघ६६ऐघ	औघ६६आघ
आङ६७ईङ	ऊङ६७ॠङ	ॡङ६७ऐङ	औङ६७आङ

आच६८ईच	ऊच६८ऋच	लृच६८ऐच	ओच६८आच
आछ६९ईछ	ऊछ६९ऋछ	लृछ६९ऐछ	औछ६९आछ
आज७१ईज	ऊज७१ऋज	लृज७१ऐज	ओज७१आज
आझ७२ईझ	ऊझ७२ऋझ	लृझ७२ऐझ	औझ७२आझ
आञ७३ईञ	ऊञ७३ऋञ	लृञ७३ऐञ	औञ७३आञ
आट७४ईट	ऊट७४ऋट	लृट७४ऐट	औट७४आट
आठ७५ईठ	ऊठ७५ऋठ	लृठ७५ऐठ	औठ७५आठ
आड७६ईड	ऊड७६ऋड	लृड७६ऐड	औड७६आड
आढ७७ईढ	ऊढ७७ऋढ	लृढ७७ऐढ	औढ७७आढ
आण७८ईण	ऊण७८ऋण	लृण७८ऐण	औण७८आण
आत७९ईत	ऊत७९ऋत	लृत७९ऐत	औत७९आत
आथ८१ईथ	ऊथ८१ऋथ	लृथ८१ऐथ	औथ८१आथ
आद८२ईद	ऊद८२ऋद	लृद८२ऐद	औद८२आद
आध८३ईध	ऊध८३ऋध	लृध८३ऐध	औध८३आध
आन८४ईन	ऊन८४ऋन	लृन८४ऐन	औन८४आन
आप८५ईप	ऊप८५ऋप	लृप८५ऐप	ओप८५आप
आफ८६ईफ	ऊफ८६ऋफ	लृफ८६ऐफ	औफ८६आफ
आब८७ईब	ऊब८७ऋब	लृब८७ऐब	औब८७आब
आभ८८ईभ	ऊभ८८ऋभ	लृभ८८ऐभ	औभ८८आभ
आम८९ईम	ऊम८९ऋम	लृम८९ऐम	औम८९आम
आय९१ईय	ऊय९१ऋय	लृय९१ऐय	ओय९१आय
आर९२ईर	ऊर९२ऋर	लृर९२ऐर	और९२आर
आल९३ईल	ऊल९३ऋल	लृल९३ऐल	औल९३आल
आव९४ईव	ऊव९४ऋव	लृव९४ऐव	औव९४आव
आश९५ईश	ऊश९५ऋश	लृश९५ऐश	औश९५आश
आस९६ईस	ऊस९६ऋस	लृस९६ऐस	औस९६आस
आह९७ईह	ऊह९७ऋह	लृह९७ऐह	औह९७आह
आळ९८ईळ	ऊळ९८ऋळ	लृळ९८ऐळ	औळ९८आळ
आक्ष९९ईक्ष	ऊक्ष९९ऋक्ष	लृक्ष९९ऐक्ष	औक्ष९९आक्ष

वरील तक्त्यावरून ग्रंथकार–कुलनाम ग्रंथांक पुढीलप्रमाणे तयार करावेत.

ह्या तक्त्यांत प्रथमतः स्वर देऊन त्यापुढें अनुक्रमें एकेक स्वर व व्यंजनें दिलीं आहेत. संबंधित ग्रंथकार नामाचें पहिलें अक्षर स्वरयुक्त असेल तर त्यांतून व्यंजन काढल्यावर जो स्वर राहतो त्या स्वराचा अनुक्रम ह्या तक्त्यांत पहावा व नंतर त्या नांवांतील जें दुसरें अक्षर असेल तें व तो स्वर हीं ज्या अनुक्रमाजवळ असतील तो अनुक्रमांक संबंधित ग्रंथकार नामाला द्यावा.

उदाहरणार्थ—

केळकर ह्या कुलनामांतील आद्याक्षर 'के' ह्या अक्षरांतील 'क्' हें व्यंजन काढल्यावर 'ए' हा स्वर राहतो. हा स्वर व दुसरें अक्षर 'ळ' मिळून 'एळ' अशीं दोन अक्षरें वरील तक्त्यांत ५३ ह्या अंकाचेजवळ दिसतात. यावरून 'केळकर' ह्या नांवाला ५३ हा अनुक्रमांक येतो; व तो वर्गांकाचे खालीं लिहितांना ग्रंथकार नांमाचें पहिलें अक्षर व अनुक्रमांक मिळून लिहावा. केळकर ह्या नांवाचा अनुक्रमांक लिहावयाचा असेल तर 'के ५३' असा लिहावा. ह्याप्रमाणें इतर ग्रंथकारांच्या कुलनामाचे ग्रंथांक पुढीलप्रमाणें तयार होतात.—

आपटे	आ८५	कामत	का८९
आळतेकर	आ१८	कोल्हटकर	को४७
एकबोटे	ए१७		

मागणी अंक (Call number)

ग्रंथालयांत ज्या अंकाचा नामनिर्देश करून ग्रंथांची मागणी (Call) करण्यांत येतें त्याला 'मागणी अंक' असें म्हणतात. कॉल नंबर (Call number) ह्या इंग्रजी परिभाषेचा मराठी भाषेंत 'मागणी अंक' असा सरळ अर्थ होतो. परंतु त्याला डॉ. रंगनाथन् यांनीं क्रामक-समङ्क (क्रम-निदर्शक अंक) ही संस्कृत परिभाषा योजली आहे. ह्या अंकाला स्थानांक (स्थान निदर्शक अंक) अथवा क्रमांक (क्रमनिदर्शक अंक) अशाहि परिभाषा वापरतात.

वर्गांक व ग्रंथांक ह्या दोन अंकांचा मिळून मागणी अंक तयार होता. ह्या मागणी अंकांच्या क्रमाप्रमाणेंच ग्रंथालयांतील ग्रंथ लावण्यांत येतात; व म्हणूनच त्यांना क्रामक-समङ्क, स्थानांक अथवा क्रमांक ह्या परिभाषा वापरण्यांत येतात.

प्रकरण १३ वें

स्मृति साधनें

(Mnemonics)

निरनिराळ्या वर्गोपवर्गांचे विभाग व उपविभाग सोयीचे (Helpful) व स्मृतिसुलभ (Mnemonic) व्हावेत म्हणून ह्या पद्धतींत अटोकाट प्रयत्न करण्यात आला आहे.

प्रथमत. कोणत्याहि वर्गाचे नैसर्गिकपणें त्या वर्गाला अनुसरून जे उपविभाग करावे लागतात त्याकरिता त्या त्या वर्गांना युक्त अशीं मुखपरिसूत्रें ठरवून दिलेलीं आहेत, व प्रत्येक मुखाचें संयोग चिन्ह (Connecting symbol) सुद्धा ठरविलें आहे. ह्याबद्दलची विशेष माहिती प्रकरण ६ मध्यें दिली आहे ह्या मुखपरिसूत्राच्या योजनेमुळें, पाच मूलभूत प्रकाराच्या मुखांपैकीं कोणत्याहि मुखाचा वर्गांकात कोठेंहि पुन्हा पुन्हा उपयोग करावा लागला तरी त्याच्या ठराविक संयोग चिन्हामुळें तीं मुखें आपणास सहज ओळखता येतात व त्याच त्याच प्रकारच्या विभागाना तींच तींच बोधचिन्हें त्याच्या ठराविक स्थानमूल्यक्रमानें वापरल्यामुळें निरनिराळ्या नवीन निर्माण होणाऱ्या विषयाचे जे वर्गांक तयार होतात ते आपणास लक्षात ठेवण्यास फार मदत होते म्हणून ह्या पद्धतीची मुखपरिसूत्राची योजना ही सर्वात महत्त्वाची ह्या पद्धतींची स्मृतिसुलभ युक्ति (Mnemonic Device) समजली पाहिजे.

द्विबिंदु युक्ति

(Colon Device)

पाच मूलभूत मुखापेकीं ऊर्जा मुखाचें एक विशेष असें आहे कीं, ह्या मुखाच्या विभागाचा उपयोग प्रत्यक्ष मूळ वर्गाचे उपविभाग म्हणून करतां येतो व त्याचप्रमाणें मूळ वर्गाचें जें व्यक्तित्व विभाग असतात त्याचे उपविभाग म्हणूनसुद्धा उपयोग करता येतो व ही सोय केवळ द्विबिंदु चिन्हाच्या योजनेमुळें होऊ शकली आहे. जसें.—

शिक्षण ह्या वर्गाचें मुखपरिसूत्र पुढीलप्रमाणें आहे.—

म [व्य] : [ऊ]

व्यक्तित्व मुखाचे कांहीं विभाग पुढीलप्रमाणें आहेत.—

१ प्राथमिक

२ दुय्यम

४ विद्यापीठ

ऊर्जा मुखाचे कांहीं विभाग पुढीलप्रमाणें आहेत.

२ इमारत व आनुषंगिक सामान

३ अध्यापनशास्त्र

८ व्यवस्था

ऊर्जामुखाचे जे विभाग वर दिले आहेत ते 'म' शिक्षण ह्या मूळ वर्गाचे उपविभाग म्हणून पुढीलप्रमाणें दाखवितां येतात.—

म:२ शिक्षणसंस्थेकरितां इमारत, वगैरे

म:३ अध्यापनशास्त्र

म:८ शिक्षणव्यवस्था

वरील ऊर्जा विभाग ह्या वर्गाच्या व्यक्तित्व मुखांतील प्रत्येक विभागाचे उपविभाग म्हणूनसुद्धां वापरतां येतात. जसें —

म१:२ प्राथमिक शाळेची इमारत, वगैरे

म१:३ प्राथमिक शाळेतील अध्यापनशास्त्र

म१:८ प्राथमिक शाळेची व्यवस्था

तसेंच

म२:२ दुय्यम शाळेची इमारत, वगैरे

म२:३ दुय्यम शाळेतील अध्यापनशास्त्र

म२:८ दुय्यम शाळेची व्यवस्था

तसेंच

म४:२ विद्यापीठाची इमारत, वगैरे

म४:३ विद्यापीठांतील अध्यापनशास्त्र

म४:८ विद्यापीठाची व्यवस्था

वरील उदाहरणावरून द्विबिंदु (:) ह्या संयोग चिन्हाच्या उपयोगामुळें ऊर्जा विभागाचा मुख्य वर्गाचे उपविभाग म्हणून व त्याच्या व्यक्तित्वदर्शक विभागाचे उपविभाग म्हणून सुद्धा कसा उपयोग करता येतो हें सहज लक्षात येईल ह्या सोयीमुळें ऊर्जा विभाग स्मृतिसुलभ होतात म्हणून ह्या युक्तीला द्विबिंदु युक्ति ही संज्ञा दिली आहे ह्या युक्तीच्या योजनेमुळें

च जीवन शास्त्र
ज वनस्पति शास्त्र
ट प्राणिशास्त्र

ह्या तीनहि वर्गांच्या ऊर्जा मुखाचे विभाग स्मृतिसुलभ झाले आहेत व ते तिन्ही वर्गांना सारखेच वापरता येतात जसें—

च.२ जीवन शरीरविज्ञान (Morphology)	च.३ जीवन इंद्रियविज्ञान (Physiology)
ज:२ वनस्पति ,,	ज:३ वनस्पति ,,
ट २ प्राणि ,,	ट:३ प्राणि ,,

च.४ जीवाचे रोग (Diseases)
ज.४ वनस्पतींचे ,,
ट:४ प्राण्याचे ,,

वरील ऊर्जा विभाग ह्याचप्रमाणें ठ प्राणिकला व ड शरीरशास्त्र ह्या मुख्य वर्गांचे ऊर्जा विभाग म्हणून सुद्धा वापरता येतात.

मुखपरिसूत्राच्या साहाय्यानें निरनिराळ्या वर्गांचे जसे उपविभाग करतां येतात तसेंच इतरहि काहीं ठराविक प्रकारांचे सर्वसाधारण उपविभाग अशा वर्गांचे उपविभाग करण्याकरिता वापरावे लागतात जसें —(१) सामान्य उपविभाग, (२) भूभाग विभाग, (३) भाषा विभाग, (४) कालविभाग ह्या विभागाचा वर्गीकरणात वरचेवर उपयोग करावा लागतो म्हणून त्याचीं स्वतंत्र कोष्टकें ह्या पद्धतींत तयार केलेलीं आहेत तीं कोष्टकें प्रकरण ७, ८, ९, व १० ह्यांमध्यें दिलीं आहेत व त्यांचा स्मरणसुलभतेनें उपयोग कसा करावा हेंहि त्या प्रकरणात विशद केलें आहे हीं कोष्टकें एक प्रकारच्या स्मृतिसाहाय्यक युक्तीच होत कारण ह्या कोष्टकातील निरनिराळ्या उपविभागांना जीं बोध-

चिन्हें ठरविलीं आहेत तीं आपणांस त्याच अर्थांनीं निरनिराळ्या विषयांच्या उपविभागांकरितां वापरतां येतात; व त्यामुळें तीं आपल्या सहज लक्षांत राहतात.

वरील निरनिराळ्या स्मृतिसुलभ योजना सोडून पुढील विशिष्ट स्मृति-साहाय्यक युक्तींचा उपयोग ह्या पद्धतींत केलेला आहे.—

(१) उत्क्रांतिक्रम युक्ति (Evolutionary Order Device)
(२) भूभाग युक्ति (Geographical Device)
(३) कालक्रम युक्ति (Chronological Device)
(४) विषय युक्ति (Subject Device)
(५) प्राधान्य युक्ति (Favoured Category Device)
(६) स्मृतिसाहाय्यक युक्ति (Mnemonic Device)
(७) वर्णानुक्रम युक्ति (Alphabetical Device)
(८) अष्टक युक्ति (Octave Device)
(९) दुय्यम छाया युक्ति; पडछाया युक्ति (Auto-Bias Device)

उत्क्रांतिक्रम युक्ति
(Evolutionary Order Device)

विषयाची वर्गवारी त्यांच्या उत्क्रांतीच्या क्रमानें करण्याच्या युक्तीला "उत्क्रांति क्रम युक्ति" अशी संज्ञा दिलेली आहे. ह्या युक्तीचा उपयोग कित्येक वर्गांची रचना करतांना होतो; कारण त्याचे कांहीं अंगभूत विभाग एकांतून दुसरा, दुसऱ्यांतून तिसरा, तिसऱ्यातून चौथा असे निर्माण झालेले असतात. अशा विभागाची वर्गवारी त्याच्या उत्क्रांतिक्रमानें केल्यानें त्या विषयाच्या अभ्यासकाना ती आपोआप उपयुक्त आणि स्मृतिसुलभ होतें. म्हणून ग्रंथकारानें उत्क्रांतिक्रम युक्तीची योजना ह्या पद्धतींत केलेली आहे. ह्या युक्तीचा उपयोग मुख्यत्वेंकरून ज्या मुख्य वर्गांत केला आहे अशा वर्गांचीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.

"ज" वनस्पतिशास्त्र ह्या वर्गाचा "नैसर्गिक" गट (Natural Group) ह्या प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग वनस्पतींच्या उत्क्रांतिक्रमानें पुढील-प्रमाणें केले आहेत.—

ज१	अपुष्प वनस्पतींचा वर्ग (Cryptogamia)	I1
ज२	स्थाणू वनस्पतींचा वर्ग (Thallophyta)	I2
ज३	शेवाळ वनस्पतींचा वर्ग (Bryophyta)	I3
ज४	पर्णांगोद्भिद् वनस्पतींचा वर्ग (Pteridophyta)	I4
ज५	सपुष्प वनस्पतींचा वर्ग (Phanerogamia, flowering plants)	I5
ज६	निवृतबीज वनस्पतींचा वर्ग (Gymnosperm)	I6
ज७	एकदल वनस्पतींचा वर्ग (Monocotyledon)	I7
ज८	द्विदल वनस्पतींचा वर्ग (Dicotyledon)	I8

वरील विभागात अपुष्प वनस्पतींचा एक गट व सपुष्प वनस्पतींचा दुसरा गट असे दोन गट दिले आहेत व प्रत्येक गटाचे विभाग त्याचे खाली त्याच्या उत्क्रांति क्रमानें दिले आहेत.

"ट" प्राणिशास्त्र ह्या वर्गाचा नैसर्गिक गट ह्या प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग प्राण्याच्या उत्क्रांति क्रमानें पुढीलप्रमाणें दिले आहेत —

ट१	अपृष्ठवंशी प्राणि (Invertebrata)	K1
ट२	एकपेशीमय प्राणि (Protozoa)	K2
ट३	स्पजप्राणि (Porifera)	K3
ट४	नलिकोदर प्राणि (Coelenterata)	K4
ट५	कटकत्वक प्राणि (Echinodermata)	K5
ट६	कृमी (Vermes)	K6
ट७	मृदु शरीर प्राणी (Mollusca)	K7
ट८	संधिपादीय प्राणी (Arthropoda)	K8
ट९	पृष्ठवंशी प्राणी (Prochordata and Vertebrata)	K9

वरील विभागात विभाग ट१ ते विभाग ट८ हे सर्व अपृष्ठवंशी प्राण्याचे विभाग त्याच्या उत्क्रांतिक्रमानें दिले आहेत. शेवटचा ट९ हा विभाग पृष्ठवंशी प्राण्याचा स्वतंत्र विभाग दिला आहे व त्याचे उपविभागसुद्धा उत्क्रांतिक्रम मुळानेच केले आहेत.

"न" भाषाशास्त्र ह्या वर्गाचा "मूलघटक" (Element) ह्या तृतीय तल व्यक्तित्वमुखाचे विभाग त्यांच्या उत्क्रांतिक्रमानें पुढीलप्रमाणें केले आहेत.—

१ पृथक्कृत ध्वनि (Isolated sound)
२ शब्दाचा अवयव (Syllable)
३ शब्द (Word)
४ वाक्संप्रदाय; म्हणी (Phrases)
५ पोटवाक्यें (Clauses)
६ वाक्यें (Sentences)
७ वाक्यसमूह उतारे (Pieces of Composition)
८ विरामचिन्हांकन (Punctuation)
९ क्रमिक पुस्तक (Reader)

वरील विभागांचा उपयोग वर्गांकांत पुढीलप्रमाणें करतां येतो.—

न१५,१	संस्कृत पृथक्कृत ध्वनि	P15,1
न१५,२	संस्कृत शब्दाचा अवयव	P15,2
न१५,३	संस्कृत शब्द	P15,3
न१५,४	संस्कृत वाक्संप्रदाय	P15,4
न१५,५	संस्कृत पोटवाक्यें	P15,5
न१५,६	संस्कृत वाक्यें	P15,6
न१५,७	संस्कृत उतारे	P15,7
न१५,८	संस्कृत विराम चिन्हांकन	P15,8
न१५,९	संस्कृत क्रमिक पुस्तक	P15,9

"भ" मानसशास्त्र ह्या वर्गाचें अस्तित्व (Entity) ह्या प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे प्राथमिक विभाग उत्क्रांतिक्रमानें पुढीलप्रमाणें केले आहेत.

भ१ बाल मानस (Child Psychology)
भ२ यौवन ,, (Adolescent ,,)
भ३ यौवनोत्तर ,, (Post-Adolescent Psychology)

"म" शिक्षणशास्त्र ह्या वर्गाच्या छात्र (Educand) ह्या प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे पहिले तीन विभाग उत्क्रांतिक्रमानें पुढीलप्रमाणें केले आहेत.

म१	बाल शिक्षण (Child Education)	T1
म२	युवकांचें शिक्षण (Education of the Adolescent youth)	T2
म३	प्रौढांचें शिक्षण (Adult Education)	T3

वरील विभागापैकीं पहिल्या विभागांतील छात्रांच्या शिक्षणाला प्राथमिक शिक्षण (Elementary Education) व दुसऱ्या विभागांतील छात्राच्या शिक्षणाला दुय्यम शिक्षण (*Secondary Education*) ह्या संज्ञा दिल्या आहेत.

"व" राजनीतिशास्त्र ह्या वर्गाचा "राज्यप्रकार" (Type of State) ह्या प्रथम तल व्यक्तित्वमुखाच्या विभागांची रचना उत्क्रांतिक्रमानें पुढीलप्रमाणें केली आहे. —

व१	अराजकता (Anarchy)	W1
व२	प्राक्कालीन (Primitive)	W2
व३	भूम्याधिकार विषयक (Feudal)	W3
व४	एकाधिपत्य (Monarchy)	W4
व४१	स्वेच्छा तंत्र राजशासन (Absolute Monarchy)	W41
व४६	मर्यादित तंत्र राजशासन (Limited Monarchy)	W46
व५	अल्पजनसत्ताक राज्य (Oligarchy)	W5
व६	लोक तंत्र शासन; प्रजाधिपत्य (*Demoracy*)	W6
व७	काल्पनिक सुराज्य; रामराज्य (Utopia)	W7

"स" समाजशास्त्र ह्या वर्गाचा गट (Group) ह्या प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या पहिल्या विभागाचे पहिले तीन उपविभाग उत्क्रांतिक्रमानें पुढील प्रमाणें केले आहेत.—

स११	बाल समाजशास्त्र (Child Sociology)	Y11
स१२	युवक समाजशास्त्र (Youth Sociology)	Y12
स१३	वृद्धजन समाजशास्त्र (Old person Sociology)	Y13

वर जीं निरनिराळीं उदाहरणें दिलीं आहेत त्यांवरून ह्या युक्तीच्या उपयोगामुळें संबंधित वर्गाची रचना सुसंगत होते व तेच विभाग इतर वर्गात आले

असतां त्याच सगतीनें वापरल्यामुळें ते आपोआप स्मृतिसाहाय्यक (Mnemonic) होतात, हें वाचकाच्या सहज लक्षात येईल.

भूभाग युक्ति
(Geographical Device)

काहीं वर्गाच्या प्रमुख विभागानतर इतर उपविभाग भूभाग विभागाच्या सहाय्यानें करणें सोयीचें असतें. असे विभ ग करण्याकरिता भूभाग विभागाच्या तक्त्याचा उपयोग केलेला आहे. ह्या पद्धतीमुळें असे उपविभाग सतत त्याच क्रमानें वापरतां येतात व असा त्याचा अनेकवेळा उपयोग केल्यामुळें ते स्मृतिसुलभ होतात. म्हणून ह्या युक्तीला भूभाग युक्ति ही सज्ञा दिली आहे.

उदाहरणे—

(१) आर्यांग्ल (Indo-European), सेमीटिक (Semitic) व द्राविडी (Dravidian) ह्या तीन मुख्य भाषा कुलातील भाषा सोडून इतर भाषा व वरील तिन्हीं कुलातील कांहीं भाषा भूभाग युक्तीचे साहाय्यानें निराळ्या दाखविता येतात जसें.—

न४	आशियातील	इतर	भाषा	P4
न५	युरोपातील	,,	,,	P5
न६	आफ्रिकेतील	,,	,,	P6
न७	अमेरिकेतील	,,	,,	P7
न८	ऑस्ट्रेलियातील	,,	,,	P8
न९	सागरी देशातील	,,	,,	P9

वरील भाषाच्या प्रकारापैकी एका भाषेचें उदाहरण पुढें दिलें आहे.—

न४६७ सुमेरी भाषा

ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें होतें.—

न = भाषाशास्त्र
४ = आशिया
४६ = आरबी द्वीपकल्प
४६७ = इराक (मेसापोटेमिया) – येथील लोकांची भाषा सुमेरियन आहे म्हणून न४६७ ह्या वर्गांकाचा अर्थ सुमेरियन भाषा असा होतो.

(२) पुढें दाखविल्याप्रमाणें काहीं धर्मांना भूभाग युक्तीचे साहाय्यानें स्वतन्त्र वर्गांक देता येतात —

प८४११	पूर्व कन्फ्युशियन (Pre-Confusianism)
प८४१२	कन्फ्युशियन (Confusianism)
प८४१३	ताओइ (Taoism)
प८४२१	शिंगे (Shintoism)
प८४४१	शीख (Sikhism)

वरील वर्गांकात ८ ह्या अंकाचे पुढील दोन अंक तो धर्म ज्या देशातला असेल त्या देशाचे बोधाकदर्शक अंक आहेत व हा बोधाक भूभाग तक्त्याप्रमाणें दिलेला आहे जसें —

प८४११ पूर्व कन्फूशियन धर्म

ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते

प = धर्म
प८ = इतर धर्म
प८४ = आशियातील इतर धम
प८४१ = चीनमधील धर्म
प८४११ = चीनमधील पहिला धर्म म्हणजेच पूर्व कन्फूशियन धर्म

(३) 'भ' मानसशास्त्र ह्या वर्गाच्या भ७ जात (Race) ह्या विभागाचे उपविभाग पुढें दाखविल्याप्रमाणें भूभाग युक्तीनें करता येतात —

भ७४२ जपानी लोकांचें मानसशास्त्र
भ७५५ जर्मन लोकांचें मानसशास्त्र

वरील बोधाकात ४२ हा अंक जपान देश दर्शवितो व ५५ हा अंक जर्मनी दर्शवितो

ह्या युक्तीमुळें वर्गांकाना विवक्षित विषयाचे बरोबरीनें व्यापकत्व साधतां येतें (Coextensiveness in Class numbers), ते लक्षात ठेवण्यास सोयीचे होतात व त्यांच्या रचनेंत कायमची सुसंगति निर्माण होते

कालक्रम युक्ति (Chronological Device)

कालक्रम अंकाचे साहाय्यानें काहीं वर्गांचे विभाग व उपविभाग करणें सोयीचें असल्यामुळें ह्या युक्तीची योजना ह्या पद्धतींत केलेली आहे ह्या युक्तीकरिता कालदर्शक विभागाच्या तक्त्याचा उपयोग केला आहे.

उदाहरणे—

(१) कोणत्याहि भाषेंतील व कोणत्याहि वाङ्मयप्रकाराच्या ग्रंथकाराना ह्या युक्तीनें स्वतंत्र वर्गांक तयार करता येतात व ह्या योजनेमुळें असे वर्गांक आपणास कितीहि निर्माण करावे लागले तरी ते तसे निर्माण करता येतात

आपणास मराठी वाङमयाच्या ग्रंथकाराना पुढीलप्रमाणें ग्रंथांक तयार करता येतात —

द१५५,१ट१० मुक्तेश्वर
द१५५,१ट१५ वामन पंडित
द१५५,१ड२९ मोरोपंत
द१५५,१ढ८५ गोविंदाग्रज
द१५५,१ढ९२ गिरीश

वरील वर्गांकापैकीं द१५५,१ट१० ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते —

द = ललितवाङ्मय
द१५५ = मराठी ललितवाङ्मय (१५५ मराठी भाषा)
द१५५,१ = मराठी काव्य
द१५५,१ट१० = इ स १६१० मध्यें जन्मलेले मराठी कवी म्हणजेच मुक्तेश्वर

(२) कालक्रम युक्तीनें कृत्रिम भाषांचे स्वतंत्र वर्गांक तयार करता येतात. जसें —

न९९ढ१७ सोलरेसोल (Solresol) (इ स १८१७ मध्यें संशोधिलेली कृत्रिम भाषा)
न९९ढ८७ एस्पेरांतो (Esperanto) (इ स १८८७ मध्यें संशोधिलेली कृत्रिम भाषा)

वरील वर्गांकापैकीं न९९ढ१७ ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते.—

न = भाषाशास्त्र
न९९ = कृत्रिम भाषा
न९९ढ१७ = इ. स १८१७ मध्यें सशोधिलेली कृत्रिम भाषा म्हणजेच सोलरेसोल ही भाषा

(२) श अर्थशास्त्र ह्या वर्गातील श:३ वितरण अथवा वाटणी ह्या विभागाचा पुढील उपविभाग कालक्रम युक्तीनें केलेला आहे.—

श.३ढ समाजवाद (Socialism)

वरील वर्गांकात ढ हें चिन्ह एकोणिसाव्या शतकाचें द्योतक आहे. हें चिन्ह वर्गांकाला जोडण्याचें कारण 'समाजवाद' आठराव्या शतकात निर्माण झाला

कालक्रम युक्तीचीं वर काहीं उदाहरणें दिलीं आहेत त्यावरून ह्या युक्तीमुळें विवक्षित विषयाना स्वतन्त्र वर्गांक देणें अगदीं सहजशक्य होते व अशा विषयाच्या गटातील निरनिराळे विषयांचे वर्गांक लक्षात ठेवणें सहज शक्य होते. ह्या युक्तीचा उपयोग ह्या पद्धतींत बऱ्याच ठिकाणीं केला आहे.

विषय युक्ति (Subject Device)

कित्येक वर्गांचे उपविभाग विषययुक्तीनें केल्यानें ते स्मृतिसुलभ होतात व त्याची रचना सुद्धा सोयीची होते. विषय युक्ति योजणें म्हणजे निरनिराळ्या वर्गांना व त्याच्या उपविभागाना जे वर्गांक दिलेले आहेत ते वर्गांक दुसऱ्या सबधित वर्गांना अथवा त्याच्या उपविभागाना त्याचे कारणपरत्वें त्याचे उपविभाग म्हणून कसात जोडावयाचे ह्या योजनेमुळें वारंवार जे नवीन नवीन विषय निर्माण होतात त्याना सहजरीतीनें स्वतन्त्र वर्गांक तयार करता येतात व त्याच्या रचनेमध्यें एकप्रकारची सुसूत्रता निर्माण होते, व कारणपरत्वें असे कितीहि वर्गांक तयार करावे लागले तरी तसे ते निर्माण करणें सहज शक्य होतें.

ह्या युक्तीचीं काहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत —

ख६,९(ढ१४) छापण्याचीं यन्त्रें (Printing machinery)
ख६,९(ढश३८) पिठाच्या गिरणीचीं यन्त्रें (Flouring machinery)

ढ(ऊ१) गणनायंत्र (Calculating machine)
फ४३(व) राजनीति (State Ethics)
श१(झ) कृषिअर्थशास्त्र (Agricultural Economics)

वरील वर्गांकांपैकीं ख६,९(ढ१४) ह्या वर्गांकांची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.

ख = स्थापत्य
ख६ = यंत्रस्थापत्य
ख६,९ = इतर यंत्रें
ख६,९(ढ१४)=छापण्याचीं यंत्रें

वरील वर्गांकांत ढ१४ हा वर्गांक ढ उपयुक्त कला ह्या वर्गाचा एक विभाग आहे व तो 'छापण्याची कला' ह्या विषयाला ठरविलेला आहे. तो ख६,९ ह्या वर्गांकाचे पुढें कंसांत विषय युक्तीनें जोडल्यामुळें सबंध वर्गांकाचा अर्थ छापण्याचीं यंत्रें असा होतो.

वरीलप्रमाणें इतर वर्गांकांची फोड करतां येते. ह्या युक्तीचा उपयोग आपणांस अनेकवेळां करण्याची आवश्यकता असते व तो करण्याची पद्धत समजल्यामुळें नवीन नवीन निर्माण होणाऱ्या विषयांना स्वतंत्र वर्गांक तयार करणें सहज शक्य होतें.

प्राधान्य युक्ति
(Favoured Category Device)

लोकांच्या आवडीच्या विषयांना प्राधान्य देण्यासाठीं ह्या पद्धतींत प्राधान्य युक्तीचा उपयोग करण्यांत येतो. ह्या युक्तींत निरनिराळ्या प्रकारच्या विषयांतून ८, १६ अथवा जास्तींत जास्त ६४ विषयांची निवड करून त्यांच्या प्रसिद्धीच्या क्रमानें ते प्रथम लावावयाचे असतात व त्यांचे आठ आठांचे गट पाडून त्यांना क्रमानें वर्गांक द्यावयाचे असतात. असे गट पुढीलप्रमाणें तयार करण्यांत येतात. १,२…७,८, ९१,९२…९७,९८ अथवा ११,१२…१७,१८, २१, २२…२७,२८…८१…८८

ह्या युक्तीचा उपयोग बऱ्याच वर्गांत कारणपरत्वें केलेला आहे. ह्या युक्ती-

वरील वर्गांकांपैकीं न९९ढ१७ ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.—

न = भाषाशास्त्र
न९९ = कृत्रिम भाषा
न९९ढ१७ = इ. स. १८१७ मध्यें संशोधिलेली कृत्रिम भाषा म्हणजेच सोलरेसोल ही भाषा.

(२) श अर्थशास्त्र ह्या वर्गातील श:२ वितरण अथवा वाटणी ह्या विभागाचा पुढील उपविभाग कालक्रम युक्तीनें केलेला आहे.—

श:२ढ समाजवाद (Socialism)

वरील वर्गांकांत ढ हें चिन्ह एकोणिसाव्या शतकाचें द्योतक आहे. हें चिन्ह वर्गांकाला जोडण्याचें कारण ' समाजवाद ' आठराव्या शतकांत निर्माण झाला.

कालक्रम युक्तीचीं वर कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत. त्यांवरून ह्या युक्तीमुळें विवक्षित विषयांना स्वतंत्र वर्गांक देणें अगदीं सहजशक्य होते व अशा विषयांच्या गटांतील निरनिराळे विषयांचे वर्गांक लक्षांत ठेवणें सहज शक्य होते. ह्या युक्तीचा उपयोग ह्या पद्धतींत बऱ्याच ठिकाणीं केला आहे.

विषय युक्ति (Subject Device)

कित्येक वर्गाचे उपविभाग विषययुक्तीनें केल्यानें ते स्मृतिसुलभ होतात व त्यांची रचना सुद्धां सोपीची होते. विषय युक्ति योजणें म्हणजे निरनिराळ्या वर्गांना व त्यांच्या उपविभागांना जे वर्गांक दिलेले आहेत ते वर्गांक दुसऱ्या संबंधित वर्गांना अथवा त्यांच्या उपविभागांना त्यांचे कारणपरत्वें त्यांचे उपविभाग म्हणून कंसांत जोडावयाचे. ह्या योजनेमुळें वारंवार जे नवीन नवीन विषय निर्माण होतात त्यांना सहजरीतीनें स्वतंत्र वर्गांक तयार करतां येतात व त्यांच्या रचनेमध्यें एकप्रकारची सुसूत्रता निर्माण होते; व कारणपरत्वें असे कितीहि वर्गांक तयार करावे लागले तरी तसें ते निर्माण करणें सहज शक्य होतें.

ह्या युक्तीचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.—

स६,९(ढ१४) छापण्याचीं यंत्रें (Printing machinery)
स६,९(ढस२८) पिठाच्या गिरणीचीं यंत्रें (Flouring machinery)

द(ऊ१) गणनायंत्र (Calculating machine)
फ४३(व) राजनीति (State Ethics)
श१(क्ष) कृषिअर्थशास्त्र (Agricultural Economics)

वरील वर्गांकांपैकीं ख६,९(ढ१४) ह्या वर्गांकांची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.

ख = स्थापत्य
ख६ = यंत्रस्थापत्य
ख६,९ = इतर यंत्रें
ख६,९(ढ१४)=छापण्याचीं यंत्रें

वरील वर्गांकांत ढ१४ हा वर्गांक ढ उपयुक्त कला ह्या वर्गाचा एक विभाग आहे व तो 'छापण्याची कला' ह्या विषयाला ठरविलेला आहे. तो ख६,९ ह्या वर्गांकाचे पुढें कंसांत विषय युक्तीनें जोडल्यामुळें सर्वंध वर्गांकाचा अर्थ छापण्याचीं यंत्रें असा होतो.

वरीलप्रमाणें इतर वर्गांकांची फोड करतां येते. ह्या युक्तींचा उपयोग आपणास अनेकवेळां करण्याची आवश्यकता असते व ती करण्याची पद्धत समजल्यामुळें नवीन नवीन निर्माण होणाऱ्या विषयांना स्वतंत्र वर्गांक तयार करणें सहज शक्य होते.

प्राधान्य युक्ति
(Favoured Category Device)

लोकांच्या आवडीच्या विषयांना प्राधान्य देण्यासाठीं ह्या पद्धतींत प्राधान्य युक्तीचा उपयोग करण्यात येतो. ह्या युक्तींत निरनिराळ्या प्रकारच्या विषयांतून ८, १६ अथवा जास्तींत जास्त ६४ विषयांची निवड करून त्यांच्या प्रसिद्धीच्या क्रमानें ते प्रथम लावावयाचे असतात व त्यांचे आठ आठांचे गट पाडून त्यांना क्रमानें वर्गांक द्यावयाचे असतात. असे गट पुढीलप्रमाणें तयार करण्यात येतात. १,२⋯७,८, ९१,९२⋯९७,९८ अथवा ११,१२⋯१७,१८, २१, २२⋯२७,२८⋯८१⋯८८

ह्या युक्तीचा उपयोग बऱ्याच वर्गांत कारणपरत्वें केलेला आहे. ह्या युक्ती-

वरील वर्गांकापैकीं न९९ढ१७ ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करता येते —

न = भाषाशास्त्र
न९९ = कृत्रिम भाषा
न९९ढ१७ = इ स १८१७ मध्यें संशोधिलेली कृत्रिम भाषा म्हणजेच सोलेरेसोल ही भाषा

(२) श अर्थशास्त्र ह्या वर्गातील श ३ वितरण अथवा वाटणी ह्या विभागाचा पुढील उपविभाग कालक्रम युक्तीनें केलेला आहे —

श ३ढ समाजवाद (Socialism)

वर्गांकाचा अर्थ चीनमधील धर्म, ह्या वर्गांकांत ४१ हे अंक चीनदर्शक भूभाग युक्तीनें प ह्या वर्गांकाला जोडले आहेत. त्याचेनतर १,२,३ असे जे क्रमानें अक दिले आहेत ते प्राधान्य युक्तीचे अंक आहेत. ते चीनमधील तीन धर्मांचे त्यांच्या महत्त्वाचे क्रमानें दिले आहेत.

स्मृतिसाहाय्यक युक्ति

(Mnemonic Device)

वर्गांचे विभाग व उपविभाग जेव्हां अंकांनीं करण्यांत येतात तेव्हां त्या अंकांची योजना प्रत्येक अंकाला कांहीं ठराविक प्रकारचे अर्थबोधांचीं लक्षणें योजून करण्यात येते. ही जी वर्गाचे उपविभाग करण्याची युक्ति तिला स्मृतिसाहाय्यक युक्ति ही संज्ञा दिली आहे. ह्या स्मृतिसाधनाना कोष्टकरहित स्मृतिसाधनें) (Unscheduled Mnemonics or Nonscheduled Mnemonics) अथवा बीजमूलक (Seminal) स्मृतिसाधनें अशी सज्ञा दिली आहे; कारण त्यांचीं कोष्टकें जरी तयार केलेलीं नसलीं; तरी त्यांना जे निरनिराळे रूढीनिष्ट (Conventional) अर्थ ठरविलेले आहेत त्या अर्थानें ते वापरले जातात.

उदाहरणार्थ—

१ हा अंक, एकता (Unity); परमेश्वर (God); जग (world); उत्क्रांतिक्रमांतील अथवा कालक्रम, स्थलक्रम यांतील पहिला (the first in evolution or time or special order), एकसीमा अथवा एक रेषा; (one dimension or line); घनस्थिति (solid state) आणि वरील लाक्षण्यसदृश विद्यमान (existential) व काल्पनिक (conceptual) वस्तूंना (entities) स्मृतिसाधन म्हणून वापरण्यांत येतो.

जसें—

परमेश्वर (God)

प:३१ परमेश्वर

मुळें बोधचिन्हांत बचत होते व विशेष आवडीच्या विषयांना प्राधान्य मिळाल्यामुळें अशा विषयांची रचना एकंदरीनें स्मृतिसुलभ व सोयीची होते.

ह्या युक्तीचीं कांहीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत.--

(१) ' झ ' कृपिशास्त्र ह्या मुख्य वर्गातील झ३८ हा विभाग ' खाद्य धान्य ' (Cereals) ह्या विषयाचा वर्गांक आहे ह्या विभागाच्या पोटविभागांत निर्दिष्ट केलेलीं धान्यें मुख्यत्वें मनुष्याचीं खाद्य धान्यें आहेत; म्हणून त्याचे वर्गांक प्राधान्य युक्तीचे साहाय्यानें मनुष्याच्या आवडीच्या क्रमानें ठरविले आहेत. त्याचे क्रम व त्यांना दिलेले वर्गांक पुढें दाखविले आहेत.—

झ३८१ भात (Rice)	झ३८५ मका (Maize)
झ३८२ गहूं (Wheat)	झ३८६ जव-सातु (Barley)
झ३८३ ओट (Oats)	झ३८७ ज्वारी, बाजरी (Millet)
झ३८४ राय (Rye)	क्ष३८८ इतर खाद्य धान्यें (other Cereals)

वरील गटांत भात हें मनुष्याचें सर्वांत जास्त आवडतें धान्य धरलें आहे व त्याचे खालोखाल गहूं ह्या धान्याचा क्रम ठरविला आहे व त्यानंतर क्रमानें इतर कमी कमी आवडीच्या धान्यांना वर्गांक दिले आहेत.

(२) 'प' धर्म ह्या वर्गाचा प८ इतर धर्म ह्या विभागाचे उपविभाग भूभाग युक्तीचे साहाय्यानें केल्यानंतर प्राधान्य युक्तीचे साहाय्यानें केले आहेत. जसें.---

प८४११ पूर्व कन्फ्यूशियन (Pre confucianism)
प८४१२ कन्फ्यूशियन (Confucianism)
प८४१३ लाओत्सी (Lao-Tseism)
प८४२१ शिंटो (Shintoism)
प८४४१ शीख (Sikhism)
प८४५१ झोराष्ट्र (Zoroastrianism)
प८४५२ मनीची (Manichaeism)

वरील वर्गांकांत पहिले तीन धर्म चीनमधील आहेत; व त्यांच्या महत्वाच्या क्रमानें प्राधान्य युक्तीचे साहाय्यानें त्यांना वर्गांक दिले आहेत. प८४१ हा

वर्गांकाचा अर्थ चीनमधील धर्म, ह्या वर्गांकांत ४१ हे अंक चीनदर्शक भूभाग युक्तीनें प ह्या वर्गांकाला जोडले आहेत. त्यांचेनंतर १,२,३ असे जे क्रमानें अंक दिले आहेत ते प्राधान्य युक्तीचे अंक आहेत. ते चीनमधील तीन धर्मांचे त्यांच्या महत्त्वाचे क्रमानें दिले आहेत.

स्मृतिसाहाय्यक युक्ति
(Mnemonic Device)

वर्गांचे विभाग व उपविभाग जेव्हां अंकांनीं करण्यांत येतात तेव्हां त्या अंकांची योजना प्रत्येक अंकाला कांहीं ठराविक प्रकारचे अर्थबोधांचीं लक्षणें योजून करण्यांत येते. ही जी वर्गांचे उपविभाग करण्याची युक्ति तिला स्मृति-साहाय्यक युक्ति ही संज्ञा दिली आहे. ह्या स्मृतिसाधनांना कोष्टकरहित स्मृति-साधनें) (Unscheduled Mnemonics or Nonscheduled Mnemonics) अथवा बीजमूलक (Seminal) स्मृतिसाधनें अशी संज्ञा दिली आहे; कारण त्यांचीं कोष्टकें जरी तयार केलेलीं नसलीं; तरी त्यांना जे निरनिराळे रूढीनिष्ट (Conventional) अर्थ ठरविलेले आहेत त्या अर्थानें ते वापरले जातात.

उदाहरणार्थ—

१ हा अंक, एकता (Unity); परमेश्वर (God); जग (world); उत्क्रांतिक्रमांतील अथवा कालक्रम, स्थलक्रम यांतील पहिला (the first in evolution or time or special order); एकसीमा अथवा एक रेषा; (one dimension or line); घनस्थिति (solid state) आणि यांतील लाक्षण्यसदृश नियमान (existential) व काल्पनिक (conceptual) वस्तूंना (entities) स्मृतिसाधन म्हणून वापरण्यांत येतो.

जसें—

परमेश्वर (God)

प:३१ परमेश्वर

वरील वर्गाची फोड पुढीलप्रमाणें.--

प धर्म

: ऊर्जा विभागाचें चिन्ह

३ ऐश्वर्य;

धर्मशास्त्र (theology)

१ परमेश्वर (God)

जग (World)

२११ जगाचें ग्रंथालय

वरील वर्गाकाची फोड पुढीलप्रमाणें—

२ ग्रथालयशास्त्र

१ स्थानातीत ग्रथालय (Translocal library)

१ जगाचें ग्रथालय (World library)

भूभाग विभागातील जग ह्या भूभागाला १ हा अंक ठरविला आहे

उत्क्रांतिक्रमांतील पहिला

ज१ अपुष्प वनस्पती (Cryptogamia)

ट१ अपृष्ठवशीप्राणि (Invertebrata)

न,१ पृथक्कृतध्वनी (Isolated Sound)

भ१ बालमानस (Child Psychology)

म१ बालशिक्षण (Child Education)

प१ अराजकता (Anarchy)

स११ बालसमाजशास्त्र (Caild Sociology)

एक सीमा अथवा एक रेषा

ऊ६१ एक सीमा भूमिति (Geo netry of one dimension)

घनस्थिति

ऊ७१ घनद्रव्यें (solids)

२ हा अंक दोन सीमा (two dimensions), समतल, पातळी; सपाटी, बाजू, पैलू (plane), शङ्कुच्छेद (conics), आकार, प्रकार

(form) अथवा रचना, व्यवस्था (structure); शरीरच्छेदन (anatomy); अंगविज्ञान, आकारविज्ञान (morphology), ज्ञान उगम (sources of knowledge); भूप्रकृतिवर्णन विद्या (physiography); घटना (constitution); भौतिक मानुष्यकशास्त्र (physical anthropology) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तूंना स्मृतिसाधन म्हणून वापरण्यांत येतो

जसें--

समतल (plane); दोन सीमा (two dunensions).

ऊ५२ रेखात्रिकोण मिति (Trigonometry of tno dimensions; Plane Trigonometry)

ऊ६२ रेखाभूमिति (Geometry of two dunensions; Plane Geometry)

प्रकार (Form)

संगीताचा प्रकार (Form of music)

थफ,२

रचना (Structure)

न१५५,२१:२ मराठी नामाची रचना

श५२ व्यापार-रचनेप्रमाणें (Commerce-by structure)

अंगविज्ञान (Anatomy; Morphology)

च:२ जीवांचें अंगविज्ञान

ज:२ वनस्पतींचें ,,

ट:२ प्राण्याचें ,,

ड:२ मनुष्याचें ,,

भूप्रकृति (Physiography)

१२ भूप्रकृति

४ हा अंक उष्णता (heat); निदानशास्त्र (pathology); रोग (disease); वाहतुक (transport); आंतरजुळणी, संयोगीकरण (inter-linking); भेसळ, संकीर्ण, संकरज (hybrid); क्षार (salt) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तूंना स्मृति-साधन म्हणून वापरण्यांत येतो.

जसें—

रोगनिदान (Pathology); रोग (Disease)

च:४	जीवांचे रोग	G:4
ज:४	वनस्पतींचे रोग	I:4
झ:४	कृषि वनस्पतींचे रोग	J:4
ट:४	प्राण्यांचे रोग	K:4
ठ:४	पाळीव प्राण्यांचे रोग	λ:4
ड:४	मनुष्यांचे रोग	L:4
भ:२:४	संवेदना निदान (Pathology of sensation)	S:2·4
भ:३:४	देहभानाच्या लाक्षण्याचें निदान (Pathology of the characters of consciousness)	S:3:4
स:४	समाज निदान (Social Pathology)	Y:4

वाहतूक (Transport)

ख४	वाहतूक स्थापत्य (Transport Engineering)	D4
ख६६,४	विद्युत् वाहतूक (Transport of Electricity)	D66,4
श४	वाहतूक अर्थशास्त्र (Transport Economics)	X4
श:४	वाहतूक रीति (Process of Transport)	X:4

संकरज (Hybrid)

स५९४	सम्मिश्रजात; संकरजात (Hybrid)	Y594

क्षार (Salt)

ग:४	क्षार (रसायन)	E:4

घटना (Constitution)

लर:२ भारताची राज्यघटना

व.२ राज्यघटनाशास्त्र

३ हा अंक तीन सीमा (three dimensions) अथवा स्थल (space), घनाकार वस्तू (cubics), पृथ:करण (analysis) अथवा कार्य फल (function), इंद्रियविज्ञान (physiology), वाक्यरचना (syntax) पद्धति (method), सामाजिक मानुष्यकशास्त्र (social anthropology) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश्य विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तूंना स्मृतिसाधनें म्हणून वापरण्यात येतो.

जसें—

तीनसीमा (Three dimensions)

ऊ६३	तीन सीमा भूमिति (geometry of three dimensions)

घन (Cubics)

ऊ६३३	घन भूमिति (Solid geometry)

इंद्रिय विज्ञान (*Physiology*)

च.३	जीनाचें इंद्रिय विज्ञान
ज ३	वनस्पतींचें इंद्रिय विज्ञान
ट:३	प्राण्याचें इंद्रिय विज्ञान
ड ३	मनुष्याचें ,, ,,

वाक्यरचना (Syntax)

न१५५,३:३ मराठी वाक्यरचना

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें —

न१५५ = मराठी भाषा

न१५५,३ = मराठी शब्द

न१५५,३:३ = मराठी वाक्यरचना

४ हा अंक उष्णता (heat), निदानशास्त्र (pathology), रोग (disease), वाहतुक (transport), आंतरजुळणी, संयोगीकरण (inter-linking), भेसळ, संकीर्ण, संकरज (hybrid), क्षार (salt) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तूंना स्मृति-साधन म्हणून वापरण्यात येतो

जसें—

रोगनिदान (Pathology), रोग (Disease)

च.४	जीवांचे रोग	G:4
ज ४	वनस्पतींचे रोग	I 4
झ ४	कृषि वनस्पतींचे रोग	J.4
ट ४	प्राण्यांचे रोग	K.4
ठ.४	पाळीव प्राण्यांचे रोग	λ 4
ड ४	मनुष्यांचे रोग	L·4
भ २ ४	संवेदना निदान (Pathology of sensation)	S·2 4
भ ३.४	देहभानाच्या लाक्षण्यांचें निदान (Pathology of the characters of consciousness)	S.3.4
स ४	समाज निदान (Social Pathology)	Y:4

वाहतूक (Transport)

ख४	वाहतूक स्थापत्य (Transport Engineering)	D4
ख६६,४	विद्युत् वाहतूक (Transport of Electricity)	D66,4
श४	वाहतूक अर्थशास्त्र (Transport Economics)	X4
श'४	वाहतूक रीति (Process of Transport)	X:4

संकरज (Hybrid)

स५९४	सम्मिश्रजात, संकरजात (Hybrid)	Y594

क्षार (Salt)

ग.४	क्षार (रसायन)	E:4

५ हा अंक ऊर्जा (energy); प्रकाश (light); किरणविसर्जन (radiation), सेन्द्रिय (organic); द्रव (liquid); जल (water); महासागर (ocean); परदेश (foreign lands), परदेशीय (aliens); बाह्य (external); परिस्थिति, आवरण उपाधि (environment); परिस्थितिशास्त्र (ecology); लोकनियंत्रित योजना (public controlled plan); मनोविकार, क्षोभ, उद्वेग (emotion); पालवी, पल्लव (foliage), सौंदर्यविज्ञान, सृष्टिसौंदर्य, रसज्ञान, रुचिशास्त्र (Aesthetic), महिला, स्त्री, (woman), जाति, लिंग, स्त्रीपुरुषचिन्ह (sex); गुन्हा, अपराध, दोष (crime) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तुंना स्मृतिसाधन म्हणून वापरण्यात येतो.

जसें—

प्रकाश (Light)

क५	प्रकाश वस्तुशास्त्र (Physics of light)	C5

प्रसरण (Radiation)

क४:१५	उष्णता प्रसरण	C4:15

सेन्द्रिय (Organic)

ग५	सेंद्रिय रसायन (organic chemistry)	E5
झ:१३५	सेन्द्रिय जमीन (Organic soil)	J:135

द्रव (Liquid)

ऊ७५	द्रवयामिक (Mechanics of liquid)	B75
क२५	द्रववस्तुशास्त्र (Physics of liquids)	C25
ग:२२५	रासायनिक द्रावण (Chemical liquid solution)	E:225

महासागर (Ocean)

ख४२५	सागरवाहतूकस्थापत्य (Ocean transport engineering)	D425
श४२५	सागरवाहतूक अर्थशास्त्र (Ocean transport economics)	X425
छ४२२५	सागरगति (Dynamics of oceans)	H4225

परदेश (Foreign lands)

श:५७	विदेशी विनिमय (Foreign exchange)	X:57
श७२४५	विदेशी प्राप्तिकर (Foreign income tax)	X7245
श५५५	विदेशी व्यापार (Foreign commerce)	X555
श६२९५	विदेशी पेढी (Foreign bank)	X6295
श७५५	विदेशी कर्ज (Foreign debt)	X755
म:३,५	विदेशी भाषेच्या अध्यापनाचें तंत्र (Teaching technique of foreign language)	T:3,5
म:४१५	विदेशी भाषेंतून अध्ययन (Instruction through foreign language medium)	T:415

परदेशीय (Aliens)

स५५	परदेशस्थ लोक (aliens)	Y55
ह,१५५	परदेशस्थाकरिता कायदा (Law for aliens)	Z,155

बाह्य (External)

च५५५	जीवाचें बाह्य इंद्रिय (external organ)	G555
ट,५५५	प्राण्याचें ,,	K,555
ड५५५	स्त्रीचें ,,	L555

परिस्थिति; वातावरण (Environment)

च:५५	नैसर्गिक वातावरण (Natural environment)	G:55

परिस्थितिशास्त्र (Ecology)

च:५	नैसर्गिक परिस्थितिशास्त्र (Natural Ecology)	G:5
ज:५	वनस्पति परिस्थितिशास्त्र (Plant Ecology)	I:5
ट:५	प्राणि परिस्थितिशास्त्र (Animal Ecology)	K:5

लोकनियंत्रित योजना (Public controlled plan)

श:५५	नियंत्रित व्यापार (Controlled trade)	X:55
श:७५	नियंत्रित अर्थयोजना (Controlled economic plan)	X:75

मनोविकार (Emotion)

भ·५	मनोविकार	S:5

सौंदर्यविज्ञान (Aesthetics)

फ५	सौंदर्यविज्ञान	R5

स्त्री (Woman)

श.९१५	स्त्रीमजूर (Woman labourer)	X 915
स१५	स्त्री समाजशास्त्र (Woman sociology)	Y15
स ४५१५	स्त्रीविरुद्ध गुन्हा (Crime against woman)	Y.4515
भ५५	स्त्रीमानस (Woman psychology)	S55

स्त्रीपुरुष जाति (Sex)

भ५	स्त्रीपुरुष जाति मानस (Sex psychology)	S5
म५	स्त्री-पुरुष जातिपरत्वें शिक्षण (Education by sex)	T5
म५५	स्त्री शिक्षण (Education of woman)	T55

गुन्हा (Crime)

भ६५	गुन्हेगाराचें मानस (Psychology of criminals)	S65
म६५	गुन्हेगाराचें शिक्षण (Education of criminals)	T65
स.४५	गुन्हा (Crime)	Y 45
ह,५	गुन्ह्याचा कायदा (Law of crime)	Z,5

६ हा अक सीमा, परिमाण, आकार, विस्तार (dimensions), सूक्ष्म, चतुर, कूट (subtle), अध्यात्मविद्या, गूढता, गूढवाद (mysticism), धन, अर्थ, द्रव्य, सपत्ति (money), उत्पन्न, निधि, धनदौलत, आयशास्त्र (finance), अपूर्व, अनैसर्गिक, विचित्र, विलक्षण (abnormal), कुलोत्पत्ति (phylogeny), परपरा, उत्क्रांति, विकास (evolution) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तूना स्मृति-साधन म्हणून वापरण्यात येतो

जसें—

सीमा (Dimensions)

ऊ६	भूमिति (Geometry = science of dimensions)	B6

संपत्ति (Money) आयशास्त्र (Finance)

श६	आयशास्त्र (Finance)	X6
श:६	द्रव्यसाधन (Financing)	X:6
म:८६	शिक्षणाकरिता द्रव्य (Finance for education)	T:86
श५६	द्रव्यसाधनानें व्यापार (Commerce by finance)	X56

अपूर्व (Abnormal)

भ६	अपूर्वांचें मानस (Psychology of Abnormals)	S6
म६	अपूर्वांचें शिक्षण (Education of Abnormals)	T6
ह,१६	अपूर्वांकरितां कायदा (Law for abnormals)	Z,16

कुलोत्पत्ति (Phylogeny)

च:६	कुलोत्पत्ति (Phylogeny)	G:6

उत्क्रांति (Evolution)

च:६६	उत्क्रांति (Evolution)	G 66

७ हा अंक व्यक्तित्व, स्वत्व (personality), व्यक्तिचरित (ontogeny), अखंड एकत्व, अखंडता, पूर्णता, अभंगता (integrated holism), मूल्य (value), हिशेब, गणति, वृत्तांत, तपशील (accounts) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान न काल्पनिक सर्व वस्तुंना स्मृतिसाधन म्हणून वापरण्यात येतो.

जसें—

व्यक्तित्व (Personality)

भ:७	मानसशास्त्रदृष्ट्या व्यक्तित्व (Personality in Psychology)	S:7
स:७	समाजशास्त्रदृष्ट्या व्यक्तित्व (Personality in sociology)	Y:7

व्यक्तिचरित (Ontogeny)

च:७	जीवाचें व्यक्तिचरित	G:7
ज ७	वनस्पतींचें ,,	I:7
ट:७	प्राण्याचें ,,	K 7
ड.७	मनुष्याचें ,,	L:7

मूल्य (Value)

फ३७	अध्यात्म मूल्यवाद (Value as a view in Metaphysics)	R37
श:७	अर्थमूल्य (Value in Economics)	X:7

हिशेब (Accounts)

श:८७	हिशेब	X:87

८ हा अक प्रवास (travel), संघटना (organisation), पात्रता (fitness) आणि इतर वरील लाक्षण्य सदृश विद्यमान व काल्पनिक सर्व वस्तूंना स्मृतिसाधन म्हणून वापरण्यात येतो जसें—

प्रवास (travel)

र८	प्रवास	U8

सघटना, व्यवस्था (Organisation, Administration)

म:८	शिक्षणाची संघटना (Educational organisation)	T:8
ल,८	राज्यकारभार (Public administration)	V,8
म,८	राज्यकारभारशास्त्र (Public administration)	W,8
श ८	आर्थिक व्यवस्था (Economic management)	X:8

वरील विविध उदाहरणावरून ही युक्ति किती मोलाची आहे हें वाचकाच्या सहज लक्षात येईल. ह्या युक्तीचे योजनेमुळें वर्गकाराला पुष्कळच स्वातन्त्र्य लाभलें आहे त्याला ह्या युक्तीच्या साहाय्यानें वर्गीकरणाचार्याचे मार्गदर्शनाशिवाय नवीन नवीन निर्माण होणाऱ्या विविध वर्गांना स्वतन्त्रपणें समाधानकारक वर्गांक तयार करणें शक्य झालें आहे. परंतु ह्या युक्तीचा

उपयोग करणाऱ्या वर्गकाराच्या ज्ञानाची पातळी बरीच उच्च दर्जाची असली पाहिजे व त्याला आवश्यक ती अंतर्दृष्टीहि निर्माण झालेली असली पाहिजे. असा वर्गकार असेल तरच त्याला ह्या योजनेचा चांगला उपयोग करतां येईल. सर्वसाधारण वर्गकाराला हें नेहमींच शक्य होणार नाहीं; परंतु अनुभवानें कांहीं नवीन वर्गांना ह्या युक्तीचे साहाय्यानें वर्गांक ठरवितां येणें संभवनीय आहे.

वर्णानुक्रम युक्ति
(Alphabetical Device)

वर्गाचे जे उपवर्ग असतील त्यांच्या नांवाचें पहिलें, पहिलीं दोन अथवा पहिलीं तीन अक्षरें त्या वर्गाचा जो मूळ वर्गांक असतो त्याचेपुढें योजून उपवर्गांना वर्गांक देण्याच्या युक्तीला वर्णानुक्रम युक्ति ही संज्ञा आहे.

जेव्हां इतर कोणत्याहि युक्तीनें वर्गाचे उपवर्गांना वर्गांक देणें अशक्य असेल तेव्हांच ह्या युक्तीचा उपयोग करावयाचा असतो.

उदाहरणें—

' ज्ञ ' कृषिशास्त्र ह्या वर्गांत प्राधान्य युक्तीचा उपयोग केल्यानंतर निरनिराळ्या पिकांचे आणखी आधिक उपवर्ग तयार करण्याकरितां ह्या युक्तीचा उपयोग केला आहे. जसें—

ज्ञ३७का काकडी (Cucumber)	J37C
ज्ञ३७पे पेरू (Guava)	J37PS

अष्टक युक्ति
(Octave Device)

वर्गाचे एकाच श्रेणींतील (Coordinate) अनेक उपवर्ग कालमानानें निर्माण होतात; व त्यांची समानश्रेणी (Coordinate placing) वर्गांकांत दाखविणें सुलभ व्हावें आणि असे कितीहि उपवर्ग भविष्यकाळांत निर्माण झाले तरी त्यांना सहजरीतीनें समश्रेणीदर्शक योग्य वर्गांक देतां यावेत म्हणून डॉ. रंगनाथन् यांनीं अष्टकयुक्तीची योजना तयार केली आहे.

ह्या युक्तीप्रमाणें वर्गाचे समानश्रेणींतील एकंदर उपवर्गांची रचना उप-

युक्तेच्या दृष्टीनें त्यांच्या महत्त्वाप्रमाणें करण्यांत येते. ही रचना करण्याकरितां ह्या प्रकरणांत ज्या इतर युक्तींची चर्चा केली आहे त्यांच्यापैकीं कांहींचा गरजेप्रमाणें उपयोग करावा लागतो व कित्येक वेळीं उपवर्गाची रचना रूढिनिष्ठ (Canonical) अशीहि करावी लागते. अशाप्रकारें अस्तित्वांत असलेल्या उपवर्गांची रचना योग्यप्रकारें केली म्हणजे त्याचा क्रम कायम टिकविण्याकरिता वर्गांकाची जी योजना करावी लागते, ती करतांना पहिल्या आठ उपवर्गांना १ ते ८ असें अंक ठरविण्यांत येतात. त्यानंतरच्या आठ उपवर्गांना ९१ ते ९८ असे अंक ठरविण्यांत येतात व पुन्हां पुढील आठ उपवर्गांना ९९१ ते ९९८ असे अंक ठरविण्यात येतात. याचा अर्थ असा कीं, ह्या सर्व उपवर्गांचे आठ-आठचे गट पाडण्यांत येतात. असे गट पुढीलप्रमाणें दाखवितां येतील.—

प्रथम अष्टक (First octave)	१,२	७,८
द्वितीय अष्टक (Second octave)	९१,९२ ...	९७,९८
तृतीय अष्टक (Third octave)	९९१,९९२ ...	९९७,९९८

ह्याप्रमाणें आपणांस कितीहि नवीन समान श्रेणी वर्ग निर्माण करावे लागले तरी ते करणें शक्य आहे. ज्या अष्टकात ९ हा अंक एकदांच येतो त्या अष्टकाला दुसरें अष्टक अशी संज्ञा आहे; कारण पहिल्या अष्टकाचे अंक १ ते ८ आहेत. तिसऱ्या अष्टकांतील अंकांत ९ हा अंक दोन वेळां येतो म्हणून त्या अष्टकाला तिसरें अष्टक अशी संज्ञा आहे. ह्याप्रमाणें अष्टकांच्या श्रेणीप्रमाणें ९ ह्या अंकाची श्रेणी वाढत जाते व इतर अंकांप्रमाणें ९ ह्या अंकाला कांहीं विशिष्ट मूल्य नसून तो केवळ अष्टकदर्शक एक चिन्ह आहे असें आपले लक्षांत येते.

वर जी समान श्रेणींतलि वर्गाच्या रचनेची योजना दिली आहे ती योजना वर्गीकरणाच्या उद्देशाप्रमाणें संबंधित वर्गाच्या अंगभूत विभाजन गुणांचा (Characteristics = differentiating qualities) उपयोग करून कृतींत आणण्यांत येते.

उदाहरणार्थ—

ख स्थापत्यशास्त्र ह्या वर्गांतील ख रचना (Building) ह्या उपवर्गाचे विभाग अष्टक युक्तीचे साहाय्यानें पुढीलप्रमाणें केले आहेत—

पहिलें अष्टक

१ भूकार्य (earth work)
२ पाया (foundations)
३ मजला (floor)
४ आधार (supports)
५ जिने (stair ways)
६ छप्पर (roofs)
७ खिडक्या (windows)
८ दारें (door)

दुसरें अष्टक

९१ घरकाम पाणीपुरवठा (Domestic water supply)
९२ घराचें गटार (House drainage)
९३ खेळती हवा (Ventilation)
९४ उष्णता साधन (Heating), थंडता साधन (Cooling)
९५ प्रकाश साधन (Lighting)
९८ स्वच्छता साधनें (Sanitary fittings)

तिसरें अष्टक

९९६ विजेपासून रक्षण (Lightning protection)

वरील तिन्हीं अष्टकाचे विभाजन गुण निरनिराळे आहेत. पहिल्या अष्टकाचा विभाजन गुण 'घराचा भाग' (Part), दुसऱ्या अष्टकाचा 'घरातील उपयुक्त साधनें' (Utilities) व तिसऱ्या अष्टकाचा संरक्षण (Protection) असे तिन्हीं अष्टकाचे निरनिराळे विभाजन गुण आहेत. असे निरनिराळ्या अष्टकाचे विभाग करण्यास निरनिराळे विभाजन गुण वापरावे लागतात म्हणून त्यांना विभाजन गुणाची माला (Trains of Characteristics) अशी संज्ञा दिली आहे व अशा विभाजन गुणाचे साहाय्यानें जे समान श्रेणीचे विभाग (Coordinate classes) निर्माण होतात त्या सर्वांच्या गटाला पंक्ति (Array) ही संज्ञा दिली आहे.

ह्या उदाहरणावरून ह्या पद्धतींत निरनिराळ्या वर्गांचे समान श्रेणी विभाग

(Coordinate classes) त्यांच्या अंगभूत विभाजन गुणमालिकांच्या (Trains of characteristics) साहाय्याने कसे तयार होतात हें सहज लक्षांत येईल.

कित्येक वेळीं दुसऱ्या अष्टकांतील वर्ग एकाच संज्ञेनें ओळखले जातात. अशा वेळीं त्या संज्ञादर्शक वर्गाला ९ हा अंक ठरविण्यांत येतो. क्वचित् प्रसंगीं अष्टक युक्तीच्या पद्धतीला सोडून उपविभागांच्या योजनेंत थोडा बदल करावा लागतो.

उदाहरणार्थ --

'श' अर्थशास्त्र ह्या वर्गाचे वादविषय (Problems) ह्या विभाजन गुणाचे साहाय्यानें जे भाग निर्माण होतात, त्यांतील ९ हा विभाग मजूर (Labour) ह्या वर्गाला ठरविला आहे. अशा वेळीं एक स्वतंत्र युक्ति वापरण्यांत येते. ती अशी. ९ ह्या वर्गाचे विभाग ९१ ते ९७ असे पुढीलप्रमाणें ठरविले आहे.

- श:९ मजूर (labour)
- श:९१ मजूर-पद्धत (labour-system)
- श:९२ मजूर बाजार (Labour market)
- श:९३ कसबी व बिनकसबी मजूर (Skilled and Unskilled labour)
- श:९४ मजुरांचें आरोग्य (Labour hygiene)
- श:९५ मजुरांचे सेवा निर्बंध (Service condition)
- श:९६ मजुरांचे संघ (Trade Unions)
- श:९७ मजुरांचे संप (Strikes)

वरील विभागानंतर ९८ हा विभाग मजूर ह्या वर्गाच्या नवीन उपवर्गांकरितां मुद्दाम राखून ठेवला आहे. त्याचे पुढें ९८१, ९८२ वगैरे उपविभाग करतां येतील. जसें—

- ९८ सामुदायिक करार (Collective agreement)
- ९८१ व्यवसाय संबंध (Industrial relations)

ह्या विभागांनंतर ९९१, ९९२ वगैरे विभाग अर्थशास्त्राच्या वादविषय ह्या

उर्जा मुखाच्या तिसऱ्या पंक्तीच्या (Third Order Array) विभागांकरितां वापरावयाचे आहेत.

जेव्हां ९ हा विभाग पहिल्याच अष्टकांत समाविष्ट करण्यानें कांहीं विशेष सोय होते असें वाटतें तेव्हांच अशा प्रकारची तात्पुरती योजना करण्यांत येते.

कित्येक वेळीं वरीलप्रमाणें अंकांचे साहाय्यानें उपविभाग केल्यानंतर पुढील विभाग (१) काल क्रम युक्तीनें (Chronological Device) अथवा (२) विषय युक्तीनें (Subject Device) करणें सोयीचें असतें; कारण तसे उपविभाग केल्यानें ते आपोआप स्मृतिसुलभ होतात. म्हणून जेव्हां अशा उपविभागांची आवश्यकता भासते तेव्हां अंकांच्या उपविभागांनंतर वर्णांच्या उपविभागांची योजना करण्यांत येते. ह्या वर्णांच्या उपविभागांचे जे वर दोन प्रकार दिले आहेत, त्यांपैकीं कालक्रम युक्तीनें तयार केलेल्या विभागांच्या गटाला अंत्य अष्टक (Last octave) अशी संज्ञा देण्यांत येते; व विषय युक्तीच्या गटाला वेष्टित अष्टक (Packeted octave) अशी संज्ञा देण्यांत येते.

असे विभाग कित्येक वेळीं ९ ह्या अंकाचे पुढेंसुद्धां (१) कालक्रम युक्तीनें (Chronological Device) अथवा (२) विषययुक्तीनें (Subject Device) करण्यांत येतात. अशा विभागांपैकीं कालक्रम युक्तीचे साहाय्यानें जे विभाग करण्यांत येतात त्यांना उत्पांत्य अष्टक (Penultimate octave) अशी संज्ञा देण्यांत येते; व विषय युक्तीचे साहाय्यानें जेव्हां असे विभाग करण्यांत येतात तेव्हां त्यांना उपान्त्य वेष्टित अष्टक अशी संज्ञा देण्यांत येते.

अशा विभागांचीं उदाहरणें पुढें दिलीं आहेत--

कालक्रम युक्तीचे साहाय्यानें केलेल्या उपान्त्य अष्टकाच्या विभागांचें उदाहरण पुढीलप्रमाणें आहे--

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
९५१	9N1	संकीर्ण शब्दार्थ विकास विज्ञान; शब्द-विज्ञान (Generalia semantics)
९५२	9N2	तर्कशुद्ध वाक्यरचना विद्या (Logical syntax)
९५३	9N3	गणित तत्त्वविद्या (Principia mathematics)

विषय युक्तीचे साहाय्यानें केलेल्या उपान्त्य वेष्टित अष्टकाच्या विभागांचें उदाहरण पुढीलप्रमाणें आहे. —

श१(ख)	स्थापत्यव्यवसाय अर्थशास्त्र (Economics of Engineering)	X9(D)
श१(घ)	रसायनकला व्यवसाय अर्थशास्त्र (Economics of Chemical Technology)	X9(F)
श१(ज्ञ)	कृषि अर्थशास्त्र (Agricultural Economics)	X9(J)
श१(ढ)	उपयुक्त कलांचें अर्थशास्त्र (Economics of Useful Arts)	X9(M)
श१(ल)	युद्धकाल अर्थशास्त्र (Wartime Economics)	X9(V)

उपान्त्य अष्टकाचे विभाग आणखी एका नवीन युक्तीचे साहाय्यानें करण्याची कल्पना डॉ. रंगनाथन् यांनीं *Annals of Library Science* ह्या नियतकालिकाच्या भाग २, अंक ३, सप्टेंबर १९५५ मध्यें पृष्ट ७२ वर मांडली आहे. ह्या युक्तीला त्यांनीं परिगणन युक्ति (Device of enumeration) असें नांव दिलें आहे. ह्या युक्तीची योजना त्यांनीं कांहीं विशिष्ट विषयांकरितां (Specials) केलेली आहे; व अशा विषयांच्या गटाला सुद्धां उपान्त्य अष्टकाचा गट त्यांनीं ठरविला आहे. जे उपविभाग एखाद्या वर्गाच्या उपान्त्य अष्टकांत समाविष्ट करण्याजोगे आहेत; परतु ज्यांना कालक्रम युक्तीनें अथवा विषय युक्तीनें वर्गांक तयार करतां येत नाहींत अशा उपविभागांचे वर्गांक तयार करण्याकरितांच ह्या युक्तीचा उपयोग करावयाचा आहे.

ह्या योजनेप्रमाणें रोमी मोठ्या अक्षरांपैकीं I व O हीं अक्षरें सोडून बाकीच्या चोवीस अक्षरांचा उपयोग स्मृतिसाहाय्यक युक्तीनें (Mnemonic device) १ ते ८ ह्या अंकांचा जसा उपयोग करण्यांत येतो तसा करावयाचा असें डॉ रंगनाथन् यांनीं सुचविलें आहे. याचा अर्थ असा कीं, ज्याप्रमाणें त्या युक्तींत प्रत्येक अंकाला कांहीं ठराविक अर्थबोधांचीं लाक्षण्यें योजिलीं आहेत तशी लाक्षण्यें रोमी चोवीस अक्षरांना योजावयाचीं आहेत. ह्या योजनेप्रमाणें प्रत्येक अक्षर कांहीं स्मरण साहाय्यक अर्थ संगतीनें (Mnemonic associations of meaning) वापरण्यांत येतें.

ह्या युक्तींचा उपयोग करून डॉ. रंगनाथन् यांनीं उपान्त्य अष्टकात समावेश करतां येण्याजोग्या विषयाचीं काहीं उदाहरणें दिलीं आहेत तीं त्याच्या नागरी रूपांतरित वर्गांकासुद्धा पुढें दिलीं आहेत—

क वास्तव C
(Physics)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
क९ऊ	C9B	कणवास्तव, सूक्ष्मवास्तव (Microphysics)
क९ऊ१	C9B1	कण (Molecule)
क९ऊ२	C9B2	अणु (Atom)
क९ऊ३	C9B3	परमाणुकेंद्र, अणुगर्भ (Nucleus)
क९ख१	C9D1	कमी उष्णमान (Low temperature)
क९ख८	C9D8	अति उष्णमान (High temperature)
क९घ१	C9F1	कमी शक्ति (Low potential)
क९घ८	C9F8	अति शक्ति (High potential)

झ कृषिशास्त्र J
(Agriculture)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नाव
झ९ख१	J9D1	मृत्तिकानिरहित कृषिकर्म (Soilless farming)
झ९ख२	J9D2	निर्जल कृषि (Dry farming)
झ९घ८	J9F8	श्रमपूर्ण कृषि, घनकृषि (Intensive farming)

ठ पशुविज्ञान λ
(Animal husbandry)

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	विषयाचें नांव
ठ९ल४.४	λ9V4:4	सेना पशु वैद्यक (Army veterinary)

दुय्यम छाया युक्ति, पडछाया युक्ति
(Auto Bias Device)

एका मुखातील एका वर्गाचा दुसऱ्या वर्गाशीं संबध दाखविणाऱ्या विषयाला योग्य वर्गांक तयार करता यावा म्हणून दुय्यम छाया युक्तीची योजना केली आहे एका विषयाचा त्याच मुखातील दुसऱ्या विषयाशीं संबध येणें म्हणजे एका विषयाची छाया दुसऱ्या विषयावर पडणें असें होतें, म्हणून ह्या युक्तीला मराठींत दुय्यम छाया अगर पडछाया युक्ति संज्ञा समर्पक वाटते.

ह्या युक्तीप्रमाणें पहिल्या विषयाचें बोधचिन्ह लिहिल्यावर आडवी रेघ (–) हे चिन्ह लिहावयाचें व त्यानतर दुसऱ्या विषयाचें बोधचिन्ह लिहावयाचें जसें—

'स' समाजशास्त्र ह्या वर्गाच्या व्यक्तित्व मुखाचे काहीं विभाग पुढील प्रमाणें आहेत.

स११ बालक
स१५ स्त्री
स३१ ग्रामीण ज्ञाति (Rural community)
स४९ कामकरी वर्ग (Working class)

समाजशास्त्रात "ग्रामीण बाल" (Rural child) व "कामकरी स्त्री" (Working class woman) असेहि विषय असू शकतील अशा विषयाचा वर्गांक तयार करताना पहिल्या विषयाचें बोधचिन्ह प्रथम लिहून त्याचें पुढें आडवी रेघ (–) हें दुय्यम छायाद्योतक चिन्ह लिहावयाचें व नतर दुसऱ्या विषयाचें बोधचिन्ह लिहावयाचें जसें--

स११–३१ ग्रामीण बालक
ह्या वर्गांकात
स११ = बालक
– = दुय्यम छायाद्योतक चिह्न
३१ = ग्रामीण ज्ञाति

∴ स११–३१ ह्या वर्गांकाचा अर्थ "ग्रामीण बालक" असा होतो. याचप्रमाणें स १५–४९ ह्या वर्गांकाचा अर्थ 'कामकरी स्त्री' असा होतो

ह्या युक्तीच्या योजनेमुळें एका विषयांतून जे अनेक विषय निर्माण होतात व त्यामुळे एकामागून एक अशा संबंधित विषयांची जी सांखळी (chain) निर्माण होते त्या सांखळीच्या वाढीला विशेष मदत होते. ह्या सांखळींतलि दुवे एखाद्या जिन्याच्या पायऱ्यांप्रमाणें असतात म्हणून तिला निश्रेणी म्हणजे जिना (staircase) ही संस्कृत संज्ञा डॉ. रंगनाथन् यांनीं ठरविली आहे. जिन्याच्या पायऱ्या जशा एका बाजूनें खालीं खालीं उतरत येतात व वरच्या पहिल्या पायरीपासून एकींतून दुसरी, दुसरींतून तिसरी अशा बाहेर आलेल्या आपणास दिसतात; त्याचप्रमाणें एका विषयांतून एकामागून एक असे निर्माण होणारे विषय असतात व अशा विषयांचा एक जिनाच निर्माण झालेला असतो म्हणून ह्या युक्तीला निश्रेणि युक्ति ही संज्ञा समर्पक आहे. अशा उपविषयांच्या पायऱ्या भावी काळांत कितीहि निर्माण झाल्या तरी त्यांना विशिष्ट वर्गांक योग्य प्रकारें देतां यावेत म्हणून डॉ. रंगनाथन् यांनीं दशांश अंक चिन्हांची योजना (Decimal Fraction Notation) व मुखपरिसूत्राची योजना (Facet Formula) यांचा समावेश आपल्या पद्धतींत केला आहे. ह्या योजनांना पोषक अशीच ही तिसरी पडछाया युक्ति आहे. ह्या तिन्ही योजनांमुळें आपणांस आवश्यकतेप्रमाणें नवीन नवीन उपविषयांना योग्य वर्गांक तयार करतां येतात. म्हणून ह्या योजनांनीं ह्या पद्धतीला पराकाष्ठेची निश्रेणि वृद्धि क्षमता (Infinite Hospitality in Chain) प्राप्त करून दिली आहे हें सिद्ध होतें.

प्रकरण १४ वें

आद्य ग्रंथ

(Classic)

वाङ्मयामध्यें निरनिराळ्या काळात, निरनिराळ्या देशांत व निरनिराळ्या भाषेंत कांहीं ठराविक ग्रंथ इतके मौल्यवान निर्माण होतात, कीं अशा ग्रंथापैकीं प्रत्येक ग्रंथ हा एक स्वतंत्र विषय असें मानून त्याचेवर इतर ज्ञानशाखांप्रमाणें बहुविध वाङ्मय निर्माण होतें. अशा ग्रंथाना श्रेष्ठ ग्रंथ, आर्ष ग्रंथ, चिरगहन ग्रंथ अथवा आद्य ग्रंथ (Classics) ही संज्ञा आहे. डॉ. रंगनाथन् यांनीं अशा ग्रंथांची इंग्रजींत व्याख्या पुढीलप्रमाणें केली आहे.- "A book which stimulates other books and literature on itself is a classic" "जो ग्रंथ स्वतःवर इतर ग्रंथ व वाङ्मय प्रवृत्त करतो तो आद्य ग्रंथ होय." अशा ग्रंथाना वाङ्मयांत कायमचें स्थान असतें. त्यांचा ग्रंथकार हा एक महान विभूति म्हणून समजला जातो आणि त्या ग्रंथकाराचें व्यक्तिमत्व त्या ग्रंथात ओतप्रोत भरलेलें असतें तो ग्रंथ म्हणजे एक स्वतंत्र महत्त्वाची ज्ञान-शाखाच निर्माण झालेली असते व तिनें एक स्वतंत्र विचारप्रणालीच उद्दीपित केलेली असते.

ज्या ग्रंथकाराचा निदान एकतरी ग्रंथ श्रेष्ठ असतो असा ग्रंथकार श्रेष्ठ ग्रंथकार अथवा आद्य ग्रंथकार (Classical Author) होय.

आद्य ग्रंथाच्या निरनिराळ्या आवृत्त्या, त्याच्या प्रत्येक टीकाग्रंथाच्या निरनिराळ्या आवृत्त्या आणि त्याच्या प्रत्येक टीकाग्रंथाचे जे उपटीका ग्रंथ असतात त्याच्या निरनिराळ्या आवृत्त्या एकत्र आणण्याकरितां व प्रत्येक टीकाग्रंथाच्या उपग्रंथाचा जो गट असतो त्याला टीकाग्रंथाशेजारींच स्थान देण्याकरिता, आणि अशा सर्व टीकाग्रंथाच्या गटाला त्याच्या आद्य ग्रंथाशेजारीं स्थान देण्याकरिता आणि अशा प्रत्येक आद्य ग्रंथांचा त्याच्या टीकाग्रंथांसह जो एक गट निर्माण होतो त्या गटाला त्याच वर्गाच्या इतर आद्य ग्रंथाशेजारीं स्थान देण्याकरितां आद्य ग्रंथ युक्तीची (Classic Device) योजना केलेली आहे.

ज्या विशिष्ट वर्गांत आद्य ग्रंथाची योजना करणें युक्त असेल अशा वर्गाच्या वर्गांकापुढें शं (x) हें बोधचिन्ह लिहावयाचें व त्यानंतर धर्मग्रंथ व ललितवाङ्मय ह्या वर्गाचे ग्रंथ सोडून इतर वर्गांतील आद्य ग्रंथ असेल तर ग्रंथकार मुख व आपणांस त्या ग्रंथकारानें एकच ग्रंथ लिहिला आहे अशी खात्री नसेल तर ग्रंथ मुख यांची योजना करावयाची.

आद्य ग्रंथाच्या वर्गांतील ग्रंथकार मुख व ग्रंथ मुख हीं व्यक्तित्व मुखें होत.

ग्रंथकार मुखांतील पहिल्या सोळा आद्य ग्रंथांचीं बोधचिन्हें प्राधान्य युक्तीप्रमाणें द्यावयाचीं व त्यानंतरच्या ग्रंथकारांचीं बोधचिन्हें कालक्रम युक्तीनें ललितवाङ्मय ह्या मुख्य वर्गांतील ग्रंथकाराच्या बोधचिन्हांप्रमाणें द्यावयाचीं.

ललितवाङ्मयांतील ग्रंथांप्रमाणेंच आद्य ग्रंथांचीं बोधचिन्हें ठरवावयाचीं.

ग्रंथांकानंतर पहिल्या १६ टीकाग्रंथांचे वर्गांक प्राधान्य युक्तीप्रमाणें द्यावयाचे व त्यानंतरच्या ग्रंथांचे ग्रंथांक कालक्रम युक्तीप्रमाणें द्यावयाचे.

द्वितीयश्रेणी टीकाग्रंथ, तृतीयश्रेणी टीकाग्रंथ यांचे बोधांक संबंधित टीका ग्रंथांकाच्या नंतर जोडावयाचे.

सर्व टीकाग्रंथांचीं मुखें व्यक्तित्व मुखें होत.

आद्य ग्रंथांची संख्या संस्कृत वाङ्मयांत बरीच असल्यामुळें त्यांना व त्यांच्या टीकाग्रंथांना स्वतंत्र वर्गांक ठरविणें हा एक फार महत्त्वाचा प्रश्न ह्या आद्य ग्रंथ युक्तीनें उत्तमप्रकारे सोडविला आहे, व ह्या युक्तीचा उपयोग करून जर अशा ग्रंथांची रचना केली तर ती रचना वाचकांना निस्संशय चांगली उपयुक्त होते.

उदाहरणार्थ—

डइशं१,१ चरकसंहिता LAx1,1

वरील वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें—

ड = शरीरशास्त्र (Medicine)

डइ = आयुर्वेद (ह्या वर्गांकांत इ हें बोधचिन्ह आयुर्वेदाचा इ. स. पूर्व २००० हा काळ दर्शवितें)

शं = आद्य ग्रंथ युक्ति दर्शक बोधचिन्ह.

१ = आयुर्वेदाचा पहिला श्रेष्ठ ग्रंथकार चरक याचा प्राधान्य युक्तीनें ठरविलेला बोधांक.

, = व्यक्तित्वदर्शक सयोगचिन्ह.

१ = चरकाचा पहिला ग्रथ.

∴ ३:३१,१ चरकाचा पहिला ग्रथ म्हणजेच चरकसहिता

ह्या ग्रथाच्या पहिल्या टीकाग्रथाचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें—

३:३१,१,१ पातञ्जल टीका.

वरील वर्गांकातील शेवटला अक १ हा चरकसहितेवरील पहिली टीका दर्शवितो

ह्याचप्रमाणें इतर आद्य ग्रथाना वर्गांक द्यावयाचे

प्रकरण १५ वें

अंगें

(Phases)

कांहीं विशिष्ट विषय (Specific subjects) फक्त एकाच मुख्य वर्गांतून निर्माण होतात; तर कांहीं दोन अथवा अधिक मुख्य वर्गांतून निर्माण होतात. डॉ. रंगनाथन् यांनीं अशा विविध विषयांना योग्य वर्गांक देतां यावेत म्हणून विशिष्ट विषयांचीं निरनिराळीं अंगें (Phases) कल्पिलीं आहेत व अशा अंगांना 'Phases' ही इंग्रजी संज्ञा त्यांनीं ठरविली आहे. ह्या संज्ञेची इंग्रजी व्याख्या डॉ. रंगनाथन् यांनीं पुढीलप्रमाणें केली आहे, "A Phase is that constituent of a subject which is derived wholly from a single main class". एकाच मुख्य वर्गांतून निर्माण झालेल्या विषयाचे अंगाला Phase ही संज्ञा आहे. Phase ह्या इंग्रजी संज्ञेला "आश्लेष" ही संस्कृत संज्ञा त्यांनीं ठरविली आहे. ह्या संज्ञेचा मराठी अर्थ 'संबंध' (Contact) असा होतो. ह्या मराठी अर्थापासून त्यांनीं जी इंग्रजी व्याख्या दिली आहे त्या व्याख्येंत गर्भित असलेला सर्व अर्थ ह्या शब्दांत नीट दिग्दर्शित होत नसल्यानें ह्या संज्ञेला "अंग" ही संज्ञा मराठीकरितां वापरावी असें वाटल्यावरून तिचा उपयोग येथें केला आहे.

एकाच मुख्य वर्गांतून निर्माण होणाऱ्या विशिष्ट विषयांना एक अंग दाखविणारा विशिष्ट विषय (One phased specific subject) अशी संज्ञा आहे. दोन मुख्य वर्गांतून निर्माण होणाऱ्या विशिष्ट विषयांना दोन अंगें दाखविणारा विशिष्ट विषय (Two phased specific subject) व दोन पेक्षां अधिक मुख्य वर्गांतून निर्माण होणाऱ्या विशिष्ट विषयांना दोन पेक्षां अधिक अंगें दाखविणारे विशिष्ट विषय (More than two phased specific subjects) अशी संज्ञा आहे. या वरून आपले असें लक्षांत येईल कीं, निरनिराळे विशिष्ट विषय निरनिराळीं अंगें दर्शवितात. कांहीं विशिष्ट विषय एकच अंग दर्शवितात; तर कांहीं अनेक अंगें दर्शवितात.

दृष्टिकोण अंग
(Biasing phase)

पहिल्या अंगाचें विवरण (exposition) ज्या विषयावर झुकलें आहे (biased) तो विषय दुसरें अंग दाखवीत असेल तर त्या अंगाला दृष्टि-कोण अंग अशी संज्ञा आहे. अशाप्रकारचें विवरण केवळ दुसऱ्या अंगानें दाखविलेल्या विषयाच्या तज्ज्ञांकरितां केलेलें असतें.

दृष्टिकोण अंगाला जोडणारे संयोगचिन्ह " ० " (शून्य) हें ठरविलें आहे.

दृष्टिकोण अंग दाखविणाऱ्या विशिष्ट विषयाला वर्गांक तयार करण्याच्या युक्तीला दृष्टिकोण युक्ति (Bias Device) असें म्हणतात.

उदाहरणार्थ—

गणितावरील पाठ्य ग्रंथांचा वर्गांक " ऊ " हा असेल परंतु त्यांपैकीं कांहीं ग्रंथ वास्तव शास्त्रज्ञांकरितां लिहिलेले असतील; तर कांहीं स्थापत्य शास्त्रज्ञांकरितां लिहिलेले असतील; व कांहीं निसर्गशास्त्रज्ञांकरितां लिहिलेले असतील. अशा विशिष्ट विषयांच्या ग्रंथांचे वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार करतां येतील—

ऊ०क	वास्तवशास्त्रज्ञांकरितां गणितशास्त्र (Mathematics for Physicists)	BOC
ऊ०ख	स्थापत्यशास्त्रज्ञांकरितां गणितशास्त्र (Mathematics for Engineers)	BOD
ऊ०च	निसर्गशास्त्रज्ञांकरितां गणित शास्त्र (Mathematics for Biologists)	BOG
ऊ०श	अर्थशास्त्रज्ञांकरितां गणित शास्त्र (Mathematics for Economists)	BOX

असे ग्रंथ जर दृष्टिकोण युक्तीनें निराळे दाखविले नाहींत तर ते गणिताच्या

इतर पाठ्यग्रंथांत मिसळून जातील व ज्या तज्ज्ञांना ते पाहिजे असतील त्यांना ते सहजरीतीनें देतां येणार नाहींत.

आंकडे शास्त्रावरील (Statistics) साधारण ग्रंथांना ऊ२८ हा वर्गांक आहे. परंतु अशा ग्रंथांत कांहीं ग्रंथ स्थापत्य शास्त्रज्ञांकरितां असतील; तर कांहीं मानसशास्त्रज्ञांकरितां असतील. अशा ग्रंथांना पुढीलप्रमाणें वर्गांक दिले तर त्यांच्या वाचकांना सहजरीतीनें दाखविणें सुलभ होईल.—

ऊ२८०ख स्थापत्य शास्त्रज्ञांकरितां आंकडे शास्त्र (Statistics for Engineers) B280D

ऊ२८०म मानसशास्त्रज्ञांकरितां आंकडे शास्त्र (Statistics for Psychologists) B28(S

कालिदासावरील टीकाग्रंथांचा वर्गांक द१५,२ख४०: चं असा असेल. अशा ग्रंथांपैकीं कांहीं ग्रंथ कालिदासाच्या ग्रंथांतील ज्योतिषाविषयीं माहिती देणारे ग्रंथ असतील; तर कांहीं त्याच्या ग्रंथांतील वेड्यांची माहिती देणारे असतील; कांहीं भाषाशास्त्रदृष्ट्या त्यांचा विचार करणारे असतील; तर आंकडेशास्त्राच्या पद्धतीनें त्यांतील शब्दाचा विचार करणारे कांहीं ग्रंथ असतील. असे टीका ग्रंथ सोयीच्या दृष्टीनें त्यांच्या विशिष्ट गटाप्रमाणें लावून ठेवणें फार आवश्यक आहे; म्हणून त्यांचें वर्गांक दृष्टीकोण युक्तीनें पुढीलप्रमाणें तयार करणें इष्ट आहे.—

नागरी वर्गांक		रोमी वर्गांक
द१५,२ख४०:चं०ऊ९	कालिदासाच्या ग्रंथांतील ज्योतिषाविषयीं माहिती देणारे ग्रंथ.	O15,2D40:g0B9
द१५,२ख४०:चं०स६३	कालिदासाच्या ग्रंथांतील वेड्यांचे विषयीं माहिती देणारे ग्रंथ.	O15,2D40:g0Y63

नागरी वर्गांक		रोमी वर्गांक
द१५,२ख४०:चं०न	भाषाशास्त्रदृष्ट्या कालिदासाच्या ग्रंथाचा विचार करणारे ग्रंथ.	O15,2D40:g0P
द१५,२ख४०:चं०न,३ ०ऊ२८	आंकडेशास्त्राच्या पद्धतीनें कालिदासाच्या ग्रंथांतील शब्दांचा विचार करणारे ग्रंथ	O15,2D40:g0P,3 0B28

वरील शेवटच्या उदाहरणांत दृष्टिकोण युक्तीचा दोनदां उपयोग करावा लागला आहे. अशा वेळीं वर्गांक फार लांब होतो हें खरें आहे. परंतु असा लांब वर्गांक तयार करण्याचे प्रसंग क्वचितच येतात. अशाप्रकारचे फार खोल विषयावर विवरण करणारे ग्रंथ अगदी तुरळक निघतात. मराठी वाङ्मयांत तर अजून असे ग्रंथ निघालेले नाहींत. इंग्रजी वाङ्मयांत असे कांहीं ग्रंथ निघालेले आहेत. वर्गांक कितीहि लांब झाला तरी असे विशिष्ट विषयावरील ग्रंथ इतर ग्रंथात दडून जाऊं नयेत व एकदम निराळे दाखवितां यावेत म्हणून असे विशिष्ट विषयाच्या ग्रंथांना विशिष्ट वर्गांक (Specific class numbers for specific subjects) देणें कित्येक वेळीं आवश्यक असतें. द्विबिंदु पद्धतीनें अशा विषयांना देण्यांत येणारे वर्गांक जगांत सध्यां ज्या कांहीं प्रमुख वर्गीकरण पद्धति आहेत त्या पद्धतीनें दिलेल्या वर्गांकापेक्षां बरेच लहान असतात.

साधन अंग
(Tool phase)

विशिष्ट विषयाच्या पहिल्या अंगाच्या विषयावरील विवाद प्रश्नांचा विचार दुसऱ्या अंगांतील विषयाचे साहाय्यानें केलेला असतो; तेव्हां दुसऱ्या अंगाला साधन अंग (Tool phase) अशी संज्ञा आहे.

साधन अंगाला जोडणारे संयोगचिन्ह " : " (द्विबिंदु) हें ठरविलें आहे.

प्रकरण १६ वें

इं संकीर्ण ग्रंथ सूचि

a Generalia Bibliography

ह्या वर्गाचें मुख परिसूत्र पुढीलप्रमाणें आहे.

इ [व्य], [व्य२] [व्य३], [व्य४]

ह्या परिसूत्रात

व्य हें चिन्ह प्रथम तल व्यक्तित्व मुख दर्शवितें ह्या मुखाला साधन मुख (Material Facet) अशी संज्ञा आहे

व्य२ हें चिन्ह द्वितीय तल व्यक्तित्व दर्शवितें. ह्या मुखाला ग्रंथ सूचि प्रकार मुख अशी संज्ञा आहे. (Kind of Bibliography Facet)

व्य३ हें चिन्ह तृतीय तल व्यक्तित्व मुख दर्शवितें. ह्या मुखाला भूभाग मुख अशी संज्ञा आहे. (Area Facet)

व्य४ हें चिन्ह चतुर्थ तल व्यक्तित्व मुख दर्शवितें ह्या मुखाला काल मुख (Date Facet) अशी संज्ञा आहे

प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाचे म्हणजे साधन मुखाचे विभाग पुढील प्रमाणें होत —

१	उत्पादनाच्या प्रकाराप्रमाणें (By mode of production)
११	पट, शिला, ताम्रपट (Tablet)
१२	हस्तलिखित (Manuscript)
१२८	पुरावृत्त (Archive)
१३	ध्वनिग्रंथ, नादग्रंथ (Sound book)
१४	मुद्रित ग्रंथ (Printed book)
१५	प्रकाश-पुनरुत्पत्ति (Photo reproduction)
१५१	सूक्ष्म (Micro)

१५११ सूक्ष्म-मुद्रा (Film strip)
१५१२ सूक्ष्म-मुद्रा-पट (Film roll)
१५२ ऋजुचित्र (Photostat)
१७ नकाशा (Map)
१८ उत्थापितमुद्रा (Raised type)
२ अक्षरांच्या लिपीच्या प्रकाराप्रमाणें (By script)
३ भाषेप्रमाणें (By language)
४१ संदर्भ साधन (Reference material)
४३ नियतकालिक (Periodical)
४५ वर्तमानपत्र (Newspaper)
४६ मनरंजनात्मक (Recreative)
४७ विशेषाधिकार, सनद, हक्क (Patent)
५ उत्पादनाच्या अधिकारी सत्तेप्रमाणें (By agency of production)
५५ सरकार (Government)
५८ खासगी (Private)
६ प्रकाशनाच्या काळाप्रमाणें (By age of publication)
६१ पुरातन (Old)
६६ प्रचलित (Current)
७ *संस्करणाप्रमाणें (By edition)*
७१ प्रथम (First)
७४ निषिद्ध (Proscribed)
७५ उत्कृष्ट साधनयुक्त (Deluxe)
७७ स्वाक्षरी (Autograph)
९५ भाषांतर (Translation)

इं ह्या संकीर्ण ग्रंथ सूचीच्या बोधचिन्हाला प्रथम तल व्यक्तित्व विभाग जोडले असतां पुढीलप्रमाणें सूचींचे वर्गांक तयार होतात—

१ उत्पादनाच्या प्रकाराप्रमाणें

इं११ ताम्रपट सूचि
इं१२ हस्तलिखितांची सूचि

ई१२८ पुरावृत्तांची सूचि
इ१३ ध्वनिग्रंथांची सूचि
ई१४ मुद्रित ग्रथांची सूचि
ई१५ प्रकाश-पुनरुत्पत्तींची सूचि
ई१५११ सूक्ष्म-मुद्रांची सूचि
ई१५१२ सूक्ष्म-मुद्रा-पटांची सूचि
ई१५२ ऋजुचित्र सूचि
ई१७ नकाशांची सूचि

२ अक्षरांच्या लिपींच्या प्रकाराप्रमाणें

अमूक एका लिपींत छापलेल्या प्रकाशनांची सूचि असेल तर २ ह्या अक्षरांच्या लिपीच्या प्रकाराच्या बोधचिन्हापुढें निरनिराळ्या भाषाच्या ज्या लिपी आहेत त्या भाषांचे बोधांक भाषाविभाग तक्त्याप्रमाणें लिहावेत म्हणजे त्या लिप्यांमधील प्रकाशनांची सूचि असा अर्थ होईल. जसे.—

इ२१२ रोमी लिपींतील प्रकाशनांची सूचि (ह्या वर्गांकांत १२ हा भाषाविभाग तक्त्याप्रमाणें लॅटिन भाषेचा बोधांक आहे.)
इ२१३ ग्रीक लिपींतील प्रकाशनाची सूचि (ह्या वर्गांकांत १३ हा ग्रीक भाषादर्शक बोधांक आहे.)
ई२१५ नागरी लिपींतलि प्रकाशनाची सूचि (ह्या वर्गांकांत १५ हा संस्कृत भाषादर्शक बोधाक आहे.
ई२२८ अरेबिक लिपींतील प्रकाशनाची सूचि (ह्या वर्गांकांत २८ हा अरेबिक भाषादर्शक बोधांक आहे)
ई२३३ कानडी लिपींतील प्रकाशनांची सूचि (ह्या वर्गांकांत ३३ हा कानडी भाषादर्शक बोधांक आहे.)

३ भाषेप्रमाणें

अमूक एका भाषेंतील प्रकाशनाची सूचि असेल तर ३ ह्या भाषा विभाग दर्शक बोधांकापुढें ज्या भाषेंतील ग्रथांची सूचि असेल त्या भाषेचा बोधांक भाषाविभाग तक्त्याप्रमाणें लिहावा म्हणजे त्या भाषेंतलि प्रकाशनांची सूचि असा अर्थ होईल. जसें—

व्यक्तित्व मुखदर्शक स्वल्पविराम (,) हें चिन्ह लिहावें व नतर योग्य तो द्वितीय तल व्यक्तित्व अक वापरावा. जसें—

इं१४,१ ठराविक भूभाग विभागातील आणि भूभाग विभागांविषयींच्या मुद्रित ग्रंथाची सूचि.

इं१४,२ ठराविक भूभाग विभागांतील मुद्रित ग्रथाची सूचि.

तृतीय तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग म्हणजे भूभाग विभाग भभाग विभागांच्या तक्त्याप्रमाणें वापरावेत.

जेव्हा द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखातील विभाग १ अथवा २ असेल तेव्हां साधारणपणें भूभाग मुखाचा विभाग हा सबंधित देश दर्शक असावा व आवश्यकतेप्रमाणें भूभाग मुखाचा विभाग वाढवावा.

जसें —

इं१४,१२ भारतांतील आणि भारताविषयींच्या मुद्रित ग्रंथांची सूचि.

इ१४,१२३ मुंबई राज्यांतील आणि मुंबई राज्याविषयींच्या मुद्रित ग्रथांची सूचि.

इ१४,२२ भारतातील मुद्रित ग्रंथांची सूचि.

इ१४,२२३ मुंबई राज्यातील मुद्रित ग्रंथांची सूचि.

द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखांतील इतर विभागाचे बाबतींत मूळ क्षेत्राच्या भूभाग विभागाचा बोधांक वापरावा.

जसें —

इं१४,३२३ मुंबई राज्याविषयींच्या मुद्रित ग्रथांची सूचि.

इ१४,४२३ मुंबई राज्यातिल ग्रंथालयातील मुद्रित ग्रथाची सूचि.

इ१४,५२३ मुंबई राज्यातील ग्रथविक्रेत्यांनीं तयार केलेली मुद्रित ग्रथांची सूचि.

इ१४,७२३ मुंबई राज्यातील प्रकाशन सस्थांच्या मुद्रित ग्रंथांची सूचि.

चतुर्थ तल व्यक्तित्व मुख अथवा काल मुख

चतुर्थ तल व्यक्तित्व मुखाचे विभाग म्हणजे काल विभाग, काल विभागाच्या तक्त्याप्रमाणें वापरावेत.

तृतीय तल व्यक्तित्व विभागापुढें म्हणजे भूभाग विभागापुढें व्यक्तित्व विभाग दर्शक स्वल्पविराम (,) हें चिन्ह लिहावें व नंतर योग्य तो चतुर्थ तल व्यक्तित्व मुखांतलि बोधांक वापरावा.

जेव्हां द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखांतील विभाग १,२ अथवा ३ असेल, तेव्हां काल मुखाचा विभाग दोन अंकांचा असावा.

जसें:—

इं१४,१२,थ५	भारतांतील आणि भारताविषयींच्या मुद्रित ग्रंथांची इ. स. १९५० पर्यंतची सूचि.
इं१४,१२३,थ५	मुंबई राज्यांतील आणि मुंबई राज्याविषयींच्या मुद्रित ग्रंथांची इ. स. १९५० पर्यंतची सूचि.
इं१४,२२,थ५	भारतांतील इ. स. १९५० पर्यंतच्या मुद्रित ग्रंथांची सूचि.
इं१४,२२३,थ५	मुंबई राज्यांतील इ. स. १९५० पर्यंतच्या मुद्रित ग्रंथांची सूचि.
इं१४,३२,थ५	भारताविषयींच्या मुद्रित ग्रंथांची इ. स. १९५० पर्यंतची ग्रंथ सूचि.
इं१४,३२३,थ५	मुंबई राज्याविषयींच्या मुद्रित ग्रंथांची इ. स. १९५० पर्यंतची सूचि.

जेव्हां द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखांतील विभाग ४ (ग्रंथालय सूचि)असेल, तेव्हां ज्या ग्रंथालयाची सूचि असेल त्या ग्रंथालयाचा प्रकारदर्शक बोधांक ग्रंथालयशास्त्र ह्या वर्गाच्या प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाप्रमाणें वापरावा. जसें.—

इं,४१३	राष्ट्रीय ग्रंथालय सूचि
इं,४१४	प्रादेशिक ग्रंथालय सूचि
इं,४१५	घटकराज्य मध्यवर्ति ग्रंथालय सूचि
इं,४१६	घटकराज्य प्रादेशिक ग्रंथालय सूचि
इं,४२	स्थानिक सार्वजनिक ग्रंथालय सूचि
इं,४२१	जिल्हा सार्वजनिक ग्रंथालय सूचि
इं,४२२	शहर सार्वजनिक ग्रंथालय सूचि

वरील प्रकारच्या ग्रंथालयांतील मुद्रित ग्रंथांच्या सूचींचे वर्गांक पुढील-प्रमाणें होतील.—

ई१४,४१३ राष्ट्रीय ग्रंथालयांतील मुद्रित ग्रंथांची सूचि
ई१४,४१४ प्रादेशिक ग्रंथालयांतील मुद्रित ग्रंथांची सूचि
ई१४,४१५ घटकराज्य मध्यवर्ति ग्रंथालयांतील मुद्रित ग्रंथांची सूचि.

वरील प्रमाणें द्वितीय तल व्यक्तित्वमुखाच्या ४ ह्या विभागापुढें ग्रंथालय प्रकारदर्शक बोधांक लिहिल्यावर तृतीय तल व्यक्तित्व मुखदर्शक स्वल्पविराम (,) हें चिन्ह लिहावें व त्यानतर ज्या भूभागांत तें ग्रथालय असेल त्या भूभागविभागाचा बोधांक भूभागविभागांच्या तक्त्याप्रमाणें लिहावा.

जसें.—

ई,४१३,२ भारतीय राष्ट्रीय ग्रंथालय सूचि.
ई,४१४,२ भारतीय प्रादेशिक ग्रंथालय सूचि.
ई,४१५,२३ मुंबई राज्य मध्यवर्ति ग्रंथालय सूचि.
ई,४१६,२३ मुंबई राज्य प्रादेशिक ग्रंथालय सूचि.
ई,४१६,२३३ महाराष्ट्र प्रादेशिक ग्रंथालय सूचि.

वरीलप्रमाणें वर्गांक तयार झाल्यावर, तृतीय तल व्यक्तित्व मुखापुढें चतुर्थ तल व्यक्तित्व मुखदर्शक स्वल्पविराम (,) चिन्ह लिहून त्यापुढें ग्रंथालयाच्या स्थापना-वर्षाचा बोधांक काल विभाग तक्त्याप्रमाणें लिहावा. जसें—

ई,४१३,२,य०३ भारतीय राष्ट्रीय ग्रंथालय सूचि
ई४१५,२३,य४७ मुंबई राज्य मध्यवर्ति ग्रंथालय सूचि
ई४१६,२३३,य४७ महाराष्ट्र ग्रंथालय सूचि

द्वितीय तल व्यक्तित्व विभाग ५ व ७ यांच्यापुढें ठराविक भूभाग विभागांचा बोधांक लिहिल्यावर चतुर्थ तल व्यक्तित्व विभागदर्शक स्वल्पविराम (,) चिन्ह लिहावें व नंतर ज्या ग्रंथविक्रेत्याची अथवा प्रकाशन संस्थेची सूचि असेल त्या संस्थेच्या नांवाचें आद्याक्षर वर्णानुक्रम युक्तीप्रमाणें (Alphabetical Device) लिहावें. जसें—

ई१४,५२३,ता तारापोरवाला ग्रंथ विक्रेत्याची सूचि
ई१४,७२३,ढ ढवळे प्रकाशन संस्थेची सूचि

प्रकरण १७ वें

२ ग्रंथालय शास्त्र

2 Library Science

ग्रंथालयशास्त्राच्या वर्गीकरणाचें मुख परिसूत्र तीन मुखांचें आहे. पहिलें व्यक्तित्व मुख (Personality Facet) अथवा ग्रंथालय प्रकार मुख (Kind of Library Facet), दुसरें साधन मुख (Material Facet) अथवा संग्रह प्रकार मुख (Kind of Collection Facet) व तिसरें ऊर्जा मुख (Energy Facet) अथवा वादविषय मुख (Problem Facet) अशी तीन मुखें होत ह्या मुखत्रयीचें परिसूत्र पुढीलप्रमाणें होय—

२[व्य], [सा] : [ऊ]

व्यक्तित्व मुख म्हणजे ग्रंथालय प्रकार मुखाच्या मूलभूत विभागाचें कोष्टक पुढीलप्रमाणें आहे. --

१	स्थानातीत, स्थानपर (Translocal)
११	जग, विश्व (World)
१३	राष्ट्र (Nation)
१४	प्रदेश (Region)
१५	घटकराज्य (State)
–१६	घटकराज्य प्रादेशिक विभाग (Division)
२	स्थानिक (Local)
२१	जिल्हा (District)
२२	शहर (City)
३	विद्यालयीन (Academical)
३१	प्राथमिक शाळा (Elementary School)
३२	दुय्यम शाळा (Secoudary School)
३३	महाविद्यालय (College)

३४ विद्यापीठ (University)
३६ संशोधन (Research)
४ व्यवसाय (Business)
४२ उद्योग (Industry)
४४ वर्तमानपत्र कचेरी (News paper office)
४५ व्यापार (Commerce)
४८ सरकारी खातें (Government Department)
४(प) धार्मिक (Religious)
४(श८) विमा (Insurance)
४(स५) { जनसंबंध, लोकसंबंध } (Public relation)
५ वर्गणी (Subscription)
६ विशिष्ट घटक (Special class)
६१ शिशु (Child)
६३ कैदी, बंदिवान (Prisoner)
६४ रुग्णालय (Hospital)
६५ महिला (Women)
६८ अंध (Blind)
६९५ नाविक (Sea farer)
७ खासगी (Private)
९१ संयोग (Contact)

साधन मुखाच्या अथवा संग्रह प्रकार मुखाच्या विभागांचें कोष्टक पुढील-प्रमाणें आहे—

१ *उत्पत्ति प्रकाराप्रमाणें (By mode of Production)*
११ पट, शिला (Tablet)
ताम्रपट
१२ हस्तलिखित (Manuscript)
१२८ पुरावृत्त (Archive)
१३ ध्वनि ग्रंथ, नाद ग्रंथ (Sound book)

१४ मुद्रित ग्रंथ (Printed book)
१५ प्रकाश-पुनरुत्पत्ति (Photo-reproduction)
१५१ सूक्ष्म-पुनरुत्पत्ति (Micro reproduction)
१५११ सूक्ष्म-मुद्रा (Film strip)
१५१२ ऋजुचित्र (Photostat)
१७ नकाशा (Map)
१८ उत्थापित-मुद्रा (Raised type)
२ अक्षरांच्या लिपीच्या प्रकाराप्रमाणें (By script)
३ भाषेप्रमाणें (By language)
४१ संदर्भ साधन (Reference material)
४३ नियतकालिक (Periodical)
४५ वर्तमानपत्र (News paper)
४६ मनरंजनात्मक (Recreative)
४७ विशेषाधिकार, सनद, हक्क (Patent)
५ उत्पादनाच्या अधिकारी सत्तेप्रमाणें (By agency of production)
५५ सरकार (Government)
५८ खासगी (Private)
६ प्रकाशनाच्या कालाप्रमाणें (By age of publication)
६१ पुरातन, प्राचीन (Old)
६६ प्रचलित (Current)
७ संस्करणाप्रमाणें (By edition)
७१ पहिलें संस्करण (First edition)
७४ बहिष्कृत संस्करण (Proscribed edition)
७५ उत्कृष्ट कागद व बाधणीयुक्त प्रकाशनें (Deluxe)
७७ स्वाक्षरी (Autograph)
९५ भाषांतर (Translation)

ऊर्जा मुखाच्या अथवा वादविषयक मुखाच्या विभागांचें कोष्टक पुढीलप्रमाणें आहे.—

१ ग्रंथ निवड (Book selection)
२ संघटना (Organisation)
३ कार्य, अधिकार (Function)
४ सहकार (Cooperation)
५ तांत्रिक उपचार (Technical treatment)
५१ वर्गीकरण (Classification)
५५ सूचीकरण (Cataloging)
६ संचारण, देवघेव (Circulation)
६१ पाहणी, तपासणी (Consultation)
६२ उसनवारी देवघेव (Lending)
७ संदर्भसेवा (Reference service)
८ व्यवस्था (Administration)
८१ निवड (Selection)
८११ प्राप्तिस्थान (Source)
८१५ करार (Indent)
८२ आदेशन (Order)
८४ दाखलनोंद (Accessioning)
८५ संस्करण (Preparation)
८८ रक्षण, प्रतिपालन (Maintenance)

व्यक्तित्व मुखाचे विभाग २ ह्या ग्रंथालयशास्त्राच्या बोधांकाला जोडले असतां पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार होतात. —

२१३ राष्ट्रीय ग्रंथालय (National library)
२२१ जिल्हा ग्रंथालय (District library)
२२२ शहर ग्रंथालय (City library)

साधनमुखाचे विभाग २ ह्या ग्रंथालयशास्त्राच्या बोधांकाला जोडण्यापूर्वी साधन मुखदर्शक (;) हें संयोगचिन्ह लिहावें व नंतर ते विभाग लिहावेत.

जसें,—

२;१४ मुद्रित ग्रंथांचें ग्रंथालय

२;३ भाषिक ग्रंथालय
२;३१५५ मराठी ग्रंथांचें ग्रंथालय
२;४५ वर्तमानपत्रांचें ग्रंथालय

ऊर्जा मुखाचे विभाग २ ह्या ग्रंथालयशास्त्राच्या ग्रंथांकाला जोडण्यापूर्वी ऊर्जामुखदर्शक (:) हें बोधचिन्ह लिहावें व नंतर ते विभाग लिहावेत.

जसें --

२:१ ग्रंथ निवड
२:५१ ग्रंथांचें वर्गीकरण
२:६ देवघेव काम
२:७ संदर्भ सेवा
२:८ ग्रंथालय व्यवस्था

निरनिराळ्या प्रकारच्या ग्रंथालयांना वर्गांक तयार करतांना प्रथम विशिष्ट ग्रंथालय प्रकार दर्शक बोधचिन्ह लिहावें व नंतर ज्या स्थलांतलें तें ग्रंथालय असेल त्या स्थलाचा बोधांक स्थल दर्शक (.) ह्या संयोगचिन्हानंतर लिहावा. स्थलदर्शक बोधांकाचे नंतर संस्थादर्शक 'खं' हें सामान्य उपविभागाचें चिन्ह व्यक्तित्व दर्शक (,) संयोग चिन्हानंतर लिहावें; व नंतर ग्रंथालयाच्या स्थापनावर्षाचा बोधांक काल विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें लिहावा.—

उदाहरणें—

२१३.२,खंय०३	भारतीय राष्ट्रीय ग्रंथालय (स्थापना इ. स. १९०३)
२१५.२३,खंय४७	मुंबई राज्य मध्यवर्ति ग्रंथालय (स्थापना इ. स. १९४७)
२१६.२३३खंय४७	महाराष्ट्र प्रादेशिक ग्रंथालय (स्थापना इ. स. १९४७)
२३४.२,खंय१६	भारतीय महिला विद्यापीठ ग्रंथालय (स्थापना इ. स. १९१६)

२३४.२,खय२१ टिळक राष्ट्रीय विद्यापीठ ग्रंथालय
(स्थापना इ. स. १९२१)

२३४.२३३,खय४८ पुणें विद्यापीठ ग्रथालय
(स्थापना इ. स. १९४८)

वरीलपैकी उदाहरणार्थ एका वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें केली आहे.—

२१३.२खंय०३ भारतीय राष्ट्रीय ग्रथालय.

ह्या वर्गांकांत

२ = ग्रंथालयशास्त्र
१३ = राष्ट्रीय
. = स्थल मुखदर्शक संयोगचिन्ह
२ = भारत
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह
ख = संस्थादर्शक सामान्य उपविभाग
य०३ = इ. स. १९०३ (भारतीय राष्ट्रीय ग्रंथालयाचें स्थापनावर्ष)

व्यक्तित्व मुखांतील कोणताहि बोधांक घेऊन त्याचेपुढें ऊर्जामुखांतील बोधांक लिहिले म्हणजे पुढीलप्रमाणें वर्गांक होतात.-

२३४:५१ विद्यापीठ ग्रथालयांतलें वर्गीकरण

२३४:७ विद्यापीठ ग्रथालयांतली संदर्भसेवा

विशिष्ट वर्गीकरणपद्धतींना कालक्रमयुक्तीनें पुढीलप्रमाणें वर्गांक देतां येतात.—

२:५१ट दशांश वर्गीकरणपद्धति (Decimal classification scheme)

२:५१ट९ विस्तारशील वर्गीकरणपद्धति (Expansive classification scheme)

२:५१ट९६ सार्वत्रिक दशांश वर्गीकरणपद्धति (Universal Decimal classification scheme)

२:५१५	काँग्रेस लायब्ररीची वर्गीकरण पद्धति (Library of Congress Classification Scheme)
२:५१५२	द्विबिंदु वर्गीकरण पद्धति (Colon Classification Scheme)
२:५१५३४	वाङ्मयरचना वर्गीकरण पद्धति (Bibliographic Classification Scheme)

विशिष्ट सूचि नियमावलि (Catalogue Code) कालक्रम युक्तीनें पुढीलप्रमाणें निराळी दाखवितां येते—

२:५५५०८	अमेरिकन ग्रथालय संघाची सूचि नियमावलि (ALA Catalogue Code)
२:५५५३४	वर्गीकृत सूचि नियमावलि (Classified Catalogue Code)

साधन मुखांतील बोधांकाचा व ऊर्जामुखातील बोधाकांचा उपयोग करून पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार करतां येतात.—

२,४५:६	वर्तमानपत्रांची देवघेव
२३१;१४:१५	प्राथमिक शाळेतील मुद्रित ग्रथाची सूचि
२३३;१७:५५	महाविद्यालय ग्रथालयांतील नकाशांचें सूचीकरण

आपणांस ' अर्थशास्त्राचें द्विबिंदु वर्गीकरण ' ह्या विषयाला वर्गांक तयार करावयाचा असेल तर तो पुढीलप्रमाणें तयार होतो. —

२:५१५२,श

ह्या वर्गांकांत

२	= ग्रंथालयशास्त्र
:	= ऊर्जा मुखाचें संयोगचिन्ह
५१	= वर्गीकरण
५१५२	= द्विबिंदु वर्गीकरण
,	= व्यक्तित्व मुखाचें संयोगचिन्ह
श	= अर्थशास्त्र

ऊर्जा मुखाला ": श" अर्थशास्त्र हा जो विभाग जोडला आहे तो द्वितीय आवृत्ति व्यक्तित्वमुखाचा (Second round personality facet) विभाग म्हणून जोडला आहे; कारण '२' ग्रंथालयशास्त्र ह्या मुख्य वर्गाच्या बोधांकांना जे व्यक्तित्व मुखाचे विभाग जोडावयाचे असतात ते प्रथम तल (First Level) अथवा प्रथम आवृत्ति (First Round) व्यक्तित्व-मुखाचे विभाग म्हणून जोडले जातात. प्रथम तल व्यक्तित्व मुखानंतर व ऊर्जा-मुखाचें पूर्वी पुन्हां व्यक्तित्व मुखाचा उपयोग करावा लागला तर त्या व्यक्तित्व मुखांना द्वितीय तल, तृतीय तल व्यक्तित्व मुख अशी संज्ञा आहे.

आणखी कांहीं वर्गांकांचीं उदाहरणें.

२३४:८१ विद्यापीठांतील ग्रंथांची निवड (Book selection in a university library)

२६८:८८ अंधांच्या ग्रंथालयांतील प्रतिपालन कार्य (Maintenance work in libraries for the blind)

विशिष्ट ग्रंथालयांतील ग्रंथालय कामाचे पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार करतां येतात.

२३४:८१·२३३,खं१४८ पुणें विद्यापीठग्रंथालयांतलें ग्रंथ निवडीचें काम

२३४:५१·२३३,खंप४८ पुणें विद्यापीठग्रंथालयांतलें वर्गीकरणाचें काम

२३४:७·२३३,खंप४८ पुणें विद्यापीठग्रंथालयातर्फे संदर्भ काम

विशिष्ट विषयाच्या ग्रंथालयाचे वर्गांक पुढीलप्रमाणें करतां येतात—

२३६(लर)·२३३,खंय१० भारत इतिहास संशोधक मंडळाचें ग्रंथालय

वरील वर्गांकांत 'लर' याचा अर्थ भारताचा इतिहास. हें बोधचिन्ह "विषय युक्तीनें" (Subject Device) २३६ (संशोधन संस्थेचें ग्रंथालय) ह्या बोधचिन्हाला जोडल्यामुळें भारताच्या इतिहासाचें संशोधन करणाऱ्या संस्थेचें ग्रंथालय असा अर्थ होतो व पुढील २३३,खंय१० ह्या बोधचिन्हाचा अर्थ महाराष्ट्रांत इ. स. १९१० मध्यें स्थापन झालेली संस्था. म्हणून

२३६(ल२).२३३,खंय१० ह्या वर्गांकाचा अर्थ भारत इतिहास संशोधक मंडळाचें ग्रंथालय असा होतो.

वरीलप्रमाणें आणखी काहीं विशिष्ट विषयांच्या ग्रंथालयांचे वर्गांक दिले आहेत.

२४४.२३३,खंढ८	केसरी मराठा ग्रंथालय
२४४(य).२३३,खंय	भारतसेवक समाज ग्रंथालय (Servants of India Society's Library)
२४४.२३३,खंप३२	सकाळसंस्था ग्रंथालय

वरील वर्गांकांत ग्रंथालयांचें स्थापना वर्षाचा बोधांक न देतां त्यांच्या स्थापनेचा फक्त कालक्रम बोधांक दिला आहे; कारण हीं सर्व ग्रंथालयें एकाच स्थानांतील असल्यामुळें प्रत्यक्ष स्थापनावर्षाचा बोधांक देण्याची आवश्यकता नाहीं.

ऊर्जा मुखाला " श " अर्थशास्त्र हा जो विभाग जोडला आहे तो द्वितीय आवृत्ति व्यक्तित्वमुखाचा (Second round personality facet) विभाग म्हणून जोडला आहे; कारण ' २ ' ग्रंथालयशास्त्र ह्या मुख्य वर्गाच्या बोधांकांना जे व्यक्तित्व मुखाचे विभाग जोडावयाचे असतात ते प्रथम तल (First Level) अथवा प्रथम आवृत्ति (First Round) व्यक्तित्व-मुखाचे विभाग म्हणून जोडले जातात. प्रथम तल व्यक्तित्व मुखानंतर व ऊर्जा-मुखाचें पूर्वी पुन्हां व्यक्तित्व मुखाचा उपयोग करावा लागला तर त्या व्यक्तित्व मुखांना द्वितीय तल, तृतीय तल व्यक्तित्व मुख अशी संज्ञा आहे.

आणखी कांहीं वर्गांकांचीं उदाहरणें.

२३४:८१	विद्यापीठांतील ग्रंथाची निवड (Book selection in a university library)
२६८'८८	अंधांच्या ग्रंथालयांतील प्रतिपालन कार्य (Maintenance work in libraries for the blind)

विशिष्ट ग्रंथालयांतील ग्रंथालय कामाचे पुढीलप्रमाणें वर्गांक तयार करता येतात.

२३४:८१·२३३,खय४८	पुणें विद्यापीठग्रंथालयांतलें ग्रंथ निवडीचें काम
२३४:५१·२३३,खंय४८	पुणें विद्यापीठग्रंथालयांतलें वर्गीकरणाचें काम
२३४:७ २३३,खंय४८	पुणें विद्यापीठग्रंथालयातर्फे संदर्भ काम

विशिष्ट विषयाच्या ग्रंथालयाचे वर्गांक पुढीलप्रमाणें करतां येतात—

२३६(लर) २३३,खंय१०	भारत इतिहास संशोधक मंडळाचें ग्रंथालय

वरील वर्गांकांत ' लर ' याचा अर्थ भारताचा इतिहास. हें बोधचिन्ह " विषय युक्तीनें " (Subject Device) २३६ (संशोधन संस्थेचें ग्रंथालय) ह्या बोधचिन्हाला जोडल्यामुळें भारताच्या इतिहासाचें संशोधन करणाऱ्या संस्थेचें ग्रंथालय असा अर्थ होतो व पुढील २३३,खंय१० ह्या बोधचिन्हाचा अर्थ महाराष्ट्रात इ. स. १९१० मध्यें स्थापन झालेली संस्था म्हणून

" मराठी भाषेंतील मुद्रित ग्रंथांची सूचि देणारें भारतांतील इ. स. १९३४ मध्यें सुरू झालेलें नियतकालिक " म्हणजेच श्री. दंडवते यांचे " अभिप्राय संग्राहक "

(२) दाते (शंकर गणेश).

मराठी ग्रंथसूचि. (१८००–१९३७).

प्रकाशन वर्ष १९४३.

इं१४–३१५५,२२,थ३७

ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.

इं = संकीर्ण ग्रंथसूचि.

१४ = प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या " मुद्रित ग्रंथ " ह्या विभागाचें बोधचिन्ह.

– = एकाच मुखांतील एका वर्गाचा दुसऱ्या वर्गाशीं संबंध दाखविणारें दुय्यम छाया युक्तीचें चिन्ह.

३ = प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या भाषादर्शक विभागाचें बोधचिन्ह.

१५५ = मराठी भाषा (भाषाविभाग कोष्टकाप्रमाणें)

, = व्यक्तित्वदर्शक संयोगचिन्ह.

२ = द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखाचा " ठराविक भूभाग विभागांतील प्रकाशनें " हा विभाग.

२ = भारत

, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह.

थ३७ = इ. स. १९३७(ज्या वर्षापर्यंत मुद्रित ग्रंथांचा समावेश ह्या सूचींत केला आहे तें वर्ष)

वरील स्पष्टीकरणावरून ह्या वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो. —

" मराठी भाषेंतील इ. स. १९३७ पर्यंत भारतांत प्रसिद्ध झालेल्या ग्रंथांचीं सूचि " म्हणजेच श्री. दाते यांची " मराठी ग्रंथसूचि. "

संकीर्ण वाङ्मयप्रकारांचे मुख्य वर्ग, प्रकरण ३ मध्यें दिले आहेत, त्यांचा समावेश सामान्य उपविभागांतसुद्धां केलेला आहे व त्यांचीं मुखपरिसूत्रें

प्रकरण १८ वें

संकीर्ण वाङ्मय प्रकार मुख्य वर्ग व संकीर्ण मुख्य वर्ग

(Generalia Form Main Classes and Generalia Main Classes)

ह्या मुख्य वर्गात ज्यांचा समावेश होतो अशा कांहीं ग्रंथांच्या व नियतकालिकांच्या वर्गांकांचीं उदाहरणें ह्या प्रकरणांत दिलीं आहेत.

(१) दंडवते (गणेश रंगनाथ).

अभिप्राय संग्राहक. (१९३४–१९३५).

ई१४–३१५५ढं२,य३४

ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते—

ई	= संकीर्ण ग्रंथसूचि.
१४	= प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या " मुद्रित ग्रंथ " ह्या विभागाचें बोधचिन्ह.
–	= एकाच मुखांतील एका वर्गाचा दुसऱ्या वर्गाशीं संबंध दाखविणारें दुय्यम छाया युक्तीचें (Auto-Bias Device) चिन्ह.
३	= प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या भाषा दर्शक विभागाचें बोधचिन्ह.
१५५	= मराठी भाषा (भाषाविभाग कोष्टकाप्रमाणें)
ढं	= नियतकालिक दर्शक सामान्य उपविभाग चिन्ह.
२	= भारत (नियतकालिकाचें प्रकाशन स्थल)
,	= व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह.
य३४	= इ. स. १९३४ (नियतकालिकाचें सुरुवातीचें वर्ष).

वरील स्पष्टीकरणावरून ह्या वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो—

" मराठी भाषेंतील मुद्रित ग्रंथांची सूचि देणारें भारतांतील इ. स. १९३४ मध्यें सुरू झालेलें नियतकालिक " म्हणजेच श्री. दंडवते यांचे " अभिप्राय संग्राहक "

(२) दाते (शंकर गणेश).

मराठी ग्रंथसूचि. (१८००-१९३७).

प्रकाशन वर्ष १९४३.

ई१४-३१५५,२२,थ३७

ह्या वर्गांकाची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.

ई = संकीर्ण ग्रंथसूचि.

१४ = प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या " मुद्रित ग्रंथ " ह्या विभागाचें बोधचिन्ह.

– = एकाच मुखांतील एका वर्गाचा दुसऱ्या वर्गाशीं संबंध दाखविणारें दुय्यम छाया युक्तीचें चिन्ह.

३ = प्रथम तल व्यक्तित्व मुखाच्या भाषादर्शक विभागाचें बोधचिन्ह.

१५५ = मराठी भाषा (भाषाविभाग कोष्टकाप्रमाणें)

, = व्यक्तित्वदर्शक संयोगचिन्ह.

२ = द्वितीय तल व्यक्तित्व मुखाचा " ठराविक भूभाग विभागांतील प्रकाशनें " हा विभाग.

२ = भारत

, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह.

थ३७ = इ. स. १९३७(ज्या वर्षापर्यंत मुद्रित ग्रंथांचा समावेश ह्या सूचींत केला आहे तें वर्ष)

वरील स्पष्टीकरणावरून ह्या वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो. —

" मराठी भाषेंतील इ. स. १९३७ पर्यंत भारतांत प्रसिद्ध झालेल्या ग्रंथांचीं सूचि " म्हणजेच श्री. दाते यांची " मराठी ग्रंथसूचि. "

संकीर्ण वाङ्मयप्रकारांचे मुख्य वर्ग, प्रकरण ३ मध्यें दिले आहेत, त्यांचा समावेश सामान्य उपविभागांतसुद्धां केलेला आहे व त्यांचीं मुखपरिसूत्रें

प्रकरण ७ मध्यें प्रत्येक सामान्य–उपविभागाचे पुढें पुढीलप्रमाणें दिलीं आहेत.

इं[का]	ग्रंथसूचि
टं[स्थ],[का]	ज्ञानकोश
ढं[स्थ],[का]	नियतकालिक
थं[स्थ],[का]	वार्षिक, जंत्र्या, दिनदर्शिका
वं०वि,[स्थ].[का]	विषयवार संकलित चरित्रें
वं[स्थ].[का]	सामान्य चरित्रें
वं[व्य]	व्यक्तींचीं चरित्रें
वं[व्य],१	आत्मचरित्रें
वं[व्य],२	स्मृतिग्रंथ
वं[व्य],४	पत्रें
शं[स्थ],[का]	संकीर्ण ग्रंथ

वरील संकीर्ण मुख्य वर्गांपैकीं संकीर्ण ग्रंथसूचीचें मुखपरिसूत्र स्वतंत्र असल्यामुळें व त्यांतील प्रत्येक मुखाच्या विभागांचीं स्वतंत्र कोष्टकें असल्यामुळें, संकीर्ण ग्रंथसूचीबद्दल विशद माहिती प्रकरण १६ मध्यें दिली आहे; व ह्या प्रकरणाचे प्रारंभीं *संकीर्ण ग्रंथसूचीच्या नियतकालिकाचें* एक व संकीर्ण ग्रंथसूचीचें एक अशीं दोन उदाहरणें दिलीं आहेत.

ह्या प्रकरणांत इतर संकीर्ण मुख्य वर्गांत अंतर्भूत होणाऱ्या ग्रंथांना त्या वर्गाच्या मुखपरिसूत्राप्रमाणें वर्गांक तयार कसे करावेत हें समजण्याकरितां कांहीं उदाहरणें दिलीं आहेत.

टं ज्ञानकोश *k*
(Encyclopaedia)

बैजिक मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी *k*[S],[T]

रूपांतरित मराठी टं[स्थ],[का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी *k*[Space Facet],[Time Facet]

रूपांतरित मराठी टं[स्थल मुख],[काल मुख]

स्थल मुखाचे विभाग भुभाग विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें ठरवावयाचे. संबंधित ज्ञानकोश ज्या भूभागविभागांत प्रकाशित झाला असेल त्या विभागाचा बोधांक त्या ज्ञानकोशाचा स्थल मुखाचा बोधांक म्हणून घ्यावयाचा. (१) Encyclopaedia Britannica, (२) Encyclopaedia Americana अशा ज्ञानकोशांत सर्वसाधारणपणें सर्व जगाची माहिती दिलेली असते व म्हणून अशा ज्ञानकोशांना जे वर्गांक तयार करावयाचे त्या वर्गांकांतील स्थल मुखाचा बोधांक १ हा जगदर्शक बोधांक यावयास पाहिजे. परंतु अशा निरनिराळ्या देशांतून सर्वसाधारण जे ज्ञानकोश प्रकाशित होतात त्यांत त्या विशिष्ट देशाची जास्त विस्तृत माहिती देण्यांत येतें; म्हणून ज्या देशांत संबंधित ज्ञानकोश प्रकाशित झाला आहे त्या देशाचें स्थल मुखाचें बोधचिन्ह देणें योग्य आहे.

उदाहरण १ लें

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ज्ञानकोशाचें नांव
टं२,थ२	λ2,N2	केतकर (श्रीधर व्यंकटेश) सं. महाराष्ट्रीय ज्ञानकोश खंड १ ते २३ (१९२०–१९२९).

वरील वर्गांकांची फोड पुढीलप्रमाणें करतां येते.—

टं = ज्ञानकोश
२ = भारत
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह
थ२ = इ. स. १९२० (ज्ञानकोशाचा पहिला भाग प्रसिद्ध झाला तें वर्ष.)

उदाहरण २ रें

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
टं२३३,थ५४	λ233,N54

महाराष्ट्र परिचय अर्थात् संयुक्तमहाराष्ट्राचा ज्ञानकोश. खंड १ ला, संयुक्त-महाराष्ट्राचा विविध अंगांचा परिचय; खंड २ रा, संस्था आणि व्यक्ति यांचा परिचय. संपादक : चिं. ग. कर्वे, स. आ. जोगळेकर व य. गो. जोशी. (प्रसाद प्रकाशन, पुणें), १९५४.

थ वार्षिके n
(Year-Books)

बैजिक मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी n[S],[T]

रूपांतरित मराठी थ[स्थ],[का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी n[Space Facet],[Time Facet]

रूपांतरित मराठी थ[स्थल मुख], [काल मुख]

ह्या मुखपरिसूत्रातील दोन्हीं मुखें व्यक्तित्व मुखें म्हणून ठरविलीं आहेत, कारण तीं संबधित वार्षिकाचें व्यक्तित्व दर्शवितात.

उदाहरण—	वर्गांक	ग्रथांक
नागरी बोधांक	थ२३३,थ३३	१५५च३
रोमी बोधांक	n233,N33	155G3

माटे (श्रीपाद महादेव) स.: महाराष्ट्र सांवत्सरिक अथवा मराठी वार्षिक ज्ञानसंग्रह. (इ. स. १९३३ मध्यें प्रथम प्रकाशन)

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करता येतें.—

थ = संकीर्ण वार्षिक

२३३ = महाराष्ट्र (प्रथम तल व्यक्तित्वमुखदर्शक भूभाग विभाग)

, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह

थ३३ = इ स १९३३ (महाराष्ट्र सांवत्सरिक ह्या वार्षिकाचें प्रारंभीचें वर्ष)

ग्रथांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करता येतें.-

१५५ = मराठी भाषा

च३ = इ. स. १९३३ (महाराष्ट्र सांवत्सरिकाच्या प्रकाशनाचें पहिलें वर्ष).

आणखी कांहीं उदाहरणें—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
थं१,ट६४	n1,M64	Statesman's yearbook. *Macmillan.*

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक	ग्रंथाचें नांव
थं१,ढ६९	n1,M69	Whitaker's almanack.
थं२,ढ६२	n2,M62	Thacker's Indian directory. Calcutta.
थं२,थ१५	n2,N15	Indian yearbook. Bombay

वं संकीर्ण चरित्रें w

(General biographies)

संकीर्ण चरित्रांचे सहा प्रकार आहेत. त्या प्रत्येक प्रकाराचें नांव, त्याचें मुख परिसूत्र व उदाहरण हीं पुढें दिलीं आहेत.

(१) विषयवार संकलित चरित्रें

(Collected biographies by subjects)

बैजिक मुखपरिसूत्र —

मुळ इंग्रजी w0S,[S] . [T]

रूपांतरित मराठी वं०वि,[स्थ] . [का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी w0Subject,[Space Facet].[Time Facet]

रूपांतरित मराठी वं०विषय,[स्थलमुख].[कालमुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं, वं ह्या संकीर्ण चरित्रदर्शक बोधचिन्हापुढें (०) शून्य हें चिन्ह लिहून त्याचे पुढें ज्या विषयांतील तज्ज्ञांचीं चरित्रें असतील त्या विषयाचें बोधचिन्ह लिहावयाचें व त्याचे नंतर व्यक्तित्व-दर्शक (,) स्वल्पविराम हें संयोगचिन्ह लिहून ज्या भूभागविभागांत चरित्र-ग्रंथांतील चरित्रनायकांचा जन्म झाला असेल त्या भूभाग विभागाचा बोधांक लिहावयाचा. त्यानंतर (.) टिंब हें काल दर्शक संयोगचिन्ह लिहून चारित्र नायकांपैकीं सर्वांत लहान जे चरित्रनायक असतील त्यांचा जन्म ज्या दशकांत झाला असेल त्या दशकाचा बोधांक काल विभागाचे कोष्टका-प्रमाणें घालावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वं०क,५·ट२	w0C,5.K2

द्विबिन्दु–२९

कुरुलकर (कचेश्वर गणेश)
वास्तव द्रष्टे—भाग १ ला (१ आर्किमिडिस, २ गॅलिलिओ, ३ टॉरिचेली, ४ पास्कल, ५ ओटो फॉन गेरिके, ६ रॉबर्ट बॉईल
वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढें दिल्याप्रमाणें करतां येतें.—

वं = संकीर्ण चरित्रें
वं० = विषयवार संकीर्ण चरित्रें
क = वास्तव (वास्तवशास्त्रज्ञांचीं चरित्रें)
, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह
५ = युरोप (भूभागविभाग)
. = कालमुखदर्शक संयोगचिन्ह
ट२ = इ. स. १६२० (ह्या दशकांत वरील चरित्र ग्रंथांतील सर्वांत वयानें लहान वास्तव द्रष्ट्याचा म्हणजे रॉबर्ट बाईल ह्याचा जन्म झाला).

ह्या स्पष्टीकरणावरून वरील वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो.
" युरोपमधील सतराव्या शतकांतल्या वास्तव द्रष्ट्यांचीं चरित्रें " व तींच चरित्रें वरील ग्रंथांत दिलेलीं असल्यामुळें त्याचा हा विशिष्ट वर्गांक तयार केलेला आहे.

(१) सामान्य चरित्रें
(General biographies)

बीजिक मुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी *w* [S]. [T]
रूपांतरित मराठी वं[स्थ]. [का]
विस्तृत मुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी *w* [Space Facet]. [Time Facet]
रूपांतरित मराठी वं [स्थल मुख]. [काल मुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं वं ह्या संकीर्ण चरित्रदर्शक बोधचिन्हापुढें चरित्र ग्रंथांतील चरित्रनायक ज्या भूखंडांत जन्मले असतील त्या भूखंडाचा बोधांक द्यावयाचा व त्याचेपुढें (.) टिंब हें काल मुखदर्शक संयोगचिन्ह लिहून चरित्र संग्रहांतील सर्वांत वयानें लहान जो चरित्रनायक

असेल त्याचा जन्म ज्या दशकांत झाला असेल त्या दशकाचा बोधांक काल मुखाचा बोधांक म्हणून कालक्रम कोष्टकाप्रमाणें यावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वं२३३.ढ५	u२३३·M5

गोंधळेकर (शं. भा.) आपल्या शाळेचे पंचप्राण (चिपळूणकर, टिळक, नामजोशी, आगरकर, आपटे). १९३७.

वरील संकलित चरित्र ग्रंथ हा सामान्य चरित्रसंग्रहाचे वर्गांतच ठेवणें युक्त आहे, कारण त्यांतील चरित्रनायकांनीं ज्ञानाच्या विविध क्षेत्रांत विशेष उल्लेखनीय कामगिरी केलेली होती. वरील ग्रथांतील सर्वच चरित्रनायकांचा जन्म इ. स. १८५० ते १८५८ ह्या कालखंडांत झाला होता, म्हणून त्यांच्या वर्गांकांतील कालविभागाचा बोधांक इ. स. १८५— हें दशक दाखविणारा आहे.

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करतां येतें. —

वं = सामान्य चरित्रें

२३३ = महाराष्ट्र (चरित्रसंग्रहांतील चरित्रनायक महाराष्ट्रांत जन्मले होते; म्हणून स्थल मुखाचा बोधांक भूभाग-विभाग कोष्टकांत महाराष्ट्राला जो बोधांक दिलेला आहे तोच योजिला आहे.

. = कालमुखदर्शक संयोगचिन्ह

ढ५ = इ. स. १८५ —(एकोणिसाव्या शतकांतलें सहावें दशक — ह्या दशकांत वरील चरित्रनायकांचा जन्म झाला होता.

ह्या स्पष्टीकरणावरून वरील वर्गांकाचा अर्थ पुढीलप्रमाणें होतो —

" महाराष्ट्रांत एकोणिसाव्या शतकाच्या सहाव्या दशकांत ज्यांचा जन्म झाला अशा व्यक्तींच्या चरित्रांचा संग्रह. म्हणजेच श्री. गोंधळेकर यांचा "आमच्या शाळेचे पंचप्राण " हा चरित्र ग्रंथ.

(३) व्यक्तीचें चरित्र

(Individual biography)

वैजिक मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी w[P]

रूपांतरित मराठी वं[व्य]

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी w[Personality Facet]

रूपांतरित मराठी व[व्यक्तित्व मुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं वं ह्या संकीर्ण चरित्रदर्शक बोधचिन्हापुढें चरित्र ग्रथांतील चरित्रनायकाचें व्यक्तित्व दाखविणारा बोधांक लिहावयाचा. हा बोधांक चरित्रनायकाचा जन्म ज्या वर्षी झाला असेल त्या वर्षाचा बोधांक कालक्रम कोष्टकाचे साहाय्यानें यावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वंढ६८	wM68

पुरुषोत्तम अर्थात् कै. बा. रा. ब. रावजी रामचंद्र काळे यांचें सचित्र चरित्र (ले. चं. ह. पळणिटकर). १९३७.

वरील चरित्रनायकाचा जन्म इ स. १८६८ मध्यें झाला; म्हणून इ. स. १८६८ ह्या वर्षाचा बोधांक हा वरील वर्गांकातील व्यक्तित्व मुखाचा बोधांक ठरविला आहे.

संकीर्ण चरित्र वर्गांत समाविष्ट होणाऱ्या दुसऱ्या व्यक्तीचा जन्म जर त्याच वर्षी झाला असेल तर त्या व्यक्तीच्या जन्माच्या महिन्याचा क्रम वर्षांकापुढें लिहून त्या व्यक्तीचे चरित्राचा वर्गांक निराळा दाखवावा.

(४) आत्मचरित्र

(Autobiography)

वैजिक मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी w [P], 1

रूपांतरित मराठी व [व्य],१

विस्तृत मुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी *w* [Personality Facet], 1
रूपांतरित मराठी वं [व्यक्तित्व मुख], १

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ व्यक्तीच्या चरित्राच्या मुखपरिसूत्राप्रमाणेंच आहे. त्या परिसूत्राप्रमाणें वर्गांक तयार केल्यावर आत्मचरित्रदर्शक १ हा चौथांक व्यक्तित्व मुखदर्शक (,) स्वल्पविराम हें चिन्ह लिहून मग लिहावयाचा —

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वंढ५१,१	*w*M51,1

गोपाळ गणेश पाणंदीकर—
माझ्या कांहीं आठवणी. १९२२.

ह्या ग्रंथांत लेखकानें आपल्या आयुष्यांतील आठवणी दिल्या आहेत. अशा आठवणी आत्मचरित्रात्मक असतात; म्हणून हा ग्रंथ आत्मचरित्राचें एक उदाहरण म्हणून घेतला आहे. लेखकाचा जन्म इ. स. १८५१ मध्यें झाला होता; म्हणून ह्या ग्रंथाचा वर्गांक वरीलप्रमाणें तयार करतां येतो.

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करतां येतें.—

वं = संकीर्णचरित्र
ढ५१ = इ. स. १८५१ (चरित्रनायकाचें जन्मवर्ष
, = व्यक्तित्वदर्शक संयोगचिन्ह
१ = आत्मचरित्र

(५) व्यक्तिसूक्तिसंग्रह

(Ana = memorable sayings of a person or a table-talk)

वैजिक मुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी *w*[P],2
रूपांतरित मराठी वं[व्य],२

विस्तृतमुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी *w*[Personality Facet],2
रूपांतरित मराठी वं[व्यक्तित्व मुख],२

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ व्यक्तीच्या चरित्राच्या मुखपरिसूत्राप्रमाणेंच आहे. त्या परिसूत्राप्रमाणें वर्गांक तयार केल्यावर व्यक्तिसूक्तिसंग्रहदर्शक २ हा बोधांक व्यक्तित्व मुखदर्शक (,) स्वल्पविराम हें चिन्ह लिहून मग लिहावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वंढ५६,२	*w*M56,2

बापट (सदाशिव विनायक). लोकमान्य टिळक सूक्तिसंग्रह. १९२६.

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करतां येते.—

वं = संकीर्ण चरित्र

ढ५६ = इ. स. १८५६ (सूक्तींच्या लेखकाचें म्हणजेच लो. बाळ गंगाधर टिळक यांचें जन्मवर्ष)

, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह

२ – सूक्तिसंग्रह.

(६) पत्रें

(Letters)

बैजिक मुखपरिसूत्र

मुळ इंग्रजी *w* [P],4

रूपातरित मराठी व [व्य],४

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी *w* [Personality Facet], 4

रूपांतरित मराठी वं[व्यक्तित्व मुख],४

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ व्यक्तीच्या चरित्राच्या मुखपरिसूत्राप्रमाणेंच आहे. त्या परिसूत्राप्रमाणें वर्गांक तयार केल्यावर पत्रें दर्शक ४ हा बोधांक व्यक्तित्वमुखदर्शक (,) स्वल्पविराम हें चिन्ह लिहून मग लिहावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
वंढ९९,४	*w*M99,4

सरदेसाई (श्यामकांत गोविंद).

शामकान्ताचीं पत्रें (रियासतकार गो. स. सरदेसाई यांच्या मुलाचीं निवडक पत्रें) (१९१२-१९२५). १९३४.

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करतां येतें.—

वं = संकीर्ण चरित्र
८९९ = इ. स. १८९९ (पत्र लेखकाचें, म्हणजेच श्यामकान्त गोविंद सरदेसाई यांचें जन्मवर्ष.)
, = व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह
४ = पत्रें

श संकीर्ण ग्रंथ x
(General collections)

संकीर्ण ग्रंथांचे तीन प्रकार आहेत. त्या प्रत्येक प्रकाराचें नांव त्याचें मुखपरिसूत्र व उदाहरण हीं पुढें दिलीं आहेत.

(१) विषयवार संकलित ग्रंथ अथवा लेख (Collected works or articles by subjects.)

बैजिक मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी x0S[S].[T]
रूपांतरित मराठी शं०वि, [स्थ].[का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी x0Subject,[Space Facet].[Time Facet]
रूपांतरित मराठी शं०विषय, [स्थल मुख].[काल मुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं शं ह्या संकीर्ण ग्रंथदर्शक बोधचिन्हापुढें (०) शून्य हें चिन्ह लिहून त्याचेपुढें ज्या विषयावरील तज्ज्ञांचे लेख असतील त्या विषयाचें बोधचिन्ह लिहावयाचें व त्याचेनंतर व्यक्तित्वदर्शक (,) स्वल्पविराम हें संयोगचिन्ह लिहून ज्या भूखंडांतील लेखक असतील त्या भूखंडाचा बोधांक लिहावयाचा. त्यानंतर (.) टिंब हें काल दर्शक संयोगचिन्ह लिहून लेखकांपैकीं सर्वांत वयानें जो लेखक लहान असेल त्याचा जन्म ज्या दशकांत झाला असेल त्या दशकाचा बोधांक काल विभागांच्या कोष्टकाप्रमाणें यावयाचा—

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
श०इ,२३३ थ०	x0A,233 N0

सुलभ शास्त्रीय ज्ञान स दि धों कर्वे १९३६

वरील ग्रथात डॉ दि धों कर्वे (जन्म १८९९), प्रा रा न जोशी (जन्म १८९७), प्रा क वा केळकर (जन्म १९०२), प्रा वि वि. आपटे (जन्म १९०२) व प्रा ज नी कर्वे याचे विविध शास्त्रीय विषयावर लेख आहेत हा ग्रथ अमूक एका शास्त्रावर नसल्यामुळें त्याचा विषय सर्वसाधारण विज्ञान असा समजला पाहिजे व म्हणून वरील वर्गांकात विषय मुखाचे जागीं इ (विज्ञान) हें बोधचिन्ह लिहिलें आहे हा ग्रथातील लेखकापैकीं सर्वांत वयानें लहान असलेल्या लेखकाचें जन्मवर्ष विसाव्या शतकाच्या पहिल्या दशकात येत असल्यामुळें त्या दशकाचा बोधाक कालमुखाचा बोधाक म्हणून कालविभागाच्या कोष्टकाप्रमाणें दिला आहे

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करता येतें—

श = सकीर्ण ग्रथ अथवा सकीर्ण लेखसग्रह
०इ = शास्त्रीय विषयावर लेखसग्रह
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक सयोगचिन्ह
२३३ = महाराष्ट्र
  = काल मुखाचें सयोगचिन्ह
थ० = लेखकापैकीं सर्वांत वयानें लहान असलेल्या लेखकाचा जन्म ज्या दशकात झाला तें दशक १९०१–१९०९ (विसाव्या शतकातलें पहिलें दशक)

हा ग्रथ विज्ञान हा मुख्य वर्गांत ठेवावयाचा असल्यास त्याचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें होईल —

इश२३३ थ०

हा वर्गांकाचें स्पष्टीकरण

इ = विज्ञान
श = सकीर्ण लेखसग्रह
२३३ = महाराष्ट्र

. = कालमुखदर्शक संयोगचिन्ह

७० लेखकांपैकीं सर्वांत वयानें लहान असलेल्या लेखकाचा जन्म ज्या दशकांत झाला ते दशक = १९०१-१९०९ (विसाव्या शतकांतलें पाहिलें दशक)

(२) संकीर्ण संग्रह

(General collections)

बैजिक मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी x[S],[T]

रूपांतरित मराठी श[स्थ],[का]

विस्तृत मुखपरिसूत्र

मूळ इंग्रजी x[Space Facet],[Time Facet]

रूपांतरित मराठी श[स्थळ मुख],[काल मुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं श ह्या संकीर्ण संग्रह दर्शक बोधचिन्हापुढें संकीर्ण संग्रहाचे लेखक ज्या भूखंडांतले असतील त्या भूखंडाचा बोधांक यावयाचा व त्याचे पुढें (,) स्वल्पविराम हें व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोगचिन्ह लिहून सकीर्ण सम्रहांतील सर्वात वयानें लहान जो लेखक असेल त्याचा जन्म ज्या दशकांत झाला असेल त्या दशकाचा बोधांक काल मुखाचा बोधांक म्हणून यावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक रोमी वर्गांक

शं२३३,ढ७ x233,M7

निबंध रत्नमाला, पुणें. १९०९.

वरील ग्रंथांत प्रा. गो. चि. भाटे, लें. क. का. र. कीर्तिकर, प्रा. के. रा. कानिटकर, प्रा. वा. ब. पटवर्धन, प्रि. रँ. र. पु. परांजपे, प्रा. ह. गो. लिमये व प्रा वै. का. राजवाडे यांचे विविध विषयांवर निबंध आहेत. ह्या निबंधकारांपैकीं वयानें सर्वात लहान असलेल्या निबंधकाराचा जन्म इ. स. १८७६ मध्यें झाला; म्हणून वरील ग्रंथांकांत काल मुखाचा बोधांक ढ७ (इ. स. १८७ –) हा दिला आहे.

वरील वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें करतां येतें.—

शं = संकीर्ण संग्रह
२३३ = महाराष्ट्र (महाराष्ट्रांतील लेखक)
, = व्यक्तित्व मुखदर्शक संयोग चिन्ह
ढ७ = इ. स. १८७ – (सर्वांत लहान निबंधकाराचा जन्म ज्या दशकांत झाला तें दशक).

(३) व्यक्तीचे संकीर्ण ग्रंथ अथवा लेख
(Individual collected works or articles)

बैजिक मुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी x[P]
रूपांतरित मराठी शं[व्य]

विस्तृत मुखपरिसूत्र
मूळ इंग्रजी x[Personality Facet]
रूपांतरित मराठी शं[व्यक्तित्व मुख]

वरील मुखपरिसूत्राचा अर्थ असा आहे कीं शं ह्या संकीर्ण संग्रह दर्शक बोधचिन्हापुढें संकीर्ण संग्रहाच्या लेखकाचें व्यक्तित्व दाखविणारा बोधांक लिहावयाचा. हा बोधांक लेखकाचा जन्म ज्या वर्षी झाला असेल त्या वर्षाचा बोधांक कालक्रम कोष्टकाचे साहाय्यानें द्यावयाचा.

उदाहरण—

नागरी वर्गांक	रोमी वर्गांक
शंढ७२	xM72

केळकरांची निबंधमाला (न. चिं. केळकर यांच्या निबंधांचा संग्रह). १९५५

वरील निबंधमालेत कै. न. चिं. केळकर यांचे विविध विषयांवरील निबंध संग्रहित केलेले आहेत, म्हणून ह्या ग्रंथाच्या ग्रंथांकांतील व्यक्तित्व मुखाचा बोधांक न. चिं. केळकर यांचा जन्म ज्या वर्षात झाला त्या वर्षाचा दिला आहे. कै. न. चिं. केळकर यांचा जन्म इ. स. १८७२ मध्यें झाला.

संकीर्ण मुख्य वर्ग
(Generalia Main Classes)

ह्या प्रकरणांत आतापर्यंत संकीर्ण वाङ्मय प्रकार मुख्य वर्गांचीं उदाहरणें दिलीं आहेत. अशा निरनिराळ्या वाङ्मय प्रकारांचें जसें संकीर्ण वाङ्मय निर्माण होतें तसेंच संकीर्ण स्वरूपाचे स्वतंत्र ग्रंथसुद्धां निर्माण होतात. अशा ग्रंथांसाठीं 'हं' संकीर्ण मुख्य वर्ग हा स्वतंत्र वर्ग ह्या पद्धतीच्या ग्रंथकारानें राखून ठेवला आहे. ह्या वर्गात सर्व जगांतील ज्ञानाचा आढावा घेणारे ग्रंथ समाविष्ट करतां येतात व जगाच्या निरनिराळ्या भूभाग विभागांतील ज्ञानाचा आढावा घेणारे ग्रंथसुद्धां समाविष्ट करतां येतात. आपल्या भारतांतील वियांचा आढावा घेणारा एखादा ग्रंथ असेल तर त्याचा वर्गांक हं४४ असा होतो. 'हं' ह्या बोधचिन्हापुढें ४४ हा भरतखंडदर्शक भूभाग विभागाचा बोधांक लिहिला म्हणजे भारतांतील विया असा अर्थ होतो. अशा ग्रंथांचें उदाहरण पुढें दिलें आहे.

(१५) पावगी (ना. भ.) – भारतीय साम्राज्य पुस्तक १ ते ११ ह्या ग्रंथांना पावगी यांचे संकीर्ण ग्रंथ म्हणून पुढीलप्रमाणें वर्गांक देतां येतो.

हं४४शंढ५४

ह्या वर्गांकाचें स्पष्टीकरण

हं४४ भारतीय विया

शं संकीर्ण ग्रंथ

ढ५४ इ. स. १८५४ मध्यें ज्यांचा जन्म झाला त्यग्रंथकाराचे संकीर्ण ग्रंथ; म्हणजेच कै. ना. भ. पावगी यांचे संकीर्ण ग्रंथ.

वरील ग्रंथांच्या ग्रंथकारानें आपलें आत्मचरित्र लिहिलें आहे. त्याचें नांव पुढीलप्रमाणें आहे. —

(१६) पावगी (नारायणराव भवानराव)
आत्मवृत्त. शके १८४६.

हे ग्रंथकार भारतीय विया संशोधक असल्यामुळें त्यांचें आत्मचरित्र हं४४ भारतीय विया ह्या मुख्य वर्गांतच ठेवणें इष्ट आहे. म्हणून त्यांच्या आत्मवृत्ताचा वर्गांक पुढीलप्रमाणें तयार होतो. —

हं४४वंढ५४,१

ह्या वर्गांकाचें स्पष्टीकरण पुढीलप्रमाणें --

हं४४	भारतीय विद्या
वं	चरित्र
ढं५४	इ. स. १८५४ मध्यें ज्यांचा जन्म झाला त्यांचें चरित्र
,	व्यक्तित्वमुखदर्शक संयोगचिन्ह
१	आत्मचरित्र

वरील वर्गांकाचा अर्थ इ. स. १८५४ मध्यें ज्यांचा जन्म झाला अशा भारतीय विद्येचें संशोधन करणाऱ्या व्यक्तींचें आत्मचरित्र; म्हणजेच के. ना.भ. पावगी यांचें आत्मचरित्र.

परिशिष्ट

ग्रंथांत वापरलेल्या पारिभाषिक शब्दांचा व शब्दसमुच्चयांचा इंग्रजी–मराठी कोश.

इंग्रजी संज्ञा		मराठी संज्ञा
Abstracting periodicals	=	सारात्मक कालिकें
Accession number	=	दाखल नोंद अंक
Accession part of the book number facet	=	ग्रंथांकांचा दाखल नोंद भाग अथवा प्राप्ति नोंद भाग मुख
Accession part of the criticism number facet	=	टीकांकाचा दाखल नोंद भाग मुख
Alphabetical device	=	वर्णक्रम युक्ति; वर्णानुक्रम युक्ति
Analytico-synthetic scheme of classification	=	विभाजन संयोजन क्षम वर्गीकरण-पद्धति
Anterior	=	अग्रवर्ति
Anterior divisions	=	अग्र विभाग; अगोदरचे विभाग
Anteriorising common subdivisions	=	अग्रवर्ति सामान्य उपविभाग
Approach material	=	आगम साधन
Array	=	पङ्क्ति
Array of classes	=	समसमान वर्गांची पङ्क्ति
Arrow	=	बाण
Artificial language of ordinal numbers	=	क्रमिक अंकांची कृत्रिम भाषा
Assemblage of loose subjects	=	विरल विषय संघात
Associated book	=	संबंधित ग्रंथ
Auto-bias device	=	दुय्यम छाया युक्ति; पडछाया युक्ति

इंग्रजी संज्ञा	मराठी संज्ञा
Auxiliary divisions	= साहाय्यकारी विभाग
Backward arrow	= पराङ्मुख बाण
Basic foci	= अंगभूत कर्ष्ये; अंगभूत विभाग
Bias device	= दृष्टिकोन युक्ति; छाया युक्ति
Bibliographical classification	= वाङ्मय रचना वर्गीकरण
Book number	= ग्रथांक
Business characteristic	= व्यवसाय विभाजन गुण
Call number	= मागणी अंक; क्रामक अक; क्रमांक; स्थानांक
Canon	= सूत्र; नियम
Canonical classes	= रूढवर्ग; रूढिनिष्ट वर्ग
Canonical divisions	= रूढविभाग; रूढिनिष्ट विभाग
Canonical foci	= रूढलक्ष्ये; रूढिनिष्ट लक्ष्ये; रूढविभाग; रूढिनिष्ट विभाग
Card	= पत्रिका
Cardinal number	= संख्यावाचक अंक
Chain	= सांखळी
Chain of modulated subjects	= एका मागोमाग येणाऱ्या गौण विषयांची सांखळी
Characteristic	= विभाजन गुण
Class number	= वर्गांक
Classic	= आद्य ग्रंथ; आर्ष ग्रंथ
Classic device	= आद्य ग्रंथ युक्ति
Classification Decimal Universelle	= सर्वसामान्य दशांश वर्गीकरण
Classificatory language	= वर्गीकरण भाषा
Classified catalogue	= वर्गीकृत ग्रंथ सुचि; वर्गानुक्रम ग्रंथ सूचि

इंग्रजी संज्ञा	मराठी संज्ञा
Chronological device	= कालक्रम युक्ति
Colon classification	= द्विबिंदु वर्गीकरण
Colon device	= द्विबिंदु युक्ति
Common subdivisions	= सामान्य उपविभाग
Community Characteristic	= ज्ञाति विभाजन गुण
Connecting symbol	= संयोगचिन्ह
Contiguity	= संलग्नता
Coordinate classes	= समपद्धति वर्ग; समसमान वर्ग
Country characteristic	= देश विभाजन गुण
Copy facet	= प्रत मुख
Criticism facet	= टीका मुख
Decimal classification	= दशांश वर्गीकरण
Decreasing extension	= कमी कमी विस्तार
Denudation	= ध्वसन क्रिया; विस्ताराचें ध्वंसन अथवा स्वच्चीकरण
Depth classification	= सूक्ष्म वर्गीकरण
Device	= युक्ति
Device of enumeration	= परिगणन युक्ति
Dictionary catalogue	= वर्णानुक्रम ग्रंथ सूचि
Differentiating quality	= विभाजन गुण
Digit	= अंक
Disciplines	= ज्ञानशाखा
Dissection (act of)	= पृथकरण क्रिया
Documentalist	= सूक्ष्मविषय सदर्भ सेवा तज्ञ
Documentation	= सूक्ष्म विषय सदर्भ सेवा
Documentation work	= सूक्ष्म विषय सूचिकरण
Educand charateritic	= छात्र विभाजन गुण

इंग्रजी संज्ञा	मराठी संज्ञा
Energy	= ऊर्जा; क्रिया; कर्तृत्व शक्ति; विधेय (Predicate)
Energy isolate	= ऊर्जा विभाग
Energy facet	= ऊर्जा मुख
Entity	= अस्तित्व
Entity characteristic	= अस्तित्व विभाजन गुण
Enumeration device	= परिगणन युक्ति
Enumerative	= परिगणनात्मक
Evolutionary order device	= उत्क्रान्तिक्रम युक्ति
Expansive classification	= विस्तारशील वर्गीकरण
Facet	= मुख; पैलू
Facet analysis	= मुख पृथक्करण
Facet farmula	= मुख परिसूत्र
Faceted structure	= मुखमूलक रचना
Favoured category device	= प्राधान्य युक्ति
Focus	= लक्ष्य, केंद्र
Foci	= लक्ष्यें
Form of exposition facet	= विवरणप्रकार मुख
Formula	= परिसूत्र
Forward arrow	= अभिमुख बाण
Fundamental categories	= मूलभूत प्रकार
Fundamental constituent terms	= मूलघटक संज्ञा
Generalia form main classes	= संकीर्ण वाङ्मय प्रकार मुख्य वर्ग
Generalia main classes	= संकीर्ण मुख्य वर्ग

इंग्रजी संज्ञा		मराठी संज्ञा
Geographical contiguity	=	भूखंड सलग्नता
Geographical device	=	भूभाग विभाग युक्ति
Geographical characteristic	=	भूगोल विभाजन गुण
Group characteristic	=	समूह विभाजन गुण; गट विभाजन गुण
Helpful place	=	सोयीचें स्थान
Hospitality	=	सत्कारशीलपणा; सत्कारशीलता
Hospitality of notation	=	अंकाचा सत्कारशीलपणा; अंकाची सत्कारशीलता
Lamination (act of)	=	स्तरण क्रिया; थर दाखविण्याची क्रिया; विशिष्ट विभागांचे गट निराळे दाखविण्याची क्रिया; मुखपरिसूत्रांतील मुखें निराळी दाखविण्याची क्रिया.
Language facet	=	भाषा मुख
Level	=	तल; सतल
Library of Congress classification	=	अमेरिकेंतील संयुक्त राज्यांच्या विधान सभेच्या ग्रंथालयाचें वर्गीकरण
Main classes	=	मुख्य वर्ग
Material facet	=	साधन मुख
Matter facet	=	वस्तु मुख
Methodologies	=	विधि विद्या
Mnemonic device	=	स्मरण सुलभ युक्ति
Modulated subjects	=	एका मागोमाग येणारे विषय
Multi faceted classes	=	विविध मुखांचे वर्ग
Multi phased classes	=	विविध अवस्थायुक्त वर्ग
Natural group characteristic	=	नैसर्गिक गट विभाजन गुण
Notation	=	अंकन

इंग्रजी संज्ञा	मराठी संज्ञा
Octave device	= अष्टक युक्ति
Ordinal number	= क्रमवाचक अंक, क्रमिक अंक
Organ characteristic	= इन्द्रिय विभाजन गुण
Overlapping subjects	= परस्परव्यापी विषय
Packeted notation	= वेष्टित चिन्हें
Partially comprehensive generalia main classes	= अवशिष्ट संकीर्ण मुख्य वर्ग
Penultimate octave	= उपान्त्य अष्टक
Personality	= व्यक्तित्व; स्वत्व; व्यक्तिता; कर्तृत्व; उद्देश्य (The subject of the sentence)
Personality facet	= व्यक्तित्व मुख
Phase	= अंग; अवस्था; कला
Posterior divisions	= परवर्ति विभाग; नंतरचे विभाग
Posteriorising	= परवर्ति
Pre-first octave	= प्रथम अष्टक पूर्व
Problem	= वादविषय
Proper main classes	= युक्त मुख्य वर्ग
Religion characteristic	= धर्म विभाजन गुण
Pseudo-classic	= कृत्रिम आद्य ग्रंथ
Residual main classes	= अवशिष्ट मुख्य वर्ग
Rigidity (inflexibility); stiffness	= घट्टपणा; विनिलवचिकपणा
Round	= पर्याय; आवृत्ति; फेरी
Scheduled mnemonics	= कोष्टकांतर्गत स्मृतिसाधनें
Schedule	= कोष्टक-
Self-perpetuating scheme	= स्वयं-शाश्वत पद्धति
Seminal mnemonics	= बीजमूलक स्मृतिसाधनें

इंग्रजी संज्ञा		मराठी संज्ञा
Slant Stroke	=	तिरपी रेघ
Space facet	=	स्थल मुख
Specific class number	=	विशिष्ट वर्गांक
Specific subject	=	विशिष्ट विषय
Style Characteristic	=	पद्धति विभाजन गुण
Subject classification	=	विषय वर्गीकरण
Subject device	=	विषय युक्ति
Subordinate subject	=	गौण विषय
Substance characteristic	=	द्रव्य विभाजन गुण
Supplement facet	=	परिशिष्ट मुख
Symbol	=	संज्ञा
Time facet	=	काल मुख
Trains of charateristics	=	विभाजन गुण समुच्चय
Type of State characteristic	=	राज्य प्रकार विभाजन गुण
Unscheduled mnemonics	=	कोष्टक निरहित स्मृति साधनें
Utility characteristics	=	उपयुक्तता विभाजन गुण
Volume facet	=	खंड मुख
Work characteristic	=	कार्य विभाजन गुण
Year facet	=	वर्ष मुख
Zone	=	मंडळ

सूचि

शुद्धिपत्र

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
८७	२५	D–,3	O–,3
१०९	२०	ल१,च ढ	ल२,च.ढ
२४७	१२	1	9
३४९	२१	१२६४	१६४

टीप

(१) खालीं दिलेल्या पृष्ठांवरील ओळींतील नागरी वर्गांक त्याच ओळींतील रोमी वर्गांकाप्रमाणें बरोबर करावेत.—

पृष्ठ	ओळ	पृष्ठ	ओळ
४२	१२	११६	१७
४३	११	१२९	१२
४७	१६	१३२	१२
६८	१२	१३३	१९
८६	२१	१४३	२९
१११	११	१४७	५
११५	५	१५१	८

(२) खालीं दिलेल्या पृष्ठांवरील ओळींतील रोमी वर्गांक त्याच ओळींतील नागरी वर्गांकाप्रमाणें बरोबर करावेत.—

पृष्ठ	ओळ	पृष्ठ	ओळ
४६	३	१४४	१९
४७	१३	१४६	२०
८७	५	१५०	४
९०	२८	१५६	८
११६	१२	१५६	१५
११८	२१	१६०	५
११९	२०	१६८	२
१२४	४	२०२	२६

(३) पृष्ठ ७० ओळ ९ वरील वर्गांकांतील शेवटला ५ हा अंक खोडून त्याचे जागीं २ हा अंक लिहावा.

(४) पृष्ठ १८५ ओळ ४ वरील शेवटला ९ हा अंक खोडून त्याचे जागीं नागरी वर्गांकात ड९ व रोमी वर्गांकात L9 असें लिहावें.

(५) पृष्ठें ४७ आणि ४८ वर नागरी वर्गांक ख ६, ९ व रोमी वर्गांक D6,9 याचे उपविभागांचीं बोधचिन्हें विषय युक्तीचीं आहेत; म्हणून तीं कंसांत घ्यावींत जसें—ख ६, ९ (ख२०१) खोदण्याचें यंत्र. छापतांना तीं कंसांत दाखविण्याचें राहून गेलें.

(६) पृष्ठ ६९ ओळ २५, २७, २८ व पृष्ठ ७० ओळ २ व ३ यांवर वर्गांकांत स्वल्पविराम (,) हें चिन्ह चुकून छापलें आहे. तें काढून टाकावें. जसें—ठ ३१:७,१ ह्या वर्गांकांतील स्वल्पविराम (,) हें चिन्ह काढावें म्हणजे ठ ३१:७१ असा वर्गांक होईल व तोच बरोबर आहे

(७) पृष्ठ ११९ ओळ २२ वर महादजी शिंदे यांचा काल इ. स. १७६१–९४ चे ऐवजीं इ. स. १८६१–९४ असा चुकून छापला आहे. तो दुरुस्त करावा व त्याप्रमाणें वर्गांकांत दुरुस्ती करावी. नागरी वर्गांकांत ढ९ चे ऐवजीं ड९ व रोमी वर्गांकांत M9 चे ऐवजीं L9 असा बदल करावा.

